

T.C.
Avrasya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Ana Bilim Dalı
İktisat Bilim Dalı

**1990 YILI SONRASI TÜRKİYE’DE ORTAYA ÇIKAN İKTİSADİ
KRİZLER, BU KRİZLERİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİLERİ VE
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA**

Hande ASLAN

Yüksek Lisans Tezi

Şubat 2017

TRABZON

**1990 YILI SONRASI TÜRKİYE’DE ORTAYA ÇIKAN İKTİSADİ
KRİZLER, BU KRİZLERİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİLERİ VE
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA**

Hande ASLAN

**Avrasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Ana Bilim Dalı
İktisat Programı**

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Ömer GÜRKAN

**Şubat 2017
TRABZON**

TEZ ONAY FORMU

İktisat Ana Bilim Dalı, İktisat Bilim Dalı yüksek lisans programı öğrencisi Hande ASLAN tarafından Avrasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yönetiminde hazırlanan ‘1990 Yılı Sonrası Türkiye’de Ortaya Çıkan İktisadi Krizler, Bu Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Çalışma’ başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 10.03.2017 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri-Danışman

.....
Prof. Dr. Mustafa KOLSAÇ

Jüri

.....

Jüri

.....
Prof. Dr. Nefi BERBER

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN SAYFASI

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunduğunu beyan ederim. 10/03/2017

Hande ASLAN

ÖZET

1990 YILI SONRASI TÜRKİYE'DE ORTAYA ÇIKAN İKTİSADİ KRİZLER, BU KRİZLERİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

ASLAN, Hande. ‘‘1990 Yılı Sonrası Türkiye’de Ortaya Çıkan İktisadi Krizler, Bu Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Çalışma’’, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2017.

Çalışmada ilk olarak ekonomik krizler ile ilgili kavramsal ifadeler yer verilmekte ve sırasıyla; ekonomik krizlerin tanımı ve kapsamı, tarihçesi, türleri, kriz modelleri, krizlerin sebepleri, ortaya çıkışı ve özellikleri anlatılmaktadır. Ekonomik krizler sadece Türkiye ekonomisini etkilememiş, dünya ekonomisini de etkisi altına almıştır. Bu doğrultuda çalışmada az da olsa dünyada ortaya çıkan ekonomik krizlere de yer verilmektedir. Daha sonra ise, 1990 yılı sonrası Türkiye’de ortaya çıkan ekonomik krizlerden ayrıntılı olarak bahsedilmektedir. Türkiye’deki krizlerden bahsedilirken de, ilk ekonomik kriz olan 1929 krizine de çalışmada az da olsa yer verilmektedir.

Dünyada ortaya çıkan ekonomik krizlerden Endonezya Ekonomik krizi, Türkiye’de ortaya çıkan 2000-2001 kriz örneklerinin sosyal ve ekonomik durumuna daha yakın olmakla birlikte, bu krizin yoksulluğu önlemeye yönelik politikaları daha başarılı ve daha gerçekçi sonuçlar vermektedir. Bu doğrultuda ekonomik krizlerin yoksulluk ile olan ilişkisi kısmında Endonezya krizinden bahsedilmektedir. Ayrıca Türkiye’de ortaya çıkan ekonomik krizlerden 2000-2001 krizlerinin yoksullukla ilişkisinin yanı sıra, son küresel kriz olan 2008 krizinin yoksullukla ile olan ilişkisinden bahsedilmektedir.

Türkiye’nin bitmek bilmeyen sorunları arasında; yüksek enflasyon, cari açık, düşük büyüme hızı ve işsizlik yer almaktadır. Ekonomik krizlerin ortaya çıkması durumunda, bu sorunlar daha da depreşmektedir. Bu sorunların azalabilmesi için de, ekonomik krizlere ve özellikle de işsizlik (yoksulluk) sorununa yönelik gerekli tedbirlerin alınabilmesi gerekir. Çalışmada son olarak, ekonomik krizlere ve yoksulluğa yönelik çözüm önerilerinden bahsedilmekte ve ilk olarak, krizleri çözüm yollarından olan istikrar politikaları anlatılmaktadır. Ayrıca bu konuyla ilgili olarak, bazı iktisatçı ve yazarların görüşlerinin yanı sıra, şahsi düşüncelerime de yer verilmekte ve çalışma tamamlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kriz, Türkiye krizleri, Yoksulluk, Yoksulluk Politikaları, Çözüm Yolları.

ABSTRACT

A STUDY ON THE ECONOMIC CRISES THAT EMERGED IN TURKEY AFTER 1990 AND THE EFFECTS OF THE CRISES ON POVERTY AND PROPOSED SOLUTIONS

ASLAN, Hande. A Study on the Economic Crises That Emerged in Turkey After 1990 and the Effects of the Crises on Poverty and Proposed Solutions, Master Thesis, Trabzon, 2017.

In the study, firstly the conceptual expressions related to the economic crises are given and respectively; the definition, content, history and types of the economic crises, crisis models, the causes of the crises, the emergence of the crisis and their characteristics are described. The Economic crisis affected not only the Turkish economy but also has influenced the world economy. Accordingly, in the study, the economic crises that emerged in the world are also included. Next, the economic crisis that emerged in Turkey after 1990 is described in detail. When referring to the crises in Turkey, the first economic crisis ‘‘1929 crisis’’ is also mentioned.

Of the world economic crises, the Indonesian economic crisis is more similar to the economic crisis instances emerged in Turkey in 2000-2001 in social and economic terms and the poverty prevention policies of this crisis give more successful and realistic results. In line with this, the Indonesian economic crisis is mentioned in the study to illustrate the relationship between the economic crises and poverty. In addition to the relationship of poverty to the 2000-2001 economic crisis in Turkey, the relationship between poverty and the last global 2008 crisis is also mentioned.

Among Turkey’s unending problems; high inflation, current account deficit, low growth rate and unemployment rate are located. In the case of the emergence of the economic crisis, these problems become even more serious. Appropriate measures to the economic crises and especially the problem of unemployment (poverty) must be taken in order to reduce these problems. In this direction, the study finally mentions the solution for the economic crises and poverty and firstly stabilization policies that are the solution for the economic crises are described. Besides the views of some economists and authors on this subject, my personal thoughts are also discussed and the study is completed.

Key Words: Economic Crisis, Turkey Crises, Poverty, Poverty Policies, Solution Ways.

TEŞEKKÜR

Çalıőmamn ilk aőamasından bu yana konuyla ilgili bilgi, tecrübe ve birikimlerini paylaőarak her daim bana yol gösteren, hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen ve her daim güzel bir şekilde benimle ilgilenerek bu yolda beraber ilerlediğim tez danıőmanım Prof. Dr. Ömer GÜRKAN'a tüm emekleri için sonsuz teőekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Ayrıca tez çalıőmamn son halini almasında görüş ve önerilerini dile getiren, bu konuda benimle ilgilenen ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen değerli jüri üyelerim Prof. Dr. Mustafa KÖKSAL ve Prof. Dr. Metin BERBER'e de katkılarından dolayı teőekkürü bir borç bilirim.

Son olarak çalışmam boyunca her daim yanımda olan, sabırla beni dinleyen, bana olan güvenleriyle hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen, stresli ve zor günler geçirdiğim zamanlarda bana her daim moral veren ve benim için çok değerli olan başta ailem olmak üzere tüm sevdiklerime en içten dileklerle çok teşekkür ederim.

Hande ASLAN

10/03/2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
TABLolar DİZİNİ	x
GRAFİKLER DİZİNİ	xi
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM EKONOMİK KRİZLER

1.1. Ekonomik Krizlerin Tanımı ve Kapsamı	5
1.2. Ekonomik Krizlerin Tarihiçesi	11
1.3. Ekonomik Krizlerin Türleri	15
1.3.1. Reel Sektör Krizleri	17
1.3.1.1. Mal ve Hizmet Piyasalarındaki Krizler	17
1.3.1.1.1. Enflasyon Krizi	17
1.3.1.1.2. Durgunluk Krizi	18
1.3.1.2. İşgücü Piyasalarındaki İşsizlik Krizi	18
1.3.2. Finansal Krizler	18
1.3.2.1. Para Krizleri	22
1.3.2.2. Bankacılık Krizleri	25
1.3.2.3. İkiz Krizler	26
1.3.2.4. Sistemik Finansal Krizler	27
1.3.2.5. Dış Borç Krizleri	28
1.3.2.6. Global Krizler	29
1.3.2.7. Borsa Krizleri	29
1.3.2.8. Finansal Kriz Modelleri	30
1.3.2.8.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri	30
1.3.2.8.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri	33

1.3.2.8.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri	36
1.3.2.8.3.1. Üçüncü Nesil Kriz Modellerinde Krizin Oluşum Süreci	38
1.3.2.8.3.1.1. Ahlaki Tehlike Problemi	38
1.3.2.8.3.1.2. Bulaşıcılık	38
1.3.2.8.3.1.3. Bankaların Bilançoları	38
1.3.2.8.3.2. Üçüncü Nesil Kriz Modellerinde Yayılma Etkisi	39
1.4. Ekonomik Krizlerin Sebepleri ve Ortaya Çıkışı	39
1.4.1. Ekonomik Krizlerin Sebepleri	40
1.4.1.1. Makroekonomik Yapının Sürdürülememesi	42
1.4.1.2. Ters Seçim ve Ahlaki Tehlike Problemi	42
1.4.1.3. Finansal Liberalleşme	43
1.4.1.4. Sürü Psikolojisi	44
1.4.2. Ekonomik Krizlerin Ortaya Çıkışı	44
1.5. Ekonomik Krizlerin Özellikleri	46

İKİNCİ BÖLÜM

1990 YILI SONRASI DÜNYADA ORTAYA ÇIKAN İKTİSADİ KRİZLER

2.1. 1992-93 Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) Krizi	49
2.2. 1994 Meksika Krizi	51
2.3. 1997 Güneydoğu Asya Krizi	53
2.3.1. 1997 Güneydoğu Asya Krizi Örneği: Endonezya Krizi	55
2.3.2. Endonezya Ekonomik Krizinin Nedenleri ve Oluşumu	57
2.4. 1998 Rusya Krizi	58
2.5. 1999 Brezilya Krizi	60
2.6. 2001 Arjantin Krizi	62
2.7. Ülkelerin Ekonomik Kriz Konusundaki Deneyimleri	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1990 YILI SONRASI TÜRKİYE'DE ORTAYA ÇIKAN İKTİSADİ KRİZLER

3.1. 1929 İlk Ekonomik Kriz	69
3.2. 1991 Finansal Kriz	71
3.3. 1994 Finansal Kriz	72
3.3.1. 1994 Finansal Krizin Sebepleri	74

3.3.2. 1994 Finansal Krizin Ortaya Çıkışı	76
3.3.3. 1994 Finansal Krizin Sonuçları ve Alınan Önlemler	77
3.3.4. 1994 Finansal Krizden Çıkış Politikaları: 5 Nisan 1994 İstikrar Kararları	79
3.3.4.1. 5 Nisan Kararlarının Alınmasına Yol Açan Gelişmeler	79
3.3.4.2. 5 Nisan Kararlarının İçeriği	80
3.3.4.3. 5 Nisan Kararlarının Nedenleri	82
3.3.4.4. 5 Nisan Kararlarının Amaçları	83
3.3.4.5. 5 Nisan Kararlarının Uygulama Sonuçları, Alınan Önlemler ve Değerlendirilmesi	85
3.4. 1998 ve 1999 Krizleri	89
3.4.1. 1999 Krizinden Çıkış Politikaları: 1999 Yılı İstikrar Programı	90
3.4.2. 1999 Yılı İstikrar Programının Amacı ve Temel Özellikleri	91
3.4.3. 1999 Yılı İstikrar Programında Yaşanan Sorunlar ve Programın Zayıf Tarafları	92
3.4.4. 1999 Yılı İstikrar Programının Sonuçları	94
3.5. 2000 Kasım-2001 Şubat Krizleri	95
3.5.1. 2000 Kasım Krizi	95
3.5.1.1. 2000 Kasım Krizinin Nedenleri ve Ortaya Çıkışı	96
3.5.1.2. 2000 Kasım Krizinin Sonuçları	98
3.5.2. 2001 Şubat Krizi	101
3.5.2.1. 2001 Şubat Krizinin Nedenleri ve Ortaya Çıkışı	101
3.5.2.2. 2001 Şubat Krizinin Sonuçları	103
3.5.3. 2000 Kasım-2001 Şubat Krizlerinden Çıkış Politikaları: 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı	105
3.5.3.1. Programın Temel Amaç ve Araçları	106
3.5.3.2. Program Çerçevesinden Yapılan Yasal Düzenlemeler	107
3.5.3.3. Programın Aksayan Yönleri	110
3.5.3.4. Programın Sonuçları ve Değerlendirilmesi	112
3.6. 2008 Küresel Mali Kriz	113
3.6.1. 2008 Küresel Mali Krizin Nedenleri ve Ortaya Çıkışı	114
3.6.2. 2008 Küresel Mali Krizin Sonuçları ve Alınan Önlemler	117
3.7. Örnek Ülke Karşılaştırmaları: Türkiye, Meksika ve Arjantin	121
3.7.1. 1994 Meksika ve 1994 Türkiye Krizleri	122
3.7.2. 2001 Arjantin ve 2001 Türkiye Krizleri	124

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZLERLE YOKSULLUK ARASINDAKİ İLİŞKİ

4.1. Yoksulluk Kavramı	127
4.2. Dünyada Ortaya Çıkan Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerindeki Etkileri	129
4.2.1. 1997 Güneydoğu Asya Krizi Örneği: Endonezya Ekonomik Krizinin Yoksulluk Öğeleri Üzerindeki Etkileri	130
4.2.1.1. İşgücü Piyasası	130
4.2.1.2. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk	131
4.2.1.3. Eğitim ve Sağlık	133
4.2.1.4. 1997 Endonezya Ekonomik Krizi Sonrası Yoksulluğu Önleyici Politikalar	134
4.3. Türkiye’de Ortaya Çıkan Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerindeki Etkileri	136
4.3.1. 2001 Ekonomik Krizinin Yoksulluk Öğeleri Üzerindeki Etkileri	137
4.3.1.1. İşgücü Piyasası	138
4.3.1.2. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk	141
4.3.1.3. Sosyal Harcamalar-Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım	146
4.3.1.4. 2001 Türkiye Ekonomik Krizi Sonrasında Uygulanan Politikalar	147
4.3.2. 2008 Küresel Mali Krizin Yoksulluk Öğeleri Üzerindeki Etkileri	149
4.3.2.1. İşgücü Piyasası	149
4.3.2.2. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk	151
4.3.2.3. Eğitim ve Sağlık Harcamaları	155
4.3.2.4. 2008 Küresel Kriz Sonrası Uygulanan Politikalar	158
4.4. Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerindeki Mali Etkileri	160
4.4.1. Olumlu Mali Etkiler	160
4.4.2. Olumsuz Mali Etkiler	161
4.5. Ekonomik Krizlerin Yoksulluğa Etkileri Üzerine Genel Olarak Ortaya Atılan Görüşler	163

BEŞİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

5.1. Ekonomik Krizleri Çözüm Yolları	168
5.1.1. Ekonomik İstikrarın Tanımı	169
5.1.2. İstikrar Politikaları	169
5.1.2.1. Ortodoks İstikrar Politikaları	170
5.1.2.2. Heterodoks İstikrar Politikaları	171

5.1.2.3. IMF Tipi İstikrar Politikaları	172
5.1.2.4. İstikrar Politikalarının Değerlendirilmesi	172
5.2. Ekonomik Krizlere Getirilen Çözüm Önerileri	174
SONUÇ	189
KAYNAKLAR	194
ÖZGEÇMİŞ	208

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Ekonomik Krizlerin Çeşitleri	16
Şekil 2: Birinci Nesil Modellerde Ekonomik Krizlerin Oluşum Süreci	32
Şekil 3: Ekonomik Kriz ve Yoksulluk İlişkisi	161
Şekil 4: İşsizliğe Karşı Uygulanan Politika Seçenekleri: Avrupa Ekonomisi	174

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 1: Birinci Nesil Kriz Modelleri İle İkinci Nesil Kriz Modellerinin Karşılaştırılması	36
Tablo 2: Ekonomik Krizlerle Karşılaşan Gelişmekte Olan Ülkelerin İzledikleri Yollar	46
Tablo 3: Türkiye’de Meydana Gelen Ekonomik Krizlerin Anatomisi	68
Tablo 4: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı: Öngörülen Yasal Düzenlemeler	109
Tablo 5: Derecelendirme ve Denetleyici Kuruluşlar: İflas Edenler ve Kurtarılanlar	117
Tablo 6: 2008 Küresel Mali Krize Karşı Türkiye’de Alınan Tedbirler	121
Tablo 7: Endonezya: İşgücü Piyasası Göstergeleri (1997-1999) (%)	131
Tablo 8: Endonezya: Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Göstergeleri (1996-1999) (%)	132
Tablo 9: Endonezya: Eğitim ve Sağlık Harcamaları (1996-1999) (%)	133
Tablo 10: Endonezya: Sosyal Güvenlik Ağı Programları	134
Tablo 11: Türkiye: İşgücü Piyasası Göstergeleri (1999-2002) (%)	138
Tablo 12: 2001 Türkiye Ekonomik Krizi: 2001 Yılı’nın İlk Altı Ayında İşten Çıkarılan Kişi Sayısı ve Kişilerin İşten Çıkarılma Sebepleri	140
Tablo 13: Türkiye: Kentsel ve Kırsal Gelir Dağılımı Göstergeleri (1987, 1994 ve 2002) (%)	142
Tablo 14: Türkiye: Kentsel Kırsal Yoksulluk Oranları (1987-1994) (%)	144
Tablo 15: Türkiye ve Kentsel Yoksulluk Oranları (1994-2001) (%)	145
Tablo 16: Türkiye Hükümeti: Sosyal, Eğitim ve Sağlık Harcamaları (1999-2002) (%)	147
Tablo 17: Türkiye: Kentsel ve Kırsal En Yoksul % 20’lik Kesimin Gelirinde Değişim (2006-2012) (%)	153
Tablo 18: Türkiye: Kentsel ve Kırsal Üçüncü % 20’lik Kesimin Gelirinde Değişim (2006-2012) (%)	153
Tablo 19: Türkiye: Kentsel ve Kırsal En Zengin % 20’lik Kesimin Gelirinde Değişim (2006-2012) (%)	154
Tablo 20: Türkiye’de ve Dünyada Ekonomik Kriz Göstergeleri (1990 Yılı ve Sonrası)	167
Tablo 21: Ekonomik Krizlerin Belirtileri (1990 Yılı ve Sonrası)	168

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1: Meksika ve Türkiye: İşsizlik Oranları (1990-1999) (%)	124
Grafik 2: Arjantin ve Türkiye: İşsizlik Oranları (1991-2002) (%)	126
Grafik 3: Türkiye: İşsizlik Oranı (2006-2011) (%)	150
Grafik 4: Gini Katsayıları (2006-2011) (%)	152
Grafik 5: Türkiye: Yoksulluk Oranı (2006-2011) (%)	155
Grafik 6: Türkiye: Kamu Eğitim Bütçesinin Genel Bütçe İçindeki Payı (2004-2011) (%)	156
Grafik 7: Türkiye: Sağlık Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (2006-2012) (%)	157

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AIG:	American International Group (Sigorta Şirketi)
ASEAN:	Association of Southeast Asian Nations (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği)
BDDK:	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
C.:	Cilt
ÇSGB:	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DB:	Dünya Bankası
ĐİE:	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ:	Dünya Ticaret Örgütü
Ed.:	Editör
EMU:	Economic and Monetary Union (Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği)
ERM:	Avrupa Para Sistemi'nin Döviz Kuru Mekanizması
FBE:	Finansal Baskı Endeksi
FED:	Federal Rezerv
GEGP:	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH:	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH:	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
Haz.:	Hazırlayan
HBA:	Hane Halkı Bütçe Anketleri
KİT:	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKBG:	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KOBİ:	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB:	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
M1:	Dolaşımda bulunan nakit paranın yanı sıra vadesiz mevduatlar
M2:	Dolaşımdaki nakit para ve vadesiz mevduatların yanı sıra vadeli mevduatlar
M2Y:	Dolaşımdaki nakit para, vadeli ve vadesiz mevduatların yanı sıra yurtiçinde dolaşımda bulunan yabancı para
MB:	Merkez Bankası

MEB:	Milli Eğitim Bakanlığı
MGM:	Minimum Gıda Maliyeti
MODDY'S:	Moddy's Investors Service (Moddy's Yatırımcılar Hizmeti) (Uluslararası Kredi Derecelendirme Şirketi)
NAFTA:	North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması)
Num. / No.:	Numara
OECD:	Organization of Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
P2:	Yoksulluk Endeksi
S.:	Sayı
S&P:	Standart and Poors (Amerika Uluslararası Kredi Değerlendirme Kuruluşu)
Sağ-Kur:	Sağlık Sigortası Kurumu
SGP:	Sosyal Güvenlik Ağı Programı
SRAP:	Sosyal Riski Azaltma Projesi
SSK:	Sosyal Sigortalar Kurumu
t.y.:	Tarih yok
TBB:	Türkiye Bankalar Birliği
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB:	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDK:	Türk Dili Kurumu
TEFE:	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TEPAV:	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TGM:	Temel Gereksinimler Maliyeti
TİM:	Türkiye İhracatçılar Meclisi
TL:	Türk Lirası
TMSF:	Tasarruf Mevduatları Sigorta Fonu
TOBB:	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜFE:	Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜHİŞ:	Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD:	Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
UNCTAD:	United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)

vd.: Ve diğerleri
Vol.: Volume
Y.: Yıl
YASED: İnternational Investors Association (Uluslararası Yatırımcılar Derneği)
YÖK: Yüksek Öğretim Kurulu
YURTKUR: Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu

GİRİŞ

Geçmiş dönemlere baktığımız zaman ülkemizde sürekli olarak bitmek bilmeyen savaşlar, salgın hastalıklar gibi nedenlerden dolayı ekonomide “kriz” diye adlandırılan can sıkıcı durumlar ortaya çıkmaktadır.

Kriz kelimesi ikili anlama sahip bir sözcüktür. Bir yönü dışsal bir değişkene bağlı olarak; beklenmedik bir zamanda ortaya çıkan sancılı bir dönemi ifade ederken, diğer yönü de bazı kesimler veya çevreler için; bir fırsat ve yeniden yapılanmayı sağlayabilmek yolunda bir imkân olarak ortaya çıkmaktadır. Sözcüğün bu iki tanımını da birbirini tamamlamaktadır. Ancak kriz kelimesinin genel olarak iktisat literatüründe belirli bir tanımını yapabilmek hiç de kolay değildir.

Kriz denilince ilk akla gelen, finansal nedenlerden dolayı ortaya çıktığı varsayılan ekonomik krizler olsa da; yolsuzluklar, yönetsel problemler, adaletsiz vergi sistemi, riskli ülke sayılma, yüksek enflasyon, doğal afetler, salgın hastalıklar gibi sebepler de ekonomik krizlere neden olmaktadır. Ekonomik kriz kavramı genel olarak; aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçları ortaya çıkarması anlamına gelmektedir.

Ekonomik krizler, özellikle küreselleşmenin hız kazanmaya başladığı 1980’li yıllardan sonra önemli bir konu haline gelmiştir. Bu kadar önemli olmasında etkili olan olay ise, 1980’li yılların sonunda gelişmekte olan ülkelerde “finansal serbestleşme” olgusunun ortaya çıkmasıdır. Finansal serbestleşmeyle beraber bu ülkelerin dışa açılma çabaları, uluslararası sermaye akımlarının gelişmiş olan ülkelere gelişmekte olan bu ülkelere doğru akmasına neden olmuştur. Ancak gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve finansal yapıları bu duruma elverişli olmadığı için bu ülkelerde ekonomik krizler meydana gelmiştir.

Ekonomik krizler küreselleşme ile birlikte yayılmış ve tarihsel süreçte bir sorun teşkil etmiştir. Fakat asıl olarak 1990’lı yıllardan sonra yaşantımızın içinde yer almaya başlamıştır. Özellikle iletişim ve ulaşım imkânlarını arttıran teknolojik ilerlemeler sayesinde ekonomik krizler farklı boyutlara ulaşmıştır. Söz konusu olan bu ekonomik krizler küreselleşen dünyada hiçbir sınır tanımadan ve ülkeleri gelişmiş veya gelişmemiş ülkeler olarak hiçbir ayrıma tabi tutmadan, dünyadaki bütün toplumları etkisi altına almaktadır.

Bu krizler, ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarını değiştirip, ülkelerin sosyoekonomik yapılarında yıkıcı ve bozucu etkiler meydana getirmektedir. Bu durum özellikle ülke olarak az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeleri; insan temelinde de yoksul ve yardıma muhtaç olan insanları daha fazla etkilemektedir.

Bu durumun ortaya çıkmasındaki en önemli etken ise, bu ülkeleri ve bu insanları ekonomik krizin etkilerinden koruyacak politikalara ve uygulamalara gereken önemin verilmemesi ve kriz öncesinde ya da sonrasında ortaya çıkabilecek olumsuz durumlara karşılık gerekli tedbirlerin alınmamasından kaynaklanmaktadır.

Bu gelişmelere paralel olarak ekonomik krizlere karşı mücadele edebilmek, gerekli tedbirleri alabilmek, ekonomik krizlerin yoksulluk üzerindeki etkilerini inceleyebilmek ve çeşitli önerilerde bulunabilmek gerekir. Bunların yapılabilmesi için de, ekonomik krizler iyi bir şekilde tanınmalı ve analiz edilmelidir. Bu yüzden ekonomik kriz, aslında üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

Çalışmada ekonomik krizlerin yoksulluk üzerindeki ilişkisi bölümünde özellikle dünya ekonomisinde ortaya çıkan Endonezya ekonomik krizinden bahsedilecektir. Çünkü Endonezya ülke örneği, Türkiye’de ortaya çıkan 2000-2001 kriz örneklerinin ekonomik ve sosyal durumuna kıyasla daha yakın olmakla birlikte, kriz öncesi ve sonrası yoksulluğu azaltmaya yönelik politikalarda daha gerçekçi ve daha başarılı sonuçlar vermiştir. Yoksulluk ve ekonomik kriz ilişkisinde ayrıca somut istatistikî verilerden yardım alınarak, yoksulluk göstergeleri belirtilecek ve bu göstergelere karşı ülke yönetimlerince hangi politikaların uygulanmış olduğu ortaya konulacaktır. Bunları anlatırken de; Bretton Woods kuruluşları olan IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların ekonomik krizlere karşı olan tavır ve faaliyetlerinden yararlanılacaktır.

Çalışmada, incelenen konu gereği, niceliksel unsurlara yer verilecek; fakat niceliksel unsurlar ile birlikte niteliksel yöntemler de kullanılacak ve karşılaştırmalı analizlerin yapıldığı bir yaklaşım tarzı benimsenecektir. Ekonomik krizlerin yoksulluk üzerine olan etkileri değerlendirilirken bu konuda yapılmış çalışmalara ait olan verilere ve ulaşılan sonuçlara da ayrıca bu çalışmada yer verilecektir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında, uluslararası alanda kabul görmüş akademik çalışmalar, makale ve dergiler, gazete yazıları ve Türkiye’de bu konu ile ilgili olarak yazılmış raporlar incelenecek ve istatistiksel verilerden yararlanılacaktır. Ayrıca bu konuda Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşların yapmış olduğu çalışmalar ve yayınlamış oldukları raporlarla ortaya koydukları sonuçlar yol gösterici olacaktır. Son olarak ekonomik kriz ve yoksulluk ilişkisi ele alınırken, bu konuyu ilgili verilerle destekleyebilmek amacıyla çok sayıda şekil, tablo ve grafiklerden yararlanılacaktır.

Yüksek Lisans çalışmamın temel amacı, 1990 yılı sonrası Türkiye’de ortaya çıkan ekonomik krizlerin yoksulluk üzerindeki etkilerini incelemek, sorunları tespit edebilmek ve birtakım çözüm önerilerini ortaya koyabilmektir.

Tez çalışmam 5 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, konunun daha iyi anlaşılması bakımından kavramsal ifadelere yer verilmiş ve sırasıyla: Ekonomik krizlerin tanımı ve kapsamı, tarihçesi, türleri, kriz modelleri, ekonomik krizlerin sebepleri, ortaya çıkışı ve özellikleri anlatılmıştır.

İkinci bölümde kısaca, 1990 yılı sonrası Dünyada ortaya çıkan iktisadi krizler ele alınmış ve sırasıyla: 1992-93 Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) Krizi, 1994 Meksika Krizi, 1997 Güneydoğu Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi, 1999 Brezilya Krizi, 2001 Arjantin Krizinden bahsedilmiş ve son olarak ülkelerin ekonomik kriz konusundaki tecrübeleri anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde, 1990 yılı sonrası Türkiye’de ortaya çıkan iktisadi krizlerden krizlerin sebepleri, gelişimi, sonuçları, alınan önlemler ve krizlerden çıkış politikaları doğrultusunda sırasıyla; 1991, 1994, 1998-1999, 2000-2001 ve 2008 Küresel Krizden bahsedilmiştir. Türkiye’de 1990 yılı sonrası ortaya çıkan bu krizlerin yanı sıra çalışmanın bu bölümünde, 1990 yılı öncesinde ortaya çıkmış olsa da ilk büyük ekonomik kriz olan 1929 krizinden de bahsedilmesinin uygun olacağı düşünülerek kısaca bu krize de yer verilmiştir. Son olarak önceki bölümle de bağlantılı olması açısından Örnek Ülke karşılaştırmaları başlığı altında; Türkiye, Meksika ve Arjantin Krizleri karşılaştırmalı olarak bu bölümde ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde, ekonomik krizlerle yoksulluk arasındaki ilişki ele alınarak sırasıyla: Yoksulluk kavramı, Dünyada ortaya çıkan ekonomik krizlerden 1997 Güneydoğu Asya Krizi Örneği Endonezya Ekonomik Krizinin yoksulluk ögeleri üzerindeki etkileri ve kriz sonrasında yoksulluğu önleyici politikalar, Türkiye’de ortaya çıkan ekonomik krizlerden 2001 Krizi ile 2008 Küresel Mali Krizin yoksulluk ögeleri üzerindeki etkileri ve uygulanan politikalar, ekonomik krizlerin yoksulluk üzerindeki mali etkileri, genel olarak ekonomik krizlerin yoksulluk ögeleri üzerindeki etkileri ve bu konuda ortaya atılan görüşler istatistiki tablolar aracılığı ile anlatılmıştır.

Son bölümde ise, ekonomik krizler ve çözüm önerileri başlığı altında: Ekonomik krizleri çözüm yollarını ele alırken ilk olarak, ekonomik istikrarın tanımı ve daha sonra istikrar politikaları olan; Ortodoks İstikrar Politikaları, Heterodoks İstikrar Politikaları ve IMF İstikrar Politikaları anlatılmıştır. Ayrıca ekonomik krizlere ve krizlerin yoksulluk üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik çözüm önerilerini ortaya koyarken de, bazı iktisatçı ve yazarların görüşlerine değinilmiştir. Son olarak çalışmanın bu bölümünde, şahsi düşüncelerime de yer verilmiş ve çalışma tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZLER

Kapitalist sistem, geçmişten bu yana ciddi olarak ekonomik krizlerle oldukça sık karşılaşmıştır. Bugüne kadar ki geçen bu süreçte meydana gelen bu ekonomik krizlerin en önemlisi, şüphesiz 1929 yılında yaşanan dünya bunalımıdır.

1929 bunalımı ile borsada tam anlamıyla bir çöküş meydana gelmiş, bu çöküş çok kısa sürede bütün dünyaya yayılmış ve devamında on yıl süren büyük buhran meydana gelmiştir. Bu buhrandan sonra özellikle 1933 yılındaki GSMH değerinde bir değişiklik meydana gelerek, 1929'daki değer yaklaşık üçte ikisi kadar olmuştur. 1933 yılında meydana gelen bu değişimle birlikte işsiz insanların sayısında bir artma meydana gelmiş ve yaklaşık üç milyon kişi işinden olmuştur. 1938 yılına gelindiğinde ise, beş kişiden biri hala işsizdir. Yine bu dönemde fiyatlarda da bir değişiklik olmuş ve yaklaşık % 25 civarında bir gerileme meydana gelmiştir. Kısaca bu kriz, etkileri ve sonuçları açısından başta ABD olmak üzere pek çok ülkede ciddi boyutlarda hasarlara yol açmış ve bu hasarların onarılması da çok uzun bir zaman almıştır (Galbraith, 2009'dan aktaran: Öztürk ve Gövdere, 2010: 378). Durum böyle olsa da bütün bu yaşanan olumsuzluklara rağmen bu kriz, hala kapitalizmin en büyük krizi olma özelliğini sürdürmektedir.

1929 Büyük Buhrandan sonra uzunca bir süre Türkiye istikrara kavuşmuştur. Bu yaşanan istikrardan sonra 1960'lı yılların sonlarında başlayan, iki petrol krizi ile de ülkemizde önem kazanan ve Bretton Woods dönemine ait olan 1970 ve 1980'li yıllarda borç krizleri meydana gelmiştir. Bu krizler, 1929 krizinden sonra Dünya ekonomisini etkisi altına alan ikinci önemli krizlerdir.

1970 ve 1980'li yıllarda meydana gelen bu krizlerden sonra Türkiye'de özellikle 1990'lı yılların başlarında üst üste altı önemli kriz gündeme gelmiştir. Bu krizlerin yeniden var olması üzerine kapitalist sistem; krizlerin sebeplerini, ortak özelliklerini, farklı yönlerini ve krizleri çözmeye yönelik birtakım araştırmalar yapmıştır. 1990'lı yıllarda kriz kavramının bu kadar gündeme gelmesine neden olan etken de, teknolojiye meydana gelen yenilikler ve bu yenilikler sayesinde de medyanın Türkiye'de oluşan bu krizleri en hızlı ve en etkili bir şekilde algılamamıza neden olmasıdır. Aslında yaşanan bu olaylar, geçmişte yaşananlarla oldukça benzerdir. Mesela, ödemeler dengesi krizleri ve bankacılık krizleri "Geleneksel" krizlerdir.

1970 ve 1980'li yıllarda meydana gelen borç krizleri ile 1990'lı yıllardaki krizler de; cari açıklar, üretim ve bankacılık zafiyetleri gibi pek çok ortak özelliklere sahiptir (Kamin, 1999'dan aktaran: Yay vd., 2001: 15). Fakat bu krizlerin taşıdıkları şartlar birbirlerinden farklıdır. Bu yüzden bildiğimiz krizler yeni boyutlar kazanıp farklı görünmektedir.

Kriz kavramı asıl olarak, 1990'lı yıllardan sonra yaşantımızın içinde yer almaya başlamıştır. 1990'larda meydana gelen üç önemli değişiklik (bilgi teknolojisindeki buluş ve yenilikler; bunların finansal teknik ve araçlarda sağlamış oldukları yenilikler ve gelişmeler; serbest sermaye hareketleri gibi liberalizasyon politikalarının yaygınlaşması ile meydana gelen globalleşme olgusu), yaşanan bu krizlere farklı boyutlar katmıştır. Özellikle bilgisayar ve bilgi teknolojisinde meydana gelen bu yeniliklerin finansal araçlar ve finansal hizmetler üzerinde hiçbir alanda olamayacağı kadar fazla etkisi olmuş ve ayrıca bu durum; haberleşme maliyetlerinde meydana gelen düşüşlere, yeni finansal araçların olağanüstü boyutlarda artmasına, liberalizasyonla birlikte zaten artmakta olan sermaye akımlarının da hız kazanmasına neden olarak bir taraftan da, Türkiye'de yaşanan krizleri yaygınlaştırmada ve algılamamızda hızlandırıcı bir rol üstlenmiştir (Yay vd., 2001:15).

1.1. EKONOMİK KRİZLERİN TANIMI VE KAPSAMI

Kriz kelimesinin etimolojik kökenine baktığımız zaman Yunanca ve Latinceye dayanmaktadır. Yunancada "Krinein" kökünden gelen "Krisis" sözcüğü, hem Yunancada hem de Latince "Karar vermek" anlamına gelmektedir (Önder, 2001: 45). Fakat bu sözcük zamanla "Tehlike ve istikrarsızlık" anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Elmas ve Yıldırım, 2010: 37). Latince ve Yunancadan türemiş olan bu kriz sözcüğünün politika ve ekonomi alanında genel kabul görmüş tanımını yapmak gerekirse; kriz sözcüğü, istikrarsız ve tehlikeli bir durumu ifade eden "Güç dönem" olarak tanımlanabilmektedir (Keskin, 2004:7).

Kriz kelimesi Yunanca bir kelime olup, "Krisis" kelimesine dayalı olarak ve " Krit " kelimesi ile de bağlantılı olarak, "Karar, hüküm, hastalığın dönüm noktası" (Nişanyan, 2009) anlamlarına; bir başka açıdan bakıldığında ise, Fransızca etimolojik kökenine de sahip olup, "Crise" kelimesine dayalı olarak "Buhan/bunalım" anlamına gelmektedir (Bilge, 2009: 22-23).

Yine aynı şekilde kriz kelimesi Compact Oxford English Dictionary (t.y.)'a göre, Yunancada "Krisis" "Decision=karar", Krinein'dan "Decide=karar verme" anlamlarına gelmekte ve "Önemli bir zorluk ve tehlike dönemi" olarak tanımlanabilmekte iken; TDK (t.y.) ise; kriz kelimesinin genel anlamlarından birisini "Buhan", "Bir ülkede veya

lkeler arasında, toplumun veya bir kuruluŖun yaŖamında görülen g dönem, bunalım, buhran'' olarak ifade etmektedir.

Kriz kelimesi eŖitli bilim dallarında ve aynı zamanda günlük konuŖma dilinde çok yaygın olarak kullanılan kavramlardan birisidir (iğdem, 2011a). Ancak kriz kelimesi genel olarak ''Tıp'' alanında yaygın bir kullanıma sahip olmakla birlikte Yunanca gibi eski olan bir dilde sağlık alanında da sıklıkla kullanılmakta ve ''Bir organda birdenbire ortaya çıkan fizyolojik bozukluk, bir kimsenin yaŖamında görülen ruhsal bunalım'' veya ''Aniden geliŖen Ŗiddetli belirtilerle karakterize nöbet, hastalık nöbeti'' anlamlarına gelmektedir (TDK, t.y.).

Kriz kelimesi sağlık alanında daha fazla kullanılmakta olup, sağlık bilimlerinin yanı sıra, sosyal bilimler alanında, özellikle iktisat alanında önemli bir yer edinmektedir. İktisadi alanda Fransızca kökenine daha yakın olan kriz kelimesi, ''Beklenmeyen ve önceden sezilmeyen, hızlı bir Ŗekilde ortaya çıkan mevcut araçları, amaç ve planları tehdit eden gerilim durumu, 'bunalım', 'çöküntü', 'depresyon', 'patlama' ve 'buhran' gibi'' kelimelerle eŖ anlamlı olarak kullanılmaktadır. İktisat alanında kriz kelimesinin tanımı bu Ŗekilde yapılıyor olsa da, aslında kriz kavramının iktisat literatüründe belirli bir tanımını yapabilmek hiç de kolay değildir (Bilge, 2009: 23).

Kriz ortaya çıktığı zaman politik ve ekonomik olarak bir bunalım meydana gelmektedir. Bu durum bazı kesimler için ''kŖ'' ve ''Bunalım'' anlamlarına gelirken; diğer kesimler için de, ''Eskisine oranla daha güçlü bir Ŗekilde içinden çıkılabilecek bir fırsat'' anlamına gelmektedir.

Bu yönüyle kriz sözcüğü ikili anlama sahip bir sözcüktür. Bir yönü dıŖsal bir deėiŖkene bağlı olarak ''Aniden ortaya çıkan sancılı bir dönemi '' ifade ederken, diğer yönü de bazı kesimler veya çevreler için ''Bir fırsat, yeniden yapılanma yolunda bir olanak'' olarak da ortaya çıkabilmektedir. Sözcüğün bu iki tanımını da birbirini tamamlamaktadır (nder, 2001: 45-46).

Kriz kelimesi, eŖitli iktisatçı ve yazarlar tarafından da farklı Ŗekillerde tanımlanabilmektedir. Birbirinden farklı olan bu iktisatçı ve yazarların grŖlerine yer vermek gerekirse kriz kelimesini Ŗu Ŗekilde tanımlayabiliriz:

Aktan ve Ŗen (2001) kriz kelimesini tanımlarken, kriz sözcüğünün hem olumlu hem de olumsuz tarafından bahsederek iki anlamına deėinmiŖlerdir. Bu yazarlara göre kriz kelimesi, ''Bir denge durumundaki mevcut koŖulların gerekli Ŗartları sağlayamaması nedeniyle diğer bir denge durumuna geçme süreci'' olarak tanımlanabilmektedir. Bu yazarların yapmıŖ oldukları tanıma göre kriz kelimesi, içinde hem tehditleri hem de fırsatları barındırmaktadır. Ancak bu iki yazar, kriz kelimesinin sosyal bilimler açısından genel bir

tanımını yapabilmemenin hiç de kolay olmadığını söylemişlerdir. Bu yazarlara göre, içinde bulunduğumuz durumların ya da karşı karşıya kalmış olduğumuz olayların ne derece kriz olduğu değişkenlik göstermektedir (Aktaran: Özkan, 2012: 3-4).

Allen ve Snyder (2009) ise, Aktan ve Şen'in yapmış oldukları tanımlardan farklı olarak kriz kelimesinin daha çok olumsuz tarafından bahsetmişlerdir. Bu yazarlara göre kriz kelimesi ise şu şekilde tanımlanmaktadır: Kriz, "Karışıklığın veya sıkıntının geniş alanlara yayılması" anlamına gelmektedir (Kutanis vd., 2010'dan aktaran: Özkan, 2012:3).

Kibritçioğlu ise, bu yazarların yapmış oldukları tanımlara göre kriz kelimesine daha farklı bir açıdan yaklaşmış ve iktisat alanına yönelik bir tanım yapmıştır. Kibritçioğlu (2001: 174)'a göre kriz, "Herhangi bir mal, hizmet, faktör, döviz piyasasındaki fiyat veya miktarlarda kabul edilebilir değişim sınırlarının dışında gerçekleşen dalgalanmalardır".

Önder (2001: 45-46) ise kriz kelimesini tanımlarken; Kibritçioğlu'nun iktisat alanına yönelik olarak yapmış olduğu tanıma ilave olarak, kriz kelimesinin politika alanındaki tanımına da değinmiştir. Bu yazara göre ise kriz kelimesi, "İstikrarsız ve tehlikeli durum veya durumları ifade eden güç dönem" anlamına gelmektedir.

Son olarak yazarlar içerisinde, Eğilmez (2016)'in kriz kelimesini nasıl tanımladığından bahsetmek gerekirse; Eğilmez de bahsetmiş olduğumuz yazarlardan çok da farklı bir tanım yapmamış ve kriz kelimesinin olumsuz tarafından bahsetmiştir. Eğilmez'e göre kriz kelimesi, "Bir mekanizmanın mevcut konumunu ve geleceğini etkileyen beklenmeyen, bir anda ortaya çıkan ve genelde önlem alınmakta geç kalınan olumsuz bir durumu" ifade etmektedir.

Kriz, önceden bilemediğimiz veya öngöremediğimiz gelişmelerin makro açıdan devleti, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda etkileyici sonuçları ortaya çıkarması demektir. Bir durumu kriz olarak adlandırabilmek için, sadece ani ve beklenmedik bir anda ortaya çıkması ve olumsuz durumlara yol açması gerekir. Yoksa normal bir süreçte ortaya çıkan her durumu kriz olarak adlandırabilmek doğru değildir. Krizi bu açıdan; beklenmedik veya aniden ortaya çıkan "Ciddi sorun" yaratan bir durum olarak düşünebiliriz. Oysa günlük hayatımızda karşılaştığımız, yaşadığımız, rutin olarak gelişen durumları ve olayları kriz olarak adlandırabilmemiz mümkün değildir (Çiğdem, 2011a).

Ortaya çıkan her normal durumda krizler meydana gelmez. Krizleri sıradan durumlardan ayırt edebilmemizi sağlayan en önemli özelliği de, acele olarak yanıt verme zorunluluğudur. Krizlerin olması durumunda hem çabuk bir şekilde yanıt vermek hem de hızlı hareket etmek gerekir. Bu açıdan bakıldığında ise kriz kavramını: " Çabuk uyum

sağlamayı gerektiren değişiklikler ‘’olarak da tanımlayabiliriz (Kupperman vd., 1975’ten aktaran: Sevim, 2012: 5).

Genel olarak krizi, ‘’Tehdit edici şartlara müdahale edebilme yetersizliği’’ olarak tanımlayabiliriz (Çiğdem, 2011a). Diğer taraftan ise kriz, ‘’Sistemdeki aksaklıkların fark edilmesi ve sistemin daha güçlü hale getirilmesi gerektiğini göstermesi açısından da bir yenilenme fırsatı’’ olarak ifade edilebilir (Oktar ve Dalyancı, 2010: 2).

Çalışmanın bu bölümünde direkt olarak ekonomik krizler hakkında bir bilgi vermeden önce, konunun bir bütün oluşturabilmesi açısından öncelikle krizlerden bahsedilmesinin daha uygun olacağı düşünülmüştür. Krizler hakkında genel bilgileri verdikten sonra, asıl olarak ekonomik krizlerden bahsedilebilir.

Ekonomik kriz, ekonomik çalışma alanlarının en önemli konularından bir tanesidir. Bu duruma göre ekonomik kriz kavramını şu şekilde tanımlayabiliriz: Ekonomik kriz, ekonomide meydana gelen gelişmeler sonucunda mal ve hizmetlerin arz ve talep dengelerinde meydana gelen bozulmalar, ekonomik unsurlar arasındaki ilişkilerin tümünün sekteye uğramasına neden olan olumsuz durumlar olarak tanımlanabilir (Çapraz, 2001: 3).

Bir başka şekilde tanımlamak gerekirse ekonomik krizler, ‘’Para, sermaye, işgücü, mal ve hizmet piyasalarında karar alan birimleri aşırı ihtiyatlı davranmaya iten ve ekonomik göstergelerde sürekli kötüleşme yaratan güven sarsılması’’ olarak ifade edilebilir. Ekonomik krizler bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, piyasalarda bir güvensizlik yaratmaktadır. Bu güvensizlik, piyasalarda yapılan işlemlerin maliyetini arttırmakla birlikte, piyasalarda karar alan birimlerin birbirleriyle olan iktisadi anlaşma alanlarını daraltır ve zaten mevcut olan, içinden çıkılmayan iktisadi sorunların daha da zorlaşmasına sebep olur (Türkan, 2006’dan aktaran: Duman, 2011: 4).

Ekonomik kriz kavramı bu tanımlar dışında, bazı iktisatçı ve yazarlar tarafından da farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Bu yazarların ekonomik kriz konusundaki görüşlerine de yer vermek gerekirse, ekonomik kriz kavramını şu şekilde açıklayabiliriz:

Aktan ve Şen (2001: 1226) ekonomik kriz kavramını, makro ve mikro açıdan tanımlamış ve ekonomik krizlerin yaratmış olduğu olumsuz sonuçlar üzerinde durmuştur. Bu yazarlara göre ekonomik kriz, ‘’Ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçları ortaya çıkarması’’ olarak ifade etmektedir.

Mishkin (1996) ise, daha farklı olarak finansal kriz kavramını, asimetrik enformasyon teorisi çerçevesinde ele alarak tanımlamıştır. Mishkin’e göre finansal kriz, ‘’Ters seçim ve ahlaki risklerin ileri boyutlarda olduğu finansal piyasalardaki doğrusal

olmayan bir bozulmadır”. Mishkin’in ekonomik krizi bu şekilde tanımlaması sonucunda, piyasalarda bir bozulma meydana gelmekte ve bu piyasalar ellerinde tutmuş oldukları fonları en etkin bir şekilde en verimli yatırım fırsatları olan ekonomik birimlere dönüştürememektedir (Aktaran: Bilge, 2009: 23-24).

Kibritçioğlu (2001: 174-182) ise, ekonomik kriz kavramını bu yazarlara göre daha farklı açıdan ele almış ve piyasalardaki fiyat veya miktarlarda meydana gelen değişmelere dayalı olarak açıklamıştır. Kibritçioğlu’na göre ekonomik krizler, ‘’Herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar’’ olarak tanımlamıştır.

Farklı bir açıdan bakıldığında ise, ekonomik kriz kavramını en yalın haliyle: ‘’Pazar ekonomisinin kendi işleyişini, kendi kuralları içerisinde sürdürmez hale gelmesi’’ olarak da tanımlayabiliriz. Kapitalist bir ekonominin bu kuralları ekonomik krizden dolayı sürdürmez hale gelmesi, bu ekonominin kendi içsel çelişkilerinin sonucunda olabileceği gibi, içinde bulunduğu sistemin de dışsal şoklara karşı kendini koruyabileceği veya savunabileceği mekanizmalardan yoksun olmasından da kaynaklanabilmektedir. Özellikle bu durum, gelişmekte olan ülkelerde daha sık görülmektedir. Türkiye’nin de aralarında yer aldığı, küreselleşme sürecine ayak uydurmaya çalışan gelişmekte olan bu ülkelerin içinde buldukları piyasalar, çok cılız ve başıboş olduğu için meydana gelen dışsal şoklar krize girmede daha etkili olmaktadır (Yürekli, 2004: 66-67).

Ortaya çıkan her gelişmeyi ekonomik kriz olarak nitelendiremeyiz. Eğer bir gelişme, çok boyutlu ve ekonomik aktivitelerin tümünü etkiliyorsa o gelişme ekonomik kriz olarak nitelendirilebilir. Krizlerin meydana gelmesi ile geleceğin ne olacağı konusunda belirsizlikler ortaya çıkar. Bu belirsizliklerden dolayı, ekonomide bir daralma meydana gelir. Bu durum uzun sürerse de, ekonomi çökme aşamasına girebilir (Eroğlu ve Albeni, 2002: 94).

Bu gelişmelere dayalı olarak Kindleberger (2007: 2-10) ekonomik krizi, üç aşamada incelemektedir:

- Yükselme Aşaması
- Panik Aşaması
- Çökme Aşaması

‘’Yükselme aşaması konjonktürel genişleme evresinde, panik aşaması konjonktürün tepe noktasında, çökme aşaması ise konjonktürel daralma ve gerileme evresinde ortaya çıkmaktadır’’.

Yükselme aşamasında, yatırımcılar ilerde değeri artar ve satarak kâr elde ederiz düşüncesiyle paradan kaçıp arazi, hisse senedi, gayrimenkul gibi reel varlık satın alırlar. Panik aşamasında ise, yatırımcılar kâr elde edeyim diye düşünürken zarara uğramamak için, ellerinde olan bu reel varlıklarını paraya dönüştürerek satmaya çalışırlar. Çöküş aşamasına gelindiğinde ise, önceden alınan bu reel varlıkların fiyatlarında hızlı bir düşüş gerçekleşir.

Ekonomik kriz sürecini tanımlamak zor ve hassas olduğundan dolayı, ekonomik kriz kavramının tek bir tanımı yapılamamaktadır (Duman, 2011: 5). Farklı bir açıdan bakıldığında ise ekonomik kriz kavramının şu şekilde de tanımını yapabiliriz: Ekonomik kriz kavramı, konjonktürel dalgalanmaların çökme aşamasında meydana gelen gerileme ve daralma dönemleri içerisinde üretimin daralması olarak da nitelendirilmektedir.

Bu kavram özellikle Asya krizi sonrası farklı bir niteliğe kavuşmuş ve krizin nedenlerinin çeşitlenmesine yol açmıştır. Özellikle finansal piyasalar, bu kavramdan sonra kriz dönemlerinde meydana gelen gelişmelere oldukça duyarlı hale gelmişlerdir (Eroğlu ve Albeni, 2002: 94).

Günümüzde kriz kavramı, genel olarak “Küresel krizler” olarak adlandırılmaktadır. Bu duruma, küreselleşmeden dolayı bir ülkede meydana gelen krizin birbirine sıkı sıkıya bağlı olan mali piyasalar aracılığı ile diğer ülkelere kolaylıkla yayılabilmesi etkili olmaktadır.

Günümüzde krizler oldukça sık tekrar etmekte ve çok hızlı bir süreçten geçmektedir. Bu duruma ise, krizlerin bankacılık sisteminde ve finansal piyasalarda ortaya çıkması etkili olmuştur. Çünkü ekonomideki para ve sermaye piyasaları, meydana gelebilecek her türlü gelişmeye anında tepki gösterebilmektedir. Bu tepkinin boyutları da gelişmekte olan ülkelerde daha yıpratıcı olmaktadır. Çünkü bu ülkelerin piyasaları her türlü spekülâtif hareketlere açıktır (Eroğlu ve Albeni, 2002: 94). Dünyada ve Türkiye’de yaşanan iktisadi krizlerde bu etkilere oldukça sık rastlanılmaktadır (Keskin, 2004: 13).

Krizler, gelişmekte olan bu ülkelerde istikrarı yok etmekte, hükümetlere olan güveni azaltmakta, güvensizlik ortamı yaratarak spekülâtif hareketlere yol açmakta ve beraberinde yeni krizlerin oluşmasına sebep olmaktadır (ntvmsnbc, 2001’den aktaran: Eroğlu ve Albeni, 2002: 95).

Krizlerin neredeyse tümü, finansal piyasalarda başlayan tansiyon değişimi ile ortaya çıkmaktadır. Önce faizler, döviz kurları ve varlık fiyatları değişmeye başlamakta, eğer bu değişim geçici ise ekonominin diğer ayakları üzerinde kalıcı ve baskın etki yapmamaktadır. Fakat aksi durumda en önemli veri olan ekonomik büyüme olumsuz etkilenmektedir.

Dolayısıyla krizler kendiliğinden mi oluşur yoksa çıkartılabilir mi sorusunun cevabı her ikisi için de evettir (Erdinç, 2011: 88).

Son olarak toparlamak gerekirse, kriz her şeyden önce bir ekonomide meydana gelen normal olmayan bir durumdur. Krizlerin meydana gelmesi, piyasaların işleyişinin durmasına, kilitlenmesine veya aşırı duyarlı hale gelerek büyük boyutlu dalgalanmalara yol açmaktadır. Bu nedenlere bağlı olarak kapitalist sistemde piyasa mekanizmasının hâkim olduğu belli bir ana ‘‘Kriz’’ adı verilmektedir. Bu nedenle kriz, harekete dair bir kavramdır ve bu hareketi kendi dinamiği içerisinde anlaşılabilir (Darıcan, t.y. : 40).

1.2. EKONOMİK KRİZLERİN TARİHÇESİ

1990 yılı sonrası Türkiye’de ortaya çıkan iktisadi krizlerin yoksulluk üzerine etkilerini inceleyen çalışmanın bu bölümünde, genel olarak 1990 yılı sonrası ortaya çıkan ekonomik krizlerin tarihsel geçmişinden bahsedilecektir. Ancak bu çalışmada, direkt olarak 1990 yılı sonrası ortaya çıkan bu krizlerin tarihsel geçmişlerine yer verilmeden önce, az da olsa 1990 yılı öncesi ortaya çıkan krizlerin tarihsel geçmişlerinden de bahsedilmesinin hem çalışmaya fayda sağlayabileceği hem de konuyu genel olarak toparlayıcı olabilmesi açısından gerekli olduğu düşünülmüştür.

Bu açıdan, 19. yy. öncesinde ve sonrasında ortaya çıkan ekonomik krizler ile 20. yy. da ortaya çıkan ekonomik krizler bazı yönlerden birbirlerinden ayrılmaktadır.

19. yüzyıl öncesinde genellikle Türkiye’de savaşlar meydana gelmiştir. Savaşların meydana gelmesinden kaynaklanan bozulmalar, iklim koşullarının kötüleşmesi sonucu hasatların da kötüleşmesi, kötü iklim koşullarından dolayı meydana gelen kıtlıklar ve nadir de olsa devletin uygulamış olduğu yanlış politikalarından dolayı krizler ortaya çıkmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise ortaya çıkan krizlerin sebepleri, diğer meydana gelen sebeplerin yanı sıra, devletin yapmış olduğu yanlış yatırımlar ve artan başarısızlıklarından kaynaklanmıştır.

20. yüzyılda ise, Türkiye biraz daha modernleşmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak; sanayileşmenin meydana gelmesi, devletin tüm dünyada yaygın olarak yapmış olduğu faaliyetlerinin olması, ticari ilişkilerin daha fazla yaygınlaşması ve finans merkezlerinin ortaya çıkması ile krizler daha farklı boyutlara ulaşmıştır. Özellikle, 2. Dünya Savaşı sonrasında ‘‘Küreselleşmenin’’ meydana gelmesi ile bir bölge, ülke veya toplumda gerçekleşen veya gerçekleşebilecek olaylar diğer yerleri de hızlı bir şekilde etkilemiş, bunun sonucunda da ortaya çıkan ekonomik krizlerin sebepleri farklı boyutlara ulaşarak daha çok ‘‘Finansal’’ sebeplerden meydana gelmiştir (Bilge, 2009: 27).

20. yüzyılın başında meydana gelen krizlerde, ülkeler arasında gerçekleşen mal ve hizmet ticareti çok fazla olmadığı için bu yıllarda meydana gelen krizler, diğer yıllarda meydana gelen krizlere göre daha çok ulusal ölçekte kalmıştır. Bu durumun sonucunda, talep yetersizliği meydana gelmiş ve bununla birlikte işsizlik ve durgunluk ortaya çıkmış veya talepte meydana gelen fazlalıklar sonucunda enflasyon ve ekonomide genişleme olmuştur. Bu duruma verilebilecek en güzel örnek; kapitalizmin gelişme sürecinde yaşanan ve en büyük ekonomik kriz olma özelliğini koruyan 1929 yılında meydana gelen Büyük Ekonomik Bunalımdır (Toprak, 2001'den aktaran: Ardiç, 2004: 34-35).

Dünya ekonomisinde, 1929 krizinden 1960'lı yıllara kadar çok büyük boyutlarda ekonomik ve finansal krizlere rastlanılmamıştır. Ancak 1960'lı yıllardan sonra özellikle de 1980'li yılların sonlarına gelindiğinde Türkiye'de finansal serbestleşmeye dayalı olarak küreselleşmenin meydana gelmesi ve sirayet etkisinin ortaya çıkması ile ekonomik krizler daha farklı boyutlara ulaşmıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise, teknolojiye (bilgi teknolojisi) meydana gelen yenilikler ile beraber krizler, özellikle 1990'lı yıllardan sonra etkisini göstermiştir (Bilge, 2009: 28-29).

1929 krizinden sonra, ilk olarak 1956 yılında "Süveyş Kanalı Şirketi" kaynaklı olan krizin ortaya çıktığı söylenebilir. Bu şirketin yaşamış olduğu sıkıntılardan dolayı İngiltere'de çok büyük boyutlarda olmasa bile, bir finansal kriz görülmüştür. 1956 ve 1957 yıllarında İngiltere'de cari hesaplarda bir fazlalık meydana gelmesi ile İngiltere'nin para birimi olan sterlin, bu ülkenin uluslararası ticarete karşılaştığı olumsuzluklardan dolayı baskı altında kalmıştır. İngiltere Merkez Bankası bu durum karşısında, dolara karşı sterlinin sabit olan değerini koruyabilmek için dolar rezervlerinin tamamını kullanmak zorunda kalmıştır (Boughton, 2001: 21).

1960'lı yıllardan başlayıp 1970'li yılların petrol şoklarının olduğu döneme kadar ortaya çıkan bu krizler genellikle; döviz darboğazlarının sık aralıklarla ortaya çıkmasından ve ithal ikameci sanayileşme politikasının uygulanmamasının bir sonucu olarak da, üretim için gerekli olan ara ve yatırım malları ithalatının yapılamamasından kaynaklanmaktadır (Celasun, 2001: 2). Bu dönemde, gelişmekte olan ülkeler "İthal ikamesi" ağırlıklı olan sanayileşme politikalarını izlemiş ve dövizlerden elde etmiş oldukları gelirleri de geleneksel ürün ihracatından ve işçilerin kazanmış oldukları gelir transferlerinden sağlamışlardır. Bu dönemde, dünyada bulunan her ülkede az da olsa gelişmeler olmuş, açlık ve sefalet azalmıştır.

Yine bu dönemde denetimli olan finansal piyasaların varlığı dikkat çekmiş ve bu piyasalar sayesinde, hükümetler ekonomi politikalarını rahatça uygulama olanağı bularak

dövizlerde ve faiz hadlerinde meydana gelen fiyat artışları görece olarak istikrara kavuşmuştur. Ayrıca bu piyasalar sayesinde, hemen hemen her ülkede enflasyon hızları düşük düzeylerde kalmış ve reel faiz hadlerinde meydana gelen görece düşüklükler yatırımların her ülkede canlı kalmasına sebep olmuştur (Kazgan, 1995: 47).

1970 sonrası dönem Bretton Woods Sistemi'nin çökmesi ile başlayıp, iki petrol krizi ile önem kazanmış ve bu dönem şiddetli krizlerin tekrardan gündeme gelmesi ile tanınmaya başlamıştır. Bu dönemde özellikle, finansal sermayelerin uluslararası alanında meydana gelen hareketlilik, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere artan sıklıkta görülen finansal krizleri de beraberinde getirmiştir (Delice, 2003: 66).

1980'li yılların başlangıcında ABD başta olmak üzere sanayileşmiş olan ülkelere, enflasyonda meydana gelen artışı düşürebilmek amacıyla sıkı istikrar politikaları yürürlüğe konulmuştur. Bu politikalar, uluslararası faizlerin yükselmesine ve dünya hammadde fiyatlarının düşmesine sebep olmuştur. Ortaya çıkan bu gelişmeler, özellikle Latin Amerika'da olmak üzere dış borç birikimi yüksek olan ekonomilerde dış borç servisinin belirlenen sürelerde ve miktarlarda gerçekleştirilmesini imkânsızlaştırarak, bu ülkelerin yaygın olarak dış borç krizi ile karşılaşmasına sebep olmuştur (Celasun, 2001: 2).

1980'li yıllarda meydana gelen bu dış borç krizi, önemli büyüklükte olan birkaç bankanın ekonomik istikrarsızlık içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelere kredi vermeyi durdurması ile başlamıştır (Boughton, 2000'den aktaran: Ardıç, 2004: 37). Bu yıllarda gelişmekte olan ülkelere meydana gelen bu dış borç, gelişmiş olan ülkeleri de sıkıntıya sokmuş ve bu ülkelerin iç piyasalarını etkileyerek, dünya ekonomisinin daralmasına neden olmuştur (Bilge, 2009: 29).

1990'lı yıllara gelindiğinde, uluslararası mali piyasaların işlem hacimlerinde beklenmedik ölçülerde ciddi artışlar meydana gelmiş ve bunun üzerine gelişmekte olan ülkelerin çoğu, sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları büyük ölçüde kaldırarak dışa açılmışlardır. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile beraber bu finansal piyasaların en önemli işlevlerinden birisinin gelişmekte olan ülkelere "Fon" sağlaması olsa da, bu piyasalar zamanla bir istikrarsızlığa neden olmuştur. Ayrıca durum böyle olunca yabancı yatırımcılar da bu piyasalardan çekilmeye başlamış ve böylece dünya ekonomisindeki tüm dengeler altüst olmuştur.

Bu durumun sonucunda dış kaynak kullanımının artmasıyla: Üretim, istihdam ve gelir dağılımında olumlu yönde gelişmelerin olacağı beklenilirken; bu ülkelere enflasyon meydana gelmiş ve enflasyonun düşürülememesinden dolayı da bu ülkede dolar değeri kazanmaya başlamıştır.

Bu bağlamda, bu ülkelerin sermaye giriş ve çıkışları çok hassaslaşmaya başlamış ve bu ülkelerin mali şoklara karşı olan kırılabilirlikleri artmıştır (Celasun, 2001: 4).

“1990’ların finansal krizleri, gelişen ekonomilerin geçmiş dönemlerde karşılaştıkları krizlerden farklı özellikler taşımıştır. Beklenmedik zamanlarda, olumsuz bir gelişmeden etkilenerek sermayenin aniden kaçıışı ile başlayan bu krizler, yerli paranın değer kaybetmesi, bilançoların altüst olması, güvensizliğin yaygınlaşması ve üretimin finanse edilememesi olgularıyla sonuçlanmıştır. Finansal krizler, bulaşıcı bir virüs gibi başka ülkeleri de etkileyebilmişlerdir. Dış borç krizlerinde, ekonomilerin liberalleşmesi ön plana çıkmıştı. Finansal krizlerden sonra, piyasa ekonomilerde bankacılık ve şirket sektörlerinin işleyişini düzenleyen ve denetleyen kurumların önemi daha iyi anlaşılmiş ve reformları bu yönde yoğunlaştırmıştır” (Celasun, 2001: 3).

1990’lı yıllar ise gelişmekte olan birçok ülkenin dışa açılmaya başladığı, ekonomik ve finansal krizlerin daha çok etkili olduğu ve önem kazandığı ve bu yıllarda ortaya çıkan bu krizlerin daha çok ‘‘Bölgesel’’ nitelikte olduğu bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde Türkiye’de ve dünyada çok sayıda krizler meydana gelmiştir. Bu krizlerin en önemlileri şunlardır:

1. Avrupa Para Sistemi’nin Döviz Kuru Mekanizmasında (ERM), 1992-93 yılında yaşanan krizler,
2. Latin Amerika’da 1994-95 döneminde Meksika’daki krizin ardından ortaya çıkan Tekila Krizi,
3. 1994-95’de Türkiye’de yaşanan para ve bankacılık krizi,
4. 1997-98’de Tayland, Endonezya, Güney Kore, Malezya’da başlayıp, önce diğer Asya ülkelerini etkileyen ve daha sonra da OECD ülkeleri dâhil olmak üzere bölge dışındaki birçok ülkeye yayılan finansal kriz,
5. Asya krizine paralel olarak meydana gelen; 1998 yılında Rusya ve 1999 yılında Brezilya’da yaşanan krizler,
6. Türkiye’de Kasım 2000-Şubat 2001 yılında yaşanan para ve bankacılık krizleri,
7. 2001 yılında başlayıp, derin bir ekonomik ve toplumsal çöküşlere sebep olduğundan dolayı etkileri hala devam eden, finansal kriz olan; Arjantin Krizi

Bu krizlerin her birinin kendine has özellikleri bulunmaktadır. Ancak bu krizlerden ERM Krizi hariç, diğer bütün krizlerde sabit döviz kuru sistemleri (Malezya dışında krizlerle karşı karşıya gelen ülkelerde, esnek/dalgalı kur sistemine geçilmiştir), sermaye giriş ve çıkışlarının yoğun olması, makroekonomik göstergelerde meydana gelen bozulmalar etkili rol oynamıştır.

Ayrıca bu krizlerin ortaya çıkmasında: Yurtiçi finansal ve finansal olmayan sektörler, bankalar ve hükümetler arasındaki karmaşık ilişkiler, uluslararası yatırımcılar önemli rol oynamaktadır. Yine bu krizlerin büyük çoğunluğunda, politikaların hazine kaynaklarını kullanarak güç kazanma girişiminde bulunmaları, vergilerde meydana gelen aşınmaların kamu sektörlerinde açıklara yol açması ve vergilerde meydana gelmiş olan bu açıkların, para basılarak/yurtiçindeki bankalardan borçlanılarak finanse edilmesi etkili olmuştur. Diğer taraftan da, yüksek enflasyonla karşılaşan ülkelerin finansal olarak istikrarlı rejimlere geçme aşamasında krizlere maruz kaldıkları görülmektedir (Walters, 1997'den aktaran: Delice, 2003: 66-67).

1990 yılı sonrasında ise küreselleşmenin meydana gelmesi ile birlikte, ulusal ve uluslararası finansal piyasalar bir araya gelip, daralma dönemi içinde bulunan ülkeleri de etkileyerek "Finansal kriz" olgusunu karşımıza çıkartırlar. Bu duruma "Sirayet etkisi" denilmektedir. Bu durumu bir örnek üzerinden açıklamak gerekirse: Örneğin, ABD gibi gelişmiş olan bir ülke, sermayenin uluslararası hareketliliğe açık olduğu bir dönemde, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu gelişmekte olan birçok ülkenin finansal sistemlerini liberalize etmesi ile birlikte, sermayede meydana gelen bu hareketliliğin daha da artmasına neden olmaktadır. İşte bu durumdan dolayı sirayet etkisi, kriz dönemlerinde meydana gelerek, krizlerin daha da etkili olmasına yol açmaktadır.

Diğer taraftan 1990 yılı sonrasında ortaya çıkan bu krizler her ne kadar "Sirayet etkisi" ile hız kazanmış olsa da, bu krizlerin asıl olarak 1990 yılı sonrasında yaşantımızın içinde yer almaya başlamasında; 1990 yılı sonrasında teknolojiye (bilgi teknolojisi) meydana gelen yenilikler ve bu yenilikler sayesinde de haberleşme araçlarının bu krizleri en hızlı ve en etkili bir şekilde algılamamızı sağlaması olmuştur (Kamin, 1999'dan aktaran: Ardıç, 2004: 40).

Bu bölümde kısaca, krizlerin 19. Yüzyıldan itibaren tarihsel geçmişlerinden bahsedilmiştir. Ve son olarak toparlamak gerekirse: Krizler, hayatımızda her daim olabilen, yeri geldiğinde hayatımızı altüst eden, yeri geldiğinde de bir şeyleri düzeltebilmek adına neler yapabileceğimizi gösteren, farkında olmamızı sağlayan ve bu durumda bizlere sunulan çok önemli bir fırsattır.

1.3. EKONOMİK KRİZLERİN TÜRLERİ

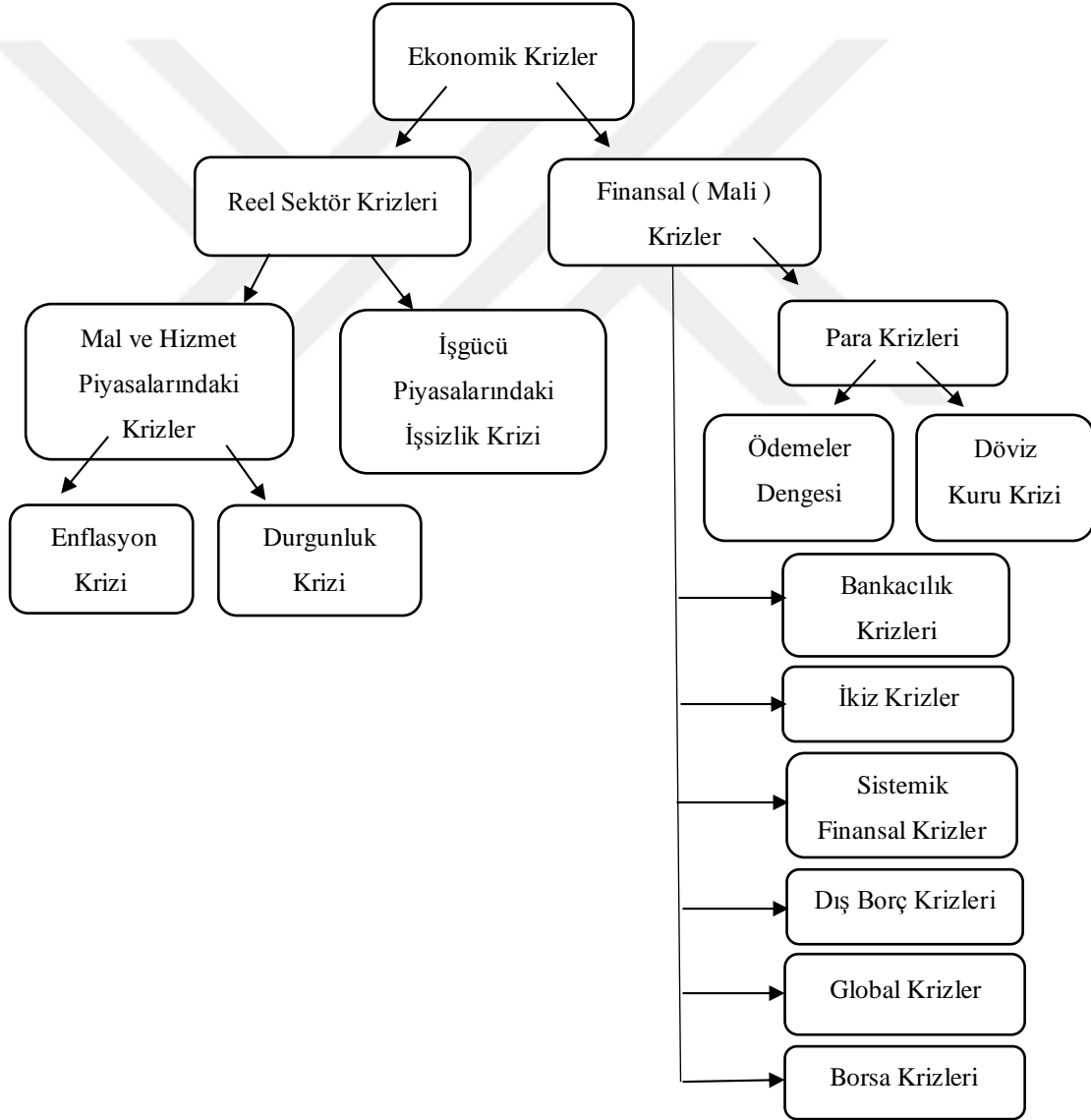
Ekonomik krizler genel olarak, reel sektör krizleri ve finansal (mali) krizler olmak üzere iki kısımda incelenmektedir.

Reel sektör krizleri de kendi içerisinde: Mal ve hizmet piyasalarında meydana gelen krizler ve işgücü piyasalarında meydana gelen işsizlik krizi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Mal ve hizmet piyasalarında meydana gelen krizler de kendi içerisinde: Enflasyon krizi ve durgunluk krizi olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.

Finansal (Mali) krizler ise, genel kabul görmüş yaklaşıma göre özellikle de yükselen piyasalarda yaygın olarak ana hatlarıyla; Para, bankacılık, dış borç ve sistemik finansal krizler olmak üzere dört kısımdan oluşmaktadır (UNCTAD, 1998'den aktaran: Delice, 2003: 59). Ancak bunlara ek olarak finansal krizler: Para ve bankacılık krizlerinin birleşiminden meydana gelen ikiz krizler, global krizler ve borsa krizlerinden oluşmaktadır. Finansal krizlerden olan para krizleri de yine kendi içinde: Ödemeler dengesi krizi ve döviz kuru krizi olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

Şekil 1: Ekonomik Krizlerin Çeşitleri

Kaynak: Kibritçioğlu A. (2001). "Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler (1969-2001) ", *Yeni Türkiye Dergisi*, Y.7, S. 41, 175.

1.3.1. Reel Sektör Krizleri

Ekonominin reel üretim sektörlerinde, mal, hizmet ve işgücü piyasalarında meydana gelen miktarlarda, yani üretimde veya istihdamda ciddi daralmalar (işsizlik ve/veya durgunluk) şeklinde ortaya çıkan krizlere ‘‘Reel krizler’’ denilmektedir (Kibritçioğlu, 2001: 175).

Reel sektör krizlerinin oluşmasında etkili olduğu bilinen faktörlerin arasında şu faktörler yer almaktadır:

- Mal, hizmet ve işgücü piyasalarında meydana gelen arz/talep değişiklikler,
- Arz ve talebi etkileyen; fiyat, miktar ve tercihlerdeki değişiklikler.

Şekil 1’de Kibritçioğlu’nun yapmış olduğu bu sınıflandırmadan da anlaşılacağı üzere, reel sektör krizleri daha çok mikro iktisat teorileri ile açıklanabilecek olan: Üretim, tüketim, emek ve sermaye gibi kavramlardan kaynaklı meydana gelmiş krizlerden oluşmaktadır (Bilge, 2009: 32-33).

1.3.1.1. Mal ve Hizmet Piyasalarındaki Krizler

Reel sektör krizleri, mal ve hizmet piyasalarında oluşan miktarlardan, yani üretimde ve istihdamda ciddi boyutlarda meydana gelen daralmalardan kaynaklanmaktadır. Bu durum, ekonominin aşırı bir şekilde durgunluğa girmesine ve buna bağlı olarak da işsizliğin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Keskin, 2004: 15).

Reel sektör krizleri de mal ve hizmet piyasalarında oluşan bu durumlardan kaynaklandığı için kendi içinde: Mal ve hizmet piyasalarındaki krizler ve işgücü piyasalarındaki krizler olmak üzere iki kısımda incelenmektedir. Mal ve hizmet piyasalarındaki krizler de kendi içinde: Enflasyon ve durgunluk krizi olarak ikiye ayrılmaktadır.

1.3.1.1.1. Enflasyon Krizi

Ekonominin genel fiyat düzeyinde sürekli olarak meydana gelen artışlara ‘‘Enflasyon’’ denilmektedir. Enflasyon kısaca, ‘‘Hayat pahalılığı’’ anlamına gelir. Bu duruma bağlı olarak ortaya çıkan enflasyon krizini şu şekilde açıklayabiliriz:

Eğer mal ve hizmet piyasalarındaki genel fiyat düzeyleri, belirli bir zaman aralığında ve normal sınırların üzerindeyse enflasyon krizi meydana gelmez. Ancak, bu piyasaların fiyat düzeylerinde, enflasyona bağlı olarak sürekli artışlar meydana geliyor ve bu piyasalardaki genel fiyat düzeyleri normal sınırnın üzerinde oluşuyorsa ‘‘Enflasyon krizi’’ ortaya çıkar (Keskin, 2004: 15).

Bu duruma bağlı olarak enflasyon krizini Şu Şekilde tanımlayabiliriz: Enflasyon krizi, mal ve hizmet piyasalarının genel fiyat düzeylerinde meydana gelen sũrekli artışların belirli bir sınırmın ũzerinde seyretmesi durumudur (Özyurt, 2012: 382).

1.3.1.1.2. Durgunluk Krizi

Durgunluk krizi de enflasyon krizinin aksine; fiyatlar genel düzeyinde enflasyona bağlı olarak meydana gelen sũrekli artışların, mal ve hizmet ũretimindeki yatırımları teşvik edebilecek düzeyde gerçekleŐememesi durumudur.

Bir başka Şekilde ifade edecek olursak: Durgunluk krizi, fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen sũrekli artışların, mal ve hizmet ũretimindeki yatırımları teşvik edecek düzeyde gerçekleşmemesi sonucu, ekonomide yeterince yatırım yapılamamasına bağlı olarak GSMH artışının dũŐuk düzeylerde kalması olarak da ifade edebiliriz (Özyurt, 2012: 382).

1.3.1.2. İŐgũcũ Piyasalarındaki İŞsizlik Krizi

Reel sektŕlerdeki mal, hizmet ve iŐgũcũ piyasalarında meydana gelen daralmalar sonucu, ekonomi durgunluğa girmekte ve buna bağlı olarak da bu piyasalarda işsizlik ortaya çıkmaktadır.

İŐgũcũ piyasalarında bu duruma bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik krizini de Şu Şekilde tanımlayabiliriz: İŞsizlik krizi, iŐgũcũ piyasalarında meydana gelen daralmalara bağlı olarak, emek piyasasında oluşan işsizlik oranlarının alıŐılmıŐ seviyenin ũzerinde seyretmesi durumunda ortaya çıkan krizlerdir (Özyurt, 2012: 382).

1.3.2. Finansal Krizler

Kũresel düzeydeki uluslararası fonlar, finansal entegrasyon/liberalizasyon sũrecinde daha yũksek düzeyde gelirler elde edebilecekleri ũlkelere rahatça girip çıkabildiklerinden dolayı, bu ũlkelerin uluslararası sermaye hareketlerinin hacminde Önemli artışlar meydana gelmiştir. ũlkeler arasındaki finansal entegrasyonun yũksek dũzeylere ulaştığı 1990'lı yıllarda, ekonomi ve finans literatũründe "finansal kriz" olgusu Önemli bir yer edinmiştir (Mishkin, 2001'den aktaran: Turgut, 2006/2007: 36).

Finansal sistem, bir ekonomideki bireylerin ve firmaların fonlarını ũretken yatırım imkânlarına dŕnũŐtũrebilmekte Önemli bir gŕrev ũstlenmektedir. Bankacılık sistemi de aynı Şekilde bir ekonomide fon arz edenlerle, fon talep edenler arasında aracılık yapmaktadır. Bu her iki sistem de, ekonomide likidite sıkıntısı yaŐanmamasını sağlamaktadır. Ayrıca bu iki sistemin bu fonksiyonlara sahip olması ile birlikte, ekonominin reel yŕnũ sağlıklı bir Şekilde işlemektedir (Eroğlu ve Albeni, 2002: 97).

Finansal sistemin bir ekonomide önemli bir görev olarak üstlendiği bireylerin ve firmaların fonlarını, üretken yatırım imkânlarına etkin bir şekilde dönüştürememesi durumuna “Finansal kriz” denilmektedir (Coşkun, 2001: 40).

Finansal krizler, ani ataklardan dolayı döviz kurlarında aniden bir değer kaybının meydana gelmesi veya döviz rezervlerinde aniden düşüşlerin oluşması veya bu iki durumun birleşimi ile meydana gelmesi olarak da tanımlanabilmektedir (Kaminsky vd., 1997: 18). Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse: Finansal krizler, finansal piyasalarda çeşitli faktörlere bağlı olarak dalgalanmalar yaratması ve bu duruma bağlı olarak da finansal piyasaların kendisinden beklenen görevleri yerine getirememesi olarak da tanımlanabilmektedir (Işık vd., 2004: 48).

Finansal kriz kavramı bu tanımların dışında, değişik iktisatçı ve yazarlar tarafından da farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Bu yazarların ve iktisatçıların yapmış oldukları tanımları da şu şekilde ifade edebiliriz:

Finansal sistemin işlenmesinde çeşitli engeller ortaya çıkmaktadır. Bu engeller arasında “Asimetrik bilgi problemi” önemli bir yer tutmaktadır. Eğer finansal işlemlerde bir taraf diğer tarafa göre daha fazla bilgiye sahip olursa bu durumda “Asimetrik bilgi” ortaya çıkar. Asimetrik bilgi sorunundan kaynaklı olarak da finansal sektörlerde, ters seçim ve ahlaki tehlike problemi ortaya çıkmaktadır. Mishkin (1996) ise finansal krizi, bahsetmiş olduğumuz “Asimetrik bilgi teorisi” çerçevesinde şu şekilde tanımlamaktadır:

“Bir finansal kriz, ters seçim ve ahlaki risk sorunlarının ileri boyutlara varması ve böylece finansal piyasalarda, fonların en verimli yatırım fırsatlarına sahip olan ekonomik birimlere kanalize edilmesindeki etkinliğin kaybedilmesi sonucunda ortaya çıkan doğrusal olmayan bir bozulmadır” (Aktaran: Korkmaz ve Tay, 2010).

Raymond Goldsmith (t.y.) ise finansal krizi, Mishkin’in yapmış olduğu tanıma göre daha farklı açıdan ele almış ve bu krizi göstergelerine dayalı olarak tanımlamıştır. Raymond Goldsmith’e göre finansal kriz, “Finansal göstergelerin tümünün ya da çoğunun keskin, kısa ve döngüsel bir biçimde bozulması” olarak tanımlamıştır (Aktaran: Kindleberger, 2007: 9).

Schwartz (1986) ise finansal krizleri, “Gerçek olan finansal krizler” ve “Gerçek olmayan finansal krizler” olmak üzere iki şekilde incelemektedir. Schwartz gerçek olan finansal krizleri, bir ülkede mevcut olan kötü durumların meydana gelmesinden sonra, belli bir kırılma noktasına gelip onarılamayacak derecede olması ve buna bağlı olarak bir patlamanın gerçekleşmesi şeklinde açıklamaktadır. Bu duruma bağlı olarak ortaya çıkan gerçek finansal krizleri, gerçek olmayan finansal krizlerden ayırmaktadır. Schwartz gerçek olmayan finansal krizleri, ekonominin rutin işlevleri sırasında çıkan ekonomik olaylar olan; “İflaslar, sıkıntılar, servet kayıpları” olarak açıklamaktadır.

Bu durumun sonucunda ortaya çıkan problemlerin üstesinden gelinemediği durumları da ‘‘finansal kriz’’ olarak adlandırmaktadır. Schwartz, meydana gelen bu durumların ekonominin güçlü ve güvenilir olmasından dolayı atlatılması durumuna da ‘‘gerçek olmayan finansal krizler’’ olarak adlandırmıştır (Aktaran: Bilge, 2009: 34-35).

Bu yazarlardan farklı olarak iktisatçı Kindleberger (2000: 3) ise, ‘‘Cinnet, Panik ve Çöküş: Mali Krizler Tarihi adlı eserinde finansal krizi çok daha farklı bir açıdan ele alarak tanımlamış ve bir benzetme yapma yoluna gitmiştir. Kindleberger finansal krizi, ‘‘Finansal kriz hoş bir kadın gibidir, tanımlaması zordur fakat yüz yüze gelince anlarsınız’’ şeklinde tanımlamıştır.

Finansal krizler, bir ekonomideki döviz ve hisse senedi piyasalarında meydana gelen şiddetli dalgalanmalar veya bankacılık sisteminde bireylere verilen kredilerin bankalara geri ödenmemesi ve bu durumun aşırıya kaçması sonucunda ortaya çıkmaktadır (Kibritçioğlu, 2001: 175).

Finansal krizlerin neden ortaya çıktığı konusunda üç farklı görüş bulunmaktadır. Bu ortaya çıkan görüşler şunlardır:

1. Ekonominin temel yapısal özelliklerinde (kamu açıkları, tasarruf açıkları ve cari işlem açıkları) meydana gelen bozulmalara bağlı olarak krizlerin ortaya çıktığını savunan görüş,
2. Bir ekonomide yapısal sorunlar olmasa bile spekülâtif saldırıların krizleri ortaya çıkarabileceğini savunan görüş,
3. Finansal krizlerin kaynağının hem temel yapısal bozukluklardan, hem de spekülâtif saldırıların ortak bir sonucu olarak ortaya çıktığını savunan görüş.

Bu görüşleri kısaca şu şekilde açıklayabiliriz:

Birinci görüşe göre; Örneğin, kamu ve tasarruflarda bir açığın meydana gelmesi durumunda faiz oranları yükselir, faiz oranlarının yükselmesi ile yerli para değer kazanır. Bu duruma bağlı olarak da ülkede devalüasyon beklentisi artar, devalüasyona yönelik beklentilerin artması ile de dövizlere olan talep ve döviz fiyatları artmaya başlar ve sonuçta finansal krizler meydana gelir.

İkinci görüşe göre ise, bir ülke ekonomisinde yapısal sorunlar olmasa bile, beklentileri etkileyen bazı spekülâtif haberlerin ortaya çıkması durumunda ülkede dengeler bozulur ve sonuçta ekonomik krizler meydana gelir. Örneğin, 1994-1995 yılında Meksika’da ortaya çıkan krizlerin spekülâtif krizler olduğu konusunda bazı görüşler ileri sürülmüştür. Meksika ekonomisinde yapısal sorunların olmamasına rağmen, bu ülkede ekonomik ve politik istikrarın bozulacağına yönelik spekülâtif haberlerin ortaya çıkması

durumunda, dövize olan talep artar ve bu durumun sonucunda Meksika'nın yerel parası değer kaybeder. Daha sonra bu paranın değerini koruyabilmek amacıyla, faiz oranları yükseltilerek, ülke ekonomisinde dengeler bozulur ve finansal krizler gündeme gelir.

Son olarak üçüncü görüşe göre, ilk iki görüş eleştirilmektedir. İlk görüşe göre, spekülâtörlerin etkisi hiç önemsenmemiş olmasına rağmen; ikinci görüşe göre ise, spekülâtörlerin birbirlerine nasıl davranacakları konusunda tam olarak bilgi sahibi oldukları varsayılmaktadır (Gerek, 1999'dan aktaran: Yürekli, 2004: 68-69).

Finansal krizler, finansal piyasaların üstlendiği görevleri etkin bir şekilde yerine getirememesi ile sonuçlanmaktadır. Bu durum ekonomide ciddi boyutlarda olan gerilemelere yol açmıştır (Mishkin, 2001'den aktaran: Delice, 2003: 58). Finansal krizlere ortam hazırlayan birçok iç ve dış etkenler arasında bazı faktörler yer almaktadır. Bu faktörler şunlardır (Seyidoğlu, 2007: 75):

- Cari işlemler bilançosu ve bütçe açıklarının sürdürülemez boyutlara ulaşması,
- Dış borçların aşırı yükselmesi,
- Döviz rezervlerinin kritik düzeylere inmesi,
- Ulusal paranın aşırı değerlenmesi,
- Enflasyon hızının düşürülememesi.

Finansal krizlere yol açan bu ekonomik istikrarsızlık göstergelerinin yanı sıra, siyasal alanda ortaya çıkan istikrarsızlıkların da önemli etkileri bulunmaktadır. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde, hazırlıksız mali serbestleşme hareketleri bu krizin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Birçok iktisatçı da, mali serbestleşme hareketlerinin krizlere katkısı olduğunu söylemekte ve bu duruma katılmaktadır (Değer, t.y. : 66).

Finansal krizler çeşitli yazarlar tarafından farklı şekillerde gruplandırılmaktadır. Bu yazarlar finansal krizleri şu şekilde gruplandırmıştır:

Feldstein (1999)'in gruplandırmasına göre finansal kriz çeşitleri şunlardır:

- Cari hesap krizleri, Bilanço krizleri, Banka paniklerinin yol açtığı para krizleri, Sirayet krizleri ve irrasyonel spekülâsyon.

Radalet ve Sachs (2000)'a ise finansal kriz çeşitleri şunlardır:

- Makroekonomik politikaların yol açtığı krizler, Finansal panikler, Finansal fiyatlardaki şişkinliklerin (köpük) patlaması ve Ahlaki tehlike krizleri (Aktaran: Bilge, 2009: 35).

IMF kaynaklı olan yazınlarda ise finansal krizler; Kaynaklandıkları sektörlere göre, meydana gelen dengesizliklerin yapısına göre ve bu dengesizliklerin kaynaklandığı finansmanın süresine göre gruplandırılmaktadır. Kaynaklandıkları sektörlere göre finansal krizler kendi içinde; “Özel-kamu krizleri ve bankacılık- şirket krizleri” olarak incelenir. Dengesizliklerin yapısına göre de; “Akım dengesizlikler (cari hesap ve bütçe dengesizlikleri) ve stok dengesizlikler (varlıklar ve yükümlülüklerin uyumsuzluğu)” şeklinde incelenmektedir.

Son olarak ise IMF (2002: 4-7) kaynaklı olan bu yazınlardaki finansal krizler, dengesizliklerin kaynaklandığı finansmanın süresine göre; “Likidite krizi ve borç ödeyememe krizi” olarak iki şekilde incelenmektedir.

Finansal krizlerin çeşitli yazarlar tarafından gruplandırılmasını gösterdikten sonra, asıl olarak bu çalışmadaki gruplandırmadan bahsedebiliriz. Çalışmada finansal krizlerin genel kabul görmüş bir şekilde gruplandırılmasının yanı sıra, diğer çeşitlerine de değinilmiştir.

Bu doğrultuda, çalışmada incelenecek olan finansal kriz çeşitleri şunlardır:

- Para
 - Bankacılık
 - Dış borç
 - Sistemik finansal krizler
 - İkiz krizler
 - Global krizler
 - Borsa krizleri
- Genel kabul gören finansal kriz çeşitleri
- Diğer finansal kriz çeşitleri

Bu finansal kriz çeşitlerinden özellikle genel kabul görmüş olanları, birbirlerinden ayırmak mümkün değildir. Çünkü bu krizler, süreç olarak birbirleriyle bağlantılı olmakla birlikte, sebep-sonuç ilişkisi ile de birbirlerini etkileyebilir. Diğer finansal kriz çeşitlerinden olan “İkiz krizler” de, para ve bankacılık krizlerinin birleşiminden oluştuğu için bu krizler arasında da bir etkileşim bulunmaktadır.

Finansal kriz kavramı, çeşitli yazarların eserlerinde genellikle ekonomik kriz kavramının yerine kullanılmaktadır. Ayrıca bu kavram, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere; ekonomik kriz kavramı ile aynı özelliklere sahiptir (Bilge, 2009: 34).

1.3.2.1. Para Krizleri

Literatürde döviz krizleri olarak adlandırılan para krizleri, döviz kurunda ani bir hareketin meydana gelmesi ve bu duruma bağlı olarak da sermaye hareketlerinde keskin bir değişikliğin ortaya çıkması olarak tanımlanmaktadır (Yay vd., 2001: 20).

Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, ekonomide en hızlı hareket etme yeteneğine sahip olan unsurlardan birinin “Para” olduğu söylenilebilir. Bu sebeple, ekonomide meydana gelen kriz dönemlerinde ilk işleme koyulabilecek ve hareketlilik katabilecek unsurlardan biri de, “Yerel/yabancı para cinsleri” olmaktadır. Bu yüzden para krizlerine “Döviz krizleri” denilmektedir. Para krizleri de zaten yabancı literatürde “Currency crisis” olarak anıldığı için, para krizleri döviz krizleri olarak adlandırılmaktadır (Yay, 2001’den aktaran: Bilge, 2009: 37).

Finansal krizler özellikle, sabit döviz kuru sisteminin uygulanması durumunda, piyasaya katılanların taleplerini aniden ulusal para ile şekillendirilmiş aktiflerden yabancı paralı aktiflere kaydırmaktadır. Bu duruma bağlı olarak Merkez Bankasının döviz rezervleri tükenmektedir. İşte bu durumda para (döviz) krizi ortaya çıkmaktadır.

Bir ülke parasının spekülâtif saldırıya uğramasıyla o ülkenin parası, aşırı bir şekilde değer kaybına uğrar veya bir devalüasyona maruz kalırsa veya Merkez Bankası büyük miktarlarda rezervlerini satmak ya da faiz oranlarını önemli oranlarda yükseltmek amacıyla ülkenin parasını korumak zorunda kalırsa, bu ülkede bir para (döviz) krizi meydana gelir (Delice, 2003: 59).

Para krizleri genellikle, sabit kur sistemine dayalı ve enflasyona bağlı ortaya çıkan fiyat artışlarını düşürebilmek amacıyla yönelik programların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Döviz kuru çıpasına bağlı olan bu sistem, enflasyon konusunda olumlu gelişmelerin ortaya çıkmasına neden olur. Bu durumda enflasyonda bir düzelme meydana gelirken, ülkenin ulusal parası değer kazanır. Ulusal paranın değer kazanması sonucunda ülkede ithalat artar ve cari açıklarda büyüme meydana gelir. Bu durumda sabit kur uygulamasından çıkamayan ülkeler, finansal krizle karşı karşıya kalmaktadır (Eren ve Süslü, 2001: 664).

Para krizlerinin ortaya çıkış sürecini ele aldıktan sonra genel olarak finansal krizlerin ortaya çıkmasında belirleyici olan etkenleri şu şekilde sıralayabiliriz (Kibritçioğlu, 2001’den aktaran: Atakişi ve Civelek, 2009: 26):

- Finansal alt yapıda meydana gelen yetersizlikler
- Makroekonomik göstergelerin zayıf olması ve iktisadi politikaların hatalı olması
- Ahlaki tehlike problemi ve asimetric enformasyon olgusu
- Piyasada kredi veren kişiler ile uluslararası finansal kurumların hislerinde hataların meydana gelmesi
- Beklenmedik bir anda gerçekleşen olaylar ve tesadüfler.

Para krizinin ortaya çıkışında etkili olan en önemli faktörler ise şunlardır: Döviz kurlarında ve sermaye hareketlerinde aniden ortaya çıkan hareketlenmeler ve oldukça etkili olan yön değiştirmelerdir (Caprio, 1998'den aktaran: Özer, 1999: 30).

Para krizini en basit bir şekilde şu şekilde ifade edebiliriz: Para krizi, paranın önemli miktarlarda devalüasyona maruz kalması durumudur. Ancak ödemeler bilançosunda meydana gelen açıkların kendini devalüasyon şeklinde göstermesi durumunu genel olarak "Parasal kriz" şeklinde ifade edemeyiz. Çünkü para krizini tam olarak ifade edebilmemiz için, bir ülkenin ulusal parasının aşırı bir şekilde değer kazanmış ve ihracat üzerinde büyük bir baskı yaratması durumunda devalüe edilmesi ile piyasalarda güvensizlik ve belirsizlik yaratması gerekir (Eroğlu ve Albeni, 2002: 100).

Pratikte para krizlerini devalüasyonlar ile belirleyebiliriz. Örneğin, Frankel ve Rose (1996)'a göre, bir ülkenin ulusal parasında herhangi bir yılda meydana gelen değer kaybı "En az % 25" ise ve "Bu değer kaybı da bir önceki yıla göre %10 daha fazla" ise bu durumda o ülkede, para krizi meydana gelmektedir. Genel olarak bakılırsa, para krizlerinin çeşitli şekillerde ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Para krizleri, özellikle gelişmekte olan ülkelerin genel olarak karşı karşıya kaldığı bir kriz türüdür. 1990 yılı öncesinde, 1982'den bu yana Latin Amerika'da yaşanan ve 1994'te Türkiye'de meydana gelen krizler bu kriz türüne birer örnek oluşturmaktadır (Gökal, t.y.'den aktaran: Yürekli, 2004: 71-72).

Para krizleri kendi içinde; "Ödemeler dengesi krizi" ve "Döviz kuru krizi" olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Para krizi, bir ülkenin ulusal parasında ani bir şekilde meydana gelen değer kaybı olarak tanımlanabilmektedir. Ancak bu tanım, ülkelerin uyguladığı kur sistemlerine göre değişmektedir. Sabit kur sisteminin uygulandığı ülkelerde, devalüasyon oranlarında meydana gelen ani yükselişler para krizleri olarak değerlendirilirken; dalgalı kur sistemini uygulayan ülkelerde de kurların ortalama olarak piyasa değerinden önemli ölçüde yükselme göstermesi durumu para krizleri olarak değerlendirilmektedir.

Para krizlerinin kendi içinde ayrıldığı bu ödemeler dengesi krizleri de, sabit kur sistemini uygulayan ülkelerde meydana gelen krizler olarak adlandırılırken; döviz kuru krizleri ise, esnek (dalgalı) kur sistemini uygulayan ülkelerde ortaya çıkan krizler olarak adlandırılmaktadır (Frankel ve Rose, 1996).

1.3.2.2. Bankacılık Krizleri

Bankacılık krizleri, bankacılık sisteminde ortaya çıkan bazı özel durumları (Kaminsky ve Reinhart, 1996'dan aktaran: Özer, 1999: 33) kapsamakla birlikte, banka mevduatlarında meydana gelen hızlı azalmalar sonucunda belirginleşmektedir. Bununla birlikte, bankacılık kesiminde meydana gelen sorunlara bağlı olarak, bankaların varlık kalitesinde bir kötüleşmenin oluşması durumunda bankacılık krizleri başlamaktadır. Örneğin bankacılık krizleri, finans dışı kesiminin iflaslarından kaynaklanıyor ve böylece iflas eden şirket sayısında bir artış meydana geliyorsa bu durum, bankacılık krizlerinin başlangıcı olarak değerlendirilebilir.

Gelişmekte olan ülkelerden biri olan Türkiye'de de olduğu gibi, eğer finans dışı kesimde meydana gelen bu iflaslar, kapanma ve birleşme ile önlenemezse veya devlet tarafından kontrol edilemezse veya iflas olmadan bile büyük ölçekli hazine yardımları yapılabilirse, bu durumun sonucunda bankacılık krizleri başlangıç yapmış olarak değerlendirilebilir (Özer, 1999: 33).

IMF (2002: 6)'in yayınladığı "Fırtınanın Gözü" adlı eserde, bankacılık krizlerinin sebepleri arasında; banka mevduatlarının çekilmeleri, büyük oranda finansal destek sağlar düşüncesi ile spekülâtif amaçlı olan bankaların, hükümetten iflasları zar zor önleyebilmesini teşvik etmeleri sonucunda bankaların iflas etmesi durumları yer almaktadır.

Bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasına başka sebepler de mevcuttur ki bu sebepler, bankacılık krizlerinin meydana gelmesinde etkili olan temel sebeplerdir. Bu bağlamda bankacılık krizlerinin temel sebepleri şunlardır (Bilge, 2009: 42):

- Bankalar tarafından verilen kredilerin geri gelmemesi
- Gayrimenkul değerlerin piyasalarında meydana gelen dalgalanmalar
- Reel sektörün küçülmesinden dolayı, bankaların aktiflerinin bozulması

Türkiye'de meydana gelen ekonomik krizlerin sebeplerini, her zaman ekonomik kaynaklı olarak değerlendiremeyiz. Bunun yanı sıra ekonomik krizler; siyasi faktörlerden, teknolojik ve ekolojik faktörlerden kaynaklı olarak da ortaya çıkabilir. Ülke çapında meydana gelen doğal afetler, salgın hastalıklar vb. gibi faktörler bile ekonomik krizlere sebep olabilmektedir. Ancak ekonomik krizler çoğunlukla, bankacılık sektöründe başlayıp, tüm ekonomiye yayılmakta olan "Sistemik bankacılık krizleri" şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Mali piyasalardaki bir veya birkaç bankanın, ödeme güçlüğü çekip iflas etmek zorunda kalması ile bütün bankacılık sektörü bu durumdan etkilenir. Sonuçta, ödemeler dengesi bu durumdan olumsuz etkilenir ve ödemeler sisteminde aniden bir kilitlenme meydana gelir.

Bu duruma bağılı olarak, piyasaların işleyişı olumsuz bir şekilde etkilenir ve zarara uğrar. Bu durumda ortaya çıkan bankacılık krizlerine, ‘‘Sistemik bankacılık krizleri’’ denilmektedir (Daniel, 1997’den aktaran: Erdoğan, 2002: 22). Bu krizlerde kullanılan sistemik ifadesi de; söz konusu meydana gelen bu olumsuz etkilerin, bankacılık sisteminin genelini kapsadığı anlamına gelmektedir (Korkmaz ve Tay, 2010).

Belirsiz ve istikrarsız olan piyasa koşullarında bankacılık sektörlerinin denetimsiz bırakılmaları, sistemik bankacılık krizlerinin en önemli sebebini oluşturmaktadır (Erdoğan, 2002: 22). Bu durumun sonucunda bankacılık sektörlerine olan güven azalmaktadır. Bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasında etkili olan en önemli sebeplerden biri de, işte bu bankacılık sektörlerine olan güvenin azalmasıdır.

Bir krizin, bankacılık krizinden dolayı ortaya çıktığını belirleyebilmek için, sorunun tek bir bankaya veya az sayıdaki bankaya mı ait olduğunu, yoksa sorunun sistematik olarak adlandırıldığı tüm piyasayı mı ilgilendirdiğini anlamak gerekir. Bu durum bankacılık krizlerinde oldukça önemlidir (Ateş, 2004: 204). Çünkü tek bir bankada meydana gelen başarısızlıklar bankacılık sistemini doğrudan etkileyemeyebilir. Bu durumda bankaların, bankacılık sistemi içerisindeki paylarının büyük ölçüde olması krizlerin meydana gelmesi durumunda önem kazanmaktadır (Yay vd., 2001: 140).

Ticari bankaların borçlarının süresini uzatamadıkları durumda likidite sıkıntısına düşmeleri ve ardından iflas etmeleri sonucunda ortaya çıkan krizlere, bankacılık krizleri denilmektedir (Delice, 2003: 61). Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse; bankacılık krizleri, bir veya birden çok bankaya olan güvenin sarsılmasından dolayı, halkın mevduatlarını/yatırımlarını geri çekebilmek için direk olarak bankalara başvurmaları olarak da tanımlanabilir (Parasız, 1999’dan aktaran: Turgut, 2006/2007: 37).

Bankacılık krizleri sonuçta, çeşitli sektörlerde yer alan firmaların faaliyet alanlarının daralmasına, bireylerin tüketim ve yatırım alışkanlıklarının değişmesine sebep olmaktadır. Ayrıca bu krizler, yabancı sermayenin ülkeden çıkışına sebep olmakla birlikte, bankalar başta olmak üzere finansal sektörlerle olan güveni azaltmaktadır (Çinko ve Ak, 2009: 105).

Bankacılık krizleri ile ilgili olarak genel bir değerlendirme yapıldığında şunları söyleyebiliriz: Gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan para krizlerine göre bankacılık krizleri, daha önce ortaya çıkmaktadır (Çeviş, 2005: 11).

1.3.2.3. İkiz Krizler

Finansal serbestleşme öncesi, 1970’li yıllarda para krizleri ile banka krizleri arasında bir ilişkiden söz edilmemiştir. Ancak 1980’li yıllara gelindiğinde finansal liberalleşme olgusunun ortaya çıkması ile para krizleri ve bankacılık krizleri arasında çift yönlü bir

etkileşim olmuştur (Sevim, 2012: 9) Bu duruma bağlı olarak ikiz kriz kavramını şu şekilde açıklayabiliriz: İkiz kriz kavramı, para ve bankacılık krizlerinin birleşiminden dolayı ortaya çıkan krizlerdir.

İkiz kriz kavramına yönelik olarak yapılan ilk çalışma, 1996 yılında yapılmış ve daha sonraki yıllarda da genişletilmiş olarak ortaya atılan Kaminsky ve Reinhart (1996) ikilisinin yapmış olduğu çalışmadır (Aktaran: Korkmaz ve Tay, 2010).

Kaminsky ve Reinhart (1999) ikilisine göre ikiz krizlerin olduğu durumda, para ve bankacılık krizleri aynı sebeplerden (dış ticaret haddinin kötüleşmesi, ulusal paranın aşırı değerlenmesi, yükselen kredi maliyetleri ve ihracat azalışı) dolayı ortaya çıkmaktadır. Fakat bankacılık krizleri, para krizlerinden daha önce ortaya çıkmaktadır.

İkiz krizlerin meydana gelmesiyle, ekonomik yapı çok fazla yıpranmakta ve buna bağlı olarak ekonominin kırılğanlığında artışlar meydana gelmektedir. Bu durumların sonucunda da, krizler daha etkili olmakta ve yaygınlaşmaktadır (Aktaran: Sevim, 2012: 9).

1.3.2.4. Sistemik Finansal Krizler

Para ve banka krizlerini kapsamakta olan sistemik finansal krizler, finansal sistemin temel görevlerini doğru ve etkin bir şekilde yerine getirmekte olduğu durumda oldukça etkili olan ve ciddi boyutlarda meydana gelen potansiyel bozukluklar olarak tanımlanmaktadır.

Finansal sistemin temel görevlerinden ilki şudur: Kaynakları, verimli yatırım projelerine sahip olan; fakat yeterli kaynağı bulunmayan karar birimlerine etkin ve doğru bir şekilde ulaştırabilmektir. İkinci işlevi ise, karar birimlerine sunmuş olduğu finansal araçlar sayesinde bu birimlerin likit varlıklara sahip olabilmesini sağlamak olan “Likidite” işlevidir. Ayrıca finansal sistem, ekonomide etkin kaynak dağılımını sağlayabilmek için, finansal piyasalardaki işlem maliyetlerini azaltmakla görevlidir. Finansal sistem, bu görevlerini “Finansal kurumlar” aracılığı ile yerine getirmektedir. Finansal kurum olan bankaların ödeme güclüğü içinde olmaları ve menkul kıymet piyasalarında aniden ortaya çıkan çökmelerin sistematik olarak gerçekleşmesi sonucunda da, “Sistemik finansal krizler” meydana gelmektedir (Çeviş, 2005: 9-10).

Bu krizlerin oluşumuna dair Mishkin güzel bir açıklama yapmıştır. Mishkin (2001) göre bu kriz, bir ülkede spekülâtif hareketlerin başlaması ve ülke parasının değer kaybetmesi durumunda, borç sözleşmelerinin kısa süreli ve yabancı paralarla biçimlendirilmesi ile ülkenin yerel parası arasında bir etkileşim meydana gelir ve bu durumun sonucunda ekonomide sistemik finansal krizler ortaya çıkar.

Mishkin'e göre finansal krizler aşamalı bir şekilde ortaya çıkar. Bu doğrultuda ilk aşamada, faiz oranlarının serbest bırakılması ile kredi hacmi genişler. Genişleyen bu kredi hacmi ile kredilerin meydana getirdiği bu risklere bakılmadan krediler bankalar tarafından bireylere verilir ve sonuçta bankacılık krizleri meydana gelirken; ikinci aşamada ise, bir para krizi meydana gelir.

Üçüncü aşamaya gelindiğinde de, para krizlerinin ortaya çıkmasına dayalı olarak finansal ve finansal olmayan bilançolarda bozulmalar ortaya çıkar ve sonuçta sistemik finansal krizler ortaya çıkar (Aktaran: Bilge, 2009: 45-46). Bu krizler, bu yüzden para ve bankacılık krizlerini kapsamakta olup, reel ekonomi üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır (Çeviş, 2005: 14).

Bütün sistemde etkili olan bu finansal krizler, genel olarak makroekonomide meydana gelen dengesizliklerden kaynaklanmaktadır. Bu krizler, finansal piyasaların yanı sıra, bu piyasalarda yer alan ve işlem gören finansal varlıkların tamamını da etkilemektedir (Marshall, 1998'den aktaran: Afşar, 2011: 19-20).

Bu krizlerin temelinde likidite sorunlarının olmasının yanı sıra; ülke borçlarının rasyonel olmayan bir şekilde artması, karşı gruplar arasında meydana gelen karmaşık ilişkiler, Merkez Bankasının likidite sağlaması konusundaki başarısızlıkları, öngörülemeyen şoklar ve bankaların iflas etmesi durumları da söz konusudur.

Sistemik krizlerin son olarak temel özelliklerini sıralayacak olursak şu şekilde sıralayabiliriz (Özer, 1999: 34-36):

- Sistemik krizler, finansal piyasalar tarafından ortaya çıkmakta ve bu piyasalar tarafından boyutları büyütülmektedir.
- Sistemik finansal krizlerde mutlaka bir yayılma süreci bulunmaktadır ve bu duruma bağlı olarak bir ülkede meydana gelen bir sorun, başka ülkeleri de etkilemektedir.
- Sistemik krizlerde, yatırımcı kendine olan güvenini kaybeder.
- Sistemik krizlere mutlaka müdahale etmek gerekir. Ancak bu krizlere müdahale edebilmek için, krizlerin sonucunda meydana gelen iflasların ekonomide olumsuz etkiler yaratması gerekir.
- Son olarak, eğer ortada krizlere yol açabilecek bir durum yoksa bu krizler aniden meydana gelmez.

1.3.2.5. Dış Borç Krizleri

Kamu veya özel kesime ait dış borcu olan bir ülkenin, bu borcunu ödeyemez duruma gelmesine "Dış borç krizleri" denilmektedir.

Bu krizler başka bir şekilde, düzenli bir şekilde dış borçlarını ödeyen bir ülkenin, bu borçlarının içinde yer alan faizleri ödeyemeyeceğini ilan etmesi olarak da tanımlanabilir (Sachs, 1998'den aktaran: Turgut, 2006/2007: 38).

Eğer borç almış olan bir ülke, borçlarını geri ödeyemezse veya bu ülkeye borç vermiş olanlar, bu ülkenin borcunu ödeyemeyeceği durumunu da düşünürlerse yeni krediler vermek yerine bu ülkenin mevcut olan kredilerini almaya çalışırlar. Borç veren ülkelerin, borçlu olan ülkeye yapmış oldukları bu yaptırımlar sonucunda bu ülkenin durumu daha da kötüleşir ve sonuçta dış borç krizleri meydana gelir (IMF, 2002: 6).

Bu krizin en önemli özelliğinden birisi de; krizlerin sürekli olmayıp geçici olmasının yanı sıra, belli bir döneme ait olmasıdır (Çalışkan, 2003'den aktaran: Turgut, 2006/2007: 38).

1.3.2.6. Global Krizler

Küreselleşmenin bir ürünü olarak ortaya çıkan bu krizlere, "Global krizler" denilmektedir. Küreselleşmenin ortaya çıkmasıyla, dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir kriz, mali piyasalar aracılığıyla diğer ülkelere de yayılabilmektedir. Bu durum küreselleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan olumsuz durumlardan biridir. Meydana gelen bu krizlerin, "Bankacılık ve mali alandaki krizlerden" kaynaklı olması da, bu durumun ortaya çıkmasında etkili olmaktadır (Demir, 2001'den aktaran: Özyurt, 2012: 383).

Bir ekonomide her türlü meydana gelen gelişmeye anında tepki gösterebilen piyasalar; mali ve para piyasalarıdır. Bu piyasaların vermiş olduğu tepkiler, özellikle spekülâtif hareketlere açık olan gelişmekte olan ülkelerin piyasalarını, daha da yıpratmaktadır. Bu duruma bağlı olarak mali krizlerden olan 2008 Küresel Mali Kriz, global krizlere verilebilecek en güzel örnektir (Özyurt, 2012: 383).

1.3.2.7. Borsa Krizleri

Borsa krizleri, menkul kıymet piyasalarında ortaya çıkan krizlerdir. Bu krizler, bu piyasalarda meydana gelen aşırı dalgalanmalara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dalgalanmalar, mikro düzeyde (borsada faaliyeti olan firmaların yapılarında meydana gelen bozulmalar) olabileceği gibi, makro düzeyde (dünya piyasalarındaki hammadde ve satılacak şeylerin veya malların fiyatlarında meydana gelen değişiklikler) de olabilir.

İlk olarak karşılaşılan ve en büyük ekonomik krizimiz olma özelliğine sahip olan 1929 Dünya Ekonomik Krizi, borsa krizlerine verilebilecek en güzel örnektir (Erdem, 2013).

1.3.2.8. Finansal Kriz Modelleri

Finansal krizleri açıklayabilmek amacıyla ortaya çıkan, özellikle de finansal kriz türlerinden olan parasal krizleri açıklamaya yönelik olarak ortaya atılan pek çok teorik model bulunmaktadır. Bu modellerin ortak noktaları bulunmakla birlikte, bu modellerin her biri ortaya çıkan krizleri açıklayabilmekte yetersiz kalmaktadır.

Finansal krizleri, özellikle de parasal krizleri açıklamaya yönelik olarak ortaya atılan bu teorik modellerden “Birinci Nesil Kriz Modelleri”, 1970’li yıllarda ve 1980’li yılların başlarında Latin Amerika ülkelerinde ortaya çıkan krizleri açıklayabilmek amacıyla ortaya atılan ilk modeldir. Fakat bu model; Şili (1982), Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) (1992-93), Meksika (1994) ve Asya (1997-1998) Krizlerini açıklamakta yeterli olamamıştır. Bunun üzerine literatürde “İkinci Nesil Parasal Kriz Modelleri” devreye girmiştir (Kibritçioğlu vd., 2001’den aktaran: Özyurt, 2012: 385).

Bu model de krizleri açıklamakta yetersiz kalınca daha fazla çalışmalar yapılmış ve “Üçüncü Nesil Kriz Modelleri” ortaya atılmıştır (Özyurt, 2012: 385). Bu model, daha önceden ortaya çıkan bu iki modelin yanlışlığını vurgulamak veya bu modelleri bütünüyle reddetmek yerine, modellerin yetersizliğini örtbas edebilmek amacıyla ortaya atılmıştır (Kansu, 2004’den aktaran: Sevim, 2012: 24). Ayrıca bu modeller, birbirlerinin yerine geçen modeller değil de, birbirlerini tamamlayıcı modellerdir (Yay vd., 2001: 23).

Genel olarak finansal krizleri açıklayabilmek amacıyla ortaya atılan bu modelleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Birinci Nesil Kriz Modelleri,
- İkinci Nesil Kriz Modelleri,
- Üçüncü Nesil Kriz Modelleri (Yayılma/Bulaşma Etkisi)

Finansal krizleri (özellikle para krizleri) açıklamaya yönelik ortaya atılan bu modellerin böyle bir ayrıma tabi tutulması, 1990’lı yıllardan önce meydana gelen finansal krizler ile 1990 yılından sonra meydana gelen krizler arasında farklı özelliklerin olması zorunlu kılmıştır (Özçuban, 2011: 18).

1.3.2.8.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri

Birinci nesil kriz modelleri, finansal krizleri (parasal krizleri) açıklamaya yönelik olarak “Paul Krugman (1979) tarafından ortaya atılan ilk modeldir. Meksika ve Arjantin’deki finansal krizleri açıklayabilmek amacıyla ortaya çıkan ve “Spekülatif atak krizleri” olarak da ifade edilebilen bu geleneksel kriz modelinin temelini, “Krugman (1979) ve Flood ve Garber (1984)” ortaya atmıştır.

Finansal krizler bu iktisatçılara göre, makroekonomik politikaların uygulanması ile sabit kur sisteminin uyumsuzluğundan kaynaklanmaktadır (Aktaran: Özyurt, 2012: 385).

Krugman (2001)'a göre bu modeller, şu üç önemli gerçeği vurgulamaktadır (Aktaran: Academia, t.y.):

- Krizler, temel olarak devletin kötü bir şekilde uyguladığı politikalardan kaynaklanmaktadır.
- Krizler, ani olarak gerçekleşir. Buna rağmen krizlerden kaçınılmaz ve krizlerle tesadüfen karşılaşılabilir. Ancak krizlerin ne zaman ortaya çıkabileceğini öngörebilmemiz de mümkün değildir.
- Bu modellerde ortaya çıkan krizler zararlı olmamakla birlikte, her daim mevcut olan iktisadi sorunları yansıtmaktadırlar.

Diğer taraftan Krugman (1979), mal piyasalarına istikrar kazandırmaya çalışan mal kurullarındaki mantığın bir benzerini, para piyasalarında istikrarı sağlamaya yönelik olarak ortaya çıkan Merkez Bankalarına uygulayabileceğini fark ederek “Birinci Nesil Kriz Modelleri” olarak adlandırılan “Kanonik Kriz Modelini” ortaya çıkartmıştır (Aktaran: Pusti, 2013: 18). Kanon, kelime anlamı olarak, Yunancadan dilimize gelmiş ve genel olarak, “Kural, kaide” anlamına gelmektedir. Kanon kelimesi günümüzde de, “Genel kabul görmüş yasa, yönetmelik ve kurallar bütünü” olarak adlandırılmaktadır (Pusti, 2013: 18).

Kanonik kriz modeli olarak adlandırılan bu model esas olarak, 1970’li yılların ortalarında “ABD Federal Rezervin uluslararası finans” bölümünde yer alan “ Stephan Salant” tarafından geliştirilmiş ve bu modele bağlı olarak ortaya çıkan krizlerin fiyat istikrarını sağlamaya yönelik programlar çerçevesinde, yıkıcı spekülasyonlara maruz kalacağı ifade edilmiştir (Emirkadı, 2005).

Bu modelde, makroekonomik politikalar ile sabit kur sistemi arasında meydana gelen bu tutarsızlıkların en çarpıcı örneğini, bütçe açıklarının para basımı yoluyla finanse etmeye çalışan genişletici para politikaları ile sabit/yarı sabit döviz kuru sisteminin birleşimi oluşturmaktadır. Böyle bir tutarsızlık, Merkez Bankası’nın yeteri kadar döviz rezervi bulundurması ile örtbas edilmektedir. Ancak bu durum sonucunda döviz rezervleri düşük seviyelerde olur ve piyasalar tarafından yetersiz görülürse, ülkelerin paraları üzerinde ani spekülâtif saldırılar meydana gelebilir (Yay, 2001: 6).

Meydana gelen bu spekülâtif saldırılar, yatırımcıların portföylerinde bulunan yerli para oranlarını azaltıp, yabancı para oranlarının artmasına sebep olarak yatırımcının portföy bileşimini değiştirebilmesine yol açmaktadır (Krugman, 1979’dan aktaran: Özyurt, 2012: 386).

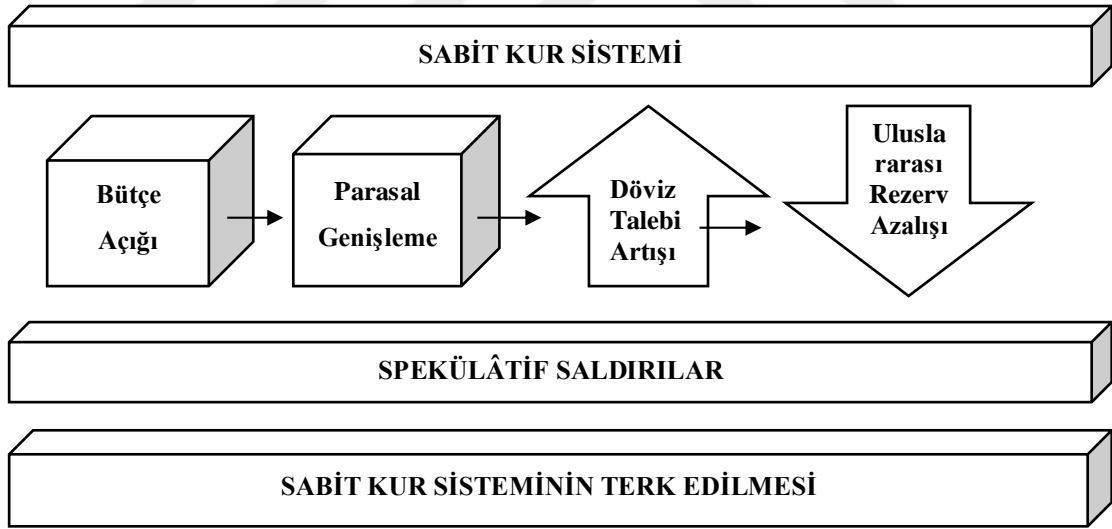
Birinci nesil kriz modellerine göre makroekonomik politikalarda meydana gelen bu bozulmalar, krizlerin göstergelerini oluşturmaktadır. Bu göstergeler şunlardır (Yay, 2001: 6):

- Bütçe açıklarının artması
- Para arzının yüksek oranlarda artış göstermesi
- Enflasyonun yükselmesi
- Döviz kurlarının aşırı değerlenmesi
- Uluslararası döviz rezervlerinin düşmesi
- Faiz oranlarının yükselmesi

Bu modele göre krizler, makroekonomik politikalarının yanlış olarak uygulanmasının bir sonucu olmakla birlikte, ülkenin ulusal parasının aşırı bir şekilde değer kazanması, cari işlemler bilançosunda meydana gelen açıkların artması ve uluslararası rezervlerde meydana gelen azalışlar ile birlikte öngörülebilmektedir (Özyurt, 2012: 386).

Birinci nesil kriz modellerinde ekonomik krizin oluşum sürecini şekil yardımıyla daha iyi bir şekilde ifade edebilmek gerekirse, şu şekilde gösterebiliriz:

Şekil 2: Birinci Nesil Modellerde Ekonomik Krizlerin Oluşum Süreci

Kaynak: Sevim, C. (2012). *Öncü Göstergeler Yaklaşımına Göre Finansal Krizler ve Türkiye Örneği*, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Yayınları, Ankara.

Birinci nesil kriz modelleri, farklı modellere öncülük etmekte ve yeni modellerin oluşturulmasına zemin hazırlamakta olduğundan dolayı önem kazanmaktadır (Kansu, 2003: 53). Ancak bu modeller, 1990'lı yıllara kadar finansal krizleri (özellikle de para krizleri) açıklamada başarılı olsa da, bazı krizleri açıklamakta yetersiz kalmış ve durum böyle olunca bu modellerin yerine başka modeller ortaya konulmuştur.

Birinci nesil kriz modellerine yapılan eleştiriler şunlardır (Saxena, 2004'den aktaran: Özyurt, 2012: 387):

- Merkez Bankası, spekülâtif atakla karşı karşıya kaldığı zaman dövizlerde meydana gelen açıkları kapatabilmek amacıyla sert tavır takınmakla birlikte, kriz sırasında dışardan döviz alarak döviz rezervlerini yüksek tutabilmektedir.
- Bir krizin meydana geldiği durumda spekülâtörler sabit kurun kaldırılacağını düşünerek çok aktif davranırken, Merkez Bankası pasif kalabilmektedir.
- Merkez Bankası dalgalı kur sistemine daha yumuşak bir şekilde geçebilirken, gerçek hayatta daha çok aniden meydana gelen sistem değişikliklerine rastlanılmaktadır.

1.3.2.8.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri

Birinci nesil kriz modelleri, 1990'lı yıllara kadar finansal krizleri (özellikle de para krizleri) açıklayabilmiş; fakat bazı krizleri açıklamakta yetersiz kalmıştır (Özyurt, 2012: 387). Bu modeller, 1990'lı yıllardan sonra özellikle de 1994 yılında ortaya çıkan Meksika krizini açıklamakta başarılı olurken, Avrupa Döviz Kuru Mekanizmasında (ERM) 1992-1993 yılında meydana gelmiş olan krizleri açıklamakta yetersiz kalması "İkinci Nesil Kriz Modellerinin" oluşumuna temel teşkil etmiştir (Durmuş, 2010: 35).

İkinci nesil kriz modelleri, 1992 yılında ortaya çıkan Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) Krizini betimleyen bir model olmakla birlikte Obstfeld (1994) tarafından ortaya çıkan bir modeldir. Bu model, gelişmiş olan ülkelerin döviz krizlerine odaklandığından dolayı, uluslararası likidite sorununun döviz krizlerinin bir sebebi olarak görmemektedir. Döviz spekülâsyonu ve döviz krizlerinin oluşması durumu ancak, hükümetlerin iktisadi politika seçimlerinde beklentilerinin çelişmesi durumunda meydana gelmektedir (Aktaran: Şişman, 2006: 18).

Obstfeld (1994) bu modelde, "Kendi kendini besleyen spekülâtif atak (self-fulfilling expectations)" modelini oluşturmuş ve bu modeli oluştururken bazı Avrupa ekonomilerini esas almıştır (Aktaran: Özyurt, 2012: 388). İkinci nesil spekülâtif atak modeli de denilen bu model, daha önceden herhangi bir finansal kriz yaşamamış ülkelerde meydana geldiğinden dolayı, bu modelde ekonomik yapı üzerinde enflasyonun beklenmedik etkilerini ortaya koymaktadır. İkinci nesil kriz modelleri işte bu yönüyle Obstfeld'in oluşturmuş olduğu, "Kendi kendini besleyici/doğrulamayı spekülâtif atak" modelini arz etmektedir (Emirkadı, 2005).

İkinci Nesil Kriz Modelleri asıl olarak; para krizlerinin, ülkenin ekonomik tutarsızlıklardan kaynaklanarak mı, yoksa keyfi olarak mı çıkarıldığını ortaya koymaktadır. Bu modelde, para krizleri ve rassal krizler açıklanmaya çalışılmaktadır (Pusti, 2013: 23).

Bu modelde, hükümetlerin istihdam ve fiyat istikrarı gibi birbirleriyle çelişebilecek durumda olan ekonomik hedefleri gerçekleştirmede; ekonomik yönden artan maliyetleri düşürebilmeleri için ülkede devalüasyon yapılmıştır. Hükümet, eğer işsizliğin had safhaya ulaştığını görürse, işsizlik oranında meydana gelen aşırı artışa karşılık sabit kur sistemini terk ederek ekonomiyi canlandırmaya çalışabilir. Sabit kur sisteminin maliyeti bu sistemi terk etmesinden daha büyük olursa da, hükümet bu sefer devalüasyona başvurabilir.

Bu yüzden bu modelde asıl olarak, beklentilerin politikalarla ne kadar uyumlu olduğuna bakmak gerekir. Modele göre beklentiler iktisat politikalarıyla çelişirse, bu durumda devalüasyona gidilmeden spekülâtif ataktan dolayı sabit kur sistemi yıkılarak, döviz krizleri meydana gelebilmektedir (Şişman, 2006: 18).

Spekülatif atak başladığı zaman da, faizlerin yükselmesi ile ekonomi durgunluğa girecek ve işsizlik artacaktır. Bu durumda Merkez Bankasının rezervleri tükenecek ve gecikmeli de olsa döviz kurunu dalgalanmaya bırakacak ve bu durumun sonucunda meydana gelen enflasyona göz yummak zorunda kalacaktır (Özyurt, 2012: 388).

Birinci nesil kriz modellerinde olduğu gibi, bu modelde de kaçınılmaz son bulunmamaktadır. Yani, göstergelere dayalı olarak krizlerin ne zaman ortaya çıkacağını kestirebilmek mümkün olmamaktadır. İkinci nesil kriz modelleri denildiğinde önemli kavramlar olan ‘‘Çoklu denge kavramı, kendi kendini besleyen beklentiler ve sürü davranışı’’ karşımıza çıkmaktadır (Pusti, 2013: 23-24). Bu kavramlardan kısaca bahsetmek gerekirse şu şekilde açıklama yapabiliriz:

İkinci nesil modellerinde, ekonomik aktörlerin doğrusal olmayan davranışlarına yer verildiğinden dolayı bu modellerde çoklu denge kavramı üzerinde durulmaktadır. Bu kavram, ekonomi politikalarının birçok uygulamaya sahip olması ve piyasaya katılan kişilerin farklı davranışlar sergilemesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu modellerin en önemli varsayımlarından birisi de; ekonomi politikalarında meydana gelen değişikliklere hemen cevap verebilmesi durumudur.

Modelde, ekonomik birimler arasındaki ilişkiler beklentilere dayalı olduğundan bu durumun sonucunda çoklu denge kavramının ortaya çıkmasında bir olasılık yaratarak, ekonomik temellerde bir değişiklik olmasa bile ekonomiyi bir dengeden diğerine geçmesine neden olabilmektedir.

Böylece çoklu denge kavramı sayesinde ekonomi sabit döviz kuru sisteminde belli bir dengede iken, beklentilerin olumsuz yönde değişmesi (kötüleşmesi) sonucunda döviz kuru sistemlerinde bir çökme meydana gelmektedir. Bu durumun sonucunda da çoklu dengeden kaynaklı olarak, kendi kendini besleyen beklentiler meydana gelmektedir (Flood, 1998'den aktaran: Pusti, 2013: 24-25).

İkinci nesil kriz modellerinde dövizlere karşı yapılan atakların ne zaman olacağı belirgin değildir. Durum böyle olunca da, hükümetlerin spekülâtif ataklarla karşı karşıya kaldığı durumda döviz satma ve faizleri yükseltme zamanlarını anlayabilmek gerçekten çok zor olmaktadır. Bu yüzden bu modellerde, krizler aniden meydana gelmektedir.

Ekonominin temelleri ne kadar güçlü olursa olsun kendi kendini besleyen beklentiler ile birlikte meydana gelen bu spekülâtif ataklardan dolayı, parasal krizler meydana gelebilmektedir (Obstfeld, 1986'dan aktaran: Pusti, 2013: 25-26). Kendi kendini besleyen beklentiler kavramı da işte bu şekilde oluşmaktadır.

Son olarak İkinci nesil kriz modellerinde meydana gelen "Sürü davranışı" kavramını şu şekilde açıklayabiliriz: Sürü psikolojisi kavramı, döviz piyasalarında etkinliğin olmaması ve döviz krizleri arasında bir ilişkinin meydana gelmemesinden kaynaklanmaktadır (Krugman, t.y.)

Sürü psikolojisinde, bir grup yatırımcı tarafından varlık satın alınması, diğer yatırımcıları varlıkları/malları alım yönünde teşvik etmektedir. Yani bir yatırımcının davranışı, diğer yatırımcılar tarafından izlenmektedir (Pusti, 2013: 26-27). Bu şekilde yapılan alım ve satımlar alınan varlığı/malı olumlu yönde etkilemektedir. Bu modelde, yatırımcılar rasyonel olarak kabul edilmekte ve ekonomi hakkında kısmi enformasyona sahip oldukları varsayılmaktadır (Academia, t.y.).

Sürü psikolojisi, piyasada oluşan doğru veya yanlış bilgilerden meydana geldiği için spekülâtif ataklara neden olabilmektedir. Kendi kendini besleyen spekülâtif ataklarda her bir spekülâtor, panikleyerek kendi bilgisinin yerine lider konumda olan spekülâtorlerin davranışlarını tekrarlar ve ulusal paradan yabancı paraya toplu olarak yönelirse bu durumun sonucunda sabit kur sistemi çökmüş olur (Kansu, 2004: 79-80).

Birinci nesil kriz modelleri ile İkinci nesil kriz modelleri arasında bazı farklılıklar mevcuttur. Bu modelleri genel olarak karşılaştıracak olursak Tablo 1 üzerinde şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 1: Birinci Nesil Kriz Modelleri İle İkinci Nesil Kriz Modellerinin Karşılaştırılması

Birinci Nesil Kriz Modelleri	İkinci Nesil Kriz Modelleri
<ul style="list-style-type: none">* Krizler kaçınılmazdır.* Krizler önceden tahmin edilebilir.* Beklentiler krizi hızlandırır.* Uygulanan politikalar makroekonomik göstergelerin bozulmasına yol açar.* Makroekonomik göstergelerde bozulma, krizlere neden olur.	<ul style="list-style-type: none">* Krizler bulaşıcıdır.* Krizler önceden tahmin edilemez.* Beklentiler kendi kendini besleyen niteliktedir ve bu beklentiler krizlere yol açmaktadır.* Hükümetler makroekonomik politikalar karşısında seçim yaparlar (kur rejimine tamam veya devam gibi).* Makroekonomik göstergelerde bozulma, kendi kendini besleyen kriz sürecini hızlandırmaktadır.

Kaynak: Yavaş, H. (2007). *1980 Sonrası Gelişmekte Olan Ülkelerde Yaşanan Finansal Krizler, Finansal Kriz Modelleri ve Çözüm Önerileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

İkinci nesil kriz modelleri de birinci nesil kriz modellerine göre, 1990 yılından sonra 1992-93 yılında meydana gelen Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) Krizini açıklamakta başarılı olmuş; fakat bu model de 1997 yılında ortaya çıkan Güneydoğu Asya Krizini açıklayamamıştır.

Krugman (1979)'a göre ikinci nesil kriz modellerinin 1997 Asya Krizini açıklayamamasının sebepleri şunlardır (Aktaran: Durmuş, 2010: 37-38):

- Ekonominin temelini oluşturan (yüksek enflasyon, para arzı, ödemeler dengesindeki bozulmalar, işsizlik ve istihdam gibi) faktörlerin hiçbirine krizin meydana geldiği Asya ülkelerinde rastlanılmamıştır.
- Para krizleri ortaya çıkmadan önce, hem para piyasalarında hem de reel piyasalarda müthiş bir canlılık yaşanmış ve bu canlanma enflasyona (fiyatların artmasına) neden olmuştur.
- Finansal araçların para krizlerinde önemli bir etkisi olmuştur.

Bu modeller, global finans piyasaların temel yapısına uymakla birlikte, güven kaybına neden sebep olduğu konusunda yetersiz kalmaktadır (Yay, 2001: 7).

1.3.2.8.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri

1997 yılında Güneydoğu Asya ülkelerinde meydana gelen krizleri açıklayabilmek amacıyla yeni bir modele ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü Güneydoğu Asya ülkelerinde ortaya çıkan bu krizleri, ne bütçe açıklarını finansman yönteminin sabit kur sistemiyle tutarsızlığından kaynaklandığı ‘‘Birinci nesil kriz modeli’’ ile ne de kriz yaratacak düzeyde

olmayan makroekonomik büyüklüklerin olmadığı halde, spekülâtörlerin hükümetin sabit kur sistemini sürdüremeyeceği yönünde beklentilere yol açtığı ‘‘İkinci nesil kriz modelleri’’ ile açıklanabilmektedir. Bu nedenden dolayı Güneydoğu Asya ülkelerinde ortaya çıkan krizleri açıklayabilmek amacıyla ‘‘Üçüncü Nesil Kriz Modellerine’’ ihtiyaç duyulmuştur (Kansu, 2003: 109-110).

1997 yılının ortalarına gelinceye kadar Tayland’da patlak veren ve daha sonra hızla Kore, Endonezya, Malezya ve Filipinler’de etkili olan bu kriz modellerinin durum ve göstergeleri oldukça farklılık göstermektedir. Bu modelde etkili olan göstergeler şunlardır:

- Kamu bütçesinde açık olmaktan ziyade fazlalıkların bulunması, disiplinsiz bir maliye politikasının mevcut olmaması, para ve maliye politikalarının birbirleriyle uyumlu olması ile işsizlik oranlarının makul düzeyde olması.

Dolayısıyla bu göstergelere dayalı olarak bu modelde, sabit kur sistemini korumanın zor olmadığını söyleyebiliriz. Bu göstergelerden yola çıkarak iktisatçılar geniş bir çalışma yaparak, birinci nesil kriz modelleri ile ikinci nesil kriz modellerinden bahsetmeyi anlamsız bulmuşlar ve üçüncü nesil kriz modellerini ortaya çıkartmışlardır (Pusti, 2013: 28-29).

Latin Amerika ve Asya ülkelerinde ortaya çıkan krizleri açıklayan bu modelin temelini; bankacılık ve para krizlerinin birbirlerini etkilemesi ve bir ülkede başlayan bir krizin diğer ülkeleri de etkilediği, bu etkileşimin sürekli bir kısır döngü yaratarak devam etmesi oluşturmaktadır (Durmuş, 2010: 38).

Bu model, Krugman (1998)’in ahlaki tehlike problemi ile Radalet ve Sachs (1998)’in spekülâtif yönde meydana gelen saldırılar yaklaşımına dayanmaktadır. Krugman, finansal araçların yapmış olduğu işlemlerin hükümet garantisi altında olması ile ahlaki tehlike problemine yol açtığını ifade etmekle birlikte, finansal sistemin de bu şekilde aşırı büyümesi ve daha sonradan patlak vermesi ile krizleri tetiklediğini öne sürmektedir.

Radalet ve Sachs ise bir yandan, banka yükümlülüklerinin vade yapısının aktiflerin banka yapısına oranla daha kısa olmasından dolayı spekülâtif saldırıların meydana geleceğini ifade etmektedir (Aktaran: Academia, t.y.).

Krugman (2001), üçüncü nesil kriz modellerinde üç ana nedeni üzerinde durmaktadır. Bu nedenler şunlardır (Aktaran: Sevim, 2012: 36):

- Ahlaki tehlike kaynaklı yatırımlardan; dış borç ile finanse edilen yatırımların aşırı bir şekilde meydana gelmesi ve daha sonra bu sürecin tersine dönmesi,
- Açık ekonomilere bankaların hücum etmesi,
- Ödemeler dengesinde meydana gelen bu bozuklukların döviz kurları üzerinde yaratmış olduğu baskılar

Bu modeller, ilk iki kriz modellerinden bağımsız olmamakla birlikte, bu modellerde ekonomik temeller göz önünde bulundurulmakta; ancak para krizlerinin oluşmasında küçük bir pay bırakılmaktadır. Ayrıca bu modellerde çoklu denge analizleri kullanılarak, para krizlerinin oluşumu ve nedenleri açıklanabilmektedir. Yine bu modellerdeki beklenti unsuru, ikinci nesil kriz modellerine göre daha ön planda bulunmaktadır (Kaminsky vd., 1997'den aktaran: Dumrul, 2003: 64).

İlk kriz modellerinden olan birinci nesil kriz modellerinde, tutarsız makroekonomik politikaların uygulanması; ikinci nesil kriz modellerinde de, hükümetin sabit kur sisteminin sürdürülebilir mi sürdürülemez mi konusunda güvensizlik yaratması sonucunda bu iki kriz modeli, hükümet başarısızlıklarından kaynaklanmıştır. Bu üçüncü nesil kriz modelleri ile de, Doğu Asya krizleri konusunda hükümetin üçüncü bir başarısızlığı ortaya çıkmıştır (Sevim, 2012: 36).

1.3.2.8.3.1. Üçüncü Nesil Kriz Modellerinde Krizin Oluşum Süreci

Üçüncü nesil kriz modellerinin ortaya çıkmasında üç önemli faktör dikkat çekmektedir. Bu faktörler şunlardır (Özyurt, 2012: 389):

- Bankacılık ve mali sektördeki ahlaki tehlike problemi
- Krizin bir ülkeden diğer bir ülkeye yayılması olarak bilinen bulaşıcılık
- Banka bilançoları.

1.3.2.8.3.1.1. Ahlaki Tehlike Problemi

Ahlaki tehlike problemi, bankalara sağlanan devlet garantisi ve mali sektörlerde yeteri kadar gözetim ve denetimin olmamasından kaynaklanmaktadır.

Mali sektörlerde yeteri kadar denetim ve gözetimin olmaması durumunda, bankaların yükümlülüklerini devletin garantisi altında bulunduğunu varsayarak hareket edersek, bankalar bu durumdan aşırı bir şekilde risk alır (Özyurt, 2012: 389).

1.3.2.8.3.1.2. Bulaşıcılık

Bulaşıcılık, Meksika (1994) ve Tayvan (1997)'da ortaya çıkan krizler sonrasında görülmektedir. Mali piyasaların birbirlerine sıkı sıkıya bağlandığı günümüz dünyasında, krizler dış ticaret kanalı aracılığı ile bir ülkeden diğer ülkeye bulaşması veya yayılmasıyla bir ülkede meydana gelen krizlerin diğer ülkelerin beklentilerini olumsuz bir şekilde etkilemesi ile olmaktadır (Özyurt, 2012: 389).

1.3.2.8.3.1.3. Bankaların Bilançoları

Krugman (1999), bilançolar ile krizler arasındaki etkileşimi ortaya koymaktadır. Ona göre modelde girişimciler, servetlerinin bir kısmı ile yatırım yapabilmekte ve kişilerin serveti, yatırım yapmak amacıyla alınan dış borçlar tarafından belirlenmektedir.

Bu etkileşim, ülkeye sermaye girmesini sağlayan döviz kurları ile şirketlerin dış borçlarının ulusal paraları cinsinden ifade edilmesine sebep olmaktadır. Ülkelerde sermaye girişinin mevcut olmasıyla şirketlerin döviz borçları yerli paraların cinsinden yüksek olmayacak ve bu nedenden dolayı yatırı düzeyinde yükselmeler meydana gelecektir. Herhangi bir sebepten dolayı da kötü bir durumla karşılaşılması durumunda, döviz kurlarında bir yükselmenin meydana gelmesi sonucunda şirketlerin döviz cinsinden olan borçları artacaktır. Borçların artış göstermesi, yatırımları azaltacak ve olumsuz beklentilerin açığa çıkmasına neden olması ile krizler kendisini gösterecektir (Erdoğan, 2006'dan aktaran: Özyurt, 2012: 389).

1.3.2.8.3.2. Üçüncü Nesil Kriz Modellerinde Yayılma Etkisi

Güneydoğu Asya Krizini açıklamaya yönelik ortaya çıkan üçüncü nesil kriz modellerinde yayılma etkisi üzerinde durulmaktadır. Üçüncü nesil kriz modellerindeki bu yayılma etkisi, küreselleşmenin etkisiyle bir ülkede görülen bir para krizinin diğer ülkelere yayılarak kendini göstermesi durumu olarak açıklanmaktadır.

Krizlerin bir ülkeden diğer ülkeye sıçraması durumu, bulaşma kavramı ile açıklanmakta ve ülkeler arasında meydana gelen bu yoğun ilişkiler, ülke ekonomilerinin kırılğan bir yapıya sahip olması ve kamusal alanda belli standartların henüz yerine oturmamış olması durumu bu etkinin oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Zigman, 2001'den aktaran: Pusti, 2013: 31).

Özellikle 1990'lı yıllardan sonra ortaya çıkan ekonomik krizlerde yayılma etkisine rastlanılmaktadır. Örneğin, 1992-93 Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) Krizinde, Latin Amerika Krizlerinde ve 1997 Güneydoğu Asya Krizlerinde bu yayılma etkisi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu yayılma etkisinden en fazla Rusya etkilenmiş ve bu etki en fazla Asya ülkelerinde meydana gelen ekonomik krizlerde görülmektedir (Yay, 2001: 9-10).

1.4. EKONOMİK KRİZLERİN SEBEPLERİ VE ORTAYA ÇIKIŞI

Ekonomik krizlerin türlerini, modellerini detaylı bir şekilde aktarmaya çalıştıktan sonra, genel olarak ekonomik krizlerin nasıl ortaya çıktığını ve bu krizlerin ortaya çıkmasında hangi nedenlerin etkili olduğunu ortaya koyabilmek gerekmektedir.

1990 yılı sonrası Türkiye'de ortaya çıkan ekonomik krizlerin yoksulluk ile ilişkisini ele alan çalışmanın bu kısmında, ekonomik krizlerin nasıl oluştuğu/ortaya çıktığını anlayabilmek için öncelikle, ekonomik krizlerin hangi sebeplerden dolayı ortaya çıktığını ele almak daha faydalı olacaktır. Ekonomik krizlerin ortaya çıkış sebeplerinden bahsedilirken de, krizlerin ortaya çıkmasında etkili olan birtakım göstergelere de yer verilmesinin doğru ve yerinde olacağı düşünülmüştür.

1.4.1. Ekonomik Krizlerin Sebepleri

Türkiye’de yaşanmış önemli krizlerin ortak sebeplerini açıklayabilmek, ekonomik krizlerin sebeplerini ortaya koyabilmek ile daha kolay olacaktır. Bu konuyu açıklığa kavuşturabilmek için de, gelişmekte olan ülkelerin piyasalarında meydana gelen krizlerin sonuçlarına ve istatistiksel göstergelerine ihtiyacımız vardır (Uygur, 2001).

Türkiye’de son yıllarda yaşanmış olan krizler, genellikle döviz veya bankacılık kaynaklı krizlerden oluşmaktadır. Bu yüzden krizlerin ortaya çıkmasında etkili olan göstergeler de, genellikle döviz rezervi veya döviz üzerinden yapılmakta olan sermaye hareketleri ile ilişkili olmaktadır (Bilge, 2009: 48). Bu duruma dayalı olarak ortaya çıkan göstergeler değişik iktisatçı ve yazarlar tarafından ele alınmakla birlikte, bu göstergeleri ekonomik krizlerin sebepleri olarak ele alabiliriz.

İlk olarak Uygur (2001)’un, 2000 Kasım-2001 Şubat krizlerini incelerken ortaya çıkartmış olduğu kriz göstergeleri şunlardır:

- Kısa Vadeli Dış Borç/ Döviz Rezervi
- Cari Açık/ Döviz Rezervi
- Cari Açık/ GSYİH
- Toplam veya Kısa Vadeli Dış Borç/ İhracat
- Bankacılık Kesimi Açık Pozisyonu/ Döviz Rezervi
- Banka Kredisi/ Döviz Rezervi
- Para Arzı/ Döviz Rezervi
- Yerli Paranın Değer Kazanması
- Sermaye Hareketlerinde Dalgalanma
- Dış Borç Faizinde ve Risk Priminde Yükselme/ Dalgalanma
- Kısa Vadeli İç Faizde Dalgalanma

Bu ekonomik krizlere sebep olan göstergelerden bazıları Toprak (2001a) tarafından ele alınarak yorumlanmıştır. Bu yorumları kısaca şu şekilde açıklayabiliriz (Aktaran: Bilge, 2009: 49-50):

- Kısa vadeli dış borç/ döviz rezervi: Bir ekonomide meydana gelen kısa süreli faizler, o ülke ekonomisindeki para politikasının bir göstergesi olmaktadır. Türkiye’de döviz, faiz ve borsa bu anlamda birbirinden ayrılamayan üçlü bir ilişkiyi oluşturmaktadır. Kısa vadeli faiz oranları, IMF programının süresine bağlı olarak dış kaynak girişimine daha duyarlı hale gelmiştir. Bu duruma bağlı olarak gecelik faiz oranlarında meydana gelen dalgalanmaların büyüklüğü, krizlerin habercisi olmaktadır. Türkiye’deki gelişmeyi bu duruma

örnek gösterecek olursak; 2000 yılında kısa vadeli dış borçların döviz rezervine oranı yaklaşık olarak 1 civarında iken, 2000 yılı sonunda 1,5'a yaklaşmıştır.

- Cari açık/ döviz rezervi, cari açık/ GSYİH: Döviz rezervinde bir azalma meydana gelir, cari açık da artış gösterirse, doğal olarak cari açığın döviz rezervine oranında bir artış meydana gelir. Mesela, cari açığın döviz rezervine oranı 1999 yılında % 5,9 iken, bu oran 2000 yılının sonunda % 50'ye ulaşmıştır (Dornbusch, 2001'den aktaran: Bilge, 2009: 49). Bir ülkenin ulusal parasının reel olarak % 25'e ulaşarak değer kazanması, cari açık/yurt içi milli gelir oranının da % 4'e ulaşması demek, o ülkenin krize girmekte olduğunu gösterir.
- Döviz kurunun değer yitirmesi/ yerli paranın değer kazanması: Ayarlanabilir sabit kur sisteminin uygulanmasından dolayı, 2000 yılı boyunca TL, döviz karşısında değer kazanmaya devam etmiştir. Bu durumda bir ülke, ekonomisini düzeltmeye çalışan bir program uyguladığı takdirde, o ülkede maalesef olması gereken durumların aksine gelişmeler meydana gelecektir.

Eren ve Süslü (2001: 662-663) ise, ekonomik krizlerin meydana gelmesinde etkili olan bu göstergeleri; ekonomik krizlerin doğacağı konusunda beklentileri beslemekte olan "Ön göstergeler" ve krizlerin boyutları/büyüklüğü hakkında bilgi verebilecek "Temel göstergeler" olmak üzere iki şekilde incelemiştir. Bu göstergeler şunlardır:

- Ön göstergeler: Reel kurun aşırı değer kazanması, M2 para arzının uluslararası rezerv oranında veya cari açıkların GSMH'ye oranında meydana gelen aşırı yükselmeler gibi.
- Temel göstergeler: Döviz kurlarında meydana gelen aşırı dalgalanmalar, gecelik faiz oranlarında meydana gelen yükselmeler, döviz rezervlerinde önemli miktarlarda meydana gelen azalmalar gibi.

Krizlerin doğmasına yol açan bu göstergelerden kısaca bahsettikten sonra, ekonomik krizlerin sebeplerini bazı yazarlar tarafından şu şekilde açıklayabiliriz:

Ekonomi dizisinde en çok genel kabul gören yazarlardan olan Mishkin (t.y.)'e göre ekonomik krizlerin temel sebepleri;

- Faiz oranlarının yükselmesi, belirsizliklerin artması, varlık piyasalarının bilanço üzerindeki etkileri, bankacılık sektöründe oluşan problemlerden oluşmaktadır.

Mishkin'e göre bu dört temel faktör, ekonomik krizlerin temelini oluşturmaktadır (Aktaran: Çiğdem, 2011b). Ancak bu çalışmada, Eren ve Süslü (2001: 664) tarafından ele alınan ekonomik krizlerin temel sebeplerinden yararlanılacaktır. Bu doğrultuda bu iki yazara göre ekonomik krizlerin genel olarak sebepleri şunlardır:

- Makroekonomik yapının sürdürülememesi
- Ters seçim ve ahlaki tehlike problemi
- Finansal liberalleşme
- Sürü psikolojisi

1.4.1.1. Makroekonomik Yapının Sürdürülememesi

Gelişmekte olan ülkeler son yıllarda dış kaynaklardan yararlanarak büyüme yoluna gitmişlerdir. Ülke hükümetleri sermaye kapasitesinin sınırlı olması, uzun süreden beri yeni reformlara ihtiyaç duyulması ve ekonominin dengesizleşmesinden dolayı uluslararası sermayeye yönelik politikaları uygulamaktadır. Bu durumda ülkelere sermaye girişini hızlandırabilmek için, para ve maliye politikaları etkili olmaktadır.

Para ve maliye politikalarının amacı dış sermayeyi çekebilmek olduğundan dolayı, ekonomiyi yöneten kişiler, kur kaybını minimize edebilmek ve bu durumda faiz oranlarından meydana gelen kayıpları alternatif yatırımlara oranla yüksek tutabilmek için faiz oranlarını yükseltmeleri gerekmektedir. 1990'lı yıllarda yaşanan deneyimlere bakıldığında zaman, sermaye hareketlerine açık olan ve yumuşak sabit kur sistemini izleyen gelişmekte olan ülkelerde bu durumlara bağlı olarak parasal krizlerde artışlara rastlanılmıştır (Yağcı, 2001).

Sabit kur politikasının uygulanması ve faiz oranlarının yükselmesi sonucunda, uluslararası sermaye ülkelere çekilmeye çalışılmaktadır. Böylece, kısa süreli borçlanmalarda aşırı artışlar meydana gelir ve varlık fiyatları reel ekonomiden kaparak şişmeye başlar. Bu durum finansal sektörün zayıflamasına yol açar (Arın, 2001: 10). Böylece piyasalar dengesizleşerek altüst olur ve yabancı yatırımcılar döviz kaybına uğrar. Durum böyle olunca, ülkeler krize sürüklenir ve sabit döviz kuru sisteminden esnek kur sistemlerine geçmeye çalışırlar. Ancak, esnek kur sistemlerinin de ülkedeki istikrarı bozma riski oldukça yüksektir (Fisher, 2001'den aktaran: Bilge, 2009: 53). Bu yüzden sabit kur sisteminden çıkış zamanını iyi ayarlayabilmek gerekir.

1.4.1.2. Ters Seçim ve Ahlaki Tehlike Problemi

Bankaların müşterilerine kredi verebilmesi genellikle, 'Asimetrik Bilgi Problemi' dediğimiz sorunlara yol açmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında, bankalar borç verirken alıcılarının güvenli veya güvensiz olduklarını tam olarak ayırt edemezler.

Bu yüzden bankalar durum böyle olunca, bütün müşterilerine yüksek faiz uygulamak zorunda kalırlar. Bu tür uygulama sonucunda da ‘‘Ters seçim’’ ortaya çıkmaktadır (Romer, 1996: 378-379).

Günümüzde ekonomik krizlerin en önemli sebeplerini; ahlaki tehlike problemi oluşturmaktadır. Ahlaki tehlike olarak adlandırılan bu terim, işlerin kötü gitmesi durumunda bedeli ödeyecek olan bir başka kişiye eğer, riski alacak olan kişinin alacağı riskin ne kadar olacağına kara vermesi gerektiği her durum için kullanılmaktadır (Krugman, 2001: 69-71)

Ahlaki tehlike probleminde tasarruf sahipleri, mevduatları bankaların devlet güvencesi altında olduğunu düşünerekten bu mevduatları izlememekte ve bu konuda hiçbir tedirginlik duymamaktadır. Bu durumda bankalar, devlet güvencesi altında riskli olan projeleri destekler ve genel olarak ekonomiyi krize sokarlar (Mishkin, 1996’dan aktaran: Bilge, 2009: 54).

1.4.1.3. Finansal Liberalleşme

Son yıllarda Türkiye’de ve dünya ekonomisinde yaşanan ekonomik krizlerin belki de en önemli sebebini; finansal serbestleşme olgusu oluşturmaktadır. Küreselleşmek adına verilen mücadeleler, sermaye hareketlerinin değişmesine yol açmıştır. Kısa süreli spekülâtif bir hal alarak resmi kanallardan özel kanallara inen bu sermaye hareketleri, ülkelerin ekonomilerinde son derece oynaklıklara sebep olmaktadır.

Gelişen bir ekonomide; gelir dağılımında adaletli olunması, fiyatlarda istikrarın sağlanması, katma değeri yüksek olan malların üretime sokulması, denk bütçe gibi makroekonomik şartlar sağlanmadan, finansal serbestleşmeye geçilirse eğer ülkeler, yarardan çok zarara uğrar. Bu durumda bir ekonomide yapısal ve kurumsal zayıflıklar söz konusu olursa, ekonomide sermaye hareketlerini sağlayabilecek olanaklar sınırlı olur ve bu durumda yüksek faizlerin sunulması ile kısa süreli sermaye akımları cezp edilmeye çalışılır. Bu durumda finansal serbestleşmeye dayalı olarak, ülkelerde kriz riski artar (Akyüz, 1995: 14).

1990 yılından itibaren günümüzde meydana gelen ekonomik krizlerin belki de en önemli sebebini oluşturan bu finansal serbestleşmenin getirmiş olduğu olumsuzlukların temelinde şu hususlar bulunmaktadır (Kazgan, 2008’den aktaran: Karabıçak, 2010: 260-261):

- Finansal sistemin, finansal serbestleşmeye dayalı olarak düzgün bir şekilde işleyebilmesi için yeni finansal kurum ve araçlara ihtiyaç bulunmaktadır. Ancak, bu kurum ve araçların bulunması epey zaman almakta ve finansal akışının güçleşmesine sebep olmaktadır.

- Son yıllarda para üzerinden spekülâtif işlemlerle para kazanma amacıyla olan şirketler, olası risklere karşı bir önlem aracı olarak fonları düşünmüşler; ancak bu fonlar, uygulamada spekülâtif bataklıklara dönüşmekte ve fon piyasalarında olan bitenin ne olduğunu izlemeyi güçleştirmektedir.
- Para üzerinden para kazanma amacıyla olan bu şirketlerin devreye girmesi durumunda, piyasalarda kârın yüksek olması beklenmektedir. Bu beklentilerin, yabancı ve yerli olan sermayeler tarafından da desteklenmesi üzerine, rasyonel olması beklenen davranışlar yerini sürü psikolojisine bırakarak olası krizlerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

1.4.1.4. Sürü Psikolojisi

Bir ülkenin krize girmesine neden olan etken, o ülkenin ekonomik büyüklüklerinin sürekli kötüye gitmesi durumu etkili olmaktadır. İktisadi birimler, mevcut olan bu durumu rasyonel olarak düşündükleri takdirde spekülâtif ataklar krizleri meydana getirmektedir. Fakat iktisadi birimler, bu bilgileri rasyonel bir şekilde kullanmazsa yani ekonomide bir bozukluk varmış gibi hareket ederlerse, bu durum krizlerin oluşmasında bir başka sebebe yol açmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında işte bu “Sürü psikolojisi” etkili olmaktadır (Akyüz, 1995: 14).

Bu tür krizlerde para ve maliye politikalarının sonuçları değil de, bu politikaların iktisadi birimler tarafından nasıl algılandığı önem kazanmaktadır. Bu durumda bütün iktisadi birimler aynı anda aynı bilgiye sahip olmadıklarından, diğer iktisadi aktörlerin nasıl davrandıklarını izlemek durumunda kalırlar. Örneğin, bankaların mali durumları ve kararlarıyla ilgili bir spekülâtörün önemli bir bilgiye sahip olduğunu varsayalım. Bu yatırımcının sahip olduğu portföyünde bir değişiklik meydana gelir ve diğer yatırımcılar da bu durumu üzerine bu yatırımcının bilmediği bir bilgiye sahip olduğunu düşünerekten aynı eğilimi gösterdikleri anda, bu durum böyle sürer gider. İşte sürü psikolojisi dediğimiz bu durum, bu şekilde ortaya çıkmaktadır (Eren ve Süslü, 2001: 666).

1.4.2. Ekonomik Krizlerin Ortaya Çıkışı

Kısa dönemde ortaya çıkan finansal krizler, genellikle yabancı kısa süreli olan fonların ülkeyi hızlı bir şekilde terk etmesiyle döviz kurlarında, enflasyon oranlarında ve faiz oranlarında ani yükselmeler meydana gelmekte ve bu durum kısa sürede üretim ve yatırım düzeylerinde azalmalara neden olarak reel sektörleri etkileyebilmektedir. Bir ülkede meydana gelen krizler, başta bu ülkenin yakın ekonomik ilişkiler içerisinde olduğu ülkeleri etkilemekle beraber, diğer ülkeleri de etkileyebilmektedir.

Krizlerin ilk olarak başladığı bu ülkelerde ihracat daralır, ihracatın daralması ile uluslararası finans piyasalarında tedirginlik artar. Bu durum, mevcut olan olumsuzlukları daha da arttırmakla beraber ortaya çıkan bu kriz, işgücü piyasalarından, sağlık-eğitim ve sosyal harcamalara kadar giderek yoksulluk ve gelir dağılımına doğru ilerlemektedir. Krizlerin ortaya çıkış süreci Koyuncu ve Şenses (2004)'e göre bu şekilde ele alınmıştır.

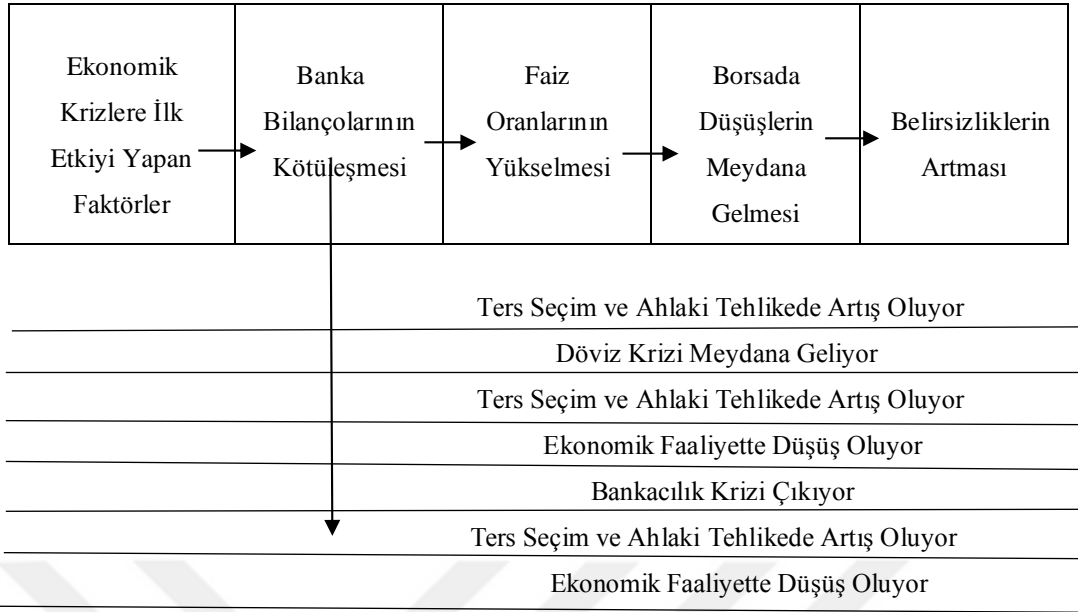
Krizlerin ortaya çıkış sürecini bu şekilde aktaran bu iki yazardan sonra Toprak (2001a: 860-861), ekonomik krizlerin ortaya çıkışını gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler bazında ele almıştır. Bu yazar, krizlerin ortaya çıkış sürecini; gelişmiş bir ülke olarak ABD'yi, gelişmekte olan ülkelere de Latin Amerika ve Güneydoğu Asya'yı ele alarak açıklamıştır.

Gelişmiş bir ülke örneği olarak ABD'de meydana gelen ekonomik krizlerin ortaya çıkış süreci şu şekildedir: Bankaların bilançolarının kötüleşmeye başlaması, faiz oranlarını yükseltir, bu durumda borsada düşüşler ve belirsizliklerde artışlar meydana gelir ve sonuçta ters seçim ve ahlaki tehlike problemi ortaya çıkar. Bu duruma bağlı olarak, ekonomik faaliyetlerde bir düşüş meydana gelir ve banka panikleri artarak yine ters seçim ve ahlaki tehlike problemi ortaya çıkar.

Gelişmekte olan ülke örneklerinden Latin Amerika'da ve Güneydoğu Asya'da meydana gelen ekonomik krizlerin süreci ise şu şekilde işlemektedir: Yine banka bilançolarında kötüleşmenin meydana gelmesiyle, borsada düşüş ve belirsizliklerde artış meydana gelir. Bu duruma bağlı olarak, ters seçim ve ahlaki tehlike probleminde artış meydana gelir ve bununla birlikte, döviz krizleri oluşur. Döviz krizlerinin meydana gelmesi, ters seçim ve ahlaki tehlikeyi daha da arttırarak, ekonomik faaliyet düzeyinin azalmasına yol açar. Sonuçta bankacılık krizleri meydana gelir ve ters seçim ve ahlaki tehlikenin artması ile beraber, ekonomik faaliyetler daha da kötüleşir.

Ekonomik krizlerin oluşum sürecini bu şekilde ele alan bu yazara göre, bu süreci görsel olarak şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 2: Ekonomik Krizlerle Karşılaşan Gelişmekte Olan Ülkelerin İzledikleri Yollar

Kaynak: Toprak M. (2001a). ‘‘Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz’’, *Yeni Türkiye Dergisi*, Y.7, S. 42, 861.

Ekonomik krizlerin oluşum sürecini ele aldığımız Tablo 2’den de anlaşılacağı üzere, bir krizin oluşumu; belirli olan finansal, sektörel, mali kaynaklı olan sebeplerin yanı sıra yabancı sermayeden de kaynaklanmaktadır. Bu şekilden de anlaşılacağı üzere ekonomik olan durumları politik, uluslararası ve diğer sebeplerden kaynaklanan unsurların etkilemesiyle, krizler kaçınılmaz bir hâl almaktadır (Bilge, 2009: 63).

Dünya Bankası (1998)’in yayınlamış olduğu bir rapora göre ise, bankaların vermiş olduğu kötü ödüncüler, resesyonlar ve bir ülkenin ulusal parasında meydana gelen aşırı değer kayıpları ekonomik krizlerin bir sonucu olmaktadır.

1.5. EKONOMİK KRİZLERİN ÖZELLİKLERİ

1990 yılında ve sonrasında ortaya çıkan krizlerin kendine has özelliklerinin anlaşılabilmesi için, 1990 yılından önce ortaya çıkan krizlerle karşılaştırabilmek gerekir. Bu sebepten dolayı yeni krizlerle eski krizleri; hızları, etki alanları, uygulanan politikalar ve finansman araçları bakımından incelemek ve farklı yanlarını ortaya koyabilmek gerekmektedir.

1990 yılı öncesinde ortaya çıkan krizler ile 1990 yılında ve sonrasında ortaya çıkan krizler arasında şu farklılıklar söz konusudur (Yay, 2001: 2-4):

- 1930’lı yıllarda ortaya çıkan krizler, dünya ekonomisinde reel ve finansal piyasaları etkilediğinden dolayı küresel nitelikli olurken, 1980’li ve 1990’lı yıllarda ortaya çıkan krizler daha çok, ‘‘Bölgesel’’ niteliklidir.

- Her üç dönemde de finansal araçlar önemli rol oynamaktadır. Ancak, 1920’li yıllarda uluslararası sermaye hareketlerine hâkim olan ülkelerden başta ABD olmak üzere, diğer ülkelerin finansal araçları ‘‘Devlet tahvilleri’’ olurken; 1970’li ve 1980’li yıllarda ise, bu tahvillerin yerine ‘‘Banka finansmanı’’ geçmiştir. 1990’lı yıllarda ise krizlerin rol oynadığı finansal araçlar, ‘‘Hisse senetlerinden’’ oluşmaktadır.
- 1930’lu yıllarda ortaya çıkan krizlere, ülke hükümetleri ve Merkez Bankası çok az müdahale edebilirken; 1980’li ve 1990’lı yıllarda ise, borç veren ülkeler bankacılık sisteminde risklerle karşı karşıya kaldıklarından, bu yıllarda ortaya çıkan krizlere başta IMF olmak üzere, uluslararası bütün kuruluşlar çabuk ve etkili müdahalelerde bulunabilmişlerdir.
- Krizlere karşı borçlu olan ülkeler her üç dönemde farklı tepkiler vermişlerdir. Bu duruma bağlı olarak, 1930’lı yıllarda mal piyasaları ve finansal piyasalar ortadan kalktıktan sonra sermaye ithal eden ülkeler, bu yıllarda yabancı piyasalara olan bağılıklarını ve dışa olan yükümlülüklerini azaltabilmek için ‘‘İthal ikameci politikalara’’ yönelmişlerdir. 1980’li yıllarda ise, liberalleşme hareketlerinden dolayı ülkelerin dışarıya olan yükümlülükleri azalmakta ve ihraç piyasalar varlığını sürdürdüğünden dolayı ithal ikameci politikalar artık çok cazip gelmemektedir. 1990’lı yıllarda ise, hükümetler eskisi kadar yabancı fonlara yönelmediklerinden yabancı sermayenin girişlerini sterilize edebilmek (arındırabilmek) için de sıkı para politikalarına yönelmişlerdir.
- Son farklılık krizlerin çözümüne yönelik olmakla birlikte; ödemeler dengesi krizlerinde krizlerin çözümüne yönelik olarak devalüasyonla beraber sıkı para ve maliye politikaları uygulanırken; finansal krizlerde ise, para arzını arttırıp, faiz oranlarını düşürmeye yönelik bir çözüm ortaya çıkmaktadır. Oysa bu düşen faiz oranları borcu olan ülkelerin borç yükümlülüklerini azaltırken, ödemeler dengesi krizlerini daha da kötüleştirmektedir.

Genel olarak ekonomik krizlerin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz (Dura, 2009, Erdinç, 2011: 177, Kımaytürk, 2006 8):

- Krizler, aşırı üretimden kaynaklı olarak ortaya çıkan bir olgudur.
- Krizler genel olmanın yanı sıra, genelleştirilebilir özelliktedir.
- Krizler zaman zaman meydana gelebilirken, krizlerden geri dönebilmek de mümkündür.

- Krizler kapitalist sistemle bütünleşmiş olmakla birlikte, kapitalist sistemin de ayrılmaz birer parçasıdır.
- Krizler, aniden ve beklenmedik bir zamanda ortaya çıkarlar.
- Krizler; kamu harcamalarının yükselmesi ve bütçe açıklarına sebep olan hiperenflasyon sorununu meydana getirirken; yükselen cari açıkların önlenememesi sonucunda yapılan devalüasyonlar şeklinde de ortaya çıkabilir.
- Krizler, önceden tahmin edilemez.
- Krizler, bulaşıcı hastalıklar gibi anında yayılabilirler.
- Krizler, tekrardan gündeme gelebilir.
- Krizler, kısa veya uzun süreli olarak ortaya çıkmaktadır.
- Kriz kelimesini her duyduğumuzda, genel olarak yaşantımızı tehdit eden ve tehlikeye sokan olumsuz durumlar olarak adlandırırız. Fakat krizler; yeri geldiğinde bizlere fırsat sunar, imkân tanır ve bazı şeylerin farkına varmamızı sağlar. Bu doğrultuda krizleri her daim, olumsuz olarak adlandırmamız doğru değildir.

İKİNCİ BÖLÜM

1990 YILI SONRASI DÜNYADA ORTAYA ÇIKAN İKTİSADİ KRİZLER

Bütün dünyayı etkisi altına almış olan küreselleşme, dünyanın herhangi bir ülkesinde veya bölgesinde ortaya çıkan iktisadi krizlerin hızla yayılmasında etkili olmakta ve bu yönüyle önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda ülkeler; siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yönden birbirlerine yakınlaşmakta ve küresel ekonomide finansal serbestleşme olgusu ortaya çıkmaktadır. Bu gelişmelere bağlı olarak herhangi bir ülkede veya bölgede ortaya çıkan ekonomik krizler, bulaşıcı bir hastalık gibi bütün dünyaya hızla yayılmakta ve etkisini göstermektedir (Karluk, 2001'den aktaran: Keskin, 2004: 95).

Küreselleşme olgusuna dayalı olarak özellikle 1990 yılı sonrasında ortaya çıkan finansal serbestleşme hareketleri ile birlikte, piyasalarda büyük hacimli olarak yer alan fonlar spekülâtif amaçlı olarak el değiştirmeye başlamıştır. Ancak ortaya çıkan bu finansal serbestleşme hareketleri, ekonomideki durgunluğu önleyememekle birlikte dünya ekonomisinde birtakım krizlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Afşar, 2004: 109).

Özellikle bu krizler, başta bölge ekonomileri olmak üzere dünya ekonomisi üzerinde global etkiler yaratmışlar ve bu durum ortaya çıkan bu ekonomik krizlerin, daha da önemli hale gelmesine neden olmuştur (Özer, 1999: 29).

Bu gelişmelere dayalı olarak dünya ekonomisinde ortaya çıkan ekonomik krizler şunlardır:

- 1992-93 Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) Krizi
- 1994 Meksika Krizi
- 1997 Güneydoğu Asya Krizi
- 1998 Rusya Krizi
- 1999 Brezilya Krizi
- 2001 Arjantin Krizi

2.1. 1992-93 AVRUPA DÖVİZ KURU MEKANİZMASI (ERM) KRİZİ

1992-1993 yılları arasında özellikle de 1992 Haziran ayında, Avrupa Birliği parasal birlik oluşturabilmek amacıyla “Maastricht Anlaşmasını” kabul ederek bu konuda bir anlaşmaya varmış; ancak Danimarka 1992 yılının Haziran ayında bu anlaşmayı reddetmiştir. Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) Krizi de, bu anlaşmanın reddedilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır (Akdiş, 2009'dan aktaran: Keskin, 2004: 95).

1992 yılının başlarında bazı olumsuz gelişmelerin ortaya çıkması ile birlikte, Avrupa'nın Para Birliği (EMU) konusunda bazı tartışmalar yaşanmıştır. 1992 yılının sonbaharında yoğun sermaye hareketlerinin meydana gelmesi; İngiltere, İspanya ve İtalya'nın bu krizden çıkmalarına neden olmuştur (Başoğlu vd., 2001: 108). ERM krizinden çıkan bu ülkelerde, genişleme dönemi yaşanmış ve bu genişleme döneminin yaşanması sonucunda bu ülkelerin ulusal para birimleri güç kazanmıştır (Tiryakioğlu, 2003: 35).

1993 yılının ortalarında ise yeni sermaye hareketleri meydana gelmiş ve bu bağlamda Fransız Frankının sistemden ayrılmadan değer kaybetmesine izin verilmiştir. Bu durum sonucunda Fransa ulusal para birimi olan frank karşılığında, başlangıçtaki Alman markına karşı daha dar bantlı olan konumuna geri dönmüştür. Diğer taraftan 1993-1996 yılları arasında Avrupa Birliği, bütünleşme sürecindeki ölçütlerden bir veya birkaçında başarısız olunca, kriz 1993 Ağustos ayında ciddi seviyelere ulaşmıştır. Bu durumun sonucunda paraların dalgalanma marjları, $\pm\% 2.25$ 'ten, $\pm\% 15$ 'e yükselmiştir.

ERM krizinin ortaya çıkmasına neden olan birtakım sebepler mevcuttur. Bu sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Almanya'nın birleşmesi ve 1990 yılı başlarında uygulamaya koyduğu para ve maliye politikalarının, ERM krizi üzerine yaratmış olduğu olumsuz etkiler
- AB üyesi ülkelerinin, fiyat ve maliyetlerinde meydana gelen farklılıklar.
- Danimarka'nın 1992 yılının Haziran ayında yapmış olduğu halk oylaması sonrasında, bu ülkeye üye olan ülke otoritelerinin sabit döviz kuru sistemine olan inançlarını yitirmesi
- Piyasaya katılan kişilerin beklentilerinde meydana gelen ani değişimler.
- Para otoritelerinin sabit kur sistemi ile çelişse bile, talep yetersizliği sonucunda meydana gelen işsizliği azaltabilmek amacıyla, genişletici para ve maliye politikalarını yürürlüğe koyması
- İki Almanya'nın birleşmesiyle harcamalarda artışların meydana gelmesi sonucunda bütçe açıklarını finanse etmekle yükümlü olan Bundesbank'ın, Alman markına göre paralarını sabitleyen ülkelerde, bir mali genişleme olmadan sıkı para politikaları izlemesi sonucu Avrupa ülkelerinin durgunluğa girmesi (Başoğlu vd., 2001: 108-109).

Genel olarak toparlayacak olursak bu kriz, spekülâtif kriz modeli ile açıklanabilen ve yayılma etkisi ile oluşan küresel krizlere verilebilecek en güzel örneklerden biridir (Tiryakioğlu, 2003: 35).

2.2. 1994 MEKSİKA KRİZİ

Meksika krizi bazı yönlerden ERM krizine benzemekle birlikte, birçok iktisatçıya göre, 21. yüzyılın ilk finansal krizidir (Ortiz, 1998'den aktaran: Özer, 1999: 92). Bu kriz, 1994 yılının Aralık ayında bir finansal panik şeklinde ortaya çıkmıştır (Sachs vd., 1995'ten aktaran: Özer, 1999: 92). Finansal panik şeklinde ortaya çıkan bu kriz ilk olarak, dövize endekslenmiş bonolara olan talebin artması sonucunda kendini göstermiştir (Erdinç, 2011: 228).

1990'lı yılların başında dünyada meydana gelen olumlu konjonktürden dolayı, Meksika'ya çok büyük miktarda kısa süreli yabancı sermaye girişi olmuş; fakat bir süre sonra, ülkede cari açıkların artması, kurların aşırı değer kazanması, özel tasarruflarda azalmaların meydana gelmesi ve politik istikrarsızlıkların yaşanması ile ülkede yabancı sermaye çıkışı başlamıştır. Durum böyle olunca, Meksika'da 1994 yılında bir krizin yaşanacağını hiç kimse tahmin etmiyordu. Ancak bu durumların tersine Meksika'nın "Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA)" ya girme isteğinin onaylanması sonucunda, ülkede yabancı sermaye girişi konusunda beklentiler daha da artmaya başlamıştır. Fakat 1994 yılının sonuna gelindiğinde, ülkede bir panik atmosferi oluşmuş ve Meksika'nın döviz rezervlerinde bir azalma meydana gelmiştir. Bu duruma bağlı olarak, ülkede büyük oranlı devalüasyonlar gerçekleşmiş ve ekonomik kriz ortaya çıkmıştır (Akdiş, 2009'dan aktaran: Keskin, 2004: 96).

Meksika, 1993 yılında yoğun sermaye hareketlerine maruz kalmış ve özellikle Meksika'da bu dönemde faiz oranlarının yüksek olması ülkeye giren yabancı sermaye miktarının artmasına neden olmuştur. Bu duruma bağlı olarak, Meksika'nın ulusal parası değer kazanması ile ülkede ihracat azalmış, ithalat artmıştır. Sonuçta; dış ticaret açığı, hükümete olan güvenin azalması gibi sebeplerden dolayı ülkede ekonomik krizler meydana gelmiştir (Kınaytürk, 2006: 31). Ayrıca bu krizde panik içinde olan uluslararası yatırımcılar, hızlı biçimde ellerinde olan fonlarının geri çekmeye başlamışlar ve krize neden olmuşlardır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 11).

Mali piyasalarda oluşan bu krizi, reel ekonomide de ortaya çıkan krizler takip etmiştir. "Tekila Krizi" olarak adlandırılan bu kriz, Meksika ile sınırlı kalmamış Arjantin başta olmak üzere, diğer Latin Amerika ülkelerine de yayılmıştır. Küreselleşen sermaye piyasalarında "Yükselen piyasalar" olarak adlandırılan ekonomilerin birinde meydana gelen bu kriz, adeta domino etkisi yaratmış ve tüm dünyayı etkisi altına alabilmiştir. Bu kriz, bu yönüyle oldukça dikkat çekmektedir (Başoğlu vd., 2001: 110).

Meksika, Tekila krizinden çıkabilmeyi iki yılda başarabilmiştir. IMF ve Amerika ise, Meksika'ya 50 milyar dolar yardımda bulunarak krizden kurtulabilmiştir (Ergi, 2001'den aktaran: Keskin, 2004: 97).

Meksika krizinin öncesinde bazı programlar yürürlüğe konulmuştur. Bu programlarda; dış ticaretin serbestleştirilmesi, özelleştirme hareketleri, yeniden yapılanma ve istikrarı sağlamaya yönelik düzenlemeler ele alınmıştır. Bu düzenlemelerle birlikte, parasal ve mali disiplin sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) da, ekonomik istikrarın sağlanmasında önemli rol oynamıştır (Parasız, 2002: 309-310). Ancak bazı nedenlerden dolayı, ülkede kalıcı olarak ekonomik istikrar sağlanamamıştır. Bu sebepler şunlardır (Dornbusch vd., 1995'ten aktaran: Özer, 1999: 94):

- Büyüme oranlarının hem mutlak olarak hem de % 3 oranında artış gösteren işgücüne oranla, çok düşük seviyelerde kalması
- Düşük seviyelerde olsa da enflasyonun sürekli olarak devam etmesi
- Meksika'nın ulusal para birimi olan Pesonun artan bir biçimde reel anlamda değer kazanması.

Meksika krizi genel olarak, hükümetin devalüasyon yapılmasına karar vermiş olması ile patlak vermiştir. Bu krizin ortaya çıkmasına yol açan birtakım sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz (Yahşi, 2006'dan aktaran: Ay, 2011: 43):

- Krizin oluşumuna kadar Meksika'nın ulusal para birimi olan Pezonun, dolar başta olmak üzere diğer yabancı paralar karşısında aşırı değerlenmiş olarak elde tutulması
- 1992 yılından itibaren ekonomide cari açıkların meydana gelmesi
- Ulusal tasarruf oranlarının düşmesi
- Ulusal yatırımların ve yatırımlardaki verimliliğin azalması
- Kısa süreli yabancı sermaye girişlerinde önemli oranlarda artışların meydana gelmesi.

Meksika'nın ulusal para birimi olan Pesonun aşırı değer kazanmasına bağlı olarak ortaya çıkan; dış ticaret açığı ve cari açıklarda meydana gelen artışlar, bu krizin en önemli sebeplerini oluşturmaktadır (Bastı, 2006: 35).

İktisatçılardan biri olan Krugman (2001: 60-61)'a göre, önemsiz politika hatalarını önemli ekonomik faaliyetlere dönüştüren mekanizmalar krizlerin asıl sebebini oluşturmaktadır. Ona göre Meksika hükümetinin, kendi kendini meşrulaştırarak paniğe yol açmış bir süreci harekete geçiren bir dizi beceriksizliği dışında, bir yanlışlık yapılmamıştır.

Mishkin (1998)'e göre ise bu krizin oluşmasında, 1994 yılı Şubat ayından itibaren ABD'nin faizleri yükselmesi etkili olmuştur. Bu durum asimetrik enformasyona (taraflardan birinin diğeri hakkında yeterli bilgiye sahip olamaması) yol açarak krizleri hızlandırmaktadır (Aktaran: Karabulut, 2002: 116).

Meksika krizinin sonucunda ilk olarak ulusal para birimi olan Pesonun, % 15 oranında devalüe edilmesine karar verilmiş ve bu durum ekonomi üzerinde yıkıcı etkilere yol açmıştır. Ancak devalüasyon oranının yeterli olmaması ile birlikte, piyasa da tatmin edilememiştir. Devalüasyonun yapılması enflasyona yol açmıştır. Bu durumda Pesoyu istikrara kavuşturabilmek için yapılan çalışmalar ve uygulanan politikalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İkinci olarak ise bu kriz özellikle Amerika kıtasında daha çok hissedilmiş olmakla birlikte, faiz oranlarında meydana gelen artışlara bağlı olarak ABD'deki bankalar Meksika'daki yatırımlarını azaltmışlardır.

Genel olarak bu kriz sabit veya yarı sabit kura dayalı olarak olumlu etkiler meydana getirmiş olmakla birlikte, orta/uzun vadede döviz kurlarının aşırı değer kazanmasına yol açarak cari açıkların artmasına neden olarak, bu açıkların kısa süreli sermaye akımlarında değişken ve istikrarı bozucu olduğu görülmüştür (Tiryakioğlu, 2003: 36-38).

1990 yılı sonrası dünyada ortaya çıkan iktisadi krizler arasında yer alan bu kriz örneği, spekülâtif sermaye hareketlerinin artışını, sıcak paraya olan bağımlılığa yol açması ve bir ülkenin nasıl çıkmaza girerek sürüklenebileceğini göstermesi açısından öğretici olmaktadır (Eser, 1995'ten aktaran: Çokgezen, 2010: 115).

2.3. 1997 GÜNEYDOĞU ASYA KRİZİ

Güneydoğu Asya krizi, 1990 yılı öncesinde 1982 yılında meydana gelmiş Latin Amerika dış borç krizinden bu yana gelişmekte olan ülkeleri etkilemekte ve sistemik risk kaynağı olmakla birlikte, bu kriz 1980 yılı sonrasının en önemli finansal olaydır (Radelet ve Sachs, 1998'den aktaran: Yavaş, 2007: 90).

Bu kriz, Güneydoğu Asya'da ASEAN-5 olarak ifade edilen ''Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland'da, 2 Temmuz 1997 yılında patlak vermekte ve ''Tayland Bahtının'' devalüe edilmesi sonucunda başlamaktadır. Bu kriz, sadece Güneydoğuda bulunan ülkeleri etkilemekle kalmayıp, domino etkisi (vuku bulan bir olayın, başka olaylara neden olması) yaratarak dünya ekonomisinde yer alan bütün ülkeleri doğrudan/dolaylı olarak ve farklı şekillerde etkilemekle birlikte, dünya ekonomisini tehdit eder boyutlara ulaştırmaktadır (Tiryakioğlu, 2003: 38).

2 Temmuz 1997 yılında patlak veren bu krizde, bir yıl öncesinde meydana gelen birtakım spekülâtif hareketler ve bazı Güneydoğu Asya’da bulunan ticari bankaların iflas etmesi bu krizin ön göstergelerini oluşturmaktadır (Parasız, 2002: 319).

Güneydoğu Asya krizine yol açan sebepler şunlardır (Aydın ve Erdoğan, 2007-2008’den aktaran: Kutluay, 2011: 73):

- Finansal piyasanın serbestleşmesi
- Çevre koşullarının değişmesi
- Uluslararası spekülâtif sermaye hareketlerinin kolaylaşması
- Kötü ekonomi politikalarının uygulanması
- Hükümet/özel sektörlerin aşırı borçlanması
- Ülkelerin borç yapıları ve borçların sürelerinden kaynaklanan problemler
- Cari açıklar ve döviz rezervlerinin düşük olması
- Yanlış döviz kuru politikalarının uygulanması

IMF’ e göre ise; aşırı borçlanma, gayrimenkul ve hisse senedi fiyatlarında aşırı artışların meydana gelmesi, finansal sistemin iyi bir şekilde kontrol edilmemesi ve döviz kuru politikalarının kendini belli etmemesi bu krizin sebeplerini oluşturmaktadır (Fisher, 1998’den aktaran: Karabulut, 2002: 123).

Bu krize yol açan temel sebeplerin başında; ne kamu açıkları ne de kamu kesimin önemli boyutlara ulaştığı borç stokları yer almaktadır. Krizde asıl olarak, özel sektörlerdeki tüketim artışı değil de yatırım artışı ön plana çıkmaktadır. Bu sebepten dolayı cari açıkların artması, bu krizde bir sorun teşkil etmemektedir (Corbett ve Vines, 1998’den aktaran: Özer, 1999: 101). Güneydoğu Asya krizini önemli kılan nedenlerin başında ise, krizlerin kısa sürede global etkiler yaratması gelmektedir (Özer, 1999: 100).

Bu kriz, kısa sürede küreselleştiği ve hızlı bir şekilde tüm dünya ekonomisini etkilediği için dikkat çekmekte olup, bu krizin ilginç bir tarafı da; krizde yapılan devalüasyonların geçmişte yarattığı etkilere göre çok fazla etkili olmaması ve krizin ortaya çıkmadan önce öngörülememesi durumudur. Derecelendirme kuruluşlarının bile bu krizi öngörmede başarılı oldukları söylenemez (Başoğlu, 2001: 113).

1997 yılının Temmuz ayında patlak veren bu kriz; özellikle krize giren ülke ekonomilerinin küçülmesine, borsaların çökmesine, işsizliğin artmasına, uluslararası piyasalarda faiz oranlarının artmasına ve uluslararası düzeyde dış ticaret hacminin düşmesine neden olmaktadır. Bu sebepten dolayı ortaya çıkan bu kriz, her yönden mali bir kriz olma özelliğini sürdürmektedir (Academia, t.y.).

Bu krizin bölgesel olarak yarattığı sorunlar; yerli paranın aşırı değer kaybetmesi, borsalarda ani düşüşlerin görülmesi, ülke ekonomilerinin durgunluğa girmesi olarak sıralanırken, krizin sosyal maliyetleri arasında ise; işsizlik ve yoksulluğun artması, şirketlerin iflas etmesi yer almaktadır (Özer, 1999: 103).

Bu krizden Endonezya başta olmak üzere; Tayland, Güney Kore en fazla etkilenen ülkeler arasında yer alırken, bu krizden ayrıca; Hong Kong, Malezya, Laos ve Filipinler de büyük ölçüde etkilenmiştir (Turan, 2011: 61). Güneydoğu Asya krizinden etkilenen ve GSMH büyüme ortalamaları % 8'e yakın olan; Endonezya, Malezya, Filipinler, Güney Kore, Singapur ve Tayland'daki bu gelişmeler "Mucize" olarak nitelendirilmekle birlikte, bu ülkeler "Asya Kaplanları" olarak adlandırılmaktadır (Kutluay, 2011: 74).

Bu krizlerin özellikleri arasında yüksek büyüme oranlarının yanı sıra; işsizliğin düşük olması ve zengin ile fakir olan insanlar arasında hiçbir ayrımın bulunmaması söz konusudur. Ayrıca bu krizlerde; aile şirketi uygulamasına yer verilmekte ve cemaatçi kültüre sahip olan insanlar yer almaktadır. Bu durum, Asya krizlerinin en zayıf noktasını göstermektedir.

Güneydoğu Asya ülkelerinin büyümeyi sağlayan en önemli özellikleri arasında; dinamik olan tarımsal sektör, hızlı büyüyen ihracat ve nüfus değişimleri, tasarruf ve yatırım oranlarının yüksek olması ve insan kaynaklarına yüksek seviyelerde yatırımların yapılması yer almaktadır (Boorman, 2000'den aktaran: Bilge, 2009: 69).

Bu faktörler, birbirleriyle karşılıklı etkileşim halindedir. Ayrıca bu krizden; Latin Amerika, Rusya ve Türkiye'de olumsuz olarak etkilenmiştir (Afşar, 2004: 114).

2.3.1. 1997 Güneydoğu Asya Krizi Örneği: Endonezya Krizi

1997 Güneydoğu Asya krizi örneği olan Endonezya Ekonomik Krizi incelendiğinde, bu krizin diğer ülkelerde ortaya çıkan krizlere örnek olabilecek bir ekonomik durumunun olduğu söylenilebilir.

1996 yılında askeri Suharto yönetiminin geldiği zaman Endonezya geri kalmış bir ülkediydi. Ancak bu yönetimin gelmesinden sonra bu ülkede 30 yıl boyunca kesintisiz ve hızlı bir şekilde ekonomik büyüme gerçekleşmiştir. Bu sürede bu ülke, kademeli olarak sanayileşmekle birlikte, bu ülkenin GSMH'si dört katına çıkmıştır. Hızlı büyüme dönemi içerisinde ayrıca, ülkenin refah göstergelerinde de bir iyileşme meydana gelmiştir. Örnek verecek olursak; 1965 yılında bu ülkede yoksulluk oranı % 70 iken, 1996 yılında bu oran % 19'a kadar gerilemiştir. Ülkede yoksulluğun bu şekilde azalma göstermesinde, kalkınma ve gelişmenin sağlanmasına yönelik uygulanan politikaların yanı sıra yoksulluğu ele alan sosyal politikalar da etkili olmuştur (Hill, 2000'den aktaran: Bilge, 2009: 74-75).

1997 yılının Mayıs ayında Tayland'da ortaya çıkmış olan bu ekonomik kriz, kısa sürede küreselleşmenin etkisiyle de tüm bölgeye yayılmış ve "Mucize" olarak adlandırılan bu ekonomik kalkınmayı kâbusa dönüştürmüştür. Durum böyle olunca Endonezya, GSYH'de en yüksek kaybı yaşamıştır. Bu duruma bağlı olarak ülkede; işsizlik oranı artmış, reel ücretlerde bir düşüş meydana gelmiş ve yoksulluk oranları iki katına çıkmıştır. Sonuçta; "İsyanlar, yağma ve kundakçılık" gibi yüksek dozda şiddet içermekte olan toplumsal olaylar meydana gelerek, 1000'in üzerinde insanların hayatlarını kaybetmesine neden olmuştur. Bu olaylar Suharto'nun istifa edip, yerine geçen hükümetin bu olayları hafifletmeye yönelik olarak birtakım önlemler almasına kadar sürmüştür (Koyuncu ve Şenses, 2004).

Bu krizin meydana gelmesi sırasında ve sonrasında ekonomik değerler oldukça değişiklik göstermiştir. Mesela, Endonezya'nın GSYİH büyüme oranı 1982-91 yılında yıllık olarak ortalama % 5,5 iken, 1996 yılından 1997 yılına gelene kadar % 8 oranından % 4,5'e kadar gerilemiştir. 1999 yılında ise büyüme oranları, çok düşük düzeylerde gerçekleşerek % 0,3 olmuş; ancak 2000 yılına gelindiğinde bu yıldan itibaren, tekrar bir artış göstermiştir. Genel olarak durum böyle olunca, Endonezya'nın 1990'lı yıllarda yaşadığı büyüme oranında göreceli olarak dengesizliklerin meydana geldiği söylenilebilir (IMF, 2002'den aktaran: Bilge, 2009: 75-76).

Endonezya'nın cari açıklarına bakıldığı zaman ise, 1998-2001 yıllarında cari işlemler dengesinin GSYİH oranına dayalı olarak ortalama % 3 civarında fazla verdiği görülmüştür. Bu duruma bağlı olarak, Endonezya'nın cari işlemlerinde bir sorun yaşamadığını söyleyebiliriz. Ancak Endonezya'nın cari işlemlerinde bir sıkıntı olmasa bile, dış borçlarında bu ülkenin ağır bir yük altında olduğu söyleyebiliriz. 1994-2000 yılların arasında bu ülkenin GSYİH oranı, ortalama olarak % 82 civarında gerçekleşirken, bu oran 1997 yılından itibaren yükselmeye başlamış ve özellikle 1998 yılında dış borç/milli gelir oranı % 149'a ulaşarak artış göstermiştir.

Durum böyle olunca IMF, Endonezya'ya bu durumdan kurtulabilmesi için "43 milyar dolarlık" bir program sunmuş; fakat Endonezya, IMF'in bu teklifine karşı şiddetli eleştiriler yöneltmiştir (Culp vd., 1999'dan aktaran: Bilge, 2009: 77-78).

Bu teklifi Suharto ilk önce kabul etmiş; ancak daha sonra para kuruluna yönelmiştir. Daha sonradan paranın istikrarını sağlayabilmek amacı ile, Endonezya IMF'in bu programına sadık kalmaya çalışmıştır. Bu dönemde; parasal taban kontrol altında tutulmuş, kamu harcamalarında bir artış meydana gelmemiştir.

Bu duruma bağılı olarak, ÷lkede ithalat çok fazla yapılmadığından ÷lkenin dış ticaretinde fazlalıklar meydana gelmiş, dış borçlar ödenmediğı için de, cari açıkların yerine fazlalıklar ortaya çıkmıştır. Ancak yine de durumlar böyle olsa da ÷lkede, göreceli olarak yatırımlar ve büyüme oranları düşük seviyelerde kalmıştır (Toprak, 2001a: 875-876)

2.3.2. Endonezya Ekonomik Krizinin Nedenleri ve Oluşumu

Endonezya krizi Güneydoğı Asya Krizi kapsamında birçok iktisatçı ve yazarlar tarafından incelenmiş ve bu kriz üzerine modeller oluşturulmuştur. Bunların yanı sıra bu kriz diğerk krizlerle karşılaştırılarak, krizin nedenleri üzerinde durulmuştur.

Öksüz (2001: 52-53)'e göre bu krizin ortaya çıkmasına neden olan etkenler şunlardır:

- Doğı Asya ÷lkelerinin borç alarak hızlı bir şekilde büyümeleri sonucu Batı ÷lkelerinin bu durumda olan bu ÷lkeyi tedirginlikle izlemesi ve yatırımcıların bu ÷lkeye olan güvenini yitirmesi
- Bu ÷lkelerde yer alan şirketlerin bankalardan, bankaların da uluslararası piyasalardan borç almaları durumunda, bu borçlanmanın denetimsiz olması ve borçların geri ödenmemesi durumunda kamunun güvence veren bir kuruluş olarak algılanması
- Bölgenin kriz öncesi dönemlerde olağanüstü boyutlarda olan; tasarruf ve yatırımların yüksek olması, devalüasyonun düşük olması gibi uygulamalarla bölgenin uluslararası sermaye akımlarına uğraması; ancak bu duruma rağmen, yatırımlardan gelen getirilerin azalması
- ÷lkede sabit kur uygulamasının olması ve ÷lkenin dolara endeksli olmasına bağılı olarak, ihracatta durgunluk yaşanması ve dış ödemeler bilançosu ile cari işlemler dengesinde olumsuzlukların baş göstermesi.

Bu sebeplere dayalı olarak ortaya çıkan Güneydoğı Asya krizi, 1997 yılının Temmuz ayında Tayland'da devalüasyon yapılmasına karar verilmesi ile patlak vermiş ve bu kriz küreselleşmeye dayalı olarak yayılma etkisi sonucunda tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Bu kriz Tayland'ın devalüasyon kararını vermesinden 3 ay sonra, 1997 Ekim ayında Endonezya'ya sıçramış ve bunun üzerine Tayland, Endonezya'nın da yaklaşık % 40 oranında devalüasyon kararı alması için ÷lkeyi zorlamıştır.

Endonezya ekonomisi, daha sonradan % 40 oranında devalüasyon yapmaya karar vermiş olmakla birlikte, devalüasyonun gerçekleştiğı sırada bu ÷lkede hızlı ve sürekli olarak bir büyüme yaşanmıştır. Ancak bu kriz, bankacılık sektöründe sıkıntı yaratmış ve etkisini bu yönde hissettirmiştir.

Bu krizle, 1998-1991 yılları arasında bankacılık sektöründeki banka sayısında, şube sayısında ve personel sayısında büyük bir artış meydana gelmiştir. Hatta bu nedenlerden dolayı, birçok banka kapatılmış/birleştirilmesi ile sonuçlanan süreçte, bankalara zaman zaman hücumlar da yapılmıştır (İnan, 2002: 59-60).

2.4. 1998 RUSYA KRİZİ

1994 yılında ortaya çıkan Meksika krizi, ABD'nin yardımları ile sınırlı kalmıştır. Buna rağmen, Doğu Asya krizi ortaya çıkmış ve tüm dünyayı etkisi altına alarak yeni bir boyut kazanmıştır.

Doğu Asya krizinin ortaya çıkmasından yaklaşık olarak bir yıl sonra, krizlerin etkisinin ve belirsizliklerin sürdüğü sırada dünya ekonomisinde yeni bir kriz meydana gelmiştir. Güneydoğu Asya krizinin devamı niteliğinde olan, finans piyasalarında istikrarsızlıklara yol açan ve global ekonomik kriz olarak adlandırılan Rusya krizi, 1998 yılının Ağustos ayında Rublenin devalüe edilmesi ile birlikte Rusya Federasyonu'nda ortaya çıkmıştır (Eroğlu ve Albeni, 2002: 121-122).

1996 ile 1997 yılları arasında kriz öncesi dönemde, Rusya'daki finans ve kredi faaliyetlerindeki yabancı yatırımların miktarında yaklaşık olarak % 229 oranında bir artış meydana gelmiştir. Bu dönemlerde Rusya'daki bankalara düşük faizlerle kolayca yabancı para girebilmiştir. Bu sayede bankalar, iç piyasada yüksek faizlerle paralarını gelir getirebilecek ekonomik araca yatırmışlardır. Ancak bu dönemde, dünya petrol fiyatlarının azalması ve Rusya'nın dış gelirlerinin % 40'ını oluşturan enerji hammaddelerinde, 10 milyar dolarlık kayıpların meydana gelmesi, piyasaya verilen kredilerin geri alınmasında problemler yaşanmış ve bu durum Rusya krizinin ortaya çıkışının ilk sinyallerini göstermektedir.

1998 yılının başından itibaren, finansal piyasalarda çalkantıların baş göstermesi ile şirketler ve bankalar iflas etmiştir. Ünlü spekülâtör olan Soros bu durum üzerine, Rusya'ya düşük "Reyting" değerlendirmesi vermiştir. Bu durum, Rusya krizinin iyice şiddetlenmesine neden olmuştur (Mor, 1998'den aktaran: Afşar, 2004: 116-117).

1997 yılının Haziran ayı ve 1998 yılının Ağustos ayı arasında, petrol fiyatlarının düşmesi ile Rusya'nın ihracat gelirlerinde bir azalma meydana gelmiştir. Bu duruma bağlı olarak IMF, Rusya'ya 4,8 milyar dolarlık bir yardımda bulunmuş; ancak bu yardım krizi ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Rus hükümeti bu durum üzerine, 17 Ağustos 1998 yılında ulusal para birimi olan rublenin bant aralığını 1\$ = 6 ruble - 9,5 ruble olarak yeniden gözden geçirmiş ve dış borçlarının azalması için de doksan günlük moratoryum ilan etmiştir (Kımaytürk, 2006: 37).

Devalüasyonun hemen sonrasında moratoryumun ilan edilmesi, Rusya'daki bankaların dış borçlarındaki yükümlülüklerinin artışından kaynaklı olan zararları 27 milyar dolara ulaştırmıştır. Dolayısıyla bu durum, bilançoların bozulmasına neden olmakla birlikte, bankacılık sektörünün çökmesine yol açmış ve Rusya krizinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Sonuçta Rusya hükümetinin bu krizden beklentilerinin olmasının aksine, 90 günlük moratoryumun ilan edilmesi ile yatırımcıların güvenini kaybetmesine neden olmuştur. Bu durum, Rusya krizinin küresel bir nitelik kazanmasının en önemli sebebinin oluşturmaktadır (Tülay ve Erdönmez, 1999'dan aktaran: Yavaş, 2007: 110-111).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonra, krizin meydana geldiği 1998 yılına kadar Rusya, serbest piyasa ekonomisine geçebilmek için özellikle, 1992-1994 yılında meydana gelmiş olan hiperenflasyon ile mücadele etmek zorunda kalmıştır (DEİK, t.y.). Bu duruma bağlı olarak sıkı para politikaları uygulanmıştır. Sıkı para politikalarının uygulanması ile maliye politikalarında bir gevşeklik söz konusu olmuş; fakat bu durum Rusya krizinin ortaya çıkmasında işleri daha da çıkmaza sokmuştur. Bunların yanı sıra; borç yükümlülüklerinin hızla artması, etkin olmayan vergi sisteminin uygulanması, petrol ve hammadde fiyatlarında meydana gelen dalgalanmalar, bankacılık sektöründeki ortaya çıkan kurumsal ve yapısal zayıflıklar ve Asya krizi sonrasında uygulanan döviz kuru politikaları bu krizin ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur (Kibritçioğlu, 2000: 74).

Ayrıca; petrol ve metal üreten kişilerin ihracatlarını arttırabilmek amacıyla, Rusya'nın yerli para birimi olan rublede değer kayıpları olacağına beklentisi içinde olmaları ve bu yöndeki davranışları da bu krizin oluşmasında etkili olan diğer önemli unsurlarından biri olarak sayılmaktadır (Afşar, 2004: 117).

Rusya'da meydana gelen ekonomik krizin asıl kaynağını; mali açıkların geniş olması ve Rusya'nın yerli ve yatırımcılara olan borcunda büyük artışların meydana gelmesi oluşturmaktadır (Mengü, 2010: 17).

Rusya, yapısal reformları uygulamış olsa bile makroekonomik istikrarı sağlamada ve ekonomik dengeleri yerine oturtmakta başarılı olamamıştır. Bu sürece dayalı olarak Rusya krizinin genel olarak nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz (Topallı, 2006: 71):

- GSYİH ve üretimde meydana gelen azalmalar
- Enflasyonun sürekli ve yüksek oranlarda seyretmesi
- Uygun kur politikalarının uygulanamaması
- Finansal sektörlerde karşılaşılan problemler
- Reel ücretlerde düşüşlerin yaşanması

- Hükümet harcamalarının sağlıksız olması
- Doğrudan yatırım seviyelerinin fert başına düşük kalması.

Rusya krizinin genel olarak sebepleri bunlar olsa da, asıl olarak ortaya çıkış sebebi; serbest piyasa ekonomisine geçiş döneminde Rusya'nın gerekli reformları yaparak, sürdürülebilir bir sistemi oluşturamamasından kaynaklanmaktadır (Bastı, 2006: 65).

1998 yılında ortaya çıkan Rusya krizi sonrasında; enflasyon oranında meydana gelen dengesizlikler, işsizliğin artması, işsizliğin artmasına bağlı olarak yoksulluğun artması ve maaş ödemelerinde gecikmelerin yapılması gibi sebeplerden dolayı Rusya ülkesinde, toplumsal farklılaşma meydana gelmiştir. Bu duruma bağlı olarak, Rusya kriz sonrasında 1997 yılında yaşamış olduğu büyüme eğilimini kaybederek küçülme eğilimine girmiştir (Tiryakioğlu, 2003: 42).

Rusya krizi tüm dünya ülkelerini etkilemiş olmakla birlikte, gelişmekte olan ülkelerden özellikle Türkiye'yi derinden etkilemiştir. ABD'nin ortak borç vermekte olan önemli bir finansal kuruluşun zor duruma düşmesi, bu ülkenin bu krizden etkilenmesinde en önemli sebebinin oluşturmaktadır (Özatay, 2010'dan aktaran: Kutluay, 2011: 76).

2.5. 1999 BREZİLYA KRİZİ

1997 yılı sonbaharında Brezilya'nın yerli para birimi olan Brezilya Reali, Güneydoğu Asya krizinin etkisiyle spekülâtif saldırılara maruz kalmıştır. Bu paranın değerini koruyabilmek için de, faiz oranları yükseltilmiş; ancak yükseltilen bu faiz oranları, büyümenin yavaşlamasına ve işsizliğin artmasına neden olmuştur.

1998 yılının ortalarına gelindiğinde Rusya'da ekonomik krizler meydana gelmiş ve bu durum Brezilya'da yeni spekülâtif saldırıların oluşmasına yol açmıştır. Brezilya'nın bu dönemde kamu borcu problemi vardı ve reale karşı sürekli atak halindeydi. Bu duruma bağlı olarak, ülkedeki yurtiçi faiz oranları yükselmiş ve ülkenin bütçesinde aşırı açıklar meydana gelmiştir. 1998 yılı sonbaharına gelindiğinde ise, Brezilya'da meydana gelen spekülâtif baskılar iyice şiddetlenmiş ve ülkenin döviz rezervlerinde azalma gerçekleşmiştir. 7 Ocak 1999 yılında Brezilya'yı oluşturan eyaletlerden birinin valisi de, eyalet merkezlerinin artık hükümete olan borçlarını ödeyemeyeceğini ilan etmesi üzerine, Brezilya'da kriz başlamıştır (Krugman, 2001: 157-159).

Brezilya ekonomisinde özellikle 1993-1994 yılları arasında hiperenflasyon yaşanmıştır. Bu nedenden dolayı bu ülkede çok sayıda istikrarı sağlamaya yönelik programlar uygulanmıştır. Bu programları arasında; 1986 Cruzado Planı, 1989 Summer Planı, 1990 Collar Planı ve 1994 Real Planı yer almaktadır.

Bu istikrar programlarının arasında yer alan Real Planı, 1994 yılının Temmuz ayında kabul edilmiştir. Ancak Brezilya ülkesinde, 1999 yılının Ocak ayında bir mali krizin ortaya çıkması ile birlikte, Reel dalgalanmaya bırakılmıştır (Doğan, 2005: 16).

1994 yılının Temmuz ayında kabul edilen Reel Planı, 1994 yılının Haziran ayından itibaren uygulanmaya başlamıştır. Bu plan üç aşamadan oluşmakta olup, bu planla ulaşılmak istenilen birtakım hedefler bulunmaktadır. Bu hedefler şunlardır (Toprak, 2001a: 888):

- Kamu maliyesinin düzeltilmesi
- Enflasyonun azalmasına yönelik beklentilerin ve ekonomide yer alan temel fiyatların reale, realin de her gün değişen kurlarla eski para birimi olan ‘‘Cruseiroya’’ bağlı kalması
- Brezilya’nın yeni para birimi olarak realin kabul edilmesi

Real planı ile fiyat istikrarı sağlanabilmiştir; fakat buna rağmen Brezilya ülkesinin büyüme sorunu çözüme kavuşturulamamıştır. Fiyat istikrarının sağlanabilmesine rağmen ülkede büyüme sorununun çözülememesi; ülkede yurtiçi faiz oranlarının oldukça yüksek tutulması ve dış ticaret ile sermaye hareketlerinin serbestleşmesinden kaynaklanmaktadır. Bu duruma bağlı olarak, ülkeye giren yabancı sermaye miktarlarında artış olmuş ve cari açıklar meydana gelmiştir.

Cari açıkların ortadan kaldırılabilmesi için de, ülkeye gereğinden fazla giren yabancı sermaye miktarları arındırılmaya çalışılmıştır. 1994 yılından sonra bu uygulama ile birlikte, ülkede bütçe açıkları ve kamuya olan borçlar aşırı bir şekilde artış göstermiştir. Bu durumlara bağlı olarak da bu plan ile birlikte, Brezilya ülkesindeki büyüme sorunu çözülememiştir. Bu durum, Brezilya ülkesinde ekonomik krizlerin oluşma riskini arttırmıştır. Dış ticaretin artması ve cari açıkların meydana gelmesi ile de, bu ülkede işsizlik ve yoksulluk artmış ve 1996 yılından itibaren Brezilya ekonomisi küçülmeye başlamıştır.

Ortaya çıkan bu gelişmeler, 1998 yılında Rusya krizinin meydana gelmesinden sonra bu planın sona ermesine neden olmuştur. Bu gelişmelere dayalı olarak Brezilya krizi, Real planın yurtiçinde ve yurtdışında güvensizlik yaratması ve sermaye çıkışlarına neden olması bakımından zayıf taraflarına dayandırarak ortaya çıkmakta ve hız kazanmaktadır (Saad-Filho ve Mollo, 2002’den aktaran: Bastı, 2006: 69-70).

Toparlayacak olursak Brezilya krizi, bütçede disiplinin sağlanamaması ve sürekli olarak meydana gelen cari açıkların ülkeye kısa süreli yabancı sermaye girişleri ile finanse edilmeye çalışılması bu krizin genel olarak ortaya çıkış sebebini oluşturmaktadır. Bu bağlamda bu kriz Krugman (1979)’un da belirtmiş olduğu üzere, finansal bir krizden çok

sürdürülemez maliye politikasına dayalı olarak ortaya çıkan bir para krizidir (Aktaran: Yavaş, 2007: 90).

1999 yılının başlarında meydana gelen Brezilya krizi, sadece Güney Amerika kıtasını etkilemiştir. Arjantin, komşusu olan bu krizden daha az etkilenmiştir ve 1999 yılında Brezilya'da ödemeler dengesinde dengesizliklerin meydana gelmesi ve devalüasyona gitmesi sonucunda bu kriz ile birlikte, sürekli olarak kendini tekrarlayan bir kriz sürecine girmiştir. Devalüasyona gidilen Brezilya krizinde yeni bir denge düzeyine geçilemeye çalışılmış olsa da, para kurulunun mevcut olmasında dolayı Arjantin ekonomisi, Brezilya krizinde meydana gelen bu durumlara ayak uyduramamıştır (Muradoğlu, 2001: 74).

Son olarak bu kriz, Güney Amerika kıtasında yer alan Paraguay'ı da etkilemiştir. Latin Amerika'nın önde gelen ekonomilerinden olan Paraguay, ihracatının yaklaşık olarak yarısını Brezilya'ya vermiştir (Akdiş, 2009'dan aktaran: Ay, 2011: 78).

2.6. 2001 ARJANTİN KRİZİ

Arjantin, ikinci dünya savaşı sonrası dönemde çok fazla döviz kuru krizlerine rastlamış bir ülkedir. Bu ülkede genellikle, enflasyon oranları yüksek bir seyir izlemektedir. Yükselen bu enflasyon oranlarının düşürülebilmesi amacıyla da, ülkede sabit kura dayalı istikrar programları uygulanmaktadır. Bu programların uygulanması ve bu programlara global faktörlerin de katkısının olması ile Arjantin ekonomisi, genellikle bir döviz kuru krizi ile karşı karşıya kalmıştır.

Bu ülkede, 1967-1995 yılları arasında sekiz tane istikrar programı uygulanmış ve Arjantin, uygulanan bu her programdan sonra krizlerle yüz yüze gelmiştir. Arjantin'in karşı karşıya kaldığı bu her krizden sonra, ülkede döviz rezervlerinde önemli kayıplar meydana gelmiş ve ülke ciddi devalüasyonlara maruz kalmıştır (Seyidoğlu ve Yıldız, 2006'dan aktaran: Turan, 2011: 61).

1980 yılından itibaren Arjantin ekonomisinde, kamu sektöründe dış açıkların meydana gelmesi ile oluşan bu açıkların özel sektörlerin yapmış olduğu tasarruflarla ortadan kaldırılamaması sorunu, bu ülke ekonomisinin en temel sorununu oluşturmaktadır.

Arjantin ekonomisi 1990 yılında, yıllık olarak % 1350'ye varan hiperenflasyona, ülkenin ulusal para biriminin çökmesine neden olan bir mali yapıya ve ülkeyi krize sürükleyen sanayi sektörüne maruz kalmıştır. Bu sebeplerden dolayı, bu ülkede oluşan enflasyonist baskıları ortadan kaldırabilmek ve ülkedeki parasal istikrarı sağlayabilmek amacıyla 1991 yılında "Konvertibilite Programı" uygulamaya geçirilmiştir.

Bu program, 2001 yılının sonuna kadar sürdürülmüş ve ilk yıllarda ekonomide olumlu gelişmeler meydana gelmiştir. Ancak, daha sonra ekonomi daralma sürecine girmiştir. Ülke ekonomisinin daralma sürecine girmesinde; etkin bir para politikasının uygulanamaması ve dış etkenlerin sonucunda ekonomik büyümenin gerçekleşmemesi etkili olmuştur (Doğan, 2005: 24).

Uygulamaya geçirilen bu Konvertibilite planı ile hiperenflasyonist baskıların kontrol altına alınabilmesinde başarılı olunmuş ve tüketici fiyatlarında meydana gelen artışlarda önemli düşüşler baş göstermiştir (Sarıgedik, 2008: 6). 1998 yılından sonra, kısa süreli olan dış borçların uluslararası döviz rezervlere oranı yaklaşık olarak 1,20 seviyesine ulaşması bu krizin en önemli göstergesini oluşturmaktadır (Doğan, 2005: 25).

Arjantin, ilk defa krize girmiş olan bir ülke değildir. 1999 yılında meydana gelen bu kriz, diğerlerinin benzeridir. Arjantin krizinin ortaya çıkma sebebi asıl olarak şudur: Yabancı kaynakları savuran bir hükümetin var olması ve sabit kur sisteminden dolayı meydana gelen ve gittikçe de artan cari açıklardır (Erdinç, 2011: 176).

Arjantin'in krize girmesinde önemli bir yeri olan başlıca diğer sebepler şunlardır (Yenigün, 2013):

- Ülkede ekonomik durgunluk sürecine girilmiş olması
- Dış borçlarda aşırı artışların meydana gelmesi
- IMF'in isteklerine aşırı bir şekilde bağımlı hale gelinmesi
- IMF'in isteklerine artık geri dönülemeyecek hale gelinmesi sonucunda meydana gelen karşı çıkmalar ve buna bağlı olarak uluslararası piyasalarda yalnız kalınması.

Bu krizin meydana gelmesinde etkili olan en temel sebepleri ise şu şekilde sıralayabiliriz: Döviz kurlarının aşırı değer kazanması, devalüasyona yönelik beklentiler, kamu harcamalarının azaltılmaması, vergilerden elde edilen gelirlere meydana gelen azalmalar ve işsizliğin rekor seviyeye (% 17) ulaşması (Blogcu, 2007).

2001 Arjantin krizinin ortaya çıkmasında asıl olarak, IMF ile olan ilişkileri etkili olmaktadır. 2001 yılının ortalarına gelindiğinde ekonomi politikalarına olan güvenin azalması ve Temmuz ayında derecelendirme kuruluşlarından üçünün Arjantin ülkesinin kredi notunu düşürmesi sonucunda ülkeden sermaye çıkışı gerçekleşmiştir. IMF, bu durumdan kurtulabilmesi için Arjantin'den para kurulu uygulamasını terk etmesini talep ederek, dalgalı kura geçmesini istemiştir. Ancak Arjantin, IMF'in bu isteğini yerine getirmemiştir (Kımaytürk, 2006: 32).

IMF'in bu isteğini yerine getirmeyen Arjantin, para kurulu uygulamasına devam etmiş; ancak bu durum Arjantin'in ihracatını olumsuz yönde etkileyerek, daha fazla dış borçlanmaya gitmesine ve sonunda ülke ekonomisinin batmasına yol açmıştır (Sarıgedik, 2008: 7). Dalgalı kur sistemine geçmeyen Arjantin bu durum üzerine sabit kur sistemini benimsemiş; fakat bu durum, ülkenin yerli para birimi olan pesonun aşırı değer kazanmasına ve pesonun dış ticaretteki rekabet gücünü kaybetmesine yol açmıştır. Sonuçta, işsizliğin artmasına bağlı olarak ekonomi kötüye gitmiş ve uluslararası döviz rezervlerinde azalma meydana gelmiştir. Durum böyle olunca da Arjantin, enflasyon hedefi rejimine karşılık olarak dalgalı kur sistemine geçmiştir (Köroğlu, 2004'ten aktaran: Ay, 2011: 83).

Küreselleşmenin yaşandığı dönemde daha sık meydana gelen finansal krizlerin tek sorumlusu IMF olmasa da, uyguladığı ve uygulatmış olduğu politikalardan dolayı Arjantin krizinin meydana geldiği süreçte önemli bir rol oynamaktadır (Öniş, 2002'den aktaran: Kınaytürk, 2006: 33).

Arjantin krizinde meydana gelen bu gelişmelere dayalı olarak bu krizden gelişmekte olan ülkelere; "Güney Afrika, Polonya, Türkiye ve Brezilya" ciddi olarak etkilenmiştir. Arjantin'in en büyük ticaret ortağı konumunda olduğu Brezilya ise, bu krizde meydana gelen gelişmelerden en çok etkilenen ülke olurken, Arjantin'de yatırımları bulunan Şili ise, bu gelişmelerden etkilenen bir diğer ülke olmaktadır.

Krizden en az etkilenen ülkeler ise; cari denge fazlalığı ve dış borç ihtiyacı olmayan Venezuela ve Arjantin ile önemli olabilecek bir ticaret ilişkisi bulunmayan Meksika'dır. Güney Afrika ve Polonya ise yabancı yatırımların yoğun olmasından dolayı krizden en çabuk etkilenen ülkelerdir. Arjantin'in Brezilya dışındaki ülkelere çok fazla ticaret ilişkisi bulunmamaktadır. Bu durumda Arjantin krizi, yatırımcıların tavrına bağlı hale gelerek diğer piyasalarda etkisini göstermektedir.

Toparlayacak olursak, Arjantin krizinin küreselleşmeye dayalı olarak diğer ülkelere yayılma riski konusunda çok farklı yorumların yapıldığını ve varılan sonuçlara göre bu krizin, Güneydoğu Asya krizi kadar etkili olmadığını söyleyebiliriz (Evirgen, 2004).

2.7. ÜLKELERİN EKONOMİK KRİZ KONUSUNDAKİ DENEYİMLERİ

1990'lı yıllardan itibaren yaşanan, dünyada meydana gelen ekonomik krizlerden daha etkili olan ve ayrıca Türkiye'yi de derinden etkileyen önemli global krizler; Meksika, Güneydoğu Asya ve Rusya krizleridir (Gençtürk vd., 2011: 192).

Yaşanan bu ekonomik krizlerin birbirlerine göre farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılıklar değişik iktisatçı ve yazarlara göre şu şekilde ifade edilmektedir.

Kregel (1998)'e göre, Latin Amerika ülkelerinde ortaya çıkan krizler; bu ülkelerin bütçelerinde meydana gelen aşırı açıklar ve ödemeler bilançosunda meydana gelen dengesizliklerden kaynaklanırken, Güneydoğu Asya ülkesinde meydana gelen krizler ise, büyük oranla “Kısa süreli spekülâtif sermaye hareketlerinden” kaynaklanmaktadır (Aktaran: Bilge, 2009: 65-66).

Yay vd. (2001: 30)'a göre ise, 1990'lı yıllarda dünya ekonomisinde meydana gelen ekonomik krizlerden Meksika krizi, “Aşırı tüketim krizi” olarak adlandırılırken, Güneydoğu Asya krizi ise, “Bir aşırı ve yanlış yönlendirilmiş yatırım krizi” olarak adlandırılmaktadır.

1990 yılı sonrası Dünya Ekonomisinde ortaya çıkan krizleri genel olarak karşılaştıracak olursak; kriz sonrası yoksulluğu azaltmaya yönelik olarak uygulanan politikalar kapsamında Arjantin uygulamalarına göre Endonezya, daha başarılı ve daha gerçekçi sonuçlar vermektedir. Ayrıca Güneydoğu Asya ülkelerine göre Endonezya örneğinin, Türkiye’de 1990 yılı sonrası ortaya çıkan 2000 Kasım-2001 Şubat krizleri örneklerine göre daha yakın sosyal ve ekonomik durumunun söz konusu olması ile birlikte, bu ülke örneği Türkiye açısından daha faydalı olmaktadır (Bilge, 2009: 66).

Bu yüzden çalışmanın ilerleyen bölümlerinde; 1990 yılı sonrası Dünya ekonomisinde ortaya çıkan diğer Doğu Asya ülkelerine göre, Endonezya’dan bahsedilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1990 YILI SONRASI TÜRKİYE'DE ORTAYA ÇIKAN İKTİSADİ KRİZLER

Türkiye ekonomisinde ortaya çıkan ekonomik krizleri daha net olarak anlayabilmemiz için öncelikle; krizlerin oluşmasına neden olan etkenleri ve Türkiye ekonomisinde meydana gelen dönüşümü ele almamız gerekmektedir. Yaklaşık 30 yılı aşkın bir süredir “Yüksek enflasyon” sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Ancak ekonomide meydana gelen bu durgunluklar, 2000 Kasım-2001 Şubat krizlerinin oluşumuna kadar çok ciddi boyutlarda ve uzun süreli olmamıştır.

Türkiye ekonomisinde meydana gelen krizleri, özellikleri açısından ele alarak da daha net bir şekilde anlayabiliriz. Bu doğrultuda meydana gelen bu krizleri özellikleri açısından; 1980 öncesi ve sonrası şeklinde bir ayrıma tabi tutarak inceleyebiliriz. Türkiye ekonomisinde meydana gelen bu krizleri, özellikle bu iki döneme bağlı olarak ele almamızın sebebi; bu iki dönemin tamamen birbirinden farklı özellikler göstermesi ve bu sayede ortaya çıkan krizleri daha net olarak anlayabilmemizi mümkün kılmıştır.

Türkiye ekonomisinde 1980 öncesi dönemde ortaya çıkan ekonomik krizler, daha çok yapısal özellikler taşımakta ve ülkenin kendi içsel dinamiklerinden meydana gelmekte iken; 1980 sonrasında meydana gelen krizler ise, küreselleşmeye bağlı olarak bu duruma ayak uydurmaya çalışmaları sonucunda daha farklı bir yapıya sahip olmaktadır.

1980 öncesinde meydana gelen ekonomik krizler, “Ödemeler dengesi veya yokluk, kıtlık ve karaborsa krizleri” şeklinde iken; bu krizler, 1980 sonrasında dışsal etkenlerden de etkilenerek finansal krizlere dönüşmüşler ve çoğunlukla kolaylıkla nakde dönüştürülebilen para (döviz) krizleri haline gelmişlerdir. Ayrıca 1980 sonrasında meydana gelen bu ekonomik krizler 1980 öncesindeki krizlere göre, daha geniş kapsamlı olmakla birlikte ekonomiyi daha fazla etkilemektedir.

Türkiye ekonomisinde meydana gelen bu krizleri ortaya çıkış sebepleri olarak ele alırsak da; 1980 öncesinde meydana gelen krizlerde bankacılık sektörünün yok denecek kadar az etkili olduğu söylenilebilirken, 1980 sonrasında meydana gelen bu ekonomik krizlerde asıl olarak bu sektörün etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi (KKBG)’den bahsedecek olursak da, 1980 öncesinde bu konuda daha sürdürülebilir kalkınma planları söz konusu iken; 1980 sonrasında bu durum daha kontrolsüz bir hal almış ve sürdürülemez boyutlara ulaşmıştır.

Bu iki dönemin dış ticaret durumuna bakacak olursak da; her iki dönemde dış ticaret açığı bulunmakla birlikte bu konuda sorunlar yaşanmaktadır. Fakat 1980 öncesinin dış ticaret açığı yapısal sebeplerden meydana gelirken; 1980 sonrasında bu durumun oluşmasında dışsal etkenler rol oynamaktadır.

Krizlerin sonrasında uygulanan makroekonomik politikalarda da farklılıklar söz konusudur. 1980 öncesinde meydana gelen krizlerin sonrasında krizlerin etkisinden kurtulabilmek amacıyla sıkı maliye politikaları uygulanırken; 1980 sonrasında ise, sıkı para politikaları söz konusudur.

Son olarak bu iki dönemde mevcut olan en önemli farklılıklardan biri de şudur: Krizlere sebep olan yapısal nedenlerin devlet borçları ile finanse edilmesidir. 1980 öncesinde devlet borçları, daha çok vergiler ve uzun süreli dış kredilerin kullanılması ile finanse edilirken; 1980 sonrasında ise bu borçlar, kısa süreli dış kredilerin kullanılması ve iç borçlanmaya gidilmesi şeklinde finanse edilmektedir (Keskin, 2004: 122-123).

Türkiye ekonomisinde bugüne kadar meydana gelmiş olan ekonomik krizleri özellikle bu iki döneme dayalı olarak ifade ettikten sonra, toparlayıcı olabilmesi açısından bu konuyu görsel olarak şu şekilde ifade edebiliriz:

Tablo 3: Türkiye’de Meydana Gelen Ekonomik Krizlerin Anatomisi

	1980 ÖNCESİ	1980 SONRASI
Krizlerin Nedeni ve Niteliği	Yapısal sorunlardan kaynaklanan daha çok ödemeler dengesi krizleri niteliğinde	Dışsal etkilerden kaynaklanan finansal içerikli para krizleri (döviz krizi ve likidite krizi)
Krizlerin Reel Ekonomiye Yansımaları	Sınırlı	Geniş ölçekli ve yaygın
Ekonomi Politikaları	İthal İkameci Sanayileşme Politikası	İhracata Dayalı Sanayileşme Politikası
Krizlere Yönelik Alınan Tedbirler	Daraltıcı Bütçe ve Maliye Politikaları	Daraltıcı Para Politikası
Sermaye Akımları	Kısıtlamalara tabi ve krizlerin oluşumunda belirleyici rolü bulunmamakta	Tamamen serbest ve krizleri oluşturan temel etkenlerden biri konumunda
Finans Sektörü	Devlet kontrolünde ve kriz yaratıcı etkisi bulunmamakta	Liberal ve denetimden göreceli uzak bir sistem ve krizlerin oluşumunda ana aktörlerden biri konumunda
Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi (KKBG)	Kalkınma planları çerçevesinde ve sürdürülebilir seviyede	Sürdürülemez boyutlarda
Dış Ticaret Açıkları	Yapısal nedenler sebebiyle oluşmakta	Dışsal etkiler nedeniyle oluşmakta
Devlet Bütçesi Finansmanı	Vergiler ve uzun vadeli dış krediler	Kısa vadeli dış krediler ve yoğun iç borçlanma

Kaynak: Keskin, H. Ü. (2004). *Ekonomik Krizlerde Küresel Güçler: 2001 Türkiye Ekonomik Krizi*, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Türkiye kriz kavramına çok yabancı bir ülke değildir. Özellikle Kurtuluş Savaşı’nın meydana geldiği yıllar ile başlayan Cumhuriyet tarihine bakıldığında, ülkemizde çok sık olarak krizlerin meydana geldiği görülmektedir. Türkiye’de kriz koşullarını taşıyan dönemler arasında; Kurtuluş Savaşı dönemi, milli mücadele dönemi, 2. Dünya Savaşı ve 20. yüzyılın ikinci yarısında çok partili hayata geçiş dönemleri yer almaktadır. Son olarak Türkiye’de çok sık görülmüş olan; 1980 yılındaki askeri darbeler de, krizlerin oluşmasında önemli bir yer edinmiştir (Topoğlu, 2010: 21).

Türkiye’de özellikle 1980 yılındaki askeri darbelerden sonra küreselleşme olgusuna dayalı olarak, 1990’lı yıllar krizlerin yoğun olarak yaşandığı yıllar olmuştur (Çokgezen, 2010: 125). Ancak ekonomik krizler asıl olarak, 1990 yılından sonra teknolojiye (bilgi teknolojisi) meydana gelen yenilik ve ilerlemeler sayesinde yoğunlaşmış ve tekrar gündeme gelmiştir.

Özellikle bu yıldan sonra, teknolojide meydana gelen yenilik ve ilerlemelere bağlı olarak haberleşme araçlarının yaygınlık kazanması ile haberleşme araçlarından olan medyanın da Türkiye’de var olması, ekonomik krizleri algılamamızda ve krizleri hızlandırmada büyük etkisi olmuştur.

Türkiye’de 1980 yılından sonra dışa açılma süreci yaşanmış ve 1990 yılında da finansal serbestleşme olgusu tamamlandığı için ülkemizde 1990 yılından sonra meydana gelen bu ekonomik krizler, “Küresel kaynaklı finansal krizler” olarak adlandırılmaktadır. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra küreselleşme hareketlerine ayak uydurulmaya çalışılması ve ülkemizde mevcut başarısızlıkların meydana gelmesi ile 1990 yılından sonra ekonomik krizler gerçekleşmiş ve bu durum Türkiye’yi bir kriz ülkesi olarak adlandırmada yeterli olmuştur (Keskin, 2004: 105).

1990 yılından sonra Türkiye’de ortaya çıkan iktisadi krizler, bu krizlerin yoksulluk üzerine etkileri ve çözüm önerilerinin ele alındığı bu çalışma doğrultusunda, ülkemizde ortaya çıkan ekonomik krizler şunlardır:

- 1991 Finansal Kriz
- 1994 Finansal Kriz
- 1998 ve 1999 Krizleri
- 2000 Kasım-2001 Şubat Krizleri
- 2008 Küresel Mali Kriz

Bu çalışma genel olarak; 1990 yılından sonra ülkemizde ortaya çıkan ekonomik krizleri kapsamaktadır. Fakat bu çalışmada, ekonomik krizle ilk olarak tanışılan ve ilk büyük ekonomik kriz olan; 1929 Dünya Ekonomik Krizine öncelik verilmiş ve çok ayrıntıya girilmeden bu krizden genel olarak bahsedilmesinin yararlı olacağı düşünülmüştür.

3.1. 1929 İLK EKONOMİK KRİZ

Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik krizlerle ilk olarak 1929 yılında karşılaşmıştır. Türkiye, bu dönemde Osmanlı’ya borçlanmış ve bu yılda borçların kendine düşen kısımlarını ödemeye başlamıştır. Bu yılda dünya ekonomisinde “Büyük Buhan” baş göstermiştir (Prezi, 2014). Ayrıca 1929 yılında meydana gelmiş olan bu ilk ekonomik kriz, şüphesiz olarak “En önemli ve en derin kriz” olarak iktisat tarihinde yerini almıştır (Aktan ve Şen, 2001: 1228).

Kriz, 29 Ekim 1929 Perşembe günü New York Borsası’ndaki “Chirre (hisse) senetlerinin” önemli oranlarda düşüş göstermesi ile başlamış ve Amerika bu duruma bağlı olarak bugünü “Kara Perşembe” olarak adlandırmıştır (Dinler, 2009: 494). Bu olay ülkede büyük yıkımlara yol açmış ve bu duruma büyük bankalar müdahale etmeye çalışmışlardır.

Bankalar, yüksek miktarlar verip hisse senedi olarak borsadaki büyük oranlı düşümlere engel olmaya çalışmışlar; fakat durum sandıklarından daha da kötü olmuş ve birer birer iflasın eşiğine gelmişlerdir (Çimen, 2007'den aktaran: Ay, 2011: 25).

Bu kriz, tüm ABD ekonomisini etkilemekle birlikte zaman içerisinde diğer ülkeleri de etkisi altına almıştır (Prezi, 2014a). 1929 Büyük Dünya Bunalımının zamanla tüm dünyayı etkisi altına almasına sebep olan başlıca faktörler şunlardır (Çimen, 2007'den aktaran: Ay, 2011: 25):

- Üretimde meydana gelen artışlar
- Bazı piyasaların (Rusya ve Çin gibi) kapanması
- Satın alma gücünün birçok ülkede azalması
- Amerika'da meydana gelen olayların dünya ekonomisini etki altına alması
- Üretimin olgunlaşmasına rağmen, ticareti yapılan eşyaların paylaşılmasında sorunlar meydana gelmesi

1929 Büyük Dünya Bunalımının ortaya çıkmasına sebep olan birçok etken vardır. Ancak bunların en önemli olanlarını sıralayacak olursak (Eğilmez, 2012a);

- ABD'de üretimin sayılı holdinglerin eline geçmesi ve bu holdinglerden birkaç tanesinin bunalıma girmesi
- Bankalarda kapsamlı olan kuralların, denetim yapan mekanizmaların ve mevduat sigorta sisteminin var olmaması
- Ekonomide devlet müdahalesinin olmadığı ve para basma yolunun tercih edilmediği bir politikanın söz konusu olması.

Bu sebeplerin dışında yine bu krize yol açan en önemli sebepler arasında; gelir dağılımında eşitsizliklerin meydana gelmesi, şirketlerin ve bankaların mali yapılarında meydana gelen bozulmalar, ödemeler bilançosunda oluşan açıklar, ekonomi yönetimindeki tecrübesizlikler ve tedavül aracı olarak altın standardına bağlı kalınması yer almaktadır (Akyıldız, 2005'ten aktaran: Açıkgöz ve Özkan, 2009).

Büyük Dünya Bunalımı olarak adlandırılan bu kriz, 1929 yılında başlamış olmakla birlikte, tam anlamıyla etkisini 1930'lı yılların sonuna kadar hissettirmiş ve 1930'lı yıllar boyunca devam etmiştir (Prezi, 2013).

1929 krizi, 1930 yılına kadar hiçbir zaman görülmemiş işsizliğe, ekonomide meydana gelen daralmalara ve durgunluklara yol açmıştır. Bu kriz, en çok sanayileşmiş olan şehirlere etki etmiş ve bu şehirlerde tam anlamıyla işsizliğe ve insanların evsiz kalmasına neden olmuştur.

Bu bunalımdan etkilenen birçok ülkenin ‘‘İnşaat faaliyetlerinde’’ durgunluk meydana gelmiş, ülkelerin ürünlerindeki fiyatlarda düşüş gerçekleşmiş ve bu kriz, çiftçileri ve kırsal bölgede yaşayan insanları olumsuz olarak etkilemiştir. Ayrıca bu ülkelerde talebin beklenmedik seviyelere kadar inmesi durumunda bu krizden en çok ‘‘Madencilik sektörü’’ etkilenmiştir.

Tüm dünyayı etkisi altına alan bu kriz, Türkiye’de de ciddi boyutlarda sıkıntılara yol açmış ve bu durumun üzerine bir de Osmanlı’dan kalan borçlarımız eklenince, daha da fazla sıkıntılar meydana gelmiş ve durumlar böyle olunca sonuçta bu dönemde Türk parasının değerinde bir düşüş gerçekleşmiştir. Ayrıca bu dönemde; 1929 yılında ödemeler bilançosu açıklarının aniden artmaya başlayarak iki katına ulaşması, hava şartlarının kötüleşmesi ve kriz sonucunda ihracat mallarımızın fiyatlarında ani düşüşlerin meydana gelmesi ile birlikte ihracatımızın değerinde de düşüşlerin yaşanması Türk parasının değerinde meydana gelen düşüşlerin en önemli sebeplerini oluşturmaktadır (Academia, t.y.).

Bu dönemin iktisat politikaları açısından en belirleyici olan iki önemli özelliği ‘‘Korumacılık ve devletçilik’’ olmuştur. Toparlayacak olursak bu krizin ortaya çıkması, ekonomide meydana gelen yeni akımların oluşmasına zemin hazırlamıştır (Prezi, 2013).

3.2. 1991 FİNANSAL KRİZ

Türkiye ekonomisine bakıldığında, özellikle 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren 1990’lı yıllara gelindiğinde, bazı problemlerle karşı karşıya kalındığı görülmüştür. Ortaya çıkan bu problemler arasında; özelleştirme dâhil olmak üzere pek çok alanda gerekli olan reformların yapılmaması, ekonomi ve politika alanında meydana gelen istikrarsızlıklar, kamu açıklarının sürekli olarak iç ve dış borçlanma yoluna gidilerek finanse edilmeye çalışılması ve bu durumlara bağlı olarak bütçe açıklarının oluşması ve ‘‘Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)’in hızlı olarak artması dikkat çekmektedir.

Bu doğrultuda meydana gelen gelişmelere dayalı olarak; 1990’lı yıllarda iç ve dış şoklara fazlasıyla rastlanıldığı ve bu duruma bağlı olarak da Türkiye ekonomisinde çeşitli ekonomik krizlerin meydana geldiğini söyleyebiliriz. 1990’lı yıllara gelindiğinde ise, belli başlı faktörlerin var olduğu dikkat çekmektedir. Bu faktörler arasında; enflasyon oranlarının kronikleşmiş ve yüksek oranlarda seyretmesi, iç borçlardan kaynaklı olarak birtakım sorunların meydana gelmesi ve siyasi istikrarsızlıkların yaşanması vb. yer almaktadır.

Ancak genel olarak bu dönemi düzgün bir şekilde değerlendirebilmemiz için, bazı temel makroekonomik göstergelere başvurmamız gerekmektedir.

İlk olarak 1990 yılında Türkiye ekonomisi, % 9,4 oranında yüksek bir büyüme hızına ulaşmıştır. 1991 yılına gelindiğinde ise, iç ve dış olaylar patlak vermiş ve bu doğrultuda Türkiye’de Irak Savaşı (Körfez krizi) meydana gelmiştir (Prezi, 2014a). Körfez krizinin meydana gelmesi, 1991 krizinin oluşmasında etkili olmuştur. 1990 yılında ülkeye giren toplam sermaye girişi 4 milyar dolara ulaşmıştır. Büyük çapta meydana gelen bu sermaye girişleri de TL’yi aşırı değerli hâle getirmiş; ancak ihracatın azalmasına yol açarken, ithalatın artmasına neden olmuştur. Ancak ülkede 1991 yılında Körfez krizinin meydana gelmesi ile birlikte, Türkiye riskli bir ülke konumuna gelmiş ve ülkeden sermaye çıkışı başlamıştır. Bu duruma bağlı olarak, ekonomi durgunluğa girmiş ve ülkedeki büyüme hızı % 3 seviyesine inmiştir (Sabah Gazetesi, 2011).

1991 yılında meydana gelen bu kriz, etkisini sadece 1 yıl sürdürmüştür. Genel bir yargıya varıldığında bu krizin, Türkiye ekonomisi üzerinde çok fazla bir etkisinin olmadığı söylenilebilir.

Toparlayacak olursak; 1929 ekonomik krizden sonra Türkiye’de asıl etkisini gösteren kriz; 1991 yılında ortaya çıkan kriz değil, 1994 yılında ortaya çıkan krizdir. Çünkü 1991 krizi yukarıda da belirtildiği üzere; Türkiye üzerinde çok etkili olmamış ve sadece bir yıl sürmüştür. 1994 krizi ise bir sonraki bölümde anlatılacağı üzere, Türkiye üzerinde oldukça etkili olan bir krizdir. Bu sebepten dolayı Türkiye’nin 1990 yılı sonrasında ilk olarak karşı karşıya kaldığı ekonomik krizin; 1994 krizi olduğu söylenilebilir.

3.3. 1994 FİNANSAL KRİZ

Türkiye ekonomisinde özellikle 1989 yılından sonra, kamu kesiminde yapısal ve kurumsal sebeplerden kaynaklanan dengesizlikler meydana gelmiştir. Bu sebeplerden dolayı kamu kesiminde açıklar meydana gelmiş ve bu duruma bağlı olarak devletin gelirlerinde bir türlü artış sağlanamamıştır. Devletin gelirlerinin arttırılamamasına bağlı olarak, devletin giderleri de kontrol edilemez bir hâl almış ve devlette savurganlık ve israf ortaya çıkmıştır. Bu savurganlık ve israf, gün geçtikçe çok ciddi boyutlara ulaşmıştır.

Vergi gelirleri ile karşılanamayan kamu kesimine ait olan bu giderler, kontrolden çıkınca Merkez Bankası’nın kaynaklarına başvurulma ihtiyacı duyulmuş ve bu bankaya yoğun bir şekilde borçlanılmıştır. Devletin borçlanmaya gerek duyması, faiz oranlarının yükselmesine bağlı olarak, yurt içi faizlerin yurt dışı faizlere oranla daha yüksek tutulmasına yol açmıştır. Sonuçta, Türkiye’den kısa süreli olarak sermaye çıkışı başlamış ve vadesi gelen borçlar da tekrar borçlanmaya gidilerek ödenmeye çalışılmıştır.

Kriz öncesinde ödemeler dengesinde çok fazla açıklar meydana gelmiştir. Bu açıkların meydana gelmesi ve bir taraftan da uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının kredi notları hakkında genel bir değerlendirmeye varmaları sonucunda, ülkenin döviz piyasasında spekülasyon sorunu meydana gelmiştir.

Türkiye’de 1994 krizinin ortaya çıkma aşamasında, 1990 yılında meydana gelmiş olan Körfez krizinden de çok fazla etkilenilmiş ve hatta bu krizin öncesinde ve sonrasında, ülkemizin İran ve Irak ile olan ekonomik ilişkileri kesintiye uğramıştır.

Türkiye’de bu dönemdeki finansal piyasaların, 32 Sayılı KHK ile erken ve aşırı bir biçimde serbestleştirilmesi, makroekonomik dengelerin daha da bozulmasına yol açmış ve hatta Türkiye’yi krize sürükleyen bir gelişme olarak karşımıza çıkmıştır. Bu duruma bağlı olarak TL, diğer paralar karşısında konvertibl hale getirilmeye çalışılmıştır.

1992 yılına gelindiğinde, aşırı değerli hale gelmiş olan kur politikalarından vazgeçilmiş ve Türkiye’de dış sermayeyi çekebilmek amacıyla, 1933 yılının ortalarına kadar ‘‘Yüksek faiz politikası’’ uygulanmaya başlanmıştır. 1933 yılının ortalarından sonra da, yüksek faiz politikası ile yükselen faiz oranları düşürülmeye çalışılmış; ancak bu durumda yükselen faiz oranları, döviz ve altın piyasasında meydana gelen fiyatların daha da yükselmesine neden olarak, faizlerde bir düşüş yerine yükselmeye sebep olmuştur

1994 yılının Ocak ayına gelindiğinde finansal piyasalarda bir krizle karşı karşıya kalınmış ve artan faiz oranlarının düşürülmesi, bu krizi ateşleyen unsurlardan en önemlisi olarak karşımıza çıkmıştır (Topoğlu, 2010: 25). Ayrıca Ocak 1994’te, Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşlarından olan; ‘‘Moody’s ve Standart and Poors’’ adındaki bu iki kuruluşun Türkiye’nin kredi notunu düşürmek istemesi ve üç küçük bankanın kapatılması, Türkiye’yi krize sürükleyen bir diğer gelişme olmuştur (Güloğlu ve Altınoğlu, 2002: 17).

1994 krizinin diğer krizlere göre en belirgin olan en önemli özelliği, yoğun bir biçimde olan finans sektörü krizi ile birlikte meydana gelmiş olmasıdır. 1994 krizinde bankacılık sektörü, çok ağır bir dış borç içerisinde (Gürsoy, 2009’dan aktaran: Çokgezen, 2010: 139). Bu kriz ayrıca diğer krizlerden daha farklı bir yapıya sahip olmakla birlikte, banka paniklerine yol açan ve bu tanıma uygun olabilecek krizlerden biridir. Hızlı bir şekilde ortaya çıkan bu kriz, bankacılık sektörünü etkiledikten sonra reel sektörde etkili olmuş ve bu krizin ortaya çıkması, üç aracı kurum ile üç bankanın kapatılmasına yol açmıştır (Yavaş, 2007: 119).

Son olarak toparlayacak olursak bu kriz, ekonomist yazar olan Kazgan (2002: 278)’a göre; Türkiye’nin kısa süreli olarak yaşamış olmasına rağmen, en şiddetli olarak geçirdiği kriz yılı olarak değerlendirilmektedir.

3.3.1. 1994 Finansal Krizin Sebepleri

1994 krizinin ortaya çıkmasına etken olan bazı göstergeler bulunmaktadır. Bu göstergeler şunlardır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 17-18):

- Cari işlemler açığı/ GSYİH
- M2Y/ Döviz Rezervleri
- Özel sektöre açılan krediler/GSYİH
- Kısa süreli sermaye hareketleri.

Bu göstergelere ek olarak, krize giden süreçte ortaya çıkan başlıca göstergeler ise şunlardır (Prezi, 2014b):

- Bütçe Açığı/ GSYİH
- Cari açık/ GSYİH
- Brüt Rezerv Miktarı
- Faiz (Hazine bileşik, borçlanma)
- Enflasyon
- Toplam Dış Borç Stoku/ GSYİH

Bu göstergelere dayalı olarak 1994 krizinin ortaya çıkmasında etkili olan sebeplerden bahsedecek olursak, bu sebepler şunlardır (Yavaş, 2007: 119-125):

- 1989 yılında Türk Parasının konvertibiliteye geçmesi sonucunda TL'nin aşırı bir şekilde değer kazanması
- Cari işlemler dengesindeki açıkların artış göstermesi
- İhracatın arttırılmaması, devletin borçlanma gereksiniminin azaltılmaması ve faiz oranlarının yükselmesi sonucunda iç borçlanmaya maruz kalınması şeklinde bir kısır döngü halinde ülke ekonomisinin bu durumdan kurtulamaması
- İç borçlanmadan dolayı yükselen faiz oranlarını; hazinenin borçlanma ihalelerini iptal ederek ve artan miktardaki borçları finanse edebilmek için Merkez Bankası'nın kaynaklarını kullanmak veya Merkez Bankası'ndan para basma yoluna gidilerek, faiz oranlarının düşürülmeye çalışılması
- 1989 yılından sonra uygulanan politikalar sonucunda spekülâtif sermaye hareketlerinin artış göstermesi.

1990'lı yıllarda bireysel bankacılık faaliyetleri doğrultusunda tüketici kredilerinde artışların meydana gelmesi, Türkiye'deki tüketimi teşvik etmiştir. Bu duruma bağlı olarak ülkede "Önce harca sonra tasarruf et" düşüncesi oluşmaya başlamıştır.

Türk Bankacılık sektörünün özellikle Euro piyasalarından sağladığı fonları, dayanıklı tüketim mallarına yönelik olan tüketici kredisi şeklinde kullandırmaya başlaması sonucunda dövizlerde açıklar meydana gelmiştir. Dövizlerde meydana gelen bu açıklar, 1994 krizinin ortaya çıkmasının en önemli sebebini oluşturmaktadır (Özatay, 1999'dan aktaran: Ardıç, 2004: 147).

1994 yılında meydana gelmiş olan bu krizin iki temel sebebi bulunmaktadır. Bu sebepler şunlardır (Acar, 2012):

- 1989 yılındaki sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi, bankaların yurt dışından sağladıkları ucuz kaynakların kullanılması ile Hazineyi desteklemesi ve Merkez Bankasının Türk Lirasını değerli tutmaya yönelik uygulamış olduğu politikalar neticesinde bankalarda açık pozisyonların oluşması
- 1989 yılında ücretlerde meydana gelen zamların, iç talebi köreltmesi.

Ayrıca bu sebepler dışında; 1994 öncesinde 1990 yılında meydana gelmiş olan Körfez Savaşı ile 1992-93 yılındaki Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) krizi, dış finansman koşullarının daha riskli hale gelmesine yol açarak 1994 krizinin oluşmasında etkili olmuştur (Agenor vd., 1996'dan aktaran: Oktar ve Dalyancı, 2010: 12).

1994 krizinin en temel sebebini ise, bütçe açıkları oluşturmaktadır. Bütçe açıkları, yurtiçi tasarrufların yetersiz olmasına neden olmuş ve finansal serbestleşmeden kaynaklı olarak meydana gelen sermaye hareketleri ile önlenmiştir. Bu duruma bağlı olarak, bütçe açıkları ve dış açıkların meydana geldiği sırada sermaye hareketlerinin gerçekleşmesi, ‘‘Yüksek faiz düşük kur’’ şeklinde geçici bir denge oluşmasına yol açmıştır. Bu geçici denge, bir yandan ülkeye giren sermaye hareketlerinin girişini hızlandırırken; bir yandan da piyasada bulunan aktörlerin, Türkiye’de uygulanan politikalara güvenilir olmaları bakımından şüphe ile yaklaşmalarına neden olmuştur. Ortaya çıkan bu durumlar, 1994 krizinin oluşumunu tetiklemiş ve sonuçta Türkiye ekonomisinde 1994 krizi meydana gelmiş ve bu krizin ortaya çıkmasında; ‘‘İkiz açık’’ olarak adlandırılan ‘‘Dış açık ve bütçe açıkları’’ etkili olmuştur (Tarı ve Koç, 2010'dan aktaran: Kutluay, 2011: 56).

Türkiye’de 1994 krizi üzerinde yapılan çalışmaları dikkate alarak konuyu toparlayacak olursak; bu kriz sadece finansal sebeplerden kaynaklanmamakla birlikte, bu kriz üzerinde finansal değişkenlerin de rolü bulunmaktadır. Ancak genel olarak bu krizin temelinde; Türkiye ekonomisinde meydana gelen makroekonomik dengesizlikler, bu dengesizliklerin yanlış bir şekilde uygulanan politikalarla devam ettirilmesi ve göreceli fiyatlar sistemini çarpıtması yer almaktadır (Uygur, 1994a: 49).

3.3.2. 1994 Finansal Krizin Ortaya Çıkışı

1980’li yıllardan itibaren Türkiye ekonomisinde finansal serbestleşme politikaları uygulanmış ve bu politikalarla birlikte, ülkeye giren yabancı sermaye miktarlarında artışlar meydana gelmiştir. Bu duruma bağlı olarak, finansal piyasalar üzerinde etkili olan ‘‘Sınırlandırıcı ve yönlendirici politikalar’’ aşamalı olarak on yıllık bir sürede kaldırılmıştır (Kara ve Kar, 2005’den aktaran: Özçuban, 2011: 141).

Ortaya çıkan bu gelişmeler doğrultusunda; 1984 yılında döviz mevduatlarına yönelik yasal kısıtlamalara son verilmiş, 1988 yılında ‘‘İnterbank’’ kurulmuş, 1987 yılında ise ‘‘Açık piyasa işlemleri’’ uygulanmaya başlanılmıştır. Ayrıca, finansal serbestleşmeye dayalı olarak ticaret de serbest hale gelmiş ve bu duruma bağlı olarak miktar kısıtlamalarına da son verilmiştir (Karabulut, 2002: 123).

1980’li yılların ortalarından itibaren de, Türkiye’de ‘‘Arz yanlı ekonomi politikaları’’ uygulanmaya başlanmış ve özel sektörü canlandırabilmek amacıyla, vergilerde indirim yapılmıştır. Bu durumda devletin vergi gelirlerinde meydana gelen kayıpların önüne geçebilmek için, ülkede ‘‘Borç Yönetimi Politikası’’ önemli hale gelmiş ve bu meydana gelen kayıplar, yurtiçi ve yurtdışı piyasalardan borç alınarak karşılanmaya çalışılmıştır. Böylece, 1980’li yıllardan itibaren ülkemizde devletin borçlanmasına dayalı olarak ‘‘Kamu Finansman Modeli’’ oluşturulmuştur (Kirmanoğlu ve Arıkboğa, 2003’den aktaran: Özçuban, 2011: 142). Bu doğrultuda reel faizleri arttırıcı yönde meydana gelen gelişmeler, ekonomiye etki etmiş ve ülke ekonomisinde kamu borç stokları artmaya başlamıştır (Erdem, 2001’den aktaran: Özçuban, 2011: 142).

1990’lı yıllarda sadece dış kaynaklardan beslenen ve tüketime dayalı olan ekonomik büyüme modelleri, ülkeye girecek yabancı sermaye miktarlarının yanı sıra, yerli sermaye miktarlarını da vazgeçirmiş ve bu durumda yüksek faizlerden elde edilen gelirler, reel ekonominin yıpranmasına sebep olmuştur (Şahinöz, 2002: 44).

1993 yılında Türkiye ekonomisinde kamu açıkları sorunu meydana gelmiştir. Hükümet bu açıkları finanse edebilmek için de; iç borçlanma, faiz oranlarında meydana gelen artışları azaltabilme ve borçların vadesini uzatabilme yolunu tercih etmiş ve bu durumun sağlanabilmesi için de, Merkez Bankası’nın kaynaklarından yararlanılmıştır.

Kamu açıklarının finanse edilebilmesi durumunda; Merkez Bankası’nın kaynaklarından, bankaların açık pozisyonlarından yararlanılmış ve bu açıkların olduğu dönemde de ülkede cari açıklar yüksek düzeyde seyretmiştir. Türkiye ekonomisinde bir de böyle durumlar olunca kamu açıklarının finanse edilebilmesi, meydana gelen bu sorunlar daha da arttırmıştır.

Mesela bu duruma bağlı olarak, bankaların açık pozisyonlarında artış meydana gelmiş ve bu durum bankaların ellerinde daha az nakit para tutmalarına yol açmıştır. Böylece bankacılık sektörü de, krize duyarlı hale gelmiştir (Kansı, 2004: 160-165).

Merkez Bankası, 3-7 Ocak 1994 tarihleri arasında açık piyasa işlemleri yolu ile piyasadan para çekmiş; ancak çektiği paradan daha fazla bir miktarda bankalar arası piyasalara borçlanmıştır. Ancak dövize olan talebi düşüremeyen Merkez Bankası, ülke piyasasına ABD Dolar'ını sürmek durumunda kalmıştır. Dövizlere olan baskının giderek artması sonucunda, Merkez Bankası'nın döviz rezervlerinde azalma meydana gelmiş ve durum böyle olunca da Merkez Bankası'nın, kur ve faizlerde meydana gelen hareketliliği istikrara kavuşturabilmek amacıyla açık piyasa işlemlerini devreye sokması bu durumun düzelmesinde etkili olmamıştır. Ortaya çıkan bu gelişmeler de, Türkiye'de ekonomik krizlerin oluşmasına uygun ortam yaratmıştır (Yıldırım, 2003'den aktaran: Topallı, 2006: 80).

Toparlayacak olursak; 1994 krizi aslında, paranın yurtiçi piyasalarda yön değiştirmesi sonucunda Türkiye'de meydana gelen dengesizliklerden kaynaklanmakta ve yanlış zamanda, yanlış politikaların uygulanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Topallı, 2006: 80).

3.3.3. 1994 Krizinin Sonuçları ve Alınan Önlemler

1994 krizinin ekonomiye faturası gerçekten çok ağır olmuştur. Bu doğrultuda, genel olarak krizin Türkiye ekonomisinde yaratmış olduğu sonuçlar şunlardır (Prezi, 2014b):

- Kriz sonrasında, Türkiye'de toplam net sermaye çıkışı artmaya başlamış ve 4,2 milyar dolara ulaşmıştır.
- Yarım milyon kişi işinden olmuştur.
- Ücretlerde meydana gelen düşüşler ve işsizliğin artması, yüksek devalüasyonlara yol açmıştır.
- İhracatta sıçrama meydana gelirken, ithalat gerilemiştir.
- Bankalar iflas etmiş ve iflas eden bankalar arasında, 20 Nisan 1994 yılında iflas etmiş olan; Marmara Bank yer almaktadır.
- Türkiye, 14 yıl aradan sonra 17 Mayıs 1994 yılında yeniden IMF gözetimine girmiştir.
- Enflasyon üç haneli rakamlara yükselmiş ve % 6 oranında düşmüştür.
- Merkez Bankası döviz rezervlerinin yarısına yakını kaybetmiş olmakla birlikte, döviz kurları da ABD doları karşısında 1994 yılının ilk üç ayında, yarıdan fazla değer kaybına uğramıştır.

- 1993 yılında ve 1994 yılının başlarında; kamu kesimi borçlarının kapatılabilmesi ve cari açıkların önlenebilmesi amacıyla önemli politika hatalarının yapılması da eklenince dövizlerde çökme meydana gelmiştir.
- Yükselen faiz oranlarını ve hazinenin borçlarını azaltabilmek amacıyla, devlet müdahale etmiş ve sonuçta iç borçlanma piyasası, tamamen olmasa da neredeyse kaybolmuştur.
- Hükümet bu olumsuz gelişmelere dayalı olarak, para basma yolunun tercih etmiştir.
- TL'nin bir gün içinde (5- 6 Nisan 1994) yaklaşık % 39 oranında değeri azalmıştır (Güloğlu ve Altınoğlu, 2002: 17).

1994 krizi sonrasında enflasyon oranlarının üç haneli rakamlara ulaşarak % 100'ün üzerine çıkması (% 125,7), Türkiye'nin fiyat istikrarının yok olmasına yol açmış olmakla birlikte; bu yükselen faiz oranları, ülkedeki döviz kurlarının aşırı değer kazanmasına bağlı olarak, cari açıkların artmasına neden olmuştur. Bir taraftan yükselen bu faiz oranları, ekonominin küçülmesine bağlı olarak işsizliğin artmasına sebep olmuştur. Ancak bu durum, Türkiye'de stagflasyon sorunun yaşanmasına yol açmıştır.

Ayrıca bu kriz, en çok bankacılık sektörü üzerinde etkili olmuş ve bu doğrultuda Türk Bankacılık Sistemi, bu krizden oldukça fazla etkilenmiştir (Özdurak, 2007'den aktaran: Academia, t.y.). Fiyatların bu sektörde daha esnek olması, bu krizin diğer sektörlerle göre bankacılık sektöründe görülmesine ve bu sektörde daha etkili olmasına sebep olmaktadır (Uygur, 1994b: 8).

1994 krizinin sonrasında ortaya çıkan bu gelişmelerden genel bir yargıya varmak gerekirse; 1994 yılında, fiili olarak bir döviz yokluğundan bahsedilemez ve bu krize genel olarak, kriz döneminde hükümetin yükselen faiz oranlarını düşürebilmek amacıyla girişmiş oldukları operasyonlar sebep olmuştur. Faizlerdeki bu yükselme de, tüketim ve yatırım yapmaya yönelik olarak alınan kararların ertelenmesine yol açınca, Türkiye ekonomisi durgunluğa girmiş ve bu durum 1994 krizinin ortaya çıkması ile son bulmuştur. Toparlayacak olursak; 1994 krizi, Türkiye'ye ilk olarak mal yokluğunu değil, üretilen malların satılamaması durumunu yaşatmıştır (Sarıgedik, 2008: 10).

Merkez Bankası, 1994 krizi sonrasında meydana gelen bu olumsuz gelişmeleri ortadan kaldırmak amacıyla, birtakım önlemlerin alınmasını uygun bulmuştur. Bu doğrultuda Merkez Bankası'nın izlemiş olduğu prensipler şunlardır (Prezi, 2014b):

- Piyasa ekonomisinden asla ve asla taviz verilmemesi

- Bütün ekonomik işlemlerin Merkez Bankası'nın uyguladığı para politikası çerçevesinde yürütülmesi
- Türk Lirasında meydana gelen değer kaybını önleyebilmek amacıyla; yapılacak olan bütün işlemlerin TL cinsinden gerçekleştirilmesi ve Türk Lirasını tasarruf edebilmemiz yönünde halkımızı özendirebilmek
- Piyasalaşmanın daha da genişletilmesi ve kalıcı olabilecek önlemlerin alınması.

Toparlayacak olursak; 1994 krizi, Türkiye ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler yaratmış ve meydana gelen bu olumsuzluklardan dolayı Türkiye ekonomisini istikrara kavuşturup, rahatlatılmak amacıyla 5 Nisan 1994 İstikrar Kararlarını uygulamaya geçirilmiş; ancak bu kararlar, Türkiye ekonomisini istikrara kavuşturabilmek için pek yeterli olamamıştır (Özer, 1999: 93).

3.3.4. 1994 Finansal Krizden Çıkış Politikaları: 5 Nisan 1994

İstikrar Kararları

1994 krizi sonucunda Türkiye ekonomisinin bunalıma sürüklendiğini gören hükümet, bozulan dengeleri yeniden bir araya getirebilmek ve Türkiye ekonomisini düzeltebilmek amacıyla bazı istikrar tedbirlerinin alınmasına gerek duymuştur. Bu doğrultuda, yeni kararlılık önlemleri paketi ilan edilmiş ve ekonomide istikrarı sağlamaya yönelik kararlar alınarak; 5 Nisan 1994 İstikrar Kararları oluşturulmuştur (Ardıç, 2004: 154).

3.3.4.1. 5 Nisan Kararlarının Alınmasına Yol Açan Gelişmeler

Türkiye ekonomisinde özellikle 1988-1994 yılları arasında, makroekonomik dengesizlikler artmaya başlamıştır. Bu durum, 1994 yılının başlarında ilk olarak finansal kriz şeklinde kendini gösteren ve daha sonra ekonomik krize dönüşen 1994 krizinin oluşmasında etkili olmuştur. Daha sonradan bu krizin yaratmış olduğu olumsuz etkileri azaltabilmek amacıyla; Türkiye'de 5 Nisan 1994 İstikrar Kararlarının alınmasına yol açan bir gelişme olarak karşımıza çıkmıştır.

Türkiye'de 1990'lı yıllara kadar uluslararası ticarete konu olan malların üretilmesi, ekonomi politikalarının izlenmesinin doğal bir sonucu olarak gelişirken; 1990 yılından itibaren ülkenin ulusal para birimi olan TL'nin aşırı değer kazanması, üretimin yurtiçi tüketime kaymasına neden olmuştur (Parasız, 1996: 170).

1994 ekonomik bunalımı oluşturan etkenlerin başında, kamu açıklarının giderek artması gelmektedir (Parasız, 1996: 15). Seçimler ve 1990 yılında meydana gelen Körfez Savaşı gibi iç ve dış siyasal gelişmelerin yaşanması da, kamu açıklarının artmasında etkili

olmuştur. Kamu finansman talebi, özellikle de cari açıkları karşılamaya yöneliktir. Bu durum, kamu finansmanına olan talebin artmasında süreklilik göstermesine neden olmaktadır (Kepenek, 1984: 475-476).

1993 yılı ortalarından itibaren, Türkiye’de 1994 krizi şekillenmeye başlamıştır (Uzunoğlu, 1994’ten aktaran: Çapraz, 2001: 182). Özellikle 5 Nisan 1994 İstikrar Kararlarının alınmasına neden olan süreçte, uluslararası derecelendirme kuruluşlarının Türkiye’nin kredi notunu düşürmesi, 1994 krizinin 1993 yılı ortalarından itibaren belirginleşmesinde etkili olmuştur (Kazgan, 1994: 228). Ancak 1993 yılından sonra bu ekonomik bunalım giderek ağırlaşmış ve bu krize yönelik birtakım önlemlerin alınması yerel seçimlerden dolayı ertelenmiştir. Seçim sonrasında da, 5 Nisan Kararlarında istikrarı sağlamaya yönelik önlemler açıklanmıştır (Ulagay, 1994: 295).

1994 yılına kadar kamu açıkları ve cari açıklar en yüksek düzeye ulaşmış olmakla birlikte, Türkiye ekonomisinin makroekonomik göstergelerinde ciddi bozulmalar meydana gelmiştir. Özellikle 1993 yılından sonra hükümetin artması olası olan döviz talebini, döviz rezervleri ile karşılayabileceğini öngörmesi ve bu durumda ekonomiye likidite enjekte ederek, yükselen faiz oranlarını düşürmeye çalışmış; fakat sonuçta dövize olan talep artmaya başlamıştır.

Merkez Bankası, dövize olan talebin düşmemesi üzerine 26 Ocak 1994 yılında devalüasyon yaparak ABD Doları kurunu 17,250 TL olarak açıklamış; ancak bu durum, dövize yönelik artan talebi engelleyememiştir. 1994 Nisan ayına gelindiğinde ise, ABD Doları TL’ye karşı % 53 oranında değer kazanınca hükümetin uygulamış olduğu politikalar, tüm saygınlığını yitirmiştir. Bu duruma bağlı olarak, yüksek kredi faizleri ve ödemelere olan talebin artması sonucunda, bankalar ve bankalardan kredi kullanan kişiler ve firmalar arasında uyuşmazlıklar meydana gelmiştir (TCMB, 1994’ten aktaran: Yavaş, 2007: 129).

1994 yılında ortaya çıkan bu kriz, bu kişiler arasında uyuşmazlıklara sebep olmakla birlikte, Türk bankalarının da itibarlarını kaybetmesine neden olmuştur. Bu durum, neredeyse bütün Türk bankalarının kapanmasına yol açmıştır (Celasun, 1998). İşte bu şekilde bozulan ekonomik dengeleri tekrardan düzene sokabilmek ve 1994 krizi ile birlikte piyasalarda meydana gelen bu olumsuzlukları azaltabilmek amacıyla, 5 Nisan 1994 İstikrar Kararları devreye sokulmuştur.

3.3.4.2. 5 Nisan Kararlarının İçeriği

5 Nisan 1994 İstikrar Önlemleri Paketinde, 1987 yılı sonrasında döviz kurları ucuz tutulmuş ve pakette bu konuya dayalı olarak şu sonuçlara varılmıştır (BTSO, 1994: 8-9):

- Faizlerin yükselmesi

- Kamu açıklarının artması
- Enflasyonun % 100'ün üzerine çıkması.

5 Nisan 1994 yılında alınan kararlarda ekonomik istikrara yönelik olarak bu faktörlerden olan kamu açıklarının, üç aylık sürede 38 trilyon aşığa çekilerek, 47 trilyondan 9 trilyon TL'ye indirileceği söylenilmiştir. Gelirlerin de, her üç ayda bir yeniden gözden geçirileceği ifade edilmiş ve buna bağılı olarak da, gelirlerde 16 trilyonluk bir artışın yanı sıra, giderlerde de 22 trilyonluk bir azalmanın olabileceği amaçlanmıştır. Ayrıca fiyatların ayarlanması konusunda da, 6 ay ve 1 yıl süre ile tekrarlanmayacağı belirtilmiştir. Son olarak ücret artışları konusunda da, bütçe olanaklarının dikkate alınmayacağı ifade edilmiştir.

5 Nisan İstikrar Paketinde ayrıca şunlar ifade edilmiştir (Çapraz, 2001: 192-193):

- Her şey piyasa ekonomisi kurallarına göre yürütülecek
- Önemli yatırımlara devam edilecek
- Döviz tevdiat hesaplarına el konulmayacak
- Adaletli gelir dağılımı sağlanacak

Bunların dışında bu pakette şunların olacağı beyan edilmiştir:

- 1994 yılında Bir defaya mahsus olarak vergi alınacak ve bu alınan vergi de, düşük oranlı bir vergi olacak
- Birden çok konutu olanlardan bir defaya mahsus olarak, düşük oranlı vergi istenecek
- KİT'lerin birçoğu 1994 yılının sonuna kadar özerkleştirilecek ve özerk olamayan KİT'lerin ilk olarak verimlilikleri arttırılmaya çalışılacaktır. Ayrıca; borç altında olan, yüksek maliyette çalışmak zorunda kalan, aşırı istihdamı olan ve teknolojiye meydana gelen yeniliklerden yararlanamayıp geride kalmış ve verimli olamamış KİT'ler kapatılacak ya da küçülmeye gideceklerdir.

Genel olarak 5 Nisan 1994 İstikrar Kararlarının içeriğinde (Tarı ve Koç, 2010'dan aktaran: Kutluay, 2011: 57-58);

- Ek vergilerin alınması ile kamu gelirlerini arttırabilmek
- Kamu giderlerinden dolayı meydana gelen ücret artışlarını; enflasyonun altında tutmaya çalışarak veya bütçeyi kısma yoluna giderek düşürebilmek
- İlk iki unsura bağılı olarak, bütçe açığı dolayısı ile kamu açıklarını azaltabilmek
- TL'nin dolar karşısında değer kazanmasına engel olabilmek

- Hazinesinin borçlanmasını cazip hale getirmeye çalışılması sonucunda ilk olarak, enflasyonun % 100'ün üzerinde olduğu bir faizle kâğıt para satılmak ve zaman geçtikçe yükselen bu faiz oranlarını düşürebilmek yer almaktadır.

Toparlayacak olursak; 5 Nisan 1994 İstikrar Kararlarının içeriğinde yer alan bu unsurlar, 1994 krizinden çıkış reçetesi olarak da ele alınabilir (Topoğlu, 2010: 26).

3.3.4.3. 5 Nisan Kararlarının Nedenleri

Türkiye ekonomisinde özellikle 1988-1994 yılları arasında makroekonomik dengesizliklerin ortaya çıkması ile birlikte, 1994 yılının Ocak-Mart döneminde finansal kesimde başlayan ve zamanla reel kesimde kendini gösteren 1994 bunalımı sonucunda, 5 Nisan İstikrar Kararları alınmıştır (Çapraz, 2001: 183). Bu kararların hangi sebeplere dayalı olarak ele alındığına değinmeden önce, bu kararların ortaya çıkmasında etkili olan göstergelerden bahsedilmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu göstergeler şunlardır:

- İç dengeler: GSMH/ Büyüme hızı, Reel ücretler, Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG), Bütçe açığı/ GSMH, İç borç stokları
- Dış dengeler: Dış ticaret dengesi, cari işlemler bilançosu ve dış borç stokları
- Mali kesim: Merkez Bankası'nın para arzı üzerindeki kontrolü ve mali sistemi denetleme gücü, bankaların açık pozisyonları ve borsa endeksi
- Kamu kesimi
- Dış borç ve iç borç limitleri

5 Nisan Kararlarının ortaya çıkmasında etkili olan bu göstergeleri ele aldıktan sonra, bu göstergelere dayalı olarak ortaya çıkan sebepler şunlardır (Yavaş, 2007: 128):

- Döviz kurlarının aşırı değer kazanması,
- Türkiye'ye kısa süreli yabancı sermayenin girmesi,
- Yurtiçi faiz oranlarının, yurtdışı faiz oranlarından farklı olması,
- Bu sebeplere dayalı olarak bankaların, yurtdışından döviz cinsinden kredi almaları ve bu kredileri yurtiçinde yerli paraya dönüştürerek borç vermeleri, bu kararların ortaya çıkmasına neden olan temel sebeplerdir.

1994 yılında Türkiye'de ortaya çıkan bu krizin en temel sebebini ise, yükselen faiz oranları oluşturmaktadır. Yükselen faiz oranlarını düşürebilmek amacıyla; kamu kâğıtları vergilendirilmiş ve parasallaşma yolu tercih edilmiştir (Özatay, 1995: 32). Bu amacı gerçekleştirebilmek amacıyla da, Merkez Bankası'nın kaynaklarından yararlanılmış ve Merkez Bankası'nın kaynaklarına ihtiyaç duyulması durumunda, Ocak 1994 yılının başlarında Türkiye'nin dış kredibilite notu düşürülmüştür.

Bu doğrultuda, 1994 bunalımı etkisini göstermiş ve ilk olarak finansal kesimde ortaya çıkan bu krizin olumsuz etkileri, daha sonra reel kesime sıçramıştır. Bu duruma bağlı olarak; 1994 krizinin ortaya çıkartmış olduğu olumsuz etkileri azaltabilmek amacıyla, bazı önlemlerin alınmasına gerek duyulmuş ve 5 Nisan 1994 İstikrar Kararları gündeme gelmiştir (Eser, 1994'ten aktaran: Çapraz, 2001: 185).

5 Nisan 1994 İstikrar Kararlarının önceki yıllarda alınan istikrar kararlarına göre, daha farklı bir ekonomik ortamda ele alındığını söyleyebiliriz. Daha önceki istikrar politikalarının olduğu ortamda, Türkiye'de "Mal ve emek piyasası" dışında "Döviz piyasası, sermaye piyasası ve para piyasası" gibi piyasalar söz konusu değildi. Bu piyasalardan döviz piyasası, sermaye piyasası ve para piyasası, 24 Ocak 1980 Kararlarının bir sonucu olarak Türkiye'de gelişmeye başlamıştır.

Bu kararları izleyen dönemde öncelikle mal piyasasına, daha sonra da para piyasasına serbestlik kazandırılmıştır. 5 Nisan 1994 İstikrar Kararlarında ise mal piyasasının yanı sıra, para ve döviz piyasaları da serbest bir şekilde işlemektedir. Bu sebepten dolayı 5 Nisan Kararlarının ele alındığı ortam, diğerlerinden farklı olmaktadır.

Mal piyasası, diğer piyasalara göre daha yavaş işlemektedir. Bu yüzden asıl önemli olan; para ve döviz piyasalarını istikrara kavuşturabilmektir. Bu doğrultuda, 5 Nisan 1994 İstikrar Kararlarından beklenen; para, döviz ve mal piyasalarındaki istikrarı hızlı bir şekilde sağlayabilmektir.

Toparlayacak olursak, Türkiye'de 5 Nisan Kararlarının alınma sebebi genel olarak şudur: Başka ülkelerde ortaya çıkan yüksek enflasyonu kontrol altına almak yerine özellikle para, döviz ve sermaye piyasaları arasında ortaya çıkan dengesizlikleri giderebilmek ve ülkemizde en önemli sorun olarak baş gösteren enflasyonun, üç rakamlı hanelere ulaşmasını engelleyebilmektir. Ancak enflasyon, Türkiye açısından bir sorun olarak görünse de, 5 Nisan Kararlarının alınmasının bir gerekçesi olamaz. Bu kararların alınmasının asıl sebebi, mali piyasalarda baş gösteren ekonomik krizlerdir (Parasız, 1996: 218-219).

3.3.4.4. 5 Nisan Kararlarının Amaçları

5 Nisan 1994 İstikrar kararları, serbest piyasa ekonomisine geçmekte olan ülkemizde para, döviz, sermaye, mal ve emek piyasaları arasında ve özellikle de ilk üç piyasa olan; para, döviz ve sermaye piyasalarında meydana gelen dengesizlikleri giderebilmek ve Türkiye'de artık kronikleşmiş en önemli sorunumuz olan yüksek enflasyonun, üç haneli rakamlara ulaşarak yükselmesini önleyebilmek amacıyla alınmıştır (Seyidoğlu ve Yıldız, 2006'dan aktaran: Turan, 2011: 64).

5 Nisan Kararları ile ilk olarak, artan kamu açıklarının azaltılması ve buna bağlı olarak, ekonomide istikrarın sürekli olarak sağlanabilmesi amaçlanmıştır. Bunlara ilave olarak; döviz kurları ile enflasyonun uyumlu hale gelebilmesi, devalüasyonun yapılmasını öneren döviz kuru politikalarının uygulanması ve dış ticaret politikasının dövizlerden elde edilen gelirleri arttırabilmesi amaçlanmıştır. Bu hedeflere ulaşmak isteyen para politikası için, yeni düzenlemeler yapılmış ve bankaların tasarruf etmeye yönelik ellerinde bulundurdukları mevduatların güvence altına alınabilmesi için de, bankalarda mevduat tutma konusu özendirilmiştir (Fırat, 2009).

Ekonomide risk yaratan ortamın ve belirsizliklerin azalması ise, istikrar kararlarının en önemli amaçları arasında yer almaktadır. Ancak bu hedeflere rağmen, ekonomideki belirsizliğe yol açan; döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmalar, bu istikrar kararlarının uygulamaya konulmasından sonra da devam etmiştir (Uygur, 1994a: 51).

5 Nisan 1994 yılında uygulamaya konulan bu ekonomik istikrar paketinin kısa süredeki temel amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz (Şahin, 2002: 224):

- Mali piyasalarda istikrarı sağlayabilmek
- Fiyat istikrarını sağlayabilmek
- Ödemeler bilançosunda meydana gelen açıkları kapatabilmek
- Türk Lirasını istikrara kavuşturabilmek
- İhracat artışını hızlandırabilmek
- KİT'leri özelleştirmek

Uygulamaya konulan bu istikrar paketinin orta vadedeki hedefleri ise şudur: Kamu kesiminin ekonomideki rolünü yeniden belirleyerek; rekabetin yapılabilmesinde hiçbir engel oluşturmayan, dış talebe yönelik ve sürdürülebilir bir büyüme ortamını oluşturabilmektir. Bu duruma dayalı olarak orta vadeli hedeflerde temel ilke; üretim yapabilen, sübvansiyona dayanan bir devlet yapısından, piyasa mekanizmasının tüm kurallarına uyum sağlayabilen ve sosyal dengeleri gözetmekte olan bir devlet yapısına geçebilmektir (Özkal, 1996'dan aktaran: Kuran, 2006: 42).

Orta vadede ulaşılmak istenilen bu hedefler doğrultusunda başarılı olabilmek, toplumda yer alan tüm kesimlerin güçleri kadar fedakârlık yapılabilmesine ve bütün kesimin desteğinin alınabilmesine bağlıdır (Tüğen, 1994'ten aktaran: Fırat, 2006: 171).

5 Nisan 1994'te alınan bu kararlarla ulaşılmak istenilen asıl hedef ise şudur: Toplumun yenilenmesini ve birbirleriyle uyumlu hale gelebilmesi için, kamu ve özel kesimin yeniden yapılanmasını sağlayabilmektir.

Bu hedefe ulaşmak ve ekonominin kalkınmasını sağlayabilmek için, ekonomide yapısal değişikliklerin yapılması gerekmektedir (Özkal, 1996'dan aktaran: Kuran, 2006: 42).

5 Nisan Kararları ile ulaşılmak istenilen bu hedefler doğrultusunda şunları söyleyebiliriz. Bu hedefler değerlendirildiğinde 5 Nisan Kararları, iki bölümden oluşmaktadır (Doğan, 1994'ten aktaran: Çapraz, 2001: 187-188):

- Birinci Bölüm: İstikrar programı adı altındaki önlemler paketi. Bu bölümde, kamu açıklarını azaltabilmek amacıyla tedbirlerin alınmasına yer verilmektedir.
- İkinci Bölüm: Daha çok uzun vadeli olan, iki veya daha ilerdeki yılları amaç edinen ve yapısal değişiklikleri içeren bölüm. Bu bölümde kamu açıklarını finanse edebilmek için Merkez Bankası'nın kaynaklarından yararlanmaya ve iç borçlanma yoluna gidilmesine, özelleştirmeye ağırlık verilmesine ve kamu kesimindeki istihdamı rasyonalize etmeye yer verilmektedir.

1994 yılında uygulamaya konulan 5 Nisan Kararları ile birlikte, 1995-1996 yılında 1994 ekonomik krizin etkileri azalmaya başlamış ve hatta 1995 yılında krizin şiddeti zayıflamıştır. Ancak 1996 yılının sonlarından itibaren, bu 5 Nisan İstikrar Önlemlerinde alınan kararlardan uzaklaşmaya yönelik olarak ortaya konulan uygulamaların hayata geçirilmesiyle, 1997 yılından itibaren bu yıl da dâhil olmak üzere Türkiye'de tekrardan ekonomik düzen bozulmaya başlamıştır.

Konuyu toparlayacak olursak; bu sebepten dolayı 5 Nisan Kararlarında sadece kısa vadedeki hedeflere ulaşılabildiğini, orta ve uzun vadedeki hedeflere ulaşamadığını söyleyebiliriz (Academia, t.y.).

3.3.4.5. 5 Nisan Kararlarının Uygulama Sonuçları, Alınan Önlemler ve Değerlendirilmesi

5 Nisan İstikrar Kararlarının uygulanmasının sonucunda 1994 yılında artış gösteren dış ticaret açıkları, bir önceki yıla göre azalmaya başlamış (% 36,6) ve buna bağlı olarak ihracat artarken (% 18); ithalat bir önceki yıla göre azalmıştır (% 21). 1993 yılında TL, 1994 yılında dolara karşı değer kaybetmiş (% 165,7) ve bu duruma bağlı olarak da, ihracat/GSMH oranında yükselme meydana gelmiştir (% 8,4'ten % 13,8). 1994 yılındaki bu kısmen de olsa meydana gelen olumlu gelişmeler, 1994 yılının takip eden dönemlerde bu gelişmeler devam etmemiştir (Uysal, 2004'ten aktaran: Uyan, 2011: 51).

Bu istikrar kararlarının uygulanmasıyla, iç talepte bir daralma yaşanmış ve bu daralmaya bağlı olarak bazı sektörlerde ciddi stok artışları görülmüştür. Bu sektörlerdeki ‘‘Üretim ve kapasite kullanım oranları’’ önemli ölçüde azalmaya başlamış ve sonuçta, 1994 yılının ilk çeyreğinde artış gösteren (% 6) imalat sanayi üretimi, 1994 yılının ikinci çeyreğinde ve yılsonunda gerilemeye başlamıştır (% 12’den % 8’e).

Bu duruma bağlı olarak üretimde meydana gelen bu gerilemeden milli gelir de önemli ölçüde etkilenmiştir (Çevik, 2006’dan aktaran: Uyan, 2011: 52). Milli gelirden meydana gelen bu gerileme, 1995 yılının ilk çeyreğinde de devam etmiş ve bir önceki yıla göre % 8,1 oranında büyüme göstermiştir. Bu büyüme büyük ihtimalle, yurtiçindeki talebin canlanmasından kaynaklanmaktadır. Ancak bu büyüme oranına bakılırsa; Türkiye, 1995 yılını çok başarılı bir şekilde geçirememiştir (Turan, 2011: 67).

1994 kararları sonucunda, Türkiye ekonomisinde dövize olan talep artmaya başlamıştır. Bu duruma bağlı olarak yabancı sermaye, Türkiye ekonomisinin kırılgan yapısının artmasına bağlı olarak Türkiye’den çıkmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, Türkiye’den 4,2 milyar dolar kadar yabancı sermaye çıkmıştır. 1994 yılında yaşanan krizden dolayı büyüme oranı negatif değer almış ve bu durum, Türkiye ekonomisinin % 6,1 oranında küçülmesine yol açmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak da, enflasyon oranı 1994 yılında % 100’ün üzerine çıkarak, % 125,7 seviyesine ulaşmıştır.

Enflasyon oranının bu kadar yükselmesi, Türkiye’nin fiyat istikrarının bozulmasına yol açmış ve artan enflasyon oranı, döviz kurlarının aşırı değerlenmesine neden olmuştur (Academia, t.y.). Döviz kurlarının aşırı değerlenmesi durumunda ülke parası olan TL’nin, dolar karşısından değer kazanabilmesi için devalüasyon yapılmış, ancak yapılan devalüasyonlar sonucunda TL, 1994 yılında ortalama olarak % 36,9 oranında değer kaybetmiştir (Tiryaki, 2002’den aktaran: Kutluay, 2011: 58).

1994 yılında döviz kurlarının aşırı değer kazanmasına bağlı olarak 5 Nisan kararları sonrasında, döviz kurlarında meydana gelen bu yükselme ihracatın artmasına neden olmuş ve bu durumda cari açıklar artış göstermiştir. Artan bu cari açıklar, ülkedeki iç borç stokunu arttırırken, dış borç stokunu azaltmıştır. Bu duruma dayalı olarak TL, bir müddet istikrar kazanmış ve böylece iç borçlanmaya gidilerek cari açıklar kapatılmıştır (Fırat, 2009).

Ancak 5 Nisan Kararları ile birlikte artan yüksek enflasyonları devam etmiş ve yükselen bu enflasyon oranları, bir yandan Türkiye ekonomisinin küçülmesine neden olurken, bir yandan da işsizliğin artmasına yol açmıştır. Bu gelişmelere dayalı olarak da Türkiye, 1994 yılında stagflasyon sorunu ile karşı karşıya kalmıştır (Academia, t.y.).

5 Nisan Kararlarının uygulanmasının en önemli sonuçlarından biri de; 1985 yılında IMF'e ihtiyaç duymadan yaşayan Türkiye'nin, yeniden IMF'e muhtaç hale gelmesidir (Karluk, 2005: 417). Ayrıca 1994 bunalımı ve bunalım sonucunda alınan 5 Nisan İstikrar Kararları, halkın ortalama olarak refah seviyesini düşürdüğünden Türkiye, bu kararları almak istemiştir.

Kısaca 5 Nisan Kararlarının uygulama sonuçlarını toparlayacak olursak; bu kararlar, halkın refah seviyesini ciddi bir şekilde etkilemekle birlikte, gelir dağılımında adaletsizliğe yol açmış ve buna bağlı olarak yoksulluğun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durumdan da en fazla, emek geliri elde eden insanlar olumsuz olarak etkilenmiştir (Turan, 2011: 68).

Bu gelişmelere dayalı olarak 5 Nisan Kararları, Türkiye ekonomisindeki dengeyi altüst etmiştir. Ekonominin yeniden düzene girebilmesi ve istikrarın sağlanabilmesi amacıyla da, 5 Nisan Kararlarında birtakım önlemler alınmıştır.

Alınan bu önlemleri ana hatlarıyla şu şekilde gösterebiliriz (Topoğlu, 2010: 26):

- Piyasalardaki dengeyi ve istikrarı sağlamaya yönelik önlemler
- Kamu kesimi mali dengesini sağlamaya yönelik önlemler
- Ödemeler dengesi açıklarını kapatmaya yönelik önlemler
- Ekonomide yapısal düzenlemeyi sağlamaya yönelik önlemler

5 Nisan Kararları ile ekonomiyi düzene sokabilmek amacıyla alınan bu önlemlerden bahsetmek gerekirse, kısaca şu şekilde bahsedebiliriz: Piyasalardaki dengeyi ve istikrarı sağlamaya yönelik ilk alınan önlemlerde; 5 Nisan Kararları ile piyasadaki fiyatlarda meydana gelen artışları durdurmak gerekiyordu. Bu amaçla ilk olarak, halkın satın alma gücünü düşürebilmek için KİT'lerin üretmiş olduğu mallara yüksek oranlarda zam yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda; döviz piyasası serbest rekabet şartlarına bırakılarak TL'nin değerinin belirlenmesi için de TL, serbest piyasaya bırakılmış oldu. Faizlerin de artması ile kurlarda meydana gelen yükselmeler durdurulmak istenmiştir.

İkinci alınan önlemlerden olan kamu kesimi mali dengesindeki istikrarı sağlamaya yönelik alınan önlemlerde; insanların yapmış olduğu harcamalar azaltılarak, yaygın ve katı bir şekilde tasarruf uygulaması yapılmaya başlanmıştır. Bu duruma ilave olarak; KİT ürünlerine zam yapılmış ve bu ürünlere ek vergi konulmuş, kamu lojmanları satılmış ve daha bunun gibi birtakım önlemler alınmıştır. Alınan bu önlemlere dayalı olarak, kamu kesimindeki mali dengeyi sağlayabilmek amaçlanmıştır.

Üçüncü alınan önlemlerden olan ödemeler dengesi açıklarını kapatılabilmeye yönelik olarak almış önlemlerde; 1994 yılının başında değer kaybeden TL, ihracatı arttırmıştır. Bu duruma bağlı olarak da iç piyasaya yönelik talep azalınca, ihracatçılar dışa yönelmişler ve

ihracatçılara Eximbank kredisi verilmiştir. Ayrıca bu dönemde, yabancı sermaye yatırımları da Türkiye’de teşvik edilmeye çalışmış ve bu yolla ödemeler dengesi açıkları kapatılmaya çalışılmıştır.

Son olarak ekonomide yapısal düzenlemeye yönelik alınan önlemlerde; 1994 krizinin Türkiye ekonomisinde meydana getirmiş olduğu dengesizlikler, kamu gelirlerindeki yetersizliklerden ve bu kesimde yapılan israflardan kaynaklanmaktadır. KİT’lerin buradaki rolü çok büyük olmakla birlikte, ülke ekonomisinde kaynakların etkin olarak kullanılabilmesi ve israflardan kaynaklanan giderlerin azaltılabilmesi için, 24 Kasım 1994 yılında özelleştirme yasaları oluşturulmuş ve KİT’lerle ilgili olarak da ciddi kararlar alınmıştır (Şahin, 2000’den aktaran: Topoğlu, 2010: 26).

5 Nisan İstikrar Kararlarını hedeflerine ulaşması bakımından değerlendirirsek, özet olarak şunları söyleyebiliriz: 5 Nisan İstikrar Kararları GSMH’nin % 6 oranında düşmesi uğruna, piyasalardaki olumsuzlukları durdurabilmeyi başarmıştır. Ancak, yapısal hedefleri gerçekleştirmede başarılı olamamıştır. Programın uygulanmasının devamında enflasyon oranında yükselmeler meydana gelmiş ve yıllık olarak % 70- % 80 civarında gerçekleşmiştir. Kamu kesimindeki dengesizliği önlemeye yönelik alınan önlemlere karşılık, vergi yasalarının düzenlenmiş; fakat dengesizlik önlenememiş, aksine giderek artmaya başlamıştır. Kamu harcamalarındaki hizmeti aksatmayacak bir şekilde tasarruf yapılamamıştır (Şahin, 2000’den aktaran: Turan, 2011: 69).

Yapısal düzenlemeye yönelik alınan önlemlerde, özelleştirme konusunda bürokratik direnmeler yüzünden yol kat edilememiş ve buna bağlı olarak da, sosyal güvenlik yasası çıkartılamamıştır (Topoğlu, 2010: 28). Sosyal güvenlik yasası, 5 Nisan Kararlarından tam 5 buçuk yıl sonra Ağustos ayının 1999 yılında çıkartılabildiği.

Türkiye’de uygulamaya konulan bu 5 Nisan Kararlarının başarılı olabileceği konusunda şüphe duyulmuştur. Bütçelerdeki açıkları ve iç talebi kısımaya yönelik Ortodoks para ve maliye politikaları ile bazı yapısal değişiklikleri temel alan bu programda, Heterodoks politikalar yer almamaktadır. İlerleyen bölümlerde de ele alacağımız bu Heterodoks politikalar, Türkiye’deki ekonomik krizleri çözmeye yönelik ele alınması gerekli olan politikalardır. Bu politika, toplumun tümünün fedakârlık yaparak yükselen enflasyon oranlarından kurtulabilmeyi amaçlamaktadır (Aslanoğlu, 1994’ten aktaran: Çokgezen, 2010: 143).

5 Nisan Kararları ile bu Ortodoks ve Heterodoks politikalar bir arada kullanılmaya çalışılmış; fakat Heterodoks kararların ele almış olduğu güvenilirliğinin sağlanamamasıyla, Ortodoks politikaların orta vadede ele almış olduğu gerekli düzenlemelerin yerine

getirilememesinden dolayı bu politikaların, 5 Nisan Kararlarının başarısız olmasındaki etkisi çok büyüktür (Aydın, 1995'ten aktaran: Fırat, 2006: 190).

5 Nisan kararları ilerleyen bölümlerde de ele alınacağı üzere; IMF tip istikrar programlarına benzer niteliktedir. Ancak, uluslararası kuruluşların önceden gerekli olduğuna karar verdikleri bir program olmamaktadır. IMF'in gözetimi altında hazırlanmayan; fakat Mayıs 1994 yılında IMF ile yapılan görüşmeler neticesinde, bazı performans kriterlerine bağlı olarak yapılan Stand-by anlaşması ile IMF tarafından kabul görmüş ve desteklenmiştir (Ardıç, 2004: 157). Ancak Türkiye, IMF tarafından kabul gören ve desteklenen bu kararlarda, öngörülen performans kriterlerindeki koşulları sağlayamamış ve bu duruma bağlı olarak; öngörülen büyüme hızı % -1,6 iken, gerçekleştirilen büyüme hızı % -6 olmuş, bütçe açığı/GSMH oranı % -3,6 oranında iken, gerçekleştirilen oran % -9,3 olmuştur (DPT, 1995: 25).

5 Nisan İstikrar Kararları, gerek yapısal reformlara gerekse de KİT ürünlerinin fiyatlarını dondurma konusunda yaşamış olduğu sıkıntılardan kaynaklı, daha da kötü uygulamalara yol açması bakımından piyasalar tarafından güvenle karşılanmamıştır. Çünkü bu kararlar genel olarak, bütçe açıklarını kapatmaya yöneliktir. Ancak, KİT ürünlerinin dondurulabilmesi için KİT açıklarını arttırılması, bütçe açıklarının kesin olarak artmasına neden olacaktır (Karabulut, 2002: 129).

Sonuçta, hazırlanan 5 Nisan 1994 İstikrar Programı tümüyle uygulanamamış ve Türkiye'de krizler her zaman var olmuştur (Şahin, 2000'den aktaran: Turan, 2011: 69).

3.4. 1998-1999 KRİZLERİ

Türkiye ekonomisinde 1995 yılında meydana gelen büyüme eğilimi, 1998 yılının Nisan ayına kadar devam etmiştir. Hızlı büyüme eğiliminin gerçekleşmesi sonucunda da, enflasyon oranları artış göstermiştir. Bu gelişmelere dayalı olarak, Türkiye'de 1998-1999 krizleri meydana gelmiştir. Yani 1998-1999 krizlerinin oluşmasının altında yatan temel etken; 1995 yılında ortaya çıkıp, 1998 yılına kadar etkisini sürdüren hızlı büyüme eğilimi sürecinin Türkiye'de etkili olması ve buna bağlı olarak enflasyon oranlarının yükselmesidir.

1998-1999 krizleri, Türkiye'de yükselen enflasyon oranlarını düşürebilmek amacıyla; harcamaların kısıldığı ve istikrar politikalarının uygulandığı döneme rastlamıştır. Bu doğrultuda tam olarak 6 milyar doları aşan sıcak para çıkışları da, bu ekonomik krizlerin oluşmasına temel teşkil etmiştir (Prezi, 2014).

3.4.1. 1999 Krizinden Çıkış Politikaları: 1999 Yılı İstikrar Programı

Türkiye ekonomisinde meydana gelen kriz ortamı, finansal serbestleşme süreci ile karşı karşıya gelmiş olan ülkelerin hemen hemen hepsinde görülmüştür. Ekonomik yapıdan kaynaklı olarak ortaya çıkan döviz darboğazları, Türkiye ekonomisinin bugüne kadar yaşamış olduğu sorunların başında gelmektedir.

Özellikle son yıllarda Türkiye’de meydana gelen sorunlardan biri olan; istikrarsızlıkların artmasında, devletin katkısı oldukça fazla olmuştur (Toprak, 2001’den aktaran: Kuran, 2006: 47). Türkiye’de bu sorunların üstesinden gelebilecek yapısal reformların gerçekleştiremediği için de sürekli yükselen enflasyon sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır (Hiç, 2001: 518).

1994 krizinin enflasyonun yükselmesine neden olması sonucunda, ekonomiyi yeniden düzeltebilmek amacıyla alınan kararlardan olan 5 Nisan Kararları da, enflasyondaki bu artmayı önleyememiş ve sonuçta bu kararlar da, bütünüyle uygulanamamıştır. Bu duruma bağlı olarak; Türkiye IMF’den borç almış ve ekonomide meydana gelen dengesizlikleri azaltabilmek amacıyla çok sayıda istikrar politikalarını oluşturmuştur. Ancak oluşturulan bu politikalar, 1998-1999 krizinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ayrıca; Türkiye’nin 1999 yılının sonlarına doğru ekonomik açıdan karamsar hale gelmesi, Türkiye ekonomisinin % 6,1 oranında küçülmesine bağlı olarak enflasyonun % 70’lere ulaşmasına yol açmıştır. Bu duruma bağlı olarak, Türkiye’nin artık sürdürülemez bir yapıda olması, sonraki aşamalarda Türkiye’de hiperenflasyon sorununu gündeme getirmiştir (Eğilmez, 2001).

Tüm bu olumsuz gelişmeleri gören hükümet ekonomideki bu çıkmaza bir son verebilmek için, 3 yıllığına Aralık 1999 yılında IMF ile Stand-by anlaşmasını imzalamış ve 1999 yılı İstikrar Programı oluşturulmuştur (Prezi, 2014a). Bu doğrultuda Türkiye’nin, Aralık 1999 yılında yükselen enflasyon oranını tek haneli rakamlara indirmeye yönelik uygulamaya koymuş olduğu bu program, IMF’in görüşleri dikkate alınarak hazırlanmış ve IMF’in teknik yardımı ile desteklenmiştir (Yeldan, 2001’den aktaran: Keskin, 2004: 125-126).

Türkiye’nin ekonomik açıdan tarihsel geçmişine bakıldığında, istikrar programlarının genellikle krizlerin sonrasında uygulamaya konulduğu görülmektedir. Bu doğrultuda; 5 Nisan Kararları, 1994 yılında meydana gelen finansal kriz ödemeler dengesi krizleri sonrasında uygulanmaya başlanmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde 1998-1999 krizleri sonrasında uygulamaya konulan 1999 yılı istikrar programı, bir kriz ortamı söz konusu değilken ortaya konulmuştur.

Yükseler (2000), bir kriz ortamı mevcut değilken ortaya konulan bu programın gündeme gelme sebebini şu şekilde açıklamıştır: Böyle bir programın ortaya konulması; kamu sektöründe meydana gelen açıkların, iç piyasalardan borçlanma yolu ile finanse edilmesi mecburiyetinde kalınmakta ve bundan dolayı da, dış borçları ödeyebilmek için iç borçlanma yoluna gidilmesi gerekmektedir.

Bu borç seviyesinin yükselmesi, doğal olarak enflasyonun yükselmesine neden olacak ve ayrıca iç borçların, dış borçlara dönüştürülmesi durumunda kalınacak ve bu durum piyasalara güven verecektir. İşte bu sebepten dolayı, uluslararası piyasaların kabul edebileceği bir programın uygulanmasına ihtiyaç duyulacaktır (Aktaran: Ardıç, 2004: 159-160).

1999 yılı istikrar programının özünü oluşturan üç temel unsur söz konusudur. Bu unsurlar şunlardır (Ardıç, 2004: 160):

- Faizlerin dışında meydana gelen fazlalıkların arttırılmasına yönelik sıkı maliye politikalarının uygulanması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlanması
- Enflasyon hedefine uyumlu gelirler politikasının uygulanması
- Bu unsurlara dayalı olarak enflasyonun düşürülmesine yönelik, kur ve para politikalarının uygulanması

3.4.2. 1999 Yılı İstikrar Programının Amacı ve Temel Özellikleri

9 Aralık 1999 İstikrar Programı, ‘‘Enflasyonla Mücadele Programı’’ olarak da adlandırılmaktadır. Bu programın genel olarak amacı; ekonomide meydana gelen belirsizliklere bir son vermek, enflasyona yönelik olan beklentileri azaltabilmek adına reel faizler ile enflasyon oranlarını düşürebilmek ve bu sayede ekonomik büyümeyi hızlandırabilmektir (Erdem, 2013).

Programın temel amaçları ise şunlardır (Erçel, 1999’dan aktaran: Kuran, 2006: 48-49):

- Enflasyonla mücadele edebilmek için ciddi önlemlerin alınması ve bu çerçevede tüketici enflasyonunu; yapısal reformlarla desteklenen, birbirleri ile tutarlı olan, süreklilik arz eden para, maliye ve gelir politikaları ile eş güdümlü hale getirerek 2000 yılının sonunda % 25 oranında meydana gelen enflasyon oranını, % 7’lere indirebilmek
- Türkiye Ekonomisinin büyümesini hızlandırabilmek
- Ekonomideki kaynakların daha etkin ve daha adil olarak kullanılabilmesini sağlamak

- Kamu açıklarını azaltabilmek
- Özelleştirmeyi hızlandırabilmek
- Sosyal Güvenlik Reformunu gerçekleştirebilmek
- Bankacılık sistemini güçlendirebilmek ve bu alanda düzenlemeler yapabilmek.
- Mali disiplini gerçekleştirebilmek adına, çok önemli olan döviz kurunun sabit olmasını (döviz çıpası uygulaması) sağlayabilmek (Forumtr, 2007).

Programın temel özelliklerinden bahsedecek olursak da bu özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz (Forumtr, 2007):

- Kamu iç borç stoklarının denetim altında tutulması beklenilirken, para politikasına sıkı limitlerin getirilmesi ile Merkez Bankasının etkinliğinin azaltılması
- Mali disiplini sağlayabilmek adına döviz kurunun sabitleştirilmesi veya çıpa olarak kullanılması
- Enflasyonun yükselmesini önleyebilmek amacıyla; basit ve ölçülebilir göstergelerin oluşturulması.
- Yüksek para ikamesini sağlayabilmek adına dövizin ölçü ve değişim aracı olarak kullanılması
- TL'nin dolar karşısında sabitleştirilmesinden dolayı ortaya çıkacak olan problemlerin üzerinde durulması ve çözüm önerilerinin getirilmesi.

3.4.3. 1999 Yılı İstikrar Programında Yaşanan Sorunlar ve Programın Zayıf Tarafları

1999 yılı istikrar programının uygulamaya konulması sonucunda bazı sorunlar meydana gelmiştir. Bu sorunları şu şekilde açıklayabiliriz: İlk olarak, 1999 yılı programında Türkiye’de mali disiplinin sağlanabilmesi amacıyla döviz kurları sabitleştirilmiştir. Ancak kurların sabitleşmesi sonucunda; ithalat artmış, faizler ve enflasyonda hızlı bir düşüş meydana gelmiştir. Bu duruma bağlı olarak ‘‘Servet etkisi’’ meydana gelmiş ve kura dayalı olan programlarda, tüketim mallarına olan talebin artmasına neden olmuştur. Türkiye’de bu sorun, 2000 yılının Kasım ayına kadar sürmüştür.

Bu durumun yanı sıra, Türkiye ekonomisi canlanmaya başlamış ve sonradan ülke hızlı bir şekilde yavaşlamaya başlamıştır. Ayrıca bu duruma bağlı olarak, mali sektördeki açık pozisyonlar giderek artmaya başlamıştır. Sonuçta Türkiye’de, krizlerin söz konusu olabileceği düşünülmemiş ve dünyada meydana gelen bu krizlerden hiçbir zaman da ders alınmamıştır.

Faiz oranlarında meydana gelen düşüşler, nominal faiz oranlarındaki düşüşlerden daha fazla olmuş ve bu duruma bağlı olarak cari açıklar giderek artmaya başlamıştır. Ayrıca, Türkiye'nin büyüebilmesi için de yükselen enflasyon oranlarının önüne geçerek, kalıcı bir şekilde düşürülmesi gerektiği de aklımıza gelmelidir (Forumtr, 2007).

Yükselen enflasyon oranlarını düşürebilmek ve bu amaçla ülke ekonomisinin büyüebilmesini sağlayabilmek adına ortaya konulan bu programın elbette zayıf tarafları da söz konusudur. Bu programın zayıf taraflarından da şu şekilde bahsedebiliriz (Uygur, 2001; Kuran, 2006: 55-59):

- Türkiye, geçmişten bu yana 16 istikrar politikası uygulamıştır. Ancak hepsinde başarısız olunmuştur. Bu sebepten dolayı uygulanacak bu programın da başarılı olabileceği konusunda şüphe duyulmaktadır.
- Enflasyonun tahmin edilenden çok daha yavaş bir şekilde düşmesi ve programın döviz çıpasına yaklaşması durumunda programın başarılı olabileceği konusundaki şüpheler artmıştır.
- Enflasyonun düşürülmek istendiği bu programda, büyüme de gerçekleşmektedir. Büyüme özellikle, tüketim artışından kaynaklanmaktadır.
- Programda faiz oranlarının düşmesine bağlı olarak, iç talebin yükselmesi ve bu talebin ithalata yönelmesi beklenilmekteydi. Fakat bu durum beklenilenden de daha fazla gerçekleşmiştir.
- Programda 2000 yılının başında TEFEnflasyon beklentisinin % 20 hedefine göre çok daha yüksekti. 2000 yılının sonunda TEFEnin, % 50'den % 40'a düşürülmesi sağlanmış; fakat % 37'nin altına düşmemiştir. Bu durumda programda gerekli önlemlerin alınması gerekirken, gerekli tedbirler alınmamıştır.
- Programda önemli bir rolü bulunan özelleştirme gelirleri için, 2000 yılında Türkiye koşullarında gerçekleştirilmesi pek mümkün olmayan bir oran öngörülmüş (7,6 milyar dolar) ve programın uygulanmasından itibaren 6 ay geçtikten bu hedefe ulaşamayacağını anlaşılmaması, programa olan güvenin sarsılmasına yol açmıştır (Toprak, 2001b: 183).
- Program cari açıklar konusunda GSMH'nin 3,4 milyar dolar düzeyinde olacağını hedef almıştı; fakat gerçekleştirilen miktar 9,8 milyar dolar olmuştur. Bu miktarın bu kadar yükselmesinde; petrol fiyatlarının ve tüketim mallarının artması etkili olmuştur (Erdinç, 2001'den aktaran: Kuran, 2006: 59).

- Programda, yatırımcılar tarafından öngörülen yapısal düzenlemelerin gerçekleştirilememesi ve bu düzenlemelerin önceliklerinin iyi belirlenememesi sorun teşkil etmiştir (Celasun, 2002).

Programın yukarıda belirtmiş olduğum zayıf taraflarına ilave olarak, şunu söyleyebilirim: Programın ana unsurlarından biri olan gelirler politikasının düzenlenmesine dayalı olarak, kamu kesiminin maaş ve ücret artışları amaçlanan enflasyon oranına göre belirlenmiştir. Bu duruma bağlı olarak, Türkiye'nin büyüme hızının artırılması hedeflenmiştir (Keskin, 2004: 127).

Ayrıca gelirler politikası düzenlemesinde; ‘‘Memur maaşları, kamu fiyatları, döviz kurları % 20'ye göre arttırılacağı, tarımsal destekleme fiyatlarının da buna göre ayarlanacağı’’ söylenilirken, enflasyonu belirleyen asıl unsurlar (özel sektörün fiyatları ve ücretleri) hakkında öneriler ortaya konulmuştur. Enflasyon oranlarının düşürülebilmesinde asıl önemli olan unsurun; gelirler politikası olduğunu söyleyen Özatay (2000), programda çok büyük rolü bulunan bu gelirler politikasının eksik hatta yarım olduğunu ifade ederek, bu programı eleştirmiştir (Aktaran: Ardıç, 2004: 162).

3.4.4. 1999 Yılı İstikrar Programının Sonuçları

1999 yılında IMF'in desteğini alarak oluşturulan bu program birtakım sonuçlara yol açmıştır. Programın sonundan meydana gelen gelişmeler şunlardır (Forumtr, 2007):

- Programın uygulanması sonrasında cari açıklar hızla artmış, bankacılık sektörü açık pozisyonlar bırakmış ve Merkez Bankası, net iç varlıklar ile ilgili olan hedeflerini gerçekleştirilememiştir.
- Dövizlere olan talebin artmaması için, programın sonunda bankaların açık pozisyonları ile ilgili gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
- Enflasyonu azaltmaya yönelik % 20-25 oranında bir hedef belirlenmiş; ancak kurlar bu duruma paralel olarak sabitleştirilmişken, enflasyon oranları bu düzeyde gerçekleştirilememiştir.
- Programdaki KİT ürünleri ve bütçe artışına bağlı olarak, gerekli tedbirlerin alınması gerekiyordu. Ayrıca programın başarılı olmasında, özelleştirme uygulamalarında belirlenen hedeflere ulaşılması çok önemliydi. Ancak bunlara rağmen, programın uygulanmasında kararsız kalınmış ve bu süreçte, adaletsiz gelir dağılımının yol açtığı sosyal sorunlar meydana gelmiş ve toplumsal barış sağlanamamıştır.
- 1999 programı sonrasında Kasım 2000 krizinin ortaya çıkması ile, gecelik borçlanma faizleri artmıştır (en yüksek % 210). Faizlerin bu şekilde artmış

olması, piyasalardaki baskı ve gerginliği de arttırmıştır. Finansal piyasalardaki bu baskının derecesini ölçebilmek amacıyla, ‘‘Finansal Baskı Endeksi’’ oluşturulmuştur.

‘‘FBE= Faiz % Değişmesi + Döviz Kuru % Değişmesi – Döviz Rezervi % Değişmesi’’ olarak hesaplanmaktadır. Ancak, Türkiye’de böyle bir endeks hesaplanmamış ve 1999 yılı sonrası Kasım ayında ortaya çıkan krizin, herhangi bir baskı endeksi ve kriterlere göre meydana geleceği görülmüştür.

Toparlayacak olursak; 1998-1999 krizleri sonrasında uygulamaya konulan 1999 İstikrar Kararlarında gerçekleştirilmek istenilen hedeflere ulaşamaması ve bu hedeflere ulaşmak için de gerekli kaynaklardan yararlanılamaması durumunda programda başarılı olunamamıştır. Ayrıca bu programın başarısız olmasında; program sonrasında Türkiye’de ortaya çıkan Kasım 2000 krizi, programa olan güvenin sarsılmasına neden olurken; Şubat 2001 krizi ise, programı başarısızlığa uğratmıştır (Erdem, 2013).

3.5. 2000 KASIM- 2001 ŞUBAT KRİZLERİ

Türkiye’nin yaşamış olduğu en önemli sorunlardan biri olan; yüksek enflasyonun, 1998-1999 krizleri ve bu krizlerin sonrasında uygulanan 1999 istikrar programı ile önüne geçilememesi ve ortaya çıkan bu krizler ile alınan kararların bu konuda başarısız olmasından sonra, art arda 2000 Kasım-2001 Şubat krizleri gündeme gelmiştir.

Bu krizler Türkiye ekonomisini etkilemekle birlikte, yeni karar ve önlemlerin alınmasına yol açmıştır (Turan, 2011: 69). Bu iki krizden, aşırı borçlananlar ve spekülasyon yaratarak kârlarını maksimize etmek isteyenler de ortaya çıkmıştır. Ancak sonuçta, krizin olumsuz etkilerine karşılık uygulanan politikaların başarısız olması sonucunda, krizden çıkılamamış ve yıkılan sistemin altında kalmıştır (Kumcu, 2009: 210).

3.5.1. 2000 Kasım Krizi

Türkiye yaşamış olduğu yüksek enflasyona bir çözüm bulabilmek, 2002 yılına kadar üç haneli rakamlara ulaşmış olan bu enflasyon oranını tek haneli rakamlara indirebilmek, ekonomideki yapısal dengesizliklerin önüne geçebilmek ve son olarak ekonomin büyümesine katkıda bulunabilmek için Aralık 1999 yılında Stand-by anlaşması imzalanmış ve 1999 İstikrar Programı oluşturulmuştur.

Programın uygulanmasında ilk başlarda enflasyon yavaşlamış; fakat daha sonraki yıllarda fiyatlarda meydana gelen artışların programda hedeflenen oranın üzerinde seyretmesi, yurtiçi talepte canlanmanın meydana gelmesi, TL’nin aşırı değer kazanması gibi gelişmeler dış ödeme dengesizliklerinin oluşmasına yol açmıştır.

Bu gelişmelerle birlikte, kamu açıklarının finansmanı konusunda iç ve dış çevrelerde endişeler yaratmış, özellikle Türkiye gibi para kurulu uygulamasını sürdüren Arjantin’de meydana gelen olumsuz gelişmeler ve ülkedeki siyasal gelişmeler konusunda yaşanan belirsizliklerden dolayı 2000 yılının ikinci yarısından itibaren, Türkiye’den yabancı sermaye çıkmaya başlamıştır. Para kurulu uygulamasına bağlı olarak ülkede likiditenin yaratılması; ülkeye giren yabancı sermaye miktarını azaltmış, likidite artışı yavaşlamış ve buna bağlı olarak da kısa süreli olan faiz oranları yükselmeye başlamıştır. Bu durumdan en çok bankacılık sektörü zarar görmüştür.

Türkiye’de Eylül ayının ikinci yarısına gelindiğinde yükselen bu kısa süreli faiz oranları, yabancı yatırımcılar açısından ele alınan programın sürdürülebilir olması konusunda şüphe uyandırmıştır. Böylece yabancı yatırımcılar fonlarını dışarıya çıkartmaya başlamışlar ve bu duruma bağlı olarak döviz rezervlerinde meydana gelen azalmalar sonucunda, Kasım ayının ortalarında Türkiye ekonomisinde bir panik yaşanmış ve sonuçta 2000 krizi baş göstermiştir (Seyidoğlu, 2003’den aktaran: Kutluay, 2011: 59-60).

3.5.1.1. 2000 Kasım Krizinin Nedenleri ve Ortaya Çıkışı

Hükümetin 2000 yılında ağır iç borç gereksinimi dolayısıyla meydana gelen yüksek faizler, dış borçları karşılamada yaşanan zorluklar sonucunda IMF ile 1999 yılında Stand-by anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile ekonomide kısa süreli olsa da bazı olumlu gelişmeler meydana gelmiştir.

Kasım 2000 yılına gelindiğinde ise, mali piyasalarda likidite sıkışıklığından kaynaklı olarak dövizlere olan talebin artması, uluslararası piyasalarda bozulma meydana gelmiş, ekonomideki düzen altüst olmuştur. Bu duruma bağlı olarak Kasım ayında ortaya çıkan bu krizin bir likidite krizi olduğunu söyleyebiliriz (Tarı ve Koç, 2010’dan aktaran: Kutluay, 2011: 60).

Bu doğrultuda iktisatçıların geneli, likidite krizine dönüşmeden önce meydana gelen bu krizin ilk olarak; hükümetin yapısal reformlardan kaynaklı olarak yarattığı olumsuz beklentilerden ve döviz kuru çıpasına dayanan 1999 programı sonucunda ortaya çıktığı konusunda ortak fikre sahiplerdir (Topoğlu, 2010: 29). 2000 Kasım krizi ayrıca, finansal kesimin baskı oluşturması sonucunda ortaya çıktığı için ‘‘Finansal bir kriz’’ olarak da adlandırabiliriz (Eroğlu ve Albeni, 2002: 205).

2000 Kasım krizinin ortaya çıkış sürecinden genel olarak bahsettikten sonra, bu krizin ortaya çıkmasına sebep olan faktörleri ele alabiliriz. Ancak krizin ortaya çıkış sebeplerine değinmeden önce, krizin doğmasına yol açan birtakım göstergeler söz konusudur.

Bu doğrultuda, 2000 Kasım krizinin ortaya çıkmasına sebep olan en önemli göstergeler şunlardır (Uygur, 2001):

- Kısa süreli dış borç/ döviz rezervi
- Cari açık/ döviz rezervi
- Cari açık/ GSYİH
- Toplam veya kısa süreli dış borç/ ihracat
- Bankacılık kesimi açık pozisyonu/ döviz rezervi
- Banka kredisi/ döviz rezervi
- Yerli paranın değer kazanması
- Kısa süreli iç faizlerdeki dalgalanma
- Dış borç faizinde meydana gelen yükselmeler

2000 Kasım krizinin doğmasına yol açan bu göstergelere dayalı olarak, krizi başlatan genel unsur; bankacılık kesimi olmaktadır. Kriz ile birlikte, bankaların açık pozisyonlarında artış meydana gelmiştir. Bu durumda bankalar yavaş yavaş artan bu açık pozisyonlarını kapatmaya çalışırken; yabancı bankalar ise, yılsonunda artan hesaplarını kapatmaya çalışmışlardır. Bu gelişmeler, normalde faiz oranlarının yükselmesine sebep olmuştur. Ayrıca Kasım krizi ile birlikte, bankacılık kesiminde meydana gelen bu olumsuz gelişmelere yönelik olarak belli başlı düzenlemelerin yapılması gerektiği yönünde ortaya çıkan beklentiler, bankacılık kesiminde meydana gelen bu gelişmelerin hızlanmasına etkili olmuştur (Eğilmez, 2001).

Bu göstergelere dayalı olarak; 2000 Kasım krizinin ortaya çıkış sebepleri, ana hatlarıyla şunlardır (Topoğlu, 2010: 29):

- Döviz kuru çıpasının (döviz kurunun sabitleştirilmesi) yanlış bir tercih olması ve kur politikasının ikna edici bir ortamda uygulamaya konulmaması
- Bankacılık sektörünün yapılacak reformlara uyum sağlayamama korkusu ve paniklemeleri
- Enflasyonu düşürmeye yönelik uygulanan politikaların temelini sağlam olmaması
- 1990'lı yıllarda, dış ödeme dengesizliklerine yol açması bakımından önem taşıyan kısa süreli sermaye hareketlerinin ekonomideki istikrarı bozması.

2000 Kasım krizini oluşturan bu sebeplerin dışında, bu krizin asıl olarak en önemli sebepleri arasında; döviz talebinde meydana gelen artışlar, bu durumun beraberinde TL'ye olan talebin artması ve mali sektörde meydana gelen güven sarsıcı olaylar gelmektedir.

Ayrıca; sermayesi yetersiz olan bankacılık sektörü, kötü bir biçimde uygulanan politikalar ve piyasalarda meydana gelen aksaklıklar da bu krizin oluşmasında etkili olan diğer sebeplerdendir (Arın, 2001: 4-5).

3.5.1.2. 2000 Kasım Krizinin Sonuçları

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye ekonomisini derinden etkileyen Kasım 2000 krizinin ortaya çıkartmış olduğu sonuçlara değinmeden önce, krizden önceki Ekim ayı sonu itibariyle Türkiye ekonomisinin genel görünümünden bahsedilmiştir. Kanaatimce Türkiye ekonomisinde meydana gelen bu gelişmeler, Kasım krizinin sonuçlarını daha net ve açık bir şekilde ortaya koymada yardımcı olacaktır.

Bu doğrultuda, Ekim ayı sonu itibariyle krizden önceki Türkiye ekonomisinin genel görünümü şu şekildedir (Hazine Müsteşarlığı Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü, t.y.'den aktaran: Eroğlu ve Albeni, 2002: 205-206):

- Faiz oranlarında meydana gelen azalmalar, tüketime yönelik kredilere olan talebi arttırmıştır. Talepte meydana gelen bu canlanma, yükselen enflasyon oranlarının daha da aşağıya inmesini engellemiştir. Bu sebeplerden dolayı enflasyon oranları sadece, % 70'lerden % 40'lara kadar indirilebilmiştir.
- Tüketimde meydana gelen bu artışlar, ekonomide bir canlılık yaratmış ve ülkedeki ekonomik büyüme oranının % 6,5-7 seviyelerine çıkmasını sağlamıştır. Kasım krizinden önce gelen bu gelişme, 1999 krizinin sonucunda negatif olarak meydana gelen büyüme rakamlarını telafi eder niteliktedir.
- Ekim ayı sonu itibariyle Türkiye'de bütçe gelirlerinin toplanmasına bağlı olarak, bu gelirlerin faiz giderlerini karşılayacak duruma gelmesi ve hatta bu durumdan dolayı fazla veren faiz giderleri sonucunda, bütçe açıkları atmaya başlamıştır. Böylece bütçe açıklarından kaynaklanan enflasyonist baskılar, ortadan kalkma eğilimi göstermiştir.
- Ekonomik yapının bozulmasıyla meydana gelen dengesizlikler, alınan önlemler sayesinde kısmen de olsa giderilmiştir. Ancak alınan bu önlemler, 2000 yılında yetersiz gelmiştir. Ancak 2000 yılında alınan önlemlerden olan özelleştirme hareketlerine yönelik gelirlerin toplamı, son 15 yılın özelleştirme gelirlerine göre daha fazla olmuştur.
- Son olarak ihracat, 2000 yılında Ocak-Temmuz ayları arasında, % 5 oranında artış gösterirken; ithalat ise, % 35,3 oranında artış göstermiştir.

Bütün bu gelişmeler içerisinde ortaya çıkan en olumsuz gelişme; tüketici kredilerinin düşmeye başlaması ve özellikle döviz kurunda meydana gelen artışların, enflasyondaki artışlara göre daha düşük kalmasından kaynaklı olarak ithal mallara olan talebin artması sonucu, ödemeler bilançosu açıklarının artmaya başlamasıdır (Uygur, 2001).

Bu gelişmelerin ortaya çıkmasına rağmen, Türkiye’de ciddi anlamda bir krizin meydana geleceği beklenmiyordu. Bu doğrultuda; 1990’lı yıllarda gelişmekte olan birçok ülkedeki krizlerin temel göstergelerine bakarak, Türkiye’nin kriz ortamına girdiğini söyleyebiliriz (Eroğlu ve Albeni, 2002: 207).

Krizin temel göstergelerinden yola çıkılarak Uygur (2001)’un tespitlerine göre, şu sonuçlara varılmıştır:

- Para politikasında meydana gelen belirsizlikler aniden ve somut olarak ülkemizi yansıttığından dolayı, kısa süreli faizlerin volatilité (dalgalanma derecesi)’ye bakıldığında gecelik faizlerin ‘‘Haziran, Ağustos ve Eylül’’ aylarında önemli oranlarda yükseldiği görülmektedir.
- Kısa süreli dış borçların döviz rezervleri oranına bakıldığında, bu oranın 2000 yılı içerisinde önemli ölçüde arttığı görülürken; 1999 yılı sonunda 1,01 olan bu oranın, 2000 yılı sonunda 1,44 seviyesine çıktığı görülmektedir.
- Cari açık/ döviz rezervi oranlarına bakıldığında da, 1999 yılı sonunda ülkemizde bu oranın % 5,9 olduğu görülürken; 2000 yılının Haziran ayında % 27,7’ye ve hatta 2000 yılı Aralık ayında % 50’ye yükseldiği görülmektedir.
- Cari açık/ GSYİH oranı ise, 1999 yılı sonunda % 0,7 iken, 2000 yılının Haziran ayında % 4’ü aşmaktadır. Türkiye’de ise kritik olan bu oran, % 3,5 olarak gerçekleşmektedir.
- Ayrıca, 2000 yılı içerisinde TL sürekli olarak değer kazanmış ve bu doğrultuda 1999-2000 yılları arasında TL’nin değerlenme oranı, TÜFE’ye göre % 18 gibi oldukça yüksek bir rakama ulaşmıştır.

Bu göstergelerden elde edilen sonuçlara bakıldığı zaman; 1990’lı yıllarda gelişmekte olan birçok ülkede özel yabancı fon girişleri hız kazanmış ve bu fon girişleri genellikle borçlanmadan kaynaklanmaktadır. Bu borçlanma ise, ya finansal serbestleşmeden ya da kurların belli bir kurala göre önceden belirlenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu borçlanmadan dolayı Türkiye’de ilk olarak, ‘‘Parasal genişleme’’ meydana gelmiştir. Parasal genişleme sonucunda; dövize olan talep artmış, fiyatlar genel seviyesinde sürekli bir artışa dayalı olarak enflasyon meydana gelmiş, enflasyonun yükselmesi ile yerli para olan TL, değer kazanmış ve sonuçta ithalat artmıştır.

Bu gelişmelerin sonucunda, Türkiye'ye yabancı sermaye girmiş ve bu sermayenin borçlanma şeklinde olması 1999 istikrar programının yürütülmesine şüphe uyandırmış ve sonuçta Türkiye'de 2000 Kasım krizinin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Uygur, 2001).

Bu çalışmanın bir önceki bölümünde, 2000 Kasım krizinin ortaya çıkmasına sebep olan göstergelerden ve krizin ortaya çıkış sürecinden bahsedilmiştir. Ancak bu bölümde daha çok, krizin ortaya çıkmasında etkili olan göstergelerin sonuçlarına değinilecek ve krizin ortaya çıkış süreci ele alınacaktır. Bu sebepten dolayı bu bölümde, konunun dağılmamasına ve her şeyin yerli yerinde anlatılmasına dikkat edilmiştir.

2000 Kasım krizinin ortaya çıkması sonucunda, Türkiye'nin kredi notunun yükselmesi konusunda da halkımızın beklentileri artmıştır. Fakat Kasım krizinin ortaya çıkmasıyla uluslararası derecelendirme kuruluşlarından olan; Moody's ve S&P, Türkiye'nin kredi notunu aynı noktada tutma kararı almışlardır. Oysaki Türkiye'nin kredi notu yükselseydi, dış finans çevrelerinden daha kısa süreli; fakat daha düşük faizlerle borçlanılacaktı (Eroğlu ve Albeni, 2002: 211). Türkiye'nin kredi notunun yükseltilmesi demek, gerçekten kısa süreliğine de olsa daha düşük faizlerle borçlanması anlamına gelir. Daha düşük faizlerle borçlanması demek de, Türkiye'nin en önemli sorunları arasında yer alan dış borçlanma sorununun önüne geçilmesi demektir. Bu doğrultuda Türkiye'nin kredi notunun yükselmesi, gerçekten çok büyük avantajdır.

Finansal piyasalarda meydana gelen bu gelişmeler, Kasım ayının ikinci yarısında ve Aralık ayının ilk yarısında dövizlere olan talebin artmasına yol açmıştır. Bu durumda Merkez Bankası, döviz alımlarına yönelmiş ve 30 Kasımda sadece döviz alımları karşılığında likiditeyi arttıracığını açıklamış ve faizleri yükseltmiştir. Ancak yine de ülkede Kasım krizinden sonra, döviz rezervlerinde tükenme meydana gelmiştir (İmer, 2003'den aktaran: Topallı, 2006: 88).

Faizlerin yükselmesi, kısa süreli borçlarla finanse edilen bankaların bilançolarında yer alıp da, riskli durumda olan tahvillerin düşmesine sebep olmuştur. Bu durumda bankalar, likidite sıkıntısı içerisine düşmüşlerdir. Bankalarda meydana gelen bu likidite sıkışıklığı, gecelik faiz oranlarının yükselmesine yol açmıştır (OECD, 2001'den aktaran: Eren ve Süslü, 2001: 670). Faiz oranlarının yükselmesi ile ülkede panik yaşanmış ve ülkedeki panik ortamını dağıtmak isteyen Merkez Bankası, piyasaya para sürmek zorunda kalmıştır. Sonuçta brüt döviz rezervler, 1 Aralıkta 18 milyar 942 milyon dolara inmiştir (TCMB, 2001).

Kasım krizinin derinleşmesinin önüne geçen gelişmelerden en önemlisi; likidite sıkışıklığından dolayı IMF'in ülkeye ek kredi vermesi ve ne olursa olsun TL'den dövize geçilmemesi için uğraşması olmuştur. Kasım krizinden sonra, IMF'in o kadar uyarısına rağmen kur çıpası sürdürülmüş ve bu kur çıpası için yüksek bir maliyet ödenmiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 25).

Kasım krizinin sonucunda meydana gelen bu olumsuz gelişmelere bağlı olarak yapısal önlemler alınmış ve bu önlemlerde, krizi sonucunda hedeflerin değişilmesi durumu dikkate alınarak IMF'e bir ek niyet mektubu verilmiştir (Turan, 2011: 71). Bu duruma dayalı olarak Kasım krizinin atlatılmış olduğu söylenilebilir.

Toparlayacak olursak; bu kriz her ne kadar atlatılmış olarak görünse de, IMF ile ortaklaşa yürürlüğe koyduğumuz programa olan güvenimiz kalmamış ve bu duruma bağlı olarak gerek iç borçlanma gerekse de dış borçlanmadan dolayı faiz oranları yükselmiştir. Yükselen bu faiz oranları da en çok bankacılık sektörünü etkilerken, kriz sonrasında etkisini reel kesimde hissettirmiştir (Eroğlu ve Albeni, 2002: 213).

3.5.2. 2001 Şubat Krizi

Türkiye ekonomisinde Kasım Krizi ile birlikte, bankaların likidite sıkıntısı yaşaması sonucunda; Merkez Bankasının öz kaynaklarını kullanarak kaynak sağlamaması, TL'yi ilk kez piyasaya sürerek (emisyon) döviz rezervlerine bağlaması, bankaların dışarıya borçlanması, TL'nin aşırı değer kazanması ve cari açıkların giderek artması ile ekonominin içinden çıkamayacağı bir hale düşmesi sonucunda 2001 Şubat krizinin ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmiştir (Çokgezen, 2010: 206-207).

3.5.2.1. 2001 Şubat Krizinin Nedenleri ve Ortaya çıkışı

2000 Kasım krizi, piyasalarda güvensizliğe sebep olmuştur. Bu sebepten dolayı yurtiçinde ve yurtdışında, ikinci bir döviz atağının meydana gelmesi ile bu atağın sona erebileceği konusunda yapılan tahminler kuvvetlenirken; bu şekilde düşünülmesi de daha mantıklı hale gelmiştir. Bu doğrultuda, iktisatçı olan "Rudiger Dornbusch" ile IMF 1. Başkan Yardımcısı olan "Stanley Fischer" Kasım, Aralık ve Ocak aylarına gelindiğinde birtakım toplantılar yaparak, yapılan toplantılarda "Türkiye bundan sonra küçük bir kıvılcımla, bu defa döviz krizi yaşayacaktır" şeklinde bir görüş ortaya atmışlardır (Uygur, 2001'den aktaran: Bastı, 2006: 119). Aynı şekilde, yurtiçinde de ikinci bir döviz krizinin yaşanacağı konusunda bir görüş belirtmişlerdir (Ertuna, 2001). Ortaya çıkan bu olumsuz gelişmeler, faiz oranlarının yükselmesine yol açmış ve 2000 Kasım krizi ile sağlanamayan güven ortamı sonucunda piyasaların ateşi düşürülebilmiştir. Sonuçta Türkiye'de 2001 Şubat krizi ortaya çıkmıştır (Bastı, 2006: 120).

2001 Şubat krizinin ortaya çıkmasında; kamu açıklarının artması, yükselen borçlanma politikaları ve bu durumun sonucunda reel faizlerin yükselmesi, yükselen reel faizlerle birlikte Türkiye'ye yabancı sermayenin girmesi (ülkeden sıcak paranın çekilmesi) ve ülkeye giren yabancı sermaye ile birlikte, ekonomiden karlı bir şekilde çıkılmasına aracılık eden düşük kur politikaları etkili olmuştur. Bütün bu gelişmeler, ülkedeki cari açıkların artmasında etkili olmaktadır. Ayrıca bu krizin ortaya çıkmasında; mali yapısı sağlam olmayan bankaların likidite sıkıntısı yaşamaları ve sonuçta, bankaların açık pozisyonlarının artmaya başlaması etkili olmakta ve krizi alevlendirmektedir (Çokgezen, 2010: 207).

Bu faktörler dışında Şubat 2001 krizinin ortaya çıkmasında özellikle, döviz piyasalarında meydana gelen canlanmalar etkili olmaktadır (Sak, 2001'den aktaran: Özçuban, 2011: 170).

Bu kriz bir bakıma, 1999 yılında meydana gelen istikrar programını ortadan kaldırıcı bir kriz olmakla birlikte, 19 Şubat 2001 yılında siyasal alanda bir tartışmanın gündeme gelmesi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Milli Güvenlik Kurulu toplantısında o zamanın Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında çıkan bir tartışmadan kaynaklanan bu kriz ile birlikte, Kasım krizinden daha büyük ölçekli olan dövizlere talebin artması sonucunda Türkiye'de spekülâtif saldırılar başlamıştır.

Bu kriz de Kasım krizi gibi, dövize olan talebin artması sonucunda meydana gelmiş; ancak bu krizin Kasım krizinden tek farkı; dövize olan talebin artmasında yabancı bankaların yanı sıra, yerli bankaların da bu duruma katılmasıdır (Eroğlu ve Albeni, 2002: 213-214). Ayrıca bu kriz, 1994 yılında Türkiye'de ortaya çıkan Kasım krizi ile benzer özellikler göstermesine rağmen bu krizde, ödemeler bilançosunda meydana gelen dengesizliklerin rolü göreceli olarak daha büyüktür (Tiryaki, 2002'den aktaran: Kutluay, 2011: 65).

Şubat krizi atlatılmış olarak gözüксе de, asıl olarak bu kriz varlığını sürdürmektedir. Ayrıca bu kriz, 2000 Kasım krizinin devamı niteliğindedir (Topallı, 2006: 89). Bu krizin meydana gelmesinin sonucunda Kasım krizinde olduğu gibi; faizler çok fazla yükselmiş ve yükselen faizler, dövizlere olan talebin artmasını engelleyememiştir. Bu sebepten dolayı bu kriz, döviz krizi olarak da bilinmektedir (Uygur, 2001).

Kasım 2000 krizinin hemen ardından, Türkiye'de Şubat 2001 krizi patlak vermiştir. Ancak bu çalışmada krizlerin ortaya çıkış sebeplerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülerek, öncelikle 2001 krizinin doğmasına yol açan etkenlerden bahsedilecektir. Bu doğrultuda Topoğlu (2010: 40)'a göre, 2001 Şubat krizinin doğmasına yol açan göstergeler şunlardır:

- Kısa süreli dış borçların, Kasım 2000 krizi öncesinde ve sonrasında da artış göstermesi
- Hazinesin Kasım 2000 krizinden, 17 Şubat 2001'deki 7,5 milyar dolar olan ödemesine kadar çok rahatlması ve herhangi bir borç ödemesinin olmaması

Ayrıca bu göstergeler dışında; dış borçlar/döviz rezervleri ve M2Y/ döviz rezervleri oranlarında meydana gelen artışlar, Şubat 2001 krizinin en önemli göstergelerini oluşturmaktadır (Topallı, 2006: 89).

Şubat 2001 krizinin doğmasına yol açan göstergelerden bahsettikten sonra, bu göstergelerden yola çıkarak krizin ortaya çıkış sebeplerini ele alabiliriz. Bu bağlamda, genel olarak 2001 Şubat krizine yol açan sebepler şunlardır (Özduvak, 2007'den aktaran: Academia, t.y.):

- 1999 yılı İstikrar programında, düzeltici devalüasyonların yeterli olarak yapılmaması ve yapısal reformların tamamlanamaması sonucunda mali disiplinin sağlanamaması ve sonuçta bütçe açıklarının artması
- İç tüketim mallarına yönelik olan talebin çok fazla artması sonucunda, dış ticaret açıklarının meydana gelmesi ve yükselen enflasyonun önüne geçilememesi
- Kısa süreli sermaye hareketlerine karşı yeterli tedbirlerin alınmaması
- Bankacılık kesiminin açık pozisyon bırakması konusunda meydana gelen riskler
- Kasım krizi sonrasında bankaların likidite sıkışıklığına uğraması ile likiditeye olan talebin artması ve bu durumda Merkez Bankası kaynaklarının yetersiz kalması
- Özellikle 2000 yılında artan ithalatın, dış ticaret açıklarına ve cari açığa sebep olması
- Bütçe açıkları ve yüksek enflasyonun ülkede sürekli hale gelmesi

Bu sebeplerin dışında; siyasal ortamda gerginliklerin yaşanması ve tartışmaların meydana gelmesi, bu krizin ortaya çıkmasında etkili olan bir diğer sebep olmaktadır (Şimşek, 2007'den aktaran: Özçuban, 2011: 170).

3.5.2.2. 2001 Şubat Krizinin Sonuçları

Şubat 2001 krizinin sonucunda, ekonomide bir güvensizlik ortamı oluşmuştur. Bu güvensizlik ortamı, ülkeden yabancı sermaye çıkışına yol açmış ve bu doğrultuda, krizin etkisi altında olan ülkemizden tam olarak 4 milyar 515 milyar dolar, yabancı sermaye çıkmıştır.

Krizin yaşandığı sırada enflasyon oranlarında da bir artış meydana gelmiş ve % 68,5 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de meydana gelen bu kriz üretim sektörünü derinden etkileyerek, üretimin düşmesine yol açmıştır. Bu duruma bağlı olarak, Türkiye’de zaten düşük oranlarda meydana gelen büyüme rakamları, 2001 krizi ile birlikte negatif bir değer almıştır (Academia, t.y.).

Kriz sonrasında, Türkiye ekonomisinin % 8,5-9 oranında durgunluğa girmesi sonucunda, ulusal gelirden azalma meydana gelmiştir (51 milyar dolar). Bu duruma bağlı olarak, fert başına düşen gelir 725 dolar gerilerken; tam 1,5 milyon kişi işinden olmuştur. Enflasyon oranları da % 70’in üzerine çıkmış, hazinenin faiz üzerinden borçları % 100’ün üzerine çıkarak, % 101 oranında gerçekleşmiş olmakla birlikte, iç borç ve dış borç yükünde artma meydana gelmiştir (Karluk, 2002: 477).

2001 krizi sonrasında, Türkiye ekonomisinde göreceli olarak istikrar sağlanmış ve bu durumun da, bankacılık sektörüne yansdığı görülmektedir. Bu gelişmeye bağlı olarak, 2001 yılında ortaya çıkan ekonomik kriz sonrasında Türkiye ekonomisinde % 9,5 oranında bir küçülme meydana gelmiştir. Ancak bu durumu takip eden yıllarda IMF’in desteklemiş olduğu 1999 yılı istikrar programı ile birlikte, ekonomik büyüme hızında bir rekor gerçekleşmiştir.

Bu doğrultuda, 2002 yılında % 7,9 oranında gerçekleşen büyüme hızı 2003 yılında % 5,9’ a düşerken, 2004 yılında tekrar yükselmiş ve % 9,9 oranında rekor kırmıştır. Ancak büyümenin sürdürülebilirliği konusunda tartışmalar meydana gelmiş ve diğer taraftan 2004 yılında gerçekleşen bu hızlı büyümeye rağmen, % 10,3 oranında işsizlik meydana gelmiştir.

2001 yılı sonrasında yaşanan en önemli gelişmeler de, dış ticaret ve cari açıkların meydana gelmiş olmasıdır. 2000 yılında 22 milyar dolar olan dış ticaret açığı, 2001 krizi sonrasında 2004 yılında 24 milyar dolara çıkmıştır. 2000 yılında 10 milyar dolar olarak gerçekleşen cari açıklar da, 2004 yılında 15,5 milyar dolara yükselmiştir. Bu açıklar; ABD’nin düşük faizleri seyretmesi ve beklentisinin uluslararası likidite fazlası olması ile birlikte, önlenememiştir (Turan, 2011: 73-74).

2001 yılında Türkiye ekonomisi, 2. Dünya Savaşı’nın ardından en büyük ekonomik durgunluğu yaşamıştır. GSMH, 2001 krizinde tam olarak 50 milyar dolar azalmıştır. Türkiye’de bu dönemde yaşanan hızlı devalüasyondan sonra, enflasyonda bir artma meydana gelmiş, yükselen enflasyona bağlı olarak da ülkenin iç ve dış borç yükü artmıştır.

1990 yılı sonrasında ortaya çıkan ve çok ciddi boyutlara ulaşarak, Türkiye’yi derinden etkileyen 2001 Şubat krizi sonrasında, 2002 yılında Türk milleti, çok ciddi boyutlarda sefalet yaşamış ve çok ağır iç-dış borç yükü altına girmiştir. Türkiye’nin bu olumsuz gelişmelerden kurtulabilmesi ancak 2004 yılında olmuştur.

Toparlayacak olursak; 2001 yılı, sadece uygulanmakta olan programın değişmesinden dolayı değil, tüm taşları yerinden oynatarak Türkiye’de derin yaralar açmıştır (Karluk, 2005’ten aktaran: Turan, 2011: 75). 21 Şubat 2001 yılında meydana gelen bu kriz, ‘‘Kara Çarşamba’’ olarak adlandırılmakta olup, Türkiye Cumhuriyet Tarihi’nin de ayrıca en büyük ekonomik krizidir (Wikipedia, 2016).

3.5.3. 2000 Kasım-2001 Şubat Krizlerinden Çıkış Politikaları:

2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

2001 yılının Şubat ayında Türkiye’de ortaya çıkan ve ilk olarak kamu sektörünü etkileyen, daha sonra da mali sektöre yayılıp, reel sektör üzerinde etkisini gösteren bu mali kriz, reel sektör üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu duruma bağlı olarak ekonomideki düzen altüst olmuş ve ülkede istikrar sağlanamamıştır (Kutluay, 2011: 67).

Bu doğrultuda, 14 Nisan 2001 yılında açıklanacağı kamuya duyurulmuş olan ve daha sonra 3 Mayıs 2001 tarihli niyet mektubu ile biçimlendirilen bu program (Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu, 2001’den aktaran: Özçuban, 2011: 175), Şubat 2001 krizinin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak ve ekonomideki istikrarı yeniden sağlayabilmek amacı ile Mayıs 2001 tarihinde uygulanmaya başlanmıştır (Tarı ve Koç, 2010’dan aktaran: Kutluay, 2011: 67).

Önceden ‘‘Ulusal Program’’ olarak adlandırılan bu program, daha sonradan ‘‘Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’’ olarak adlandırılmıştır (Turan, 2011: 77). Bu program, döviz çıpasının sürdürülmesi yerine dalgalı kur sistemine dayanan bir para programıdır. Bu yönüyle bu program, 2000 Kasım-2001 Şubat krizleri öncesinde uygulamaya konulan 1999 İstikrar Kararlarından ayrılmaktadır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 26).

GEGP genel olarak; dalgalı kur sistemi ile enflasyonla mücadele edebilmeyi, bankacılık sektöründen başta Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) bünyesindeki bankalar olmak üzere, kapsamlı biçimde düzenlemelerin yapılması ile bankacılık kesimi ile reel kesim arasında sağlıklı ilişkiler kurabilmeyi, enflasyon hedeflerine yönelik olarak gelirler politikasını sürdürebilmeyi ve bütün bunları yerine getirecek düzenlemeleri yaparak, sağlam bir altyapıyı oluşturabilmeyi planlamaktadır (Tarı ve Koç, 2010’dan aktaran: Kutluay, 2011: 67).

3.5.3.1. Programın Temel Amaç ve Araçları

2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, önceki ortaya çıkmış olan programlara göre daha farklıdır. Bu programın, önceki programlardan ayrılan en önemli farkı; çok keskin mali, ekonomik ve yapısal değişimleri içermesi ve yeniden yapılanmayı öngörmesidir. Bu program ile genel olarak, ülkemizin ekonomik ve siyasal sisteminde meydana gelen köklü değişiklikler ile siyasetin kontrol altına almış olduğu ekonomik kaynakların mümkün olabildiği kadar sınırlandırılması amaçlanmaktadır (Akın, 2009: 71).

Bu programın temel amaç ve araçları şunlardır; ekonominin yeniden yapılandırılması ile Türkiye ekonomisinde kalıcı istikrarı sağlamaya yöneliktir. Bu doğrultuda programın temel amacı şudur:

Döviz kuru sisteminin terk edilmesi sonucunda ülkede ortaya çıkan güvensizlikleri ve ülkede oluşan istikrarsızlığı tamamen ortadan kaldırabilmek ve bir daha bu durumun yaşanmaması adına geriye dönmek için, kamu yönetimi ve Türkiye ekonomisinin yeniden yapılandırılmasına yönelik olarak oluşturulan altyapıyı sağlamlaştırabilmektir (Serin ve Bastı, 2001'den aktaran: Fırat, 2006: 231).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) bu temel hedefleri doğrultusunda şunları amaçlamaktadır (Aydın, 2003: 212):

- Programın öngördüğü bu temel hedeflerine ulaşabilmesi ve bunun için de ekonominin yeniden yapılandırılabilmesine yönelik önlemlerin alınması konusunda, kesin bir siyasi taahhüdü ve desteği içermesi
- Kamudaki kaynakları tahsis etme sürecinde, şeffaflık ve hesap verilebilir özelliğini sağlamak, akla uygun gelmeyen müdahaleleri geri dönüşünün asla olmayacağı bir şekilde önleyebilmek, iyi yönetimi sağlayabilmek ve yolsuzluklarla baş edilebilmek
- Bütün bu gelişmeler uğruna katlanılan onca fedakârlıkların önüne geçebilmek ve piyasalardaki güven ortamını tekrardan oluşturabilmek.

Program, bu temel ilkeler içerisinde kendine birtakım alt hedefleri belirlemiştir. Bu hedefleri ise genel olarak şu şekilde özetleyebiliriz (Erdem, 2013):

- Dalgalı kur sistemini benimseyen bu programda, enflasyonla mücadeleyi sürdürebilmek
- Bankacılık sektöründe yeniden yapılanmaya yönelik önlemleri alarak, bankacılık sektörü ile reel sektör arasındaki ilişkileri sağlamlaştırabilmek
- Kamu açıklarının artmasıyla oluşan dengesizliklerin önüne geçerek, kamu finansman dengesini güçlendirebilmek

- Enflasyon hedefi doğrultusunda ve toplumsal uzlaşma yolunun tercih edilmesi ile gelirler politikasını sürdürebilmek
- Etkinlik, esneklik ve şeffaflığın sağlanabilmesine yönelik sağlam bir altyapı oluşturabilmek

Programın kendisine ait belirlemiş olduğu bu alt hedeflerden özellikle de, enflasyon hedefi doğrultusunda şunu söyleyebiliriz: bu program asıl olarak enflasyon hedeflemesi politikasına dayanmakta olup, programın uygulanması ile birlikte 2002 yılından 2003 yılına kadar, TÜFE'nin % 20'den % 15 oranına indirilmesi hedeflenmiştir (Kandemir, 2005: 138).

GEGP'nin en nihayet bu amaçları dışında, nihai amacı ise şudur: Etkin kaynak kullanımındaki verimliliği arttırarak sürdürülebilir bir gelişme ortamını sağlayabilmek, dışa açık bir yaklaşımı ele alarak piyasadaki rekabet gücümüzü arttırabilmek ve bu doğrultuda; ülke ekonomisinde büyümeyi sağlayarak, yatırımları arttırarak ve yeni istihdam alanları oluşturarak halkımızın geleceğe umutla bakabilmesini sağlayabilmektir (Türkiye Cumhuriyet Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, t.y.'den aktaran: Kandemir, 2005: 99).

Söz konusu olan bu hedeflere ulaşılabilmesi; Türkiye'de makroekonomik dengelerin kurulabilmesine bağlıdır. Ancak söz konusu olan bu makroekonomik dengeler, Türkiye ekonomisini kısa sürede durgunluğa sokmaktadır. Bu durumun düzelebilmesi de, toplumdaki bütün kesimlerin fedakârlık yapabilmesini gerektirir (Turan, 2011: 77). Programın öngördüğü bu hedeflere ulaşabilmesi ve ekonomiyi yeniden düzene sokabilmek amacıyla Türkiye ekonomisinin yeniden yapılandırılabilmesi için, kesin bir siyasi taahhüdünün ve gerekli desteğin sağlanması gerekmekte olup, artık eski düzene dönebilmek mümkün değildir (Kandemir, 2005: 117).

Toparlayacak olursak; Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının temel hedefleri de dâhil olmak üzere, asıl düşüncesi şudur: Eğer Türkiye gerekli yapısal reformları yerine getirebilirse; küreselleşme sürecine daha sağlıklı bir şekilde ayak uydurabilecek, dünya ekonomisinin sunmuş olduğu fırsatlardan daha etkin bir biçimde yararlanabilecek ve bu sayede Türkiye daha hızlı büyüyüp, gelişebilecektir (Ay ve Karaçor, 2001'den aktaran: Turan, 2011: 78).

3.5.3.2. Program Çerçevesinde Yapılan Yasal Düzenlemeler

2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin meydana gelmesi ile birlikte, Türkiye'de en önemli sorunu teşkil eden yükselen enflasyon oranlarının düşürülebilmesi ve uzun süre düşük seviyelerde kalabilmesi için, Türkiye'de üretim ve verimlilik artışı sağlanmalı yani, rant ekonomisinden üretim ekonomisine geçilmelidir. Aksi takdirde, yükselen enflasyon oranları düşmeyecek ve bu durum Türkiye'de hep sorun oluşturacaktır.

Bu doğrultuda, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında yapısal sorunların çözülebilmemesinin tek yolu; enflasyonla mücadele edebilmektir (Eroğlu ve Albeni, 2002: 220). Ayrıca son zamanlarda art arda meydana gelmiş olan bu krizler sonucunda, ekonomide bir takım sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar, Türkiye’de ekonomik istikrarın bozulmasına yol açmıştır.

Bu gelişmelere dayalı olarak Türkiye ekonomisinde istikrarın sağlanabilmesi amacıyla; toplumda oluşan güven bunalımını ortadan kaldırabilmek, iktisadi etkinliği sağlayabilecek reformların gerçekleştirilmesi, enflasyonla mücadele edilmesi, sürdürülebilir büyüme ortamının oluşturulabilmesi ve gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi için bir takım önlemlerin alınması ve gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir (Eroğlu ve Albeni, 2002: 236).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile de, Türkiye’de var olan bu yapısal sorunları çözebilmek amacıyla dört ana alanda 15 yasal düzenlemenin yapılması gerektiğine karar verilmiştir (Kandemir, 2005: 139).

Program çerçevesinde yapılan bu dört temel alan şunlardır (Eroğlu ve Albeni, 2002: 220):

- Mali sektörün yeniden yapılanması
- Devletin şeffaflığının artması ve kamu sektörünün güçlendirilmesi
- Ekonomide rekabet ve etkinliğin arttırılması
- Sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi

Bu dört temel alana dayalı olarak yapılan düzenlemelerin içeriğinden bahsetmek gerekirse, kısaca şu şekilde bahsedebiliriz:

Mali sektörün yeniden yapılandırılmasına yönelik olarak ele alınan bu düzenlemenin içeriğinde, genellikle bankacılık sektörü ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu doğrultuda, Merkez Bankası yasası değiştirilmiş ve ayrıca bankacılık yasasında değişiklik yapılmıştır. Bu alanda bütçeye ait olan kanunda da değişiklik yapılarak, Merkez Bankası’nın görevlerine ilişkin zararlara son verilmiş ve kamulaştırmaya yönelik kanun yasalaştırılmıştır (Erdem, 2001’den aktaran: Fırat, 2006: 231-232).

Devletin şeffaflığının artması ve kamu sektörünün güçlendirilmesi çerçevesinde yapılan bu düzenlemeler içerisinde; KİT’lerin ve kamu bankalarının görev zararlarının ortadan kaldırılması ve bu zararların ortaya çıkmasına yol açan uygulamalara son verilmesi, devletin borçlanmasına dayalı olarak oluşturulan sistemlerin tekrardan ele alınması ve bütçe içinde ve dışında olan fonların, tasfiye edilmesi yer almaktadır (Tezmen, 2001’den aktaran: Fırat, 2006: 232).

Ekonomideki rekabeti ve etkinliği arttırmaya yönelik alandaki düzenlemelerin içeriğinde de; şeker, tütün ve doğalgaz gibi yasaların çıkartılması yer almaktadır. Bu yasalar daha çok; ihracatın arttırılmasını ve ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişini teşvik etmektedir (Serin ve Bastı, 2001’den aktaran: Fırat, 2006: 232).

Sosyal dayanışmanın güçlendirilmesine yönelik alanda yapılan bu düzenlemeler içerisinde de; AB’nin ulusal programında kısa süreli önceliklerin arasında yer alan ve yasanın hazırlanmasında sosyal taraflar ile görüşmelerin yapılmasını içeren; ‘‘İş Güvencesi Yasası’’ ile toplumun bütün kesimleri arasında uzlaşma ve işbirliğinin geliştirilmeye çalışıldığı; ‘‘Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasası’’ yer almaktadır (Parasız, 2003: 600).

GEGP çerçevesinde bu dört temel alanda yapılması öngörülen yasal düzenlemeler, Tablo 4’de kısaca şu şekilde gösterilmektedir:

Tablo 4: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı: Öngörülen Yasal Düzenlemeler

1. Bütçe Kanunundaki Değişiklikler	Yasalaşmıştır
2. Görev Zararlarını Kaldıran Kanun	Yasalaşmıştır
3. Borçlanma Kanunu	Yasalaşmıştır
4. Kamulaştırma Kanunu	2004 yılının Ocak ayında yasalaştırılması planlanmaktadır
5. 15 Bütçe ve 2 Bütçe Dışı Fonun Kapatılması İle İlgili Olan Kanun	Yasalaşmıştır
6. Kamu İhale Kanunu	Yasalaşmıştır
7. Merkez Bankası Kanunu	Yasalaşmıştır
8. Bankalar Kanununda Yapılan Değişiklikler	Yasalaşmıştır
9. İş Güvencesi Kanunu	Yasalaşmıştır
10. Ekonomik ve Sosyal Konsey Kanunu	Yasalaşmıştır
11. Sivil Havacılık Kanununda Yapılan Değişiklikler	Yasalaşmıştır
12. Telekom Kanunu	Yasalaşmıştır
13. Şeker Kanunu	Yasalaşmıştır
14. Tütün Kanunu	Yasalaşmıştır
15. Doğalgaz Kanunu	Yasalaşmıştır

Kaynak: Aydın, Ü. (2003). *Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Toparlayacak olursak; Program çerçevesinde öngörülen bu düzenlemelerde yoksulluğu önlemeye yönelik ele alınan düzenlemelerin de olduğu görülmüştür. Bu duruma bağlı olarak çalışmada, bu konunun ele alınma amacı; Türkiye’de ortaya çıkan bu iki krizin olumsuz etkilerinin bir sonucu olarak, yoksulluk konusunda ne gibi düzenlemelerin yapıldığını ve bu düzenlemelerden hangilerinin yürürlüğe girdiğini ortaya koyabilmektir. Fakat bu çalışmada, bu bölümden çok ayrıntılı olarak bahsetmek yerine, ana hatlarıyla bahsedilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Aksi takdirde çalışma amacından sapacaktır.

3.5.3.3. Programın Aksayan Yönleri

Türkiye’de art arda ortaya çıkan Kasım ve Şubat krizlerinin olumsuz etkileri sonucunda uygulanmasına karar verilen Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının bazı aksayan yönleri bulunmaktadır.

Konjonktürel açıdan bakacak olursak programın göremediği, eksik gördüğü veya yaptığı yanlışları şu şekilde açıklayabiliriz (Parasız, 2003: 601-602):

- Likidite daralmasının boyutları: Programda, 21 Şubat 2001 krizi şokuna bağlı olarak Türkiye ekonomisinde meydana gelebilecek likidite darlığı hesaba katılmamıştır. Mesela Türkiye’de para stoklarında; emisyon, parasal taban, M1, M2 gibi her çeşit daralma meydana gelirken, bir taraftan da Türk ekonomisinin kendi yaratmış olduğu vadeli çeklerden para stoklarının aniden ülke ekonomisinden çekildiği veya çekileceği öngörülmemiştir. Böylece Türk özel sektörü, likidite darlığına düşmüş ve ülke ekonomisinde resesyon meydana gelmiştir. Oysaki 21 Şubat krizi sonrasında meydana gelen bu likidite darlıklarının bir kısmı, senyoraj yoluyla elde edilecek gelirlerle giderilebilirdi.
- Akreditif açacak ve teminat mektubunu verebilecek hiçbir bankanın bulunamaması: Bu doğrultuda 21 Şubat tarihinde meydana gelen krizde TL dolar karşısında değer kaybetmiş ve yeteri kadar ihracat artışı sağlanamamıştır. Ayrıca bazı özel bankaların birleşmeleri konusunda teşvik edilmesi, Türkiye’deki sermaye yeterlilik oranlarını yükseltmek yerine bu bankaların BDDK kapsamına alınmaları, ekonomideki reel sektöre aktarılacak olan fonları, hemen hemen sıfıra düşürmüştür.
- Bazı özel bankaların, bankacılık reformuna yönelik birleşmelerinin teşvik edilmesi: Bankacılık sistemi, 1990’lı yıllardan bu yana kamunun iç borçlanma senetlerini satın alabilmek için yeterli miktarda fon bularak,

önemli ölçüde faiz geliri elde etmeye çalışmıştır. Bu duruma bağlı olarak bankacılık sistemi, özel sektöre neredeyse kredi vermemeye başlamıştır. Bu sebepten dolayı, 2001-2002 yıllarında harcanan paraların boyutları son derece korkutucu olmuş ve reel sektör adeta unutulmuştur. Yanlış üzerine yanlışın yapıldığı bu durum da, 2000-2001 Türkiye krizlerinin derinleşmesine ve bu konuda reel sektörün derin yaralar almasına yol açmıştır. Oysa bankacılık sektörüne aktarılan bu fonlardan biri bile reel sektöre aktarılmış olsaydı, krizler bu kadar derinleşmeyecek ve Türkiye, ortaya çıkan krizleri çok kolay bir şekilde atatabilecekti.

Ayrıca Türkiye’de bu programın uygulanma sürecinde, öngörülen reform hareketlerine yönelik olarak da bazı aksamalar meydana gelmiştir. Bu aksamalara yol açan sebepler şunlardır:

- Ekonomik Argümanlar: Krizlerin tam olarak etkisini göstermemesi, uygulanan politikaların hangilerinin daha iyi olduğu ve politikalarda uygulanan stratejilerin sonuçlarında ne olacağı konusunda tam olarak bir bilgiye sahip olunmamasından kaynaklı olarak ortaya çıkan; bilgi ve beceri eksikliği, geciktirmeler ve ihmaller, yapılacak reformların iyi zamanda değil de, kötü bir zamanda kabul edilmesi
- Kazanılmış Olan Haklardan Vazgeçmenin Güçlüğü: Bu hakkı elinde bulunduranların halkın yararına da olsa, bu haklarını kaybetmek istememeleri, zengin kesimlerin maliyetli davranmaları ve istikrar önlemlerin nimetlerinden külfetsiz olarak yararlanılmak istenilmesi.
- Bireysel Menfaatlerle İlgili Ortaya Çıkan Belirsizlikler: Kamusal mallara olan istikrarın külfetlerinden herkesin eşit olarak yararlanmak istemesi ve kabul edilecek reformların meydana getirmiş olduğu yararların belirsizliklerinden dolayı politika değişikliğinin meydana gelmesi.
- İletişim ve Bilgi Başarısızlıkları: Vizyona sahip olan liderler ile siyasi temsilciler arasında iletişim sırasında ve bilgi aktarımı konusunda, zaman zaman anlaşmazlıkların meydana gelmesi ve vekillerin asılları arasında asimetrik enformasyon sorununun var olmasından dolayı, vekillerin asıllarına yapılan reformların sonuçlarını tam olarak söyleyememeleri.

Bu aksamalar, IMF ile olan ilişkilerimizin bozulmasına neden olmuş ve Türkiye’de ortaya çıkan Kasım 2000-Şubat 2001 krizlerinin derinleşmesine yol açmıştır (Parasız, 2003: 606-607).

3.5.3.4. Programın Sonuçları ve Değerlendirilmesi

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında uygulamaya konulan GEGP ile birlikte, sabit kur sisteminden dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Dalgalı kur sistemine geçilmesi sonucunda, Türkiye’de yüksek oranlı devalüasyonlar meydana gelmiş ve devalüasyonlara bağlı olarak, 2002 yılındaki ihracat artış göstermiştir (% 12). Aynı zamanda bu dönemde, iç talepte bir canlanma meydana gelmiştir. Bu doğrultuda ihracatın artması ve iç talepte canlanmanın meydana gelmesi sonucunda, özel sektör üretimi artış göstermiştir. Ayrıca bu dönemde program çerçevesinde de, IMF’den 8 milyar dolarlık kredi alınmış ve bu duruma bağlı olarak MB’nin döviz rezervlerinde bir artış meydana gelmiş ve sonuçta, GSMH 2002 yılında % 6,5 oranında büyümüştür. Büyümeye bağlı olarak da ithalat artmış ve cari açık/GSMH oranı, kriz döneminde artarak % 1 olmuştur. Ancak kriz döneminde, özel sektörün çok fazla etkili olması ve birçok kişinin işinden olması sonucunda, işsizlik oranları % 10,4 gibi çok yüksek bir seviyeye ulaşmıştır.

Programda sıkı para ve maliye politikalarının uygulanması sonucunda, enflasyon oranları kontrol altına alınmış ve kriz dönemine göre daha düşük olmaları yolunda gayret edilmiştir. Ayrıca bu politikaların uygulanması ile birlikte, iç ve dış borç stoklarında azalma meydana gelmiştir. Bu durumlara bağlı olarak da kamu kesiminin borçlanma ihtiyacı/GSMH oranı % 15’ten % 8’e gerilemiştir.

Bu gelişmelere bağlı olarak, bir süre sonra gecikmeli de olsa IMF’in destek vermesi sonucunda uygulamaya konulan bu programda, ekonomik göstergelerde az da olsa bir iyileşme görülmüş olsa da, kriz öncesindeki ekonomik seviyeye ulaşılamamıştır. Bu programın uygulanma süreci, 2003 yılının ilk çeyreğinde de devam etmiştir.

2003 yılında Nisan ayından itibaren faiz oranları gerilemiş, bu gerileme tüketim ve ihracatın artmasına neden olurken; bir yandan da üretim ve yatırımları arttırarak, ülkedeki istihdamı arttırmaya yönelmiş ve bu duruma bağlı olarak da, ülkemize yabancı sermaye girmeye başlamış ve enflasyon oranlarında azalma eğilimi meydana gelmiştir. Bu gelişmeler, ekonomideki belirsizliklerin azalması sonucunda mali piyasalardaki istikrarın yeniden sağlanmasına rağmen, cari açıkların artmasına neden olmuştur. Ancak Irak savaşının ardından, Türkiye’deki hızlı büyüme sürecine yönelik olarak beklentiler artmıştır. Bu doğrultuda, 2003 yılında öngörülen % 5’lik GSMH büyüme hedefine ulaşılabildiğini söyleyebiliriz (Aydın, 2003: 223-227).

Genel olarak bir değerlendirme yapmak gerekirse; Kasım 2000- Şubat 2001 krizleri sonrasında stagfasyonist bir ortamda uygulamaya konulmasına karar verilen bu program,

kesin olarak makroekonomik hedefler ortaya koyamamış ve bu yüzden bu programda, krizlerden kaynaklanan belirsizlik ortamından bir türlü çıkılamamıştır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının kaynaklarına bakılarak da bir sonuca varılacak olursak, bu krizlerden sonra 15.000'e yakın KOBİ kapanmış ve milyonlarca kişi işinden olmuştur. Ayrıca söylemek gerekirse; bu program, artan işsizlik sorununa bir çare bulamamakla birlikte, Türkiye'nin içinde bulunduğu yüksek enflasyon ve ekonomik durgunluk ortamından çıkabilmesine gücü yetmemiştir (Güloğlu, 2001'den aktaran: Özçuban, 2011: 177).

3.6. 2008 KÜRESEL MALİ KRİZ

1980 yılından itibaren liberalizasyon politikalarının uygulanması ve teknolojiye meydana gelen yeniliklerin sonucunda finans piyasalarında rekabet iyice artmıştır. Yine bu dönemde başta ABD ve Avrupa'daki ülkeler olmak üzere, bankacılık sektöründe asimetrik enformasyon sonucunda ekonomide hızlı büyüme gerçekleşmiştir. Hızlı büyümenin gerçekleştiği bu dönemde, gayrimenkul fiyatlarında aşırı bir artış meydana gelmiş ve bu gelişmeye bağlı olarak Türkiye'de ortaya çıkan ekonomik krizler gözlemlenmiştir.

Son olarak Türkiye'de 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri sonrasında, 2007 yılının ortalarına gelindiğinde ABD finans piyasalarının Mortgage sisteminde problemler meydana gelmiştir. Bu problemlerin açığa çıkması ve 2008 yılının Eylül ayına gelindiğinde dünyanın en büyük bankalarından biri olan Lehman Brothers, bu dönemde yüksek düzeye ulaşan borçlarını ödeyemeyince iflas etmiştir. Bankanın iflas etmesi sonucunda da 2008 Krizi ortaya çıkmıştır. Bu kriz, tüm piyasa ekonomilerinden başta finans sektörü olmak üzere, bu sektörün yanı sıra reel sektörleri de ciddi olarak etkilenmiş ve ağır tahribatlara yol açmıştır (Korkmaz ve Tay, 2010).

Bu kriz, tüm dünyayı etkisi altına almakla birlikte, tüm dünyada ekonomik durgunluğa yol açtığından "Küresel Mali Kriz" olarak adlandırılmaktadır. Küresel mali kriz olarak adlandırılan bu kriz bir sonraki bölümde anlatılacağı üzere, daha sonradan likidite krizine dönüşmüştür. Ayrıca tüm dünyayı etkisi altına alan bu kriz, 1990 yılından önce ortaya çıkan ve ilk ekonomik kriz olan 1929 Dünya Ekonomik Krizinden sonra dünyanın yaşadığı en büyük kriz olarak adlandırılmaktadır (Prezi, 2014a).

Tüm dünyayı etkisi altına alan, başta finans sektörü olmak üzere reel sektörü de ciddi bir şekilde etkileyen ve bu sektör üzerinde ağır tahribatlara yol açan bu kriz, Türkiye ekonomisinin reel sektörünü de ciddi bir şekilde etkileyerek, ağır darbeler almasına neden olmuştur.

Bu krize yönelik olarak yapılan karşılaştırmalı analizlerden; büyüme, işsizlik göstergeleri, dış ticaret hacmi ve gelir dağılımında adaletsizliğin meydana gelmesi bakımından Türkiye'nin, diğer ülkelere göre bu krizi en ağır olarak yaşayan ülkeler arasında ilk sırada yer aldığını söyleyebiliriz (Korkmaz ve Tay, 2010).

3.6.1. 2008 Küresel Mali Krizin Nedenleri ve Ortaya Çıkışı

2001 yılında resesyona içerisinde olan ABD ekonomisinin bu durumunun yanı sıra, bu dönemde ülkede kullanılan krediler teminat olarak gösteriliyor ve bu duruma bağlı olarak kredilerin yol açtığı riskler, piyasaya yapılan tahvil satışları, yatırım bankaları ve hedge fonlar tarafından kullanılarak üretilen yeni ürünler sayesinde, bütün mali kesime yayılmıştı. Bu durum, konutların fiyatlarının artmasına yol açmış ve yükselen bu konut fiyatları da, risk içeren konut kredilerinin daha da artmasına neden olmuştur. Durum böyle olunca ABD, 2004 yılında konut sahipliği tarihinde zirveye ulaşmıştır (% 96). Ancak bu başarı çok uzun sürmemiş ve 2004 yılında FED, yükselen enflasyonla mücadele edebilmek için tekrar faizleri artırma kararını almıştır. Faizlerin yükselmesi ile birlikte, değişken faizli olan mortgage kredilerinin geri dönüşü zorlaşmış ve bu durum konut fiyatlarının düşmesine neden olmuştur (Ünal ve Kaya, 2009).

FED'in faizleri artırma yönünde karar alması sonucunda konut piyasalarında bir durgunluk yaşanmış ve bu duruma bağlı olarak, konut satış fiyatları ile birlikte kira gelirleri piyasa düzeyinin altında gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda, konut kredisini kullanmakta olan düşük gelirli gruplar kredi taksitlerini ödeyememiştir. Bu durum 2008 yılında ortaya çıkan bu krizin "Mortgage Krizi" olarak adlandırılmasına sebep olmuştur. Bankaların bu duruma bağlı olarak kredi kullanan bu bireylere, alacakları konutların tamamına kadar borçlanma fırsatı vermesi durumunda, bu kişiler kredi borçlarını ödeyemez hale gelmiştir. Kredilerin geri dönme durumunun zorlaşması sonucunda da, ABD Mortgage piyasası likidite sıkışıklığı ile karşı karşıya gelmiştir. Dünyanın en büyük bankalarından biri olan Lehman Brothers, bu gelişmelerden etkilenerek Eylül 2008 yılına gelindiğinde iflas etmiştir. İşte 2008 Küresel kriz, asıl olarak bu gelişmeler neticesinde patlak vermiş ve çok kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır (Erdem, 2013).

2008 krizinin ortaya çıkmasıyla, verilen kredilerin geri dönmesi konusunda yaşanan sıkıntılara bağlı olarak Türkiye'de likidite sıkışıklığının yaşanması durumunda, bankalar bile birbirlerine borç veremez duruma gelmiştir. Bu gelişmelere dayalı olarak 2008 yılının Eylül ayında ortaya çıkan kriz, likidite krizine dönüşmüştür (Afşar, 2011: 47).

Toparlayacak olursak; 2008 yılının son aylarında ortaya çıkan bu kriz, dünyadaki birçok ülkeyi olumsuz olarak etkileyen en önemli ekonomik gelişmelerden biridir. Bu kriz, 1929 yılında Türkiye’de ilk olarak ortaya çıkan ekonomik kriz ile karşılaştırılmaktadır. Bu duruma bağlı olarak Türkiye ekonomisinde meydana gelen bu kriz, 2008 Eylül ayında gözle görülür bir hale gelmiş ve ABD’de bulunan taşınmaz mal piyasaları aniden değer kaybetmiştir. Bu malların satışlarının yapılamaz hale gelmesi ve bu duruma bağlı olarak kişisel iflasların artması da, 2008 krizini tetiklemiştir (Cracks, 2008’ den aktaran: Wikipedia, t.y.).

2008 krizi ile birlikte ortaya çıkan bu olumsuz gelişmelere dayalı olarak ayrıca şunu söyleyebiliriz: ABD, bu kriz sonrasında çok sıkıntılı günler geçirmekle birlikte, dünya tarihinin en derin küçülmelerden birini yaşamıştır (Işık, 2010’ dan aktaran: Afşar, 2011: 43).

Krizin ortaya çıkış sürecini ele aldıktan sonra, ortaya çıkmasına yol açan sebeplerden bahsetmek gerekilirse; 2008 yılının Eylül ayında ortaya çıkan ve ABD başta olmak üzere, tüm dünyayı etkisi altına alan bu krizin sebepleri genel olarak şu dört başlık altında toplanmaktadır (Korkmaz ve Tay, 2010):

- Likidite Bolluğu
- Menkul Kıymetleştirme
- Şeffaflık
- Derecelendirme Kuruluşları ve Denetleyici Kuruluşlar

Likidite Bolluğu: Amerika’da 200’li yılların başlarından itibaren, faiz oranları oldukça düşük seviyelerde kalmış ve bu durum özellikle düşük gelirli olan kişilere cazip gelmiştir. Özellikle 2004 yılında düşük gelire sahip olan kesimlere konut edinebilmeleri için, vergi avantajları gibi birtakım kolaylıklar getirilmiştir. Bu duruma bağlı olarak ABD’deki faiz oranlarının % 1,5’lerden % 5’e doğru yükselmesi, düşük gelirli olan bu kesimleri etkilememiştir. Ancak 2006 yılının sonlarına gelindiğinde bu yıldan itibaren sabit olan krediler, değişkenli kredilere dönüşmüş ve aynı dönem içerisinde de kişilerin gelirlerinde bir artış meydana gelmeyince, kredilerin geri ödenmesi güçleşmiştir.

Bankalar bu dönemde, herhangi bir geliri olmayan kişilere bile kredi vermeye başlamışlardır. Bu duruma kamuoyunda, ‘‘Subprime (Yüksek riskli konut kredisi) kredileri’’ denilmektedir. Bu kredinin verilmesi sonucunda varlık fiyatlarının içinde yer alan konut fiyatları artmaya başlamıştır. Ancak ABD Merkez Bankası olan FED’in faizleri arttırma kararı alması sonucunda, konut fiyatlarında azalma meydana gelmiş ve bu duruma bağlı olarak düşük gelirli olan kişiler, almış oldukları kredileri düzenli bir şekilde ödeyememişler ve bu kredileri geri ödemekten vazgeçmişlerdir.

Menkul Kıymetleştirme: ABD’de likiditenin bol olduğu 2000-2006 döneminde, aldıkları kredileri geri veremeyen bireyler, menkul kıymetleştirme sayesinde ellerinde normalden daha fazla kredi bulundurabilmişlerdir. Menkul kıymetleştirme, paraya dönüştürülmesi mümkün olmayan aktiflerin ihraç edilebilecek ve alım-satımı yapılabilecek menkul kıymetlere dönüştürülmesi durumudur (Alptekin, 2009’dan aktaran: Korkmaz ve Tay, 2010). Bu süreç içerisinde menkul kıymetleştirme; dolaşım kabiliyeti olmayan finansal anlaşmalara, dolaşım kabiliyeti kazandırmaktadır.

2008 Krizinin asıl sebepleri arasında menkul kıymetleştirmenin sayılmasının en önemli sebebi şudur: Menkul kıymetleştirmeden kaynaklanan risklerin bir kurumdan diğerine aktarılabilmesidir. Bu mekanizma ile mali sistem, kriz durumunda kırılgan bir hâl almıştır. Menkul kıymetleştirme ile kredi ödemelerinde aksaklıklar meydana gelmiştir. Bu durumda, hem kredi veren hem de menkul kıymeti satın alan kuruluşlar zarara uğramaktadır (Alantar, 2008).

Şeffaflık: Gelişmiş ülkelerden olan ABD’de hemen hemen birbirlerinden farklı olan her fonksiyon için, birbirleriyle irtibat halinde olan ayrı ayrı mali kurumlar ve mali araçlar oluşturulmuştur. Ancak her fonksiyon için oluşturulan bu mali kurumları ve araçları her defasında takip edebilmek imkânsız olmakla birlikte, saydamlık sorunu ile karşı karşıya gelinmektedir. Bu duruma bağlı olarak 2008 krizinde de, banka ve brokerlerin sahip oldukları varlıkların ne çeşit olduğunu, bu varlıkların değerlerinin ne olduğunu ve hatta muhataplarının kimler olduğunu takip edebilmemiz hiç de kolay olmamakla birlikte, yeterince şeffaf da değildir. Bu durum, 2008 krizinin ortaya çıkış sürecinde dünyanın en büyük bankaları arasında yer alan ‘‘Lehman Brothers’ın’’ iflas etmesi sonucunda ortaya çıkan risklerin hesaplanmasını güçleştirmektedir (Alantar, 2008). Yani burada şeffaf değildir denilirken kastettiğimiz şey; alınan kararlar sonucunda elde edilen bilgilere erişiminin sağlanamamasıdır (Uluslararası Şeffaflık Derneği, t.y.).

Derecelendirme Kuruluşları ve Denetleyici Kuruluşlar: Bankalar ve diğer mali kuruluşlarla ilgili notlar veren Rating kuruluşlarının finanse edilmesi, bu firmalar tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak bu kuruluşlar objektif bir değerlendirme yapamamakta ve firmaların problemlerini her daim tespit edememektedir. 2008 krizi öncesinde de bu kuruluşlar, hem çok etkin değil hem de çok yetersiz kalmaktadır. Bu doğrultuda bu kuruluşlar Türkiye’nin kredi notunu, ancak kriz başladıktan sonra düşürebilmiştir.

Birleşmiş Milletler tarafından ‘‘Yüzyılın Krizi’’ olarak adlandırılan ve IMF tarafından da ‘‘Dünya ekonomisinin 1930’lardan bu yana karşılaştığı en tehlikeli finansal şok’’ olarak adlandırdığı bu kriz, başta ABD olmak üzere; Avrupa’dan Asya’ya,

Japonya'dan Hindistan'a kadar olan tüm dünya ekonomilerini etkisi altına almıştır (Korkmaz ve Tay, 2010).

ABD'de başlayan bu krizin tüm dünyayı etkisi altına almasının nedenlerinden biri de; doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında meydana gelen artışlardır. Sermaye hareketlerinin küresel boyutta artış göstermesinin yanı sıra, ülkeye giren bu yabancı sermayenin gelişmiş ülkelere az gelişmiş olan ülkelere doğru kayması krizin etki alanını daha da arttırmış ve böylece meydana gelen bu kriz, hem gelişmiş ülkeleri hem de az gelişmiş olan ülkeleri etkisi altına almıştır (Karabulut, 2009: 410).

2008 krizi, bu düzenleyici ve denetleyici kuruluşlardan en popüler olan kurumları iflasa sürüklemiş, bu kurumlardan bazılarını da iflasın eşliğinden kurtarmıştır. Bu kurumlardan iflasa sürüklenen ve kurtulanları şu şekilde gösterebilir:

Tablo 5: Derecelendirme ve Denetleyici Kuruluşlar: İflas Edenler ve Kurtarılanlar

16 Mart 2008	ABD'nin en büyük bankalarından olan Bear Stearns, hisse başına 2 dolardan toplamda 236 milyon dolara, JP Morgan'a satılmıştır.
8 Eylül 2008	Fannie Mae ve Freddie Mac kamulaştırılarak kurtarılmıştır.
14 Eylül 2008	ABD'nin 158 yıllık yatırım bankası olan Lehman Brothers iflas etmiş, Merrill Lynch ise, 50 milyar dolar gibi sembolik bir değer karşılığında Bank of Amerika'ya satılmıştır.
16 Eylül 2008	Dünyanın en büyük sigorta şirketi olan AIG, batmak üzere iken kamulaştırılarak kurtarılmıştır.
21 Eylül 2008	Goldman Sachs ve Morgan Stanley'e mevduat bankacılığı izni verilerek kurtarılmıştır.

Kaynak: Kurtoğlu, R. (2011). *Küresel Ekonomik Kriz ve Yeni Dünya Düzeni*, Sinemis Yayınları, Ankara.

2008 krizinin genel olarak sebepleri bunlar olmakla birlikte; finansal değerlerden konut fiyatlarının aşırı yükselmesi, geleceğe yönelik beklentilerin olumsuz olması ve bu duruma bağlı olarak Türkiye'de panik ortamının oluşması 2008 krizinin en temel sebebidir (Prezi, 2014a).

3.6.2. 2008 Krizinin Sonuçları ve Alınan Önlemler

2008 krizi sonrasında meydana gelen gelişmeleri genel olarak şu şekilde açıklayabiliriz (Afşar, 2011: 54-57):

- 2001 yılında ABD ekonomisinin resesyon içerisinde olmasının yanı sıra, ülkede kullanılan kredilerin teminat olarak gösterilmesi ve bu kredilerin yol açtığı risklerin piyasaya yapılan tahvil satışları ve yatırım bankaları tarafından kullanılması sonucunda meydana gelen yeni ürünlerin bütün mali kesime yayılması durumunda konut fiyatlarında artış meydana gelmiştir. Ancak kriz sonrasında ABD Merkez Bankası olan FED'nin faizleri arttırma kararı alması sonucunda, faiz oranları yükselmiş ve bireyler konut kredilerini ödemekte zorlanmışlardır. Bu duruma bağlı olarak konut fiyatlarında bir düşüş meydana gelmiştir (Ünal ve Kaya, 2009).
- 2008 krizinin reel ekonomiye etki etmesi sonucunda bu kriz, gelişmiş ülkelerden ABD başta olmak üzere, Avrupa'da bulunan ülkeleri ve gelişmekte olan ülkeleri etkisi altına almış ve bu ülkelerdeki büyüme oranları kriz sonrasında, azalmaya başlamıştır.
- 2008 Küresel Mali kriz, işsizlik oranlarını da etkilemiş olmakla birlikte, ABD başta olmak üzere Avrupa'daki ülkelerde işsizlik oranları yukarı yönde seyretmiştir. Türkiye'de ise kriz öncesinde % 10'un altında olan işsizlik oranları, krizden sonra bu oranın üzerinde seyretmeye başlamıştır.
- Enflasyon oranlarına bakıldığında; 2007 ve 2008 yıllarında bu krizin etkisinin yanı sıra, petrol ve gıda fiyatlarının artması ve gelişmekte olan ülkelerde enerji talebinde hızlı artışların görülmesi kriz sonrasında, enflasyon oranlarının yükselmesine neden olmuştur.
- Global krizin bir diğer sonucu da, gelişmiş olan ülkelerde regülasyon (devletin ekonomideki istikrarı sağlayabilmek amacıyla almış olduğu önlemler)'a olan talebin artmaya başlaması ve devletin bu duruma müdahale etmesidir (Alantar, 2008).

DTÖ'nün elde etmiş olduğu verilere göre ise; 2008 krizi sonrasında, 2009 yılının ikinci çeyreğinde mal ihracatı hacminde artışlar görülmüştür. Bu artış küresel krizi az da olsa toparlamayı başarmıştır. Ancak önceki yıllarda ticarete meydana gelen daralmalar, 2009 yılında azalmış olan makroekonomik dengesizlikleri arttırmada etkili olmuştur (BDDK, 2010'dan aktaran: Afşar, 2011: 56-57).

Bu gelişmeler sonrasında, 2009 yılının ikinci çeyreğine gelindiğinde makroekonomik dengesizliklerde yavaş ve kademeli olarak gerçekleşen iyileşmeler görülmüştür.

Ancak meydana gelen bu iyileşmelerin, ne kadar kalıcı ve istikrarlı olabileceği bilinmemekte ve bu konuda endişe duyulmaktadır (Çeyrek, 2009'dan aktaran: Afşar, 2011: 57).

2008 krizinin ortaya çıkartmış olduğu sonuçları toparlayacak olursak şunları söyleyebiliriz: Bu kriz reel sektörleri etkilemekle birlikte dünya ekonomisinde yer alan bütün sektörleri olumsuz olarak etkilemiştir. Bu doğrultuda 2008 krizi sonucunda şu gelişmeler meydana gelmiştir:

- Büyüme hızları, dünya genelinde çok ciddi boyutlara ulaşmıştır.
- İşsizlik oranları neredeyse ikiye hatta üçe katlanmıştır.
- Kriz sonrasında mali piyasalarda spekülasyonlar baş göstermiştir.

Bütün bu gelişmeler başta gelişmekte olan ülkeleri etkilemekle birlikte, sanayileşmiş kapitalist olan ülkeleri etkilemiş ve bu durum milyonlarca kişinin yoksullaşmasına, aç ve susuz kalmasına neden olmuştur. Bu insanlar durum böyle olunca, hayır kurumlarının organize etmiş olduğu aş evlerinden, karınlarını doyurur hale gelmişlerdir (Kurtoğlu, 2011: 209-210).

2008 krizinin ortaya çıkartmış olduğu bu olumsuz etkilere dayalı olarak en son şunları söyleyebiliriz: Bu kriz, Türkiye'yi oldukça fazla etkilemekte olup, daha önceden ortaya çıkan; 1994,1998 ve 2001 krizlerine göre, Türkiye üzerinde daha az kırılganlıklara yol açmıştır. Fakat bu kriz genel olarak, Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir (Özatay, 2009'dan aktaran: Afşar, 2011: 57).

Krizin Türkiye üzerinde yol açtığı sorunlardan ilki, üretime dayalı olan reel ekonominin durgun olduğu zamanlarda bile bankacılık sektörünün büyümesidir. Bu durumda para belirli kesimlerin elinde toplanmakta olup, bu durum adaletsiz gelir dağılımını önleyebilmek ve yoksulluğu azaltabilmek amacıyla uygulanan politikaları başarısızlığa uğratmaktadır. Diğer taraftan krizin Türkiye üzerinde yol açtığı sorunlardan ikincisi de, her geçen gün cari açıkların artmasına sebep olması ve bu açıkların artık finanse edilemez duruma gelmesidir (Kutlu ve Demirci, 2011).

Bu krizin diğer krizlere göre Türkiye'yi çok daha fazla etkilenmesinin sebepleri ise şunlardır (Afşar, 2011: 57):

- İhracatın Türkiye ekonomisinde her daim önemli bir yerinin olması
- Yurtiçi tasarruf oranının Türkiye'de düşük olması

2008 Krizinin sonucunda meydana gelen bu olumsuz etkileri azaltabilmek ve bu sayede ekonomiyi yeniden düzene sokabilmek ve ülkede istikrarı sağlayabilmek amacıyla birtakım önlemlerin alınmasına karar verilmiştir.

Alınan bu önlemlerin temel amacı; bankacılık sektörü ile reel sektör arasındaki kredi işlemlerini canlandırabilmektir (Ünal ve Kaya, 2009). Ayrıca krizlerin olumsuz etkileri sonucunda alınan bu önlemler, ülkelerin kısa süredeki sorunlarına çözüm üretebilmeyi amaçlamaktadır. Türkiye'nin ise, orta vadede birtakım yapısal sorunları vardır. Bu alınan önlemler, hem bu yapısal sorunları giderecek hem de alınan bu önlemler, krizlerin oluşumuna fırsat sağlayan bir araç olacaktır (TEPAV, t.y.).

2008 krizi, küresel boyut kazanarak sadece bankacılık kesimi ile sınırlı kalmayıp, reel kesimi de etkileyen ve bütün dünyayı etkisi altına alan bir krizdir. Bu doğrultuda, hem ulusal düzeyde hem de küresel ölçekte birtakım önlemlerin alınmasına karar verilmiştir. Genel olarak 2008 krizine yönelik alınan önlemler şunlardır (Topoğlu, 2010: 69):

- Likidite desteği
- Faiz indirimleri
- Yurtiçi piyasaların likidite olanaklarına ilişkin yapılan düzenlemeler
- Bankaların borçlarına tam olarak veya kısmen garanti getirilmesi
- Ülkelere sermayenin enjekte edilmesi
- Kamulaştırma (Özel mülkiyete el konulması)
- Satışların kısıtlanması
- IMF ile Stand-by anlaşmasının imzalanması

Ülkelerin 2008 krizine yönelik genel olarak almış oldukları önlemler bunlardır. Ancak bu çalışma daha çok Türkiye'ye yönelik olduğu için, diğer ülkelerin kriz sonrasında almış oldukları önlemlere çok fazla değinilmemiş ve konunun dağılmaması için de, bu kadarlık kısmının anlatılması uygun görülmüştür.

Küresel ölçekte finans kesimine ve reel kesime yönelik olarak alınan bu önlemler, ülkedeki rekabet koşullarının büyük ölçüde değişmesine yol açmıştır. Bu durumun yanı sıra son dönemlerde de açıklanan istatistiki verilere göre, ülkelerin iktisadi faaliyetlerinde bir yavaşlama meydana gelmiştir.

Bu durumun üzerine, 2008 krizinin ülkemizde yol açtığı olumsuz etkilerin giderilebilmesi için bir kriz komitesi kararlaştırılmış ve birtakım önlemler alınmıştır. Türkiye'de kriz sonrasında alınan bu önlemleri, görsel olarak daha iyi ifade edebiliriz düşüncesiyle şu şekilde gösterebiliriz (Altuntepe, 2009: 137-138).

Tablo 6: 2008 Küresel Mali Krize Karşı Türkiye’de Alman Tedbirler

✓ Vadesi geldiği halde zamanında ödenmemiş olan tüm vergi alacakları taksitlendirildi.
✓ Türklerin yurtdışındaki paralarının, Türkiye’ye getirilmesine yönelik olarak çalışmalar yapıldı.
✓ Mevduatlara güvence verme yetkisi Tasarruf Mevduatları Sigorta Fonundan alınarak, Bakanlar Kurulu’na devredildi.
✓ Hisse senedi alım-satımlarında uygulanan indirim oranı % 0’a indirildi.
✓ KOSGEP kanalı aracılığı ile KOBİ’lere faizsiz kredi imkânı verildi.
✓ Merkez Bankası döviz mevduat munzam karşılıklarını düşürerek, bankacılık sektörüne kaynak yarattı.
✓ Halk Bankası aracılığıyla Esnaf ve sanayicilere yeni kredi olanakları sağlandı.
✓ SSK, işveren primlerinde 5 puanlık indirim yaptı.
✓ Eximbank, kredileri arttırıldı ve bankanın sermayesi güçlendirildi.

Kaynak: Altuntepe N. (2009). “ 2008 Küresel Krizin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik Bir Analizi ”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, C.1, S.1, 137-138.

Kriz sonrasında bu önlemlerin alınması konusunda çok geç kalan ülkeler; başta ABD olmak üzere; AB, Japonya ve birinci dereceden krize maruz kalan ülkelerdir. Bugün bütün hükümetler, krizin ortaya çıkartmış olduğu etkileri azaltabilmek amacıyla alınan bu önlemlerin çok pahalıya kaçacağını; fakat bu maliyetlerin, Türkiye’yi ekonomik durgunluğa sokacak ekonomik kayıplardan daha az olduğunu söylemektedirler (Özyurt, 2012: 404).

Toparlayacak olursak; 2008 krizi sonrasında alınan bu önlemlerin bir paket halinde açıklanmaması, her defasında yeni tedbirlerin alınması konusunda halkın beklentilerini arttırmıştır. Bu duruma bağlı olarak da kriz sonrasında alınan bu önlemlerden istenilen sonuçlara ulaşamamıştır (Altuntepe, 2009: 138). Kriz sonrasında her ne kadar önlem alınsa da, kriz hala etkisini göstermektedir (Eğilmez, 2012a).

3.7. ÖRNEK ÜLKE KARŞILAŞTIRMALARI: TÜRKİYE, MEKSİKA VE ARJANTİN

1990 yılından sonra ve 2000’li yılların başlarında sadece Türkiye değil, gelişmekte olan birçok ülke de ekonomik krizlerle karşı karşıya gelmiştir. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucunda, mali piyasalarda önemli değişimler meydana gelmiş ve özellikle kısa süreli sermaye akımlarının gelişmekte olan ülkelerin piyasalarına yönelmesi, bu ülkelere geçici bir finansman kaynağı sağlamıştır. Ancak, bu durum gelişmekte olan

ülkelerde finansal istikrarsızlıklara yol açmakla birlikte, ekonomik belirsizlikleri de beraberinde getirmiştir.

Türkiye'nin ekonomik geçmişine benzer bir geçmişi olan ve Türkiye'deki iktisadi krizlerle aynı dönemde dünya ekonomisinde meydana gelen krizlerin karşılaştırılması, ülkelerin ekonomik yapılarında meydana getirdiği etkileri anlayabilmek açısından önem kazanmaktadır (Sönmezay, 2007: 96-97). Bu doğrultuda Türkiye'nin ekonomik geçmişine benzeyen ve Türkiye ile kıyaslanabilen ekonomik krizler şunlardır:

- 1994 Meksika ve 1994 Türkiye krizleri
- 2001 Arjantin ve 2001 Türkiye krizleri

3.7.1. 1994 Meksika ve 1994 Türkiye Krizleri

Türkiye'de olduğu gibi Meksika'da da 1994 yılında ekonomik krizlerle karşı karşıya kalınmıştır. Meydana gelen bu krizlerin her iki ülke için farklılıkları söz konusu olsa da, krizlerin ekonomide ve işgücü piyasalarında yaratmış olduğu etkileri anlayabilmek için, bu iki krizin karşılaştırılması gerekir. Her iki ülkede de krizlerle karşı karşıya gelinmeden önce, sermaye hareketleri serbestleşmiş ve yükselen enflasyona karşılık birtakım önlemler alınmıştır. Ancak Meksika'da ortaya çıkan kriz, ekonomide olumlu gelişmelerin yaşandığı durumlarda kendini gösterdiği için diğer krizlerden ayrılmaktadır.

Meksika'da, 1998 yılında yükselen enflasyon sorununa bir çözüm bulabilmek ve kısmen yavaş olan ekonomik büyümeyi hızlandırabilmek amacıyla, "Pacto" adında bir istikrar paketi uygulamaya konulmuştur (Calvo ve Mendoza, 1996'dan aktaran: Sönmezay, 2007: 97). Uygulamaya konulan bu istikrar paketi ile ilk başlarda, ülke ekonomisi % 4 oranında büyümüş ve ülkenin enflasyon oranı ilk defa % 10'un altında gerçekleşmiştir (Martinez, 2003'den aktaran: Sönmezay, 2007: 98).

Bu olumlu gelişmelere rağmen, 1989 yılında sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması ile ülkede yabancı sermaye girişleri başlamıştır (Martinez, 1998'den aktaran: Sönmezay, 2007: 98). Türkiye'de olduğu gibi Meksika'ya da giren yabancı sermaye de, kısa sürelidir. Ülkeye yabancı sermayenin girmesi ile sermaye akımları artmaya başlamıştır. Bu duruma bağlı olarak, ülkenin yerli para birimi olan Pesoya talep artmış ve ülkedeki cari açıklar hızla artmıştır (Altınkemer, 1996).

Meksika krizi, 21. Yüzyılın ilk önemli krizi olarak bilinmekte olup, gelişmekte olan ülkelerin piyasalarını hızla etkisi altına aldığından dolayı bu krizden, "Tekila etkisi" olarak da bahsedilmektedir.

1995 yılında 3,4 milyar dolarlık portföy yatırımlarının ülkeden çıkmaya başlaması ile Merkez Bankası döviz kurlarını savunabilmek için rezerv satmak zorunda kalmış ve bu durumda bankanın döviz rezervleri 25 milyar dolardan 6 milyar dolara inmiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 11).

1994 Meksika krizi, ekonominin genelini olumsuz olarak etkilemekle birlikte, bu krizin sonrasında; faiz oranları yükselmiş, yerli para birimi olan Peso, dolar karşısında değer kaybetmiştir. Enflasyon oranları ise tekrardan yükselmeye başlamış ve böylece ekonomi durgunluğa girerek, kriz öncesinde birçok Meksikalı vatandaş fakirleşmiş ve özellikle bu krizden, gelir düzeyi düşük olan yoksul kesimler etkilenmiştir (Boothe, 1995'ten aktaran: Sönmezay, 2007: 100).

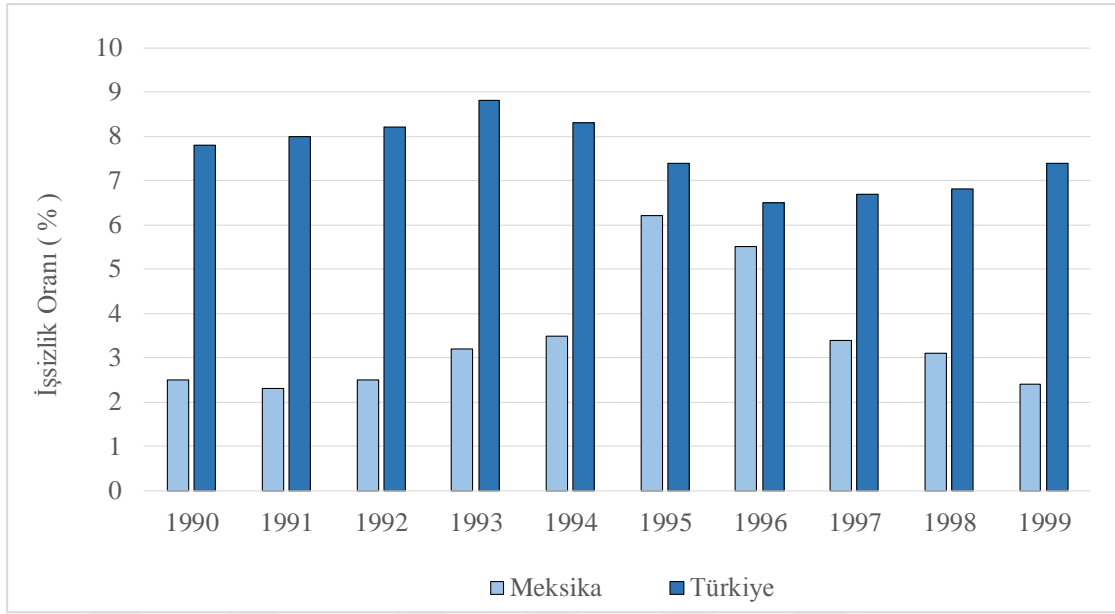
Bu krizin etkisi ile ekonomi durgunluğa girmiştir. Bu duruma bağlı olarak da; işsizlik artmaya başlamış, ülke genelinde gelir dağılımı adaletsiz hale gelmiş ve reel ücretlerde bir azalma meydana gelmiştir. Bu durum işgücü piyasasını da etkilemiş ve ülkedeki işsizlik oranları artmıştır (Carlos, 2001'den aktaran: Sönmezay, 2007: 100).

Bu doğrultuda Meksika'nın işgücü piyasası da, Türkiye'de olduğu gibi esnektir. İşgücü piyasasının esnek olması durumunda, ücretler daha kolay bir şekilde düşmektedir. Bu yönden Türkiye'de Meksika gibi, esnek işgücü piyasasına sahiptir. Bu sebepten dolayı, ekonomik durgunluğun yaşandığı durumda, işgücü piyasasındaki ücretler azalır; fakat işsizlik oranı daha makul bir seviyede kalır. Meksika'da ortaya çıkan krizi takip eden yıllarda, işsizlik oranı iki katına çıkmıştır (% 6,2). Ancak bu oran, genel olarak çok yüksek bir oran değildir.

Aynı yılda Türkiye'de meydana gelen işsizlik oranı da, kriz sonrasında % 8'i geçmiştir. Ekonomik krizlerin ortaya çıkmasının ardından işsizlik oranındaki artışın makul bir seviyede kalmasına rağmen istihdam Türkiye'de olduğu gibi Meksika'da da, kayıtlı sektörden kayıt dışı sektöre kaymıştır (Sönmezay, 2007: 101).

Bu duruma bağlı olarak Meksika ve Türkiye'de meydana gelen işsizlik oranları şu şekilde gösterilmektedir:

Grafik 1: Meksika ve Türkiye: İşsizlik Oranları (1990-1999) (%)

Kaynak: Sönmezay, N. (2007). *1990 Sonrası Dönemde Türkiye’de Ekonomik Krizlerin İşgücü Piyasasına Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

3.7.2. 2001 Arjantin ve 2001 Türkiye Krizleri

Türkiye gibi Arjantin’in de 1994 yılında yaşamış olduğu ekonomik kriz, iktisat literatüründe önemli bir yer edinmiştir. Bu iki ülkenin de ekonomik geçmişi birbirlerine benzemekle birlikte, her iki ülkede de uzun yıllar boyunca istikrarsızlıklar ve yüksek enflasyon sorunu yaşanmıştır. Her ne kadar birbirlerine benzeyen özellikler taşısalar da, bu iki ülkenin kendilerine ait özellikleri vardır ve uygulamış oldukları programlarda bile farklılıklar mevcuttur. Ancak bu iki ülkede meydana gelen krizlerin, işgücü piyasasına etkileri hemen hemen birbirlerine benzer niteliktedir.

Türkiye’de olduğu gibi Arjantin de uzun yıllar boyunca, yüksek enflasyon ve parasal istikrarsızlıklar meydana gelmiştir. Bu duruma bağlı olarak da; ülkenin yerli para birimi olan Peso, kötü yönetimin etkisinden dolayı değer kaybetmiş ve yerli paraya karşı olan istikrarsızlığı giderebilmek amacıyla 1980’li yılların sonlarında doğru ülkede, ‘‘Konvertibilite Planı’’ uygulanmaya başlanmıştır (İnan, 2002’den aktaran: Sönmezay, 2007: 102-103).

Uygulamaya konulan bu ekonomik programın IMF tarafından desteklenmesi, yatırımcılar için güvensizliğe yol açmıştır. Özellikle bu programın uygulanmasında ilk olarak, ülkede yabancı sermaye akımları başlamıştır. Bu sermaye akımları Türkiye’de olduğu gibi Arjantin de de kısa süreli olmakla birlikte, ülkenin kredi hacmini arttırmıştır. Artan bu kredi harcamaları, yatırımı değil de tüketim ve ithalatı etkilemiştir.

Bu duruma bağlı olarak, ülkenin yerli parasının değer kazanması ile birlikte ithalat artmış, ihracat ise azalmıştır. Bu bağlamda, dış ticaret açıkları artmaya başlamış ve dış ticaretlerde meydana gelen açıkların sürdürülemez boyutta olması ile cari açıklar gündeme gelmiştir (Davis ve Studart, 2003'ten aktaran: Sönmezay, 2007: 104).

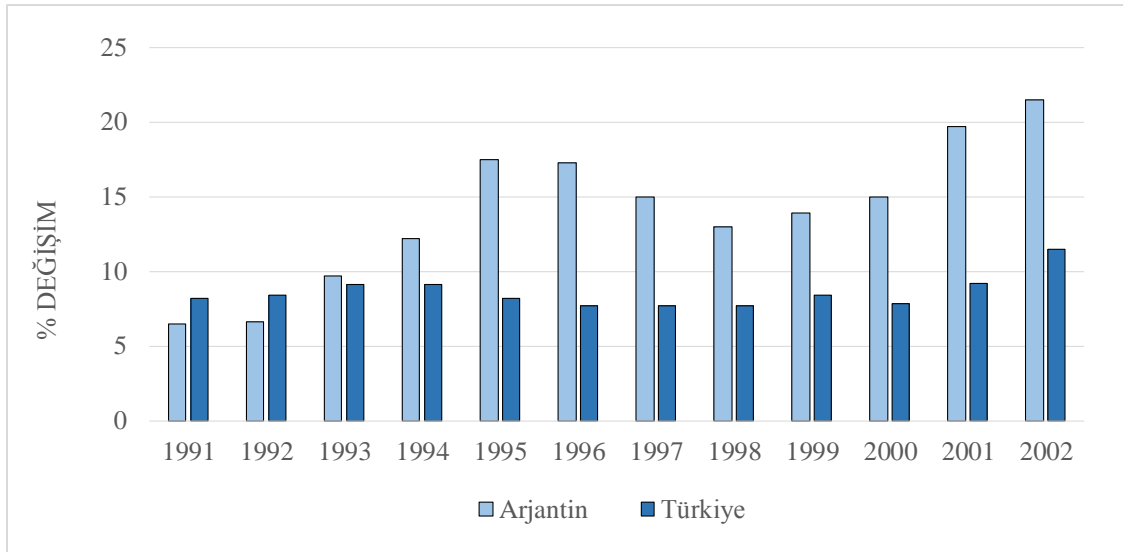
Bu ekonomik programa rağmen, 2001 yılında Arjantin'de büyük bir ekonomik kriz meydana gelmiş ve uygulamaya konulan bu Konvertibilite planı, uygulanamaz bir hal almıştır. Sonuçta, ülke genelinde bir kaos yaşanmıştır (Musssa, 2003'ten aktaran: Sönmezay, 2007: 105).

Bu iki ülkenin temelde yaşamış olduğu deneyimler farklılık gösterse de, her iki ülkenin sosyoekonomik göstergelerine bakıldığında yaşanan krizlerden olumsuz olarak etkilenildiği görülmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'de ekonomik krizlerin sonrasında meydana gelen işsizlik oranlarıyla, Arjantin krizi sonrasında meydana gelen işsizlik oranlarını karşılaştıracak olursak; Arjantin'in işgücü piyasasının krizden sonra Türkiye'ye göre daha fazla etkilendiğini söyleyebiliriz.

Türkiye'de 1994 krizinden sonra % 8,2 oranında gerçekleşen işsizlik oranı, 2001 krizinden sonra, % 11,5 düzeyine çıkmıştır. Arjantin'de uygulan bu "Konvertibilite Planının" başarısızlıkla sonuçlanması sonrasında da, işsizlik oranı hemen hemen % 20 düzeyine ulaşmıştır. Bu iki ülkenin işgücü piyasaları farklı bir yapıya sahip olduğundan dolayı Arjantin'de kriz sonrasında meydana gelen işsizlik oranı, Türkiye'de kriz sonrasında meydana gelen işsizlik oranının iki katına eşittir (Hacıhasanoğlu, 2005: 81).

Bu duruma bağlı olarak, Arjantin ve Türkiye'de meydana gelen işsizlik oranları şu şekilde gösterilmektedir:

Grafik 2: Arjantin ve Türkiye: İşsizlik Oranları (1991-2002) (%)

Kaynak: Sönmezay, N. (2007). *1990 ve Sonrası Dönemde Türkiye’de Ekonomik Krizlerin İşgücü Piyasasına Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Türkiye’nin işgücü piyasası, Arjantin’in işgücü piyasasına göre daha esnektir. Bu esneklik, nominal ücretlerin daha kolay bir şekilde azalması anlamına gelmektedir (Hacıhasanoğlu, 2005: 81). Nominal ücretler, katı işgücü piyasasında ülkede uzun yıllar boyunca görülen hiperenflasyondan dolayı, daha zor azalmaktadır. Yükselen enflasyon oranları, nominal ücretlerin alım gücünü düşürmesine neden olur ve böylece ülkede daha katı bir işgücü piyasası oluşur (Weller, 2001’den aktaran: Sönmezay, 2007: 108). Normal şartlar altında Türkiye ile karşılaştırıldığı zaman, Arjantin ekonomisinde kriz sonrasında işsizlik oranının % 20’lere ulaşmasından dolayı ülkede daha esnek bir işgücü piyasası meydana gelmiştir (World Bank, 2003’ten aktaran: Sönmezay, 2007: 108).

Arjantin krizinde ortaya çıkan gelişmelerden en önemlisi de, kriz sonrasında kayıt dışı sektörlere yoğunlaşılmasıdır. Yaşanan krizin ardından işsiz kalan çoğu kişi, kayıt dışı sektörü tercih etmiş ve kayıt dışı çalışan kişi sayısı 170.000 artarak, yaklaşık olarak 6,1 milyona ulaşmıştır (Koyuncu ve Şenses, 2004).

Genel bir değerlendirme yapıldığında; Türkiye, Meksika ve Arjantin’in kriz sonrasında kayıt dışı istihdam sorunuyla karşı karşıya geldikleri söylenilebilir. Bu durumu bağlı olarak da bu ülkelerde; birçok kişinin işsiz kaldığı ve işsiz kalan bu kişilerin de, herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmadıkları ortadadır (Sönmezay, 2007: 109)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZLERLE YOKSULLUK

ARASINDAKİ İLİŞKİ

Ekonomik krizlerle yoksulluk arasındaki ilişkiler incelendiğinde, krizlerin yoksulluğu arttırması bakımından güçlü bir bağlantısı bulunmaktadır. Kriz dönemlerinde birçok kişi geçici bir süreliğine yoksullaşmakta, sosyal göstergelerde kötüleşmeler meydana gelmekte ve bu göstergeler çok yavaş bir şekilde iyileşme eğilimine girmektedir. Bu göstergelere dayalı olarak elde edilen veriler, başta çocuklar olmak üzere yoksul olan insanların beşeri sermayelerini kötüleştirmektedir. Ortaya çıkan bu olumsuz durum, çocukların yetişkin bir birey olduklarında yoksulluktan kurtulabilme yeteneklerini kaybetmelerine neden olmakta ve bu yeteneklerine asla kavuşamamalarına yol açmaktadır (Danışman, 2005: 98).

Ekonomik krizler, öncelikle yoksul olan kesimleri ve daha sonra toplumun tüm kesimini etkilemektedir. Ancak krizlerin, öncelikle yoksulları ve daha sonra toplumun tüm kesimini nasıl etkiledikleri ve aralarında nasıl bir ilişkinin olduğunu belirleyebilmek gerekmektedir. Bu durumun belirlenmesi, yoksullukla nasıl mücadele edebileceğimizi gösterebilmesi açısından bizlere yardımcı olmakta ve büyük önem taşımaktadır (Danışman, 2005: 124).

Çalışmanın bu bölümünde, ekonomik krizlerin genel olarak yoksulluk ile olan ilişkisi ele alınacağı için, direkt olarak konuya giriş yapmadan önce yoksulluk kavramı hakkında bilgiler verilecektir. Ancak konunun çok fazla dağılmaması ve bir bütünlük oluşturabilmesi açısından yoksulluk kavramı hakkında verilecek bilgiler çok ayrıntılı olmayacaktır. Bu yüzden çalışmanın bu bölümünü, daha çok ekonomik krizler ve yoksulluk ilişkisi oluşturacaktır.

4.1. YOKSULLUK KAVRAMI

Yoksulluk kavramı, çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu yüzden yoksulluk kavramı, tanımlanması güç olan bir kavramdır. Özellikle, farklı dünya görüşüne sahip olan kişilerin yoksulluk kavramına çok değişik açılardan yaklaşımları, bu kavramın tanımlanabilmesinde bir uzlaşmaya varılmasını güçleştirmektedir.

Kimileri yoksulluğu, sistemin yapısından ve işleyişinden kaynaklı olan güç ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin bir sonucu olarak görürken; kimileri de yoksul olan bu kişileri; ‘‘Eğitimsizlik, beceri ve kapasite’’ gibi bireysel nitelik ve yeteneklerinin düşük olması

sonucunda, ortaya çıkan fırsatlardan yararlanamadığı kişiler olarak görmektedir (Gündoğan, 2008'den aktaran: Memiş, 2014: 148).

Zamana ve mekâna göre değişmeyen yoksulluğun tanımını yapabilmek pek mümkün değildir. Bu sebepten dolayı iktisat literatüründe, yoksulluk kavramı hakkında değişik tanımlamalara rastlanılabilmektedir. Ünlü psikologlardan olan Bronfenbrenner (1971), bu konuya çok ilginç bir açıdan yaklaşarak yoksulluğunun tanımlanabilmesinin ne kadar güç olduğunu şu şekilde dile getirmiştir: “Yoksulluk, çirkin bir kadın gibidir. Tanımı güçtür; ancak tanınması ve algılanması kolaydır” (Aktaran: Yıldırım vd., t.y.).

Yoksulluk denildiğinde ilk olarak; çoğu zaman zenginliğin zıttı olan fakirlik, yani; açlık, sefalet, yokluk, hayatta kalabilme mücadelesi, yeterli mal varlığına sahip olamama, kazançtan-gelirden yoksun olma ve beklenilmeyen bir zamanda ortaya çıkan maddi zorlukların yol açtığı çaresizlik akla gelmektedir (Bilgili ve Altan, 2003: 40).

Yoksulluk kavramı sadece gelir eksikliğine bağlı bir olgu olarak düşünülmemelidir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde açlık yapısal bir sorun olmadığı için bu ülkeler, yoksulluk kavramını açlık olarak ele almamakta, başka bir kavram olarak değerlendirmektedir (Dansuk, 1997'den aktaran: Bilgili ve Altan, 2003: 124).

Bu doğrultuda Marshall (1999), “Sosyoloji Sözlüğünde” yoksullaşma kavramını; ekonomik krizlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir sorun olarak görmenin ötesinde, “Toplumdan soyutlanmayı, toplum dışına itilmeyi” içeren bir kavram olarak ifade etmektedir (Aktaran: Bilgili ve Altan, 2003: 124).

Yoksulluk kavramının her ne kadar belli bir tanımını yapabilmek güç olsa da, bu kavram genel olarak; “Maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle, kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve asgari bir yaşam düzeyini sürdürecektir gelirden yoksun olma hali” olarak tanımlanabilmektedir. Ayrıca yoksulluk kavramına yönelik olarak, yoksulluğun türlerinden; “Mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk, sübjektif yoksulluk, kent/kır yoksulluğu, yoksun olunan konulara göre yoksulluk” gibi tanımlamalar da yapılmıştır (Aktan ve Vural, 2002).

Ancak çalışmanın bu bölümünde, genel olarak ekonomik krizlerin yoksulluk üzerine etkileri ele alınacağı için, yoksulluk kavramı hakkında çok fazla ayrıntıya girmenin gereksiz olduğu ve asıl olarak, ekonomik krizlerin yoksulluk ile olan ilişkisinden bahsedilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür.

Ekonomik krizlerin yoksulluk ile olan ilişkisinden bahsedebilmek için, yoksulluk bileşenlerini ele almak gerekir ve bu bileşenler, aynı zamanda yoksulluğa yol açan sebeplerdir.

Zastrow (1991)'a göre bu bileşenler şunlardır (Aktaran: Bilge, 2009: 122-123):

- Yüksek işsizlik
- Fiziksel özürler
- Duygusal Problemler
- Eğitim düzeyinin düşük olması
- Yaşam maliyetlerinin yüksek olması ve gelirlerin yetersizliği
- İşin az olduğu yerlerde yaşama
- Cinsiyet ayrımcılığının yapılması
- Ücreti düşük olan işçiler
- Otomasyondan dolayı işsizlik

Yoksulluğun ortaya çıkmasına neden olan bu bileşenleri arttırabilmek tabii ki de mümkündür. Bu bileşenlerin yanı sıra Alıcı (2002)'ya göre, ‘‘Gelir, tüketim, sağlık, eğitim, işgücü’’ yoksulluğa neden olan göstergelerdir (Aktaran: Bilge, 2009: 123).

Yoksulluk kavramı konusunda genel olarak bu bilgiler verildikten sonra, asıl olarak ekonomik krizlerin yoksulluk üzerine olan etkisinden bahsedebiliriz. Bu doğrultuda Koyuncu ve Şenses (2004)'a göre ekonomik krizler, kısa sürede reel sektörü etkilemekle birlikte, bu sektörde üretim ve yatırım düzeyinde azalmalara neden olmaktadır. Üretim ve yatırım düzeyinde meydana gelen azalmalar; ülkede ihracatın daralmasına ve uluslararası piyasalarda tedirginliklerin yaşanması sonucunda meydana gelen olumsuz etkilerin daha da artmasına neden olmaktadır. Ekonomik krizlerin bu etkileri daha sonradan; işgücü piyasalarına, sağlık-eğitim ve sosyal yardım harcamalarında meydana gelen kısıntılara dayalı bütçe harcamalarına ulaşmakta olup, yoksulluk ve gelir dağılımına yönelik göstergelere doğru yayılmaktadır.

4.2. DÜNYADA ORTAYA ÇIKAN EKONOMİK KRİZLERİN

YOKSULLUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1990 yılı sonrasında dünyada ortaya çıkan iktisadi krizlerin başlıcaları; 1992-93 Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) Krizi, 1994 Meksika Krizi, 1997 Güneydoğu Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi, 1999 Brezilya Krizi ve 2001 Arjantin Krizidir. Ancak çalışmanın bu bölümünde, sadece 1997 yılında ortaya çıkan Güneydoğu Asya Krizi örneği olan Endonezya Ekonomik Krizinin yoksulluk ile olan ilişkisinden bahsedilecektir.

Bu çalışmada, 1990 yılı sonrasında dünyada ortaya çıkan o kadar çok kriz varken sadece Endonezya krizinin ele alınmasının sebebi; bu krizin, kriz sonrası yoksulluğu azaltmaya yönelik politikalarda daha başarılı ve daha gerçekçi sonuçlar vermesi ve özellikle Türkiye’de ortaya çıkan 2000 Kasım-2001 Şubat krizlerinin sosyal ve ekonomik durumuna

daha yakın olmasıdır (Bilge, 2009: 66). Bu sebeplerden dolayı çalışmanın bu bölümünde, sadece Endonezya Ekonomik krizinden bahsedilmesine gerek duyulmuştur.

4.2.1. 1997 Güneydoğu Asya Krizi Örneği: Endonezya Ekonomik Krizinin Yoksulluk Ögeleri Üzerindeki Etkileri

1997 Güneydoğu Asya krizi örneği olan Endonezya Ekonomik Krizinin yoksulluk ögeleri üzerine olan etkileri şunlardır (Bilge, 2009: 81-85):

- İşgücü Piyasası
- Gelir Dağılımı ve Yoksulluk
- Eğitim ve Sağlık

4.2.1.1. İşgücü Piyasası

Endonezya krizinin yoksulluk ögeleri üzerine olan etkilerinde biri olan işgücü piyasası üzerindeki etkileri, tahmin edilenden daha düşük çıkmıştır. Bu doğrultuda, 1997 yılında % 4,7 olan işgücü piyasası, 1998 yılına gelindiğinde sadece 0,7 puanlık artış göstererek % 5,4 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Manning (2000)'e göre işgücü piyasasının beklenilenden daha düşük bir seviyede ortaya çıkmasının sebebi; ülkenin esnek bir işgücü piyasasına sahip olmasıdır. Ülkenin esnek işgücü piyasasına sahip olmasında;

- Ülkedeki tek sendikanın hükümetin kontrolünde ve denetiminde olması ve 1990'lı yıllar boyunca iş güvenliği konusunda ülkede meydana getirilen düzenlemelerin etkinliğinin artmasına rağmen, tam anlamıyla uygulanamaması
- 1997 yılındaki toplam işgücünün sadece, % 30'unun ücretli/formel emek kategorisinde yer alması ve istihdamın % 13'lük bir kısmının imalât sanayisinde iken, tarımda çalışanlar için bu oranın % 40 olması etkili olmaktadır (Aktaran: Bilge, 2009: 81-82)

Bu doğrultuda Endonezya Ekonomi Krizi sonrasında, 1998 yılına gelindiğinde bu krizin işgücü piyasasına olan etkisi işsizlikte artışlara değil de, reel ücretlerde meydana gelen - % 32 oranındaki düşümlere doğru kaymıştır. Ayrıca yine bu dönemde, meydana gelen bu gelişmeler neticesinde istihdam, tarıma ve enformel sektörlere yönelmiştir.

1999 yılına gelindiğinde ise, krizin etkisi tam olarak giderilememiş ve işsizlik 0,9 puanlık bir artış sonucunda % 6,3 oranına çıkarken, istihdam ve ücretlerde hafif de olsa bir düzelme meydana gelmiştir (Koyuncu ve Şenses, 2004).

Buraya kadar anlatılanlar, Tablo 7'de şu şekilde gösterilmektedir:

Tablo 7: Endonezya: İşgücü Piyasası Göstergeleri (1997-1999) (%)

	1997	1998	1999
İşsizlik Oranı (%)	4,7	5,4	6,3
Tarım İstihdam Endeksi	100,0	113,1	110,9
Sanayi İstihdam Endeksi	100,0	87,6	97,3
Formel Emek İstihdam Endeksi	100,0	94,5	96,4
Enformel Emek İstihdam Endeksi	100,0	106,8	107,8
Reel Ücret Endeksi*	99,5	68,0	75,2

*: İmalat Sanayi İçin

Kaynak: Koyuncu M., Şenses F. (2004). “ Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”, *ERC Working Papers in Economics*, Y.4, S.13, <https://erc.metu.edu/menu/series04/0413.pdf> (18.11.2016).

4.2.1.2. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

Endonezya ekonomik krizi sonrasında % 19 olan yoksulluk oranı neredeyse iki katına çıkarak % 37'ye yükselmiş, gelir dağılımındaki adaletsizlik ise, azalmıştır.

Tjiptoherijanto ve Remi (2001), yoksulluk oranının artmasına rağmen gelir dağılımında meydana gelen bu düzelmeyi iki sebebe bağlamaktadır. Bu sebepler şunlardır (Aktaran: Bilge, 2009: 82-83):

- Endonezya krizinin “Geleneksel/enformel sektörlere” göre, yüksek olan kesimlere hitap eden “Modern/formel sektörünü” daha fazla etkilemesi
- Gelir dağılımına ilişkin olarak yapılan hesaplamaların, tüketim harcamaları esasına dayalı olarak yapılması

Tjiptoherijanto ve Remi (2001)’in gelir dağılımında meydana gelen düzelmeler hakkındaki görüşlerinin yanı sıra, Dhanani ve Islam (2000), nominal bazlı gelir dağılımının yerine, enflasyon düzeltmesine dayalı olarak yapılan gelir dağılımının ters sonuç verdiğini ifade etmiş ve bu durumun özellikle kırsal kesimde böyle olduğunu iddia etmiştir (Aktaran: Bilge, 2009: 83).

Tablo 8: Endonezya: Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Göstergeleri (1996-1999) (%)

	Şubat 96	Eylül 98	Aralık 98	Şubat 99	Ağustos 99
Gini Katsayısı	0,36	0,32	0,33
Yoksulluk Oranı (%)*	19,2	37,2	24,2	22,9	18,2
Yoksulluğun Şiddeti (P2)					
Kentsel	0,85	...	1,27	0,93	0,74
Kırsal	1,06	...	1,48	1,18	1,17

*: Ulusal yoksulluk çizgisine göre, kafa sayım oranı

Kaynak: Bilge, O. (2009). *Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri*, (Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi), Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.

Tablo 8’de ulaşılan istatistiki verilere göre, krizin etkisi ile ilk olarak yoksulluk oranının ve şiddetinin ciddi boyutlara ulaştığı ve kriz sonrasında 1999 yılının Ağustos ayına gelindiğinde ise, bu göstergelerin kayda değer bir ölçüde iyileşme gösterdiği söylenilebilir.

Dhanani ve Islam (2000)’a göre bu göstergelerin iyileşme sürecine girmesinin arkasında yatan temel etkenler şunlardır (Aktaran: Bilge, 2009: 84):

- Krizin başladığı tarihten itibaren 1999 yılına kadar yüksek oranlarda seyreden enflasyon oranlarının, 1999 yılının başından itibaren kontrol altına alınması
- Devletin yoksulluğu önlemeye yönelik uygulamaya koymuş olduğu ‘‘Sosyal Güvenlik Ağı Önlemlerinin’’, 1998 yılında etkisini göstermeye başlaması

Bu doğrultuda 1996 yılının Şubat ayında % 19,2 olan yoksulluk oranı, 1998 yılının Eylül ayında % 37,2 seviyesine çıktıktan sonra bu tarihten itibaren hızlı bir şekilde düşmeye başlayarak 1998 yılının Aralık ayında 24,2 seviyesinden, 1999 yılının Ağustos ayına gelindiğinde % 18,2’ye gerilemiştir. 1998 Eylül ayında % 37,2 olan yoksulluk oranının, 1998 Aralık ayında % 24,2’ye kadar gerilemesinde; devletin yoksulluğu önlemeye yönelik uygulamaya koyduğu SGA önlemlerinin 1998 yılında etkisini göstermeye başlaması etkili olmuştur.

Tablo 8’de yer alan P2 endeksinden bahsedecek olursak da, bu endeks şu şekilde hesaplanmaktadır: $P2 = \text{Yoksulluk Şiddeti} = (\text{Yoksul olan kişilerin gelirlerinin yoksulluk sınırına olan uzaklığı})^2$. Ayrıca bu endekse göre; yoksulluk şiddeti, kentsel ve kırsal alanlar için benzer eğilim göstermiş ve hızlı bir şekilde artmaya başladıktan sonra, azalmaya başlamıştır.

Ayrıca bu endeks, Şubat 1996 yılından Ağustos 1998 yılına kadar kentler için % 78, kırsal kesimler için de % 54 oranında bir artışla krizlerin yoksul kesimler üzerindeki etkisinin büyüklüğünü ve yoksul olan bu kesimler üzerinde kalıcı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Bilge, 2009: 84).

4.2.1.3. Eğitim ve Sağlık

Kriz döneminde GSMH ve konsolide bütçe paylarına bakıldığında, eğitim ve sağlık harcamalarında herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir. 1997 yılında % 2,8 olan eğitim-sağlık harcamalarının GSMH içindeki payı, 1998 yılına gelindiğinde % 2,9 oranına yükselmiştir. Yine aynı dönemde % 15,7 olan konsolide bütçe içindeki paylar da, % 14,1'e gerilemiştir.

Sağlık harcamalarının GSMH içindeki paylarına bakıldığında da yine aynı dönemde çok fazla bir değişiklik meydana gelmemekle birlikte, % 0,6'dan % 0,5 oranına gerilemiştir. Konsolide bütçe içindeki paylar da yine aynı dönemde çok fazla bir değişiklik olmamakla birlikte, ancak % 3,1 oranından % 3,5'e çıkabilmiştir (Bilge, 2009: 84).

Tablo 9: Endonezya: Eğitim ve Sağlık Harcamaları (1996-1999) (%)

	1996	1997	1998	1999
Eğitim Harcamaları/GSMH (%)	2,8	2,8	2,9	...
Eğitim Harcamaları/Konsolide Bütçe Harcamaları (%)	15,4	15,7	14,1	...
Sağlık Harcamaları/GSMH (%)	0,5	0,6	0,5	0,7
Sağlık Harcamaları/Konsolide Bütçe Harcamaları (%)	3,0	3,1	3,5	3,5

Kaynak: Bilge, O. (2009). *Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri*, (Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi), Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.

Tablo 9'da Endonezya'nın sağlık ve eğitim göstergelerine bakıldığı zaman, krizin bu göstergelere olan etkilerinin sınırlı olduğunu ve düşük gelirli olan grupları daha çok etkilediği söylenilebilir (Frankenberg vd., 1999'dan aktaran: Bilge, 2009: 85). Bu duruma örnek verecek olursak, 1998 yılında ilköğretim düzeyinde olan çocukların net okula gitme oranı sadece 0,2 puan azalırken, ortaöğretim düzeyinde eğitim alan bu çocukların okula gitme oranı ise, 0,7 puan azalmıştır (Koyuncu, 2004).

Diğer yandan Endonezya ekonomik krizi sonrasında, çocukları koruyucu sağlık hizmeti sunan klinikler oluşturulmuştur. Ancak 15 yaşın altında olan çocukların, bu klinikleri çok az ziyaret ettikleri görülmüş ve bu kliniklerin çocukların genel olarak sağlık durumlarında herhangi bir değişikliğe yol açmadığı gözlemlenmiştir (Frankenberg vd., 1999'dan aktaran: Bilge, 2009: 85).

4.2.1.4. 1997 Endonezya Ekonomik Krizi Sonrası Yoksulluğu

Önleyici Politikalar

Endonezya ekonomik krizinde, krizin ortaya çıkartmış olduğu olumsuz etkilerden en fazla etkilenen yoksul kesimleri koruyabilmek amacıyla, hükümet tarafından ‘‘Sosyal Güvenlik Ağı Programı (SGP)’’ uygulamaya konulmuştur. Bu durum, Endonezya krizinin en önemli özelliğini oluşturmaktadır.

Uygulamaya konulan bu program ağırlıklı olarak; ‘‘Beslenme, istihdam, eğitim ve sağlık alanlarını’’ kapsamaktadır (Bilge, 2009: 86).

Tablo 10: Endonezya: Sosyal Güvenlik Ağı Programları

GÜVENLİK AĞI ALANI	PROGRAMLAR
GIDA	Seçilmiş olan yoksul hane halklarına sübvansiyonlu olan fiyatlardan pirinç satışı yapılmıştır.
İSTİHDAM	Emeğin yoğun olduğu kamu projelerinde, çalışma imkânı yaratılmıştır.
EĞİTİM	Seçilmiş olan yoksul öğrencilere burs olanağı tanınarak, yoksul olan bölgelerdeki okullara yardım edilmiştir.
SAĞLIK	Sağlık hizmetlerine sübvansiyon verilmiş ve bu doğrultuda hamile olan kadınlara ve çocuklarına gıda takviyesi yapılmış, bu konuda yardım edilmiştir.

Kaynak: Bilge, O. (2009). *Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri*, (Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi), Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.

Bu programa göre, 1998 yılının bütçesinden sağlık harcamalarına ayrılan paydan daha fazla pay ayrılmıştır (% 5,6). Bu durum, hükümetin bu programa ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Bu programın en önemli olan kısmı da, yoksul hane halklarının piyasa fiyatından dörtte bir oranında, Endonezya toplumunun en önemli besin maddesi olan pirinci almalarını sağlayan gıda programının oluşturulmasıdır.

Bu program kendi başına, 1998 yılında oluşturulan tüm güvenlik ağı programlarının % 37'lik kısmını oluşturmayı ve yoksulların yarısından fazlasına ulaşmayı başarmıştır (Sumarto vd., 2002'den aktaran: Bilge, 2009: 86).

Ayrıca bu programa yönelik Dhanani ve Islam (2000)'in yapmış olduğu tahminlerden elde edilen sonuçlara göre bu program, nüfusun % 7-12'lik kısmını yoksulluk sınırının altına düşmekten kurtarmış ve kısa sürede Endonezya krizinin, yoksul kesimler üzerine olan olumsuz etkisini azaltabilmeyi başarmıştır (Aktaran: Bilge, 2009: 87). SGA programının başarılı olmasının yanı sıra asıl önemli olan, bu programın uygulamaya konulmasında meydana gelen gelişmelerdir.

Bu program, Endonezya krizinin patlak verdiği 1997 yılının ortalarında değil de, yaklaşık olarak bir yıl sonraki 1998 yılının Mayıs ayında uygulamaya konulmuştur. Bu arada geçen süre zarfında, ülkede krizden kaynaklı isyanlar ve toplumsal şiddet meydana gelmiştir. Bu doğrultuda, 1000'in üzerine olan birçok insan hayatını kaybetmiştir. Durum böyle olunca 30 yılı aşkın ülkeyi yönetmekte olan Suharto hükümeti, istifa etmek mecburiyetinde kalmış ve Suharto'dan sonra ülkenin başına gelen hükümet, bu programı uygulamaya koymuştur.

Pritchett vd., (2003) ortaya çıkan bu gelişmeleri, şöyle özetlemiştir: Uygulamaya konulan Sosyal Güvenlik Ağı Programı, ülkede protesto gösterileri halâ devam ederken oluşturulmuş ve bu sebepten dolayı bu programın arka planında, siyasal desteği saklayabilmek yatmaktadır. Bu duruma dayalı olarak oluşturulan bu güvenlik ağı programları büyük ihtimalle, toplumun ortaya çıkan krizlere ve krizlerin ortaya çıkartmış olduğu olumsuz etkilere verdikleri tepkilerden kaynaklanmaktadır (Aktaran: Bilge, 2009: 87).

Bu programda dikkat edilmesi gereken bir diğer konu da, bu programa karşı IMF'in göstermiş olduğu tutumlardır. Suharto hükümetinin istifa etmek zorunda kalmasıyla başa geçen yeni hükümet, IMF'in programa yönelik tutumlarını değiştirmiş ve hükümetin kriz sonrasında yoksulları korumaya yönelik yeni kararlarını sevinçle karşılamıştır (IMF, t.y.'den aktaran: Bilge, 2009: 87-88).

SGA programına karşı Dünya Bankası'nın tutumu ise şu şekilde olmuştur: Dünya Bankasının bu tutumu, programa geç destek vermesi sonucunda ortaya çıkmıştır. DB, 1998 yılında uygulamaya konulan bu programa ancak bir yıl sonra yani, 1999 yılının ortalarına doğru destek vermeye başlamıştır (World Bank, 1999: 3).

Dünya Bankası'nın programa destek vermesi sonucunda, yoksul olan kişi sayısının, 1999 yılında 37,5 milyon dolara ulaştığı ve verilen desteğin kişi başına sadece 16 dolardan ibaret olduğu ortaya çıkmıştır.

Krizin ortaya çıkmasından sonra çok düşük miktarlarda programa verilen bu destek, Dünya Bankası'nın Endonezya'da yoksulluğa yönelik duyarlılığı konusunda şüphe uyandırmaktadır.

Toparlayacak olursak; Bretton Woods Kuruluşlarından olan IMF, yeni hükümetin sosyal yardım konusunu ele alana kadar krizin bu olumsuz sosyoekonomik etkileriyle ilgilenmemiş; ancak kriz sonrasında uygulamaya konulan SGA, programını onaylamıştır. DB ise, Endonezya krizinden sonra uygulamaya konulmasına karar verilen bu programa, 2003 yılı başında 600 milyon dolarlık kredi vererek destek olmuştur (Bilge, 2009: 88-89).

4.3. TÜRKİYE'DE ORTAYA ÇIKAN EKONOMİK KRİZLERİN YOKSULLUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Türkiye'de yoksulluk hakkında çok detaylı olarak yapılmış çalışmaların olduğunu söyleyemeyiz. Bu konuda yapılan araştırmalara göre, Türkiye'de yoksulluk konusu gerektiği gibi ortaya konulmamıştır. Ancak Türkiye ekonomisinde mevcut olan iktisadi ve sosyal gelişmelere bakarak, yoksulluk konusunda yapılmış olan çalışmalara ve elde edilen verilere ulaşabiliriz. Bu doğrultuda Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik yapıdaki gelişmelere bağlı olarak, yüksek oranlarda bir yoksul kitlesinin bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu kitlenin oranı ve yoksulluk kriterleri tarihsel sürece bağlı olarak farklılaşmaktadır. Bu doğrultuda bazı çalışmalar yapılmış ve göreceli de olsa Türkiye'de yoksulluk konusunda bilgi sahibi olunmuştur (Boratav, 1991'den aktaran: Erkuş, 2010: 48).

Bu konuda yapılan bütün çalışmalar ve araştırmalar sonucunda; Türkiye 1980'li yıllar boyunca, ekonomi politikalarını izlemiş ve küreselleşmeden dolayı bir yandan hızlı ekonomik büyüme sergilerken bir yandan da gelir dağılımı eşitsizliğinin ve yoksulluğun arttığı bir ülke olarak ön plana çıkmıştır. Türkiye'de uzun süreli olarak meydana gelen yüksek enflasyonlar, art arda ortaya çıkan ekonomik krizler ve zorunlu göçler sonucunda yoksulluk sorunu, 1990'lı yıllardan sonra özellikle kentlerde daha çok yaygınlaşmıştır. Türkiye'deki bu yoksulluk sorunu kırsal bölgelerde de söz konusudur; ancak kentlerde daha yaygın ve daha derin olarak meydana gelmektedir. Bütün bu gelişmeler neticesinde, Türkiye'de yoksullukla mücadele politikalarında yeni arayışlar ve yaklaşımlar önem kazanmıştır (Gürses, 2007).

Çalışmanın bu bölümünde özellikle Türkiye'de ortaya çıkan 2001 krizinin ve 2008 krizinin yoksulluk ile olan ilişkisi ele alınacaktır. Oysa 1990 yılı sonrası Türkiye'de ortaya çıkan; 1994, 1998-99, 2000 Kasım krizleri de mevcuttur. Fakat kısaca, çalışmanın bu bölümünde neden 2001 krizi ve sonrasına ağırlık verildiği şu şekilde açıklanabilir:

Türkiye’de doğum ve nüfus artışının hızla sürmesi sonucunda, işgücü de artmaktadır. Artan bu işgücüne bağlı olarak, istihdam da aynı seviyede kalmamakta ve işsizlik oranlarında bir artış meydana gelmektedir. Bu durum, Türkiye’de istihdam sorununu açığa çıkartmaktadır. Milli gelir düzeyi açısından da bakıldığında, 2001 krizi ile birlikte Türkiye’de kişi başına gelirlerin azalmaya başladığı ve bu durumun işgücü piyasasını epey zorladığı söylenilebilir.

Doğal olarak 2001 krizi ve sonrasında meydana gelen bu gelişmelere bağlı olarak, işgücü piyasası kendini zar zor toparlayabilmiştir (Altınışık, 2007’den aktaran: Erkuş, 2010: 95). Bu duruma bağlı olarak 2001 krizinin, Türkiye ekonomisinde derin izler bırakan istihdam sorununa yol açtığı söylenilebilir.

Sağlık ve eğitim harcamalarına bakıldığında da, 2001 krizi ile hem devlet harcamalarındaki payın azaldığı hem de, insanların kendi bütçelerinden elde etmiş olduğu gelirlerin payı azalmıştır. Bu duruma bağlı olarak 2001 krizi ile birlikte, tekrardan ekonomik daralma sürecine girilmiş ve bu durumdan daha çok yoksul olan kesimler etkilenmiştir (Erkuş, 2010: 94-95). Gelir dağılımı ve yoksulluk açısından bakıldığında ise, 2001 krizi ile birlikte Türkiye’deki büyüme oranı % -9,4 oranında olduğunu ve fert başına düşen GSMH’nin azalması sonucunda yoksullaşmadan ve yoksulluk sorunundan bahsedilmesi mümkün olmaktadır (Erkuş, 2010: 112).

Toparlayacak olursak; Türkiye’de ortaya çıkan 2001 ekonomik krizi ile zaten var olan yoksulluk sorunu, daha da derinleşmiştir. Bu sebepten dolayı çalışmanın bu bölümünde, 1990 yılı sonrasında Türkiye’de ortaya çıkan o kadar kriz varken, 2001 krizi ve sonrasında ortaya çıkan 2008 krizinin yoksulluk öğeleri üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

4.3.1. 2001 Ekonomik Krizinin Yoksulluk Öğeleri Üzerindeki Etkileri

2000 Kasım-2001 krizi öncesinde uygulamaya konulan 1999 yılı istikrar programı sayesinde 2000 Kasım’a kadar istenilen sonuçlara ulaşılmıştır. Tablo 11’de de gösterildiği gibi Kasım 2000 krizi, son iki yılda büyümeyi durdurmuş; fakat GSMH ve imalât sanayi üretiminin % 6 oranında büyüme göstermesi sonucunda, işsizlik oranlarında kayda değer bir azalma meydana gelmiş ve 1999 yılında % 8,3 olan işsizlik oranları, 2000 yılında % 6,9’a gerilemiştir.

İşsizlik oranında meydana gelen bu düşüşler sonucunda, ekonomi canlanmaya başlamış ve bu canlanma sonrasında 2000 yılındaki özel istihdam endeksi 1,4 puan, kamu sektöründeki istihdam endeksi ise, 5,4 puan gerileyerek önceki yıllardaki düşme eğilimine göre istikrarını korumuştur.

2000 yılındaki reel ücretlerden elde edilen verilere bakıldığında ise, asgari ücrette ve memurların maaşlarında önemli derecede azalmalar olduğu görülmekle birlikte, özel sektörde kısıtlı artışların olmasına rağmen, kamu sektöründe 7 puanlık bir artışın olduğu gözlemlenmiştir. Ancak maaş ve ücretlerin ileriye dönük olarak hesaplanması durumunda, kamu sektöründe çalışan memurların maaşları reel olarak artmış; fakat özel sektörde çalışanların maaşlarının reel olarak düşmüştür (Koyuncu ve Şenses, 2004).

Ortaya çıkan bu gelişmeleri ele aldıktan sonra, 2001 krizinin bir nevi yoksulluğa sebep olan yoksulluk öğeleri üzerindeki etkilerinden bahsedilebilir.

4.3.1.1. İşgücü Piyasası

Türkiye’de ortaya çıkan 2001 krizinin yoksulluk öğelerinden, işgücü piyasası üzerinde etkili olan göstergeler şunlardır:

Tablo 11: Türkiye: İşgücü Piyasası Göstergeleri (1999-2002) (%)

	1999	2000	2001	2002
İşsizlik Oranı (%)	8,3	6,9	9,1	11,5
Eksik İstihdam Oranı (%)	9,8	7,4	6,5	6,1
İmalât Sanayi İstihdam Endeksleri (1997=100)				
Özel Sektör*	91,7	90,3	82,5	84,4
Kamu	89,0	83,6	78,2	70,9
Reel Ücret Endeksleri (1993=100)				
Asgari Ücret	123,9	105,8	91,1	98,4
Özel Sektör	92,8	93,8	74,8	...
Kamu	105,0	112,3	99,3	90,2
Memur Maaşları	95,1	84,1	81,0	85,6

*: 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerleri

Kaynak: Koyuncu M., Şenses F. (2004). ‘‘Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri’’, *ERC Working Papers in Economics*, Y.4, S.13, <http://erc.metu.edu/menu/series04/0413.pdf> (06.11.2016).

Tablo 11’e göre, 2001 krizi öncesinde uygulanan politikalar, başta istihdam ve reel ücretler olmak üzere krizin ortaya çıkartmış olduğu diğer olumsuz gelişmelerin de eklenmesi sonrasında, işgücü piyasaları kötüleşmeye başlamıştır. Mesela eksik istihdam oranının azalmasına rağmen, işsizlik oranı artmaya başlamış ve % 6,9’dan % 9,1’e ulaşmıştır.

Krizin öncesinde zaten azalmakta olan imalat sanayi endeksleri istikrarını hiç bozmamış, azalmaya devam etmiştir. Devlete ait olan sanayi istihdam endeksleri ise, % 7,7 oranında azalma gösterirken, özel işletmeler de, % 8,6 oranında istihdam kaybetmiştir. Ayrıca istihdam kayıplarına ek olarak, reel ücretler de önemli ölçüde geride kalmıştır. Asgari ücretle çalışan kişilerin, kamu kesiminde çalışan kesimlerin ücretlerinde ve memurların maaşlarında sırasıyla % 14, % 11 ve % 4 olarak bir azalma meydana gelmiştir.

Özel sektörlerin aldığı ücretlerde ise, % 20 oranında bir azalma meydana gelmiştir. Bu durumdan en çok, özel kesimde çalışanlar etkilenmiş ve 2001 yılında çalışan bu kesimlerin reel ücretler % 25 oranında azalarak, 1993 yılındaki düzeyin altında kalmıştır.

2002 yılına bakıldığında ise; GSMH'nin % 7,8, imalat sanayi üretiminin % 10 oranında artış göstermesine rağmen, işsizlik oranında meydana gelen artışın devam ettiği ve % 11,5 seviyesine çıktığı söylenilebilir. Özel sektör ve imalat sanayi istihdamında az da olsa bir artışın meydana geldiği; ancak kamu kesimindeki istihdamın düşmeye devam ettiği görülmektedir.

Ücretlerin durumuna bakıldığında ise, bu yılın seçim yılı olmasından dolayı sınırlı sayıda artışların meydana geldiği görülmektedir. Bu doğrultuda asgari ücretler % 8 oranında, memur maaşları ise, % 5,7 oranında artmıştır. Ancak bu gelişmelere rağmen kamu kesimi imalat sanayisinde çalışanların ücretleri, azalmaya devam etmiştir (Bilge, 2009: 105-106).

Bu bilgilerin yanı sıra 2001 krizinin işgücü piyasalarında meydana gelen azalmalar, kişilerin işten çıkartılmalarıyla daha da derinleşmiş ve azalmıştır. Türkiye'de art arda yaşanmış olan Kasım 2000-Şubat 2001 krizlerinin en önemli sorunlarından biri de şüphesiz olarak, işsizlik sorunudur. Bu doğrultuda; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB)'nın elde etmiş olduğu verilere bakıldığında; 2001 yılının ilk altı ayında toplamda "738.866" kişi işten çıkartılmıştır (Işığçok, 2002).

Bu doğrultuda 2001 krizi sonrasında bu kadar kişinin neden işten çıkartıldığı, Tablo 12'den yola çıkarak şu şekilde açıklanabilir:

Tablo 12: 2001 Türkiye Ekonomik Krizi: 2001 Yılı'nın İlk Altı Ayında İşten Çıkarılan Kişi Sayısı ve Kişilerin İşten Çıkarılma Sebepleri

Toplu Çıkarma	12.865	İşverenin Sağlık Nedenleri	804
Bildirimli Fesih	84.482	İşçinin İyi Niyet Kurallarına Aykırı Davranılması	1.454
Malulen Emeklilik	768	İstifa	300.994
Normal Emeklilik	17.844	İşin Sona Ermesi	40.232
Ölüm	863	İşyerlerinin Nakli	54.897
Askerlik	7.704	İşyerlerinin Kapanması	10.336
Evlenme	1.760	Vize Süresinin Bitmesi	6.100
16. Madde	6.663	Deneme Süresi Sonu	2.854
İşçinin Sağlık Nedenleri	328	Mevsimlik İş Bitimi	16.631
İşverenin İyi Niyet Kurallarına Aykırı Davranılması	2.303	Kampanya Bitimi	2.950
Disiplin Kurulları Kararı	1.021	Statü Değişikliği	652
İşe Devamsızlık	6.644	Diğer Nedenler	150.630
17. Madde	7.117	Toplam	738.866

Kaynak: Bilge, O. (2009). *Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri*, (Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi), Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.

Tablo 12'den de görüldüğü üzere, 2001 yılının ilk altı ayında diğer sebeplerin dışında, direkt ekonomik krizlerin sonrasında işyerlerinin kapatılması sonucunda 10.336.000 kadar kişi işsiz kalmıştır (Bilge, 2009: 107).

İşsizlik sorunu, Türkiye'de zaten uzun yıllardan beri devam eden bir sorun olmakla birlikte, artık kronik bir hâl almıştır. Türkiye'de en önemli sorun haline gelen bu işsizlik sorunu, son zamanlarda yeni bir nitelik kazanmış ve "İstihdam Sorunu" olarak adlandırılmıştır (Ekin, 2000-2001'den aktaran: Bilge, 2009: 107). Bu doğrultuda meydana gelen bu işsizlik sorunu, üretken olmayan istihdam biçimlerinden; bir yandan az gelişmiş olan emek piyasasına yönelirken, diğer yandan kırsal kesimdeki geniş aile düzeni ile kentsel kesimdeki kayıt dışı istihdam biçimlerine yönelmiş ve böylece istihdam sorunu haline gelmiştir. Bu duruma bağlı olarak Türkiye'de meydana gelen bu işsizlik sorunu, yerini yoksulluğa bırakmış ve artık günümüzde, istihdam sorunu olarak adlandırılmaktadır (Bilge, 2009: 108).

Türkiye’de art arda meydana gelen Kasım 2000-Şubat 2001 krizleri ise, ülkemizde mevcut olan bu işsizlik sorununu içinden çıkılamayacak bir hâle dönüştürmüş ve bu doğrultuda, meydana gelen bu krizler sonrasında her 100 kişiden 12’si işinden olmuştur. Ayrıca % 6 olan işsizlik oranları, krizlerin sonrasında % 10’a yükselmiştir. Bu duruma bağlı olarak kadın istihdam oranının % 33’ü işsiz kalmış ve bu durumdan özellikle, eğitim seviyesi yüksek ve nitelikli işgücüne sahip olan kişilerin üçte ikisi işsiz kalmıştır. Ayrıca bu durumdan en fazla; bankacılık sektörü, finans sektörü, sanayi sektörü ve hizmetler sektörü etkilenmiştir (Ekin, 2002’den aktaran: Bilge, 2009: 108).

Sonuçta art arda meydana gelen bu iki kriz, mevcut olan Türkiye’deki istihdam sorununa, ‘Kriz İşsizliği’ adı verilen bir başka sorunu eklemiştir (Işığçok, 2002).

4.3.1.2. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

Türkiye’de gelir dağılımı ve yoksulluk konusunda, gelir dağılımı ve yoksulluğun gelişimini ve ortaya çıkan krizlerin bu alanda yaratmış oldukları etkileri kısa sürede inceleyebilmemizi sağlayacak ‘‘Hane Halkı Gelir ve Tüketim Anketleri’’ mevcut değildir. Üstelik bu konu ile ilgili elimizde bulunan veriler de, doğrudan birbirleriyle kıyaslanabilecek şekilde değildir. Bu doğrultuda son yirmi yıla ait elimizde mevcut olan veriler şunlardır (Bilge, 2009: 108):

- DİE’nin 1987, 1994, 2002 yıllarında gerçekleştirmiş olduğu anketlerden elde ettiği veriler
- Dünya Bankası’nın 2001 yılındaki anket sonuçları

Çalışmanın bu bölümünde, işte elimizde bulunan bu son yirmi yıla ait olan verilerden; DİE ve Dünya Bankası’nın elde etmiş olduğu verilerden yararlanılacaktır.

1987 ve 1994 yılları arasında hükümet, genişlemeci bir ekonomik strateji izlemiştir. Bu doğrultuda, çalışan kesimlere yüksek ücret vermiş ve çalışanların maaşlarını arttırmıştır. Sermaye kesimine de yüksek faiz geliri sağlamaya çalışırken, yükselen hammadde fiyatlarını ve vergi oranlarını da düşürmeye çalışmıştır (Koyuncu, 2004).

Bu stratejinin hemen sonrasında Türkiye’de 1994 krizi meydana gelmiş ve bu krizin sonucunda 1987-1994 yılları arasında, gelir dağılımı önemli ölçüde bozulmaya başlamış ve Türkiye’de meydana gelen bu bozulma, daha çok kentsel alanlardan kaynaklanmıştır.

Tablo 13: Türkiye: Kentsel ve Kırsal Gelir Dağılımı Göstergeleri

(1987, 1994 ve 2002) (%)

% 20'lik Dilimler	Türkiye			Kentsel			Kırsal		
	1987	1994	2002	1987	1994	2002	1987	1994	2002
1. Dilim (En Yoksul)	5,2	4,9	5,3	5,4	4,8	5,5	5,2	5,6	5,2
2.	9,6	8,6	9,8	9,3	8,2	9,7	10,0	10,1	10,3
3.	14,1	12,6	14,0	13,6	11,9	13,9	15,0	14,8	14,7
4.	21,2	19,0	20,8	20,7	17,9	20,5	22,0	21,8	21,7
5. Dilim (En Zengin)	50,0	54,9	50,1	50,9	57,2	50,4	47,8	47,7	48,0
Gini Katsayısı	0,44	0,49	0,44	0,44	0,52	0,44	0,42	0,41	0,42
En Zengin % 20/ En Yoksul % 20 Oranı	9,6	11,2	9,5	9,4	11,9	9,2	9,2	8,5	9,2

Kaynak: Koyuncu M., Şenses F. (2004). ‘‘Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri’’, *ERC Working Papers in Economics*, <http://erc.metu.edu/menu/series04/0413.pdf> (06.11.2016).

Tablo 13’e göre Türkiye’nin genelinde meydana gelen bu bozulma ile birlikte, kentlerde % 20’lik bir orana sahip olan en yüksek kesim, 1987-1994 yılları arasında toplam kentsel gelirler içindeki payını % 50,9’dan % 57,2’ye yükseltmiştir. Diğer gelir gruplarının toplam kentsel gelirler içindeki payında ise azalma meydana gelmiş ve % 11-% 13 arasında bir değer almıştır. Bu duruma bağlı olarak Kentsel Gini Katsayısı 0,44’den 0,52’ye yükselmiş, En zengin % 20 gelir payı ile En yoksul % 20 gelir payları oranı da, 9,4’ten 11,9’a yükselmiştir.

Ayrıca bu duruma bağlı olarak Kentsel Gini Katsayısı oranlarının artmasının yanı sıra 1987 yılından 1994 yılına kadar Kırsal Gini Katsayısı oranlarında bir azalma meydana gelmiş (0,42’den 0,41’e) ve ayrıca kırsal kesimin En zengin % 20 gelir payı ile En yoksul % 20 gelir payları oranı 9,2’den 8,5’e gerilemiştir. Bu durum, en düşük gelirli % 40’lık kesime sahip olan kırsal kesimin, gelir payının artması sonucunda meydana gelmiştir (Koyuncu ve Şenses, 2004).

2002 yılındaki bu ekonomik göstergelerde her ne kadar düzelme olsa da, söz konusu olan bu dönemi genel olarak değerlendirdiğimizde; gelir dağılımı adaletsizliğinde bir artışın beklendiğini söyleyebiliriz. Bu beklentilere ters düşen bir durum da, 2002 yılındaki Hane Halkı Bütçe Anketleri (HBA)'den elde edilen sonuçlardır. Tablo 13'te de belirttiğimiz gibi, Türkiye'nin 2002 yılındaki gelir dağılımı 1994 yılındaki gelir dağılımına göre daha adaletlidir. 1994 yılında 0,49 olan Gini Katsayısı 2002 yılında 0,44'e düşerken; en zengin % 20/ en yoksul % 20 oranı ise, 11,2'den 9,5'e düşmüştür.

2002 yılında meydana gelen bu düzelmeler anketlerden elde edilen sonuçlara göre bu durum; kentlerde yaşayan yüksek gelirli olan kesimlerin düşük gelirli olan kesimlere gelirlerini transfer etmeleri ve bu gelir transferi sonucunda diğer kesimde yaşayan kişilerin gelirlerinde bir artış meydana gelirken, en yüksek % 20 gelire sahip olan kişilerin toplam gelirden almış oldukları paylarının azalmasından kaynaklanmaktadır.

Ancak anketlerden elde edilen bu verilerin anketlerin türlerinden kaynaklı olması, bu verilerden elde edilen verilerin doğru olup olmadığı konusunda şüphe duyulmasına yol açmıştır. Çünkü 2002 yılındaki gelir anketine göre hane halklarının toplam gelirleri içindeki payları % 4,9'dur. Aynı durum, 1994 yılında % 7,7 oranındadır. Yani, 1994-2002 yılları arasındaki bu gelirlerin ağırlıkları % 36 oranında düşmüştür. Oysa 1994 yılından sonra kamu kesiminin borçlarında bir artış meydana gelerek, finans piyasalarında yüksek oranlardaki faiz oranları geçerli olmuş ve bu yıldan itibaren kamu kesiminin iç borç faizleri giderek artmaya başlamıştır.

Bu doğrultuda Türkiye'deki finansal varlıkların toplam değeri ile finans piyasalarının toplamdaki işlem hacimleri ciddi boyutlarda artış göstermiştir. Oysa 2002 yılında anketlerden elde edilen sonuçlara göre gelir payları azalmaktadır. İşte bu duruma bağlı olarak, anketlerden elde edilen sonuçlara şüphe duyulmuş ve bu kesimlerin gelirlerinin belki de olduğundan daha az gösterildiğini ve doğal olarak gelir dağılımının da olduğundan daha adaletli çıkmasına neden olduğunu söyleyebiliriz (Koyuncu ve Şenses, 2004).

2001 krizinin gelir dağılımına ilişkin yapılan açıklamalardan sonra, yoksulluk hakkında birtakım bilgiler vermek gerekir. Bu doğrultuda Türkiye'de gelir dağılımında sınırlı sayıda çalışmalar olduğu gibi, yoksulluk konusunda da çok az sayıda çalışma yapılmıştır. Yoksulluk konusunda 2001 krizi dönemini kapsayan bu çalışmalar şunlardır (Bilge, 2009: 112):

- Dağdemir (2002)'in 1987-1994 yılını kapsayan çalışması
- Dünya Bankası (2000, 2003)'ün 1994-2001 yılını kapsayan raporları.

Dağdemir (2002: 3), yapmış olduğu çalışmasında iki yoksulluk çizgisi kullanmıştır. Bu yoksulluk çizgileri şunlardır:

- Normal yetişkin bir insanın ihtiyacı kadarki kalori miktarına göre hesaplanan ‘‘Minimum Gıda Maliyeti (MGM)’’ çizgisi
- MGM çizgisine, insanların temel ihtiyaçlarının maliyetini de ekleyerek oluşturduğu ‘‘Temel Gereksinimler Maliyeti (TGM)’’ çizgisi.

Tablo 14: Türkiye: Kentsel ve Kırsal Yoksulluk Oranları (1987-1994) (%)

	Türkiye		Kentsel		Kırsal	
	1987	1994	1987	1994	1987	1994
Yoksulluk Çizgisi						
Minimum Gıda Maliyeti	11,5	11,5	6,9	8,7	21,2	20,2
Temel Gereksinimler Maliyeti	27,0	29,5	14,3	20,0	41,5	42,5

Kaynak: Dağdemir, Ö. (2002). ‘‘Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987-1994’’, C. C. Aktan (Ed.), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 8.

Tablo 14’te de görüldüğü üzere, Dağdemir (2002: 8)’in ilk olarak kullandığı MGM yoksulluk çizgisine göre; 1987 yılında % 6,9 oranında olan kentlerdeki yoksulluk oranı, 1994 yılında % 8,7’ye ulaşmıştır. Yine aynı dönemde yoksulluk oranı, kırsal alanlarda % 21,2’den % 20,2’ye düşmüş; ancak kentlerde meydana gelen yoksulluk oranını dengelemiş ve Türkiye’de hesaplanan yoksulluk oranının 1987-1994 döneminde sabit olarak kalmasını sağlamıştır.

İkinci yoksulluk çizgisi olan TGM yoksulluk çizgisine göre ise, 1987 yılında kentlerde % 14,3 olan yoksulluk oranı, % 20’ye çıkmış olmakla birlikte, kırsal alandaki % 27 olan yoksulluk oranı ise % 29,5’e yükselmiştir. Bu duruma bağlı olarak; 1987-1994 yılında Türkiye’deki yoksulluk oranının, kırsal alanlarda daha yoğun olduğunu, kentsel alanlarda meydana gelen bu yoğun yoksulluk oranının da, 1994 Türkiye ekonomik krizinden kaynaklı olduğu söylenilebilir (Bilge, 2009: 112).

Dünya Bankası (2003)’ün 1994-2001 dönemini kapsayan raporunda ise dört adet yoksulluk çizgisi kullanmıştır. Bankanın kullanmış olduğu yoksulluk çizgileri şunlardır: Uluslararası düzeyde standart hâle gelmiş olan ve fert başına günde bir dolar esasına göre belirlenen yoksulluk çizgisi, asgari gıda maliyeti çizgisi, temel gereksinimler maliyeti çizgisi ve milli gelir ortalamasının yarısı olarak belirlenmiş göreceli yoksulluk çizgisi.

Bu kullanılan yoksulluk çizgilerinden ilki hariç diğerleri, 1994-2001 yılları arasında Türkiye'deki yoksulluğu arttırmaktadır.

Tablo 15: Türkiye ve Kentsel Yoksulluk Oranları (1994-2001) (%)

Yoksulluk Çizgisi	Türkiye		Kentsel	
	1994	2001	1994	2002
Fert Başına Günde 1 dolar	2,5	1,8		
Asgari Gıda Maliyeti*	7,3	...	6,2	17,2
Temel Gereksinimler Maliyeti*	36,3	56,1		
Ulusal Gelir Ortalamasının Yarıısı	15,7	21,5		

*: Bu iki yoksulluk çizgisi, Tablo 14'te verilen yoksulluk çizgileri ile aynı adı taşısa da, bunları belirleyebilmek için kullanılan gıda ve gıda dışındaki madde sepetleri arasında farklılıklar olduğundan, bu iki tablodaki rakamlarla yoksulluk oranlarını karşılaştırabilmemiz mümkün değildir.

Kaynak: World Bank. (2000). Turkey Economic Reforms Living Standarts and Social Welfare Study, *World Bank, Report No: 20029-Tu, Washington,* <http://documents.worldbank.org/curated/en/775051468778468811/Turkey-Economic-reforms-living-standards-and-social-welfare-study> (03.01.2017), World Bank. (2003). Turkey: Poverty and Coping After Crises, *World Bank, Report No. 24185-TR, Washington,* <http://documents.worldbank.org/curated/en/824491468778225121/pdf> (03.01.2017).

Tablo 15'ten yola çıkarak Dünya Bankası (2003)'ün raporundan elde edilen sonuçlara göre, bir ülkedeki aşırı yoksulluk oranını ölçtüğü varsayılan fert başına günde 1 dolar çizgisinin altına kalan ve 1994 yılında % 2,5 olan bu nüfus oranı, 2001 yılında % 1,8'e düşmüştür. Rapora göre bu küçük fark, istatistiksel hata sınırları içerisinde yer almaktadır.

Toparlayacak olursak; yoksulluk oranları arasındaki en belirgin fark, kentsel gıda yoksulluğu arasında meydana gelmiştir. 1994 yılında % 6,2 olan bu oran, 2001 yılında % 17,2 oranına yükselmiştir. Bu durum, 2000-2001 krizlerinin doğal bir sonucu olarak kentsel sektörleri felakete uğratmıştır. 2000-2001 kriz dönemlerinde istihdam alanlarında büyük bir daralma söz konusu iken, gıda fiyatlarında ortalama olarak % 80,2 oranında bir genişleme meydana gelmektedir (Şenses, 2003'ten aktaran: Bilge, 2009: 114).

Benzer bir durum, TGM ile ölçülmekte olan "Ekonomik Muhtaçlık Oranında" görülmüştür. 1994 yılında % 36,3 olan bu ekonomik muhtaçlık oranı, 2001 yılında % 56,1 olarak gerçekleşmiştir.

Bu gelişmeler doğrultusunda son olarak; 2000-2001 krizinden sonra nüfusun büyük bir çoğunluğunu, yoksul olan veya yoksulluk sınırının altına düşme riski bulunan kesimlerin oluşturduğu söylenilebilir (Bilge, 2009: 114).

4.3.1.3. Sosyal Harcamalar-Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım

Çalışmanın bu bölümünde, 2001 krizinin yoksulluk öğeleri üzerine olan etkilerinden; sosyal harcamalar-eğitim, sağlık ve sosyal yardım hakkında bilgiler verilecektir. Aslında bu çalışmada, bu üç kategorinin dışında kalan; “Konut ve diğer altyapı harcamaları ve sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler” sosyal harcamalar kapsamında incelemeye tabi tutulabilir.

Ancak bu harcama çeşitlerinden konut ve diğer altyapı harcamaları, bütçe kalemlerine dağılık bir şekilde kaydedildiği ve bu harcamalarda bütçe dışı fonlardan yararlanıldığı için, bu harcamaların gerçek miktarının ne kadar olduğunu belirleyebilmemiz mümkün değildir.

Ayrıca, bu harcama çeşitlerinden sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler de, devletin bilinçli olarak yapmış olduğu politikalardan değil de, ilgili kurumların yönetsel bozukluklarından kaynaklanmaktadır (Bilge, 2009: 114). Bu sebeplerden dolayı çalışmanın bu bölümünde bu iki harcama çeşitleri çalışmanın dışında bırakılmış, incelemeye tabi tutulmamıştır.

Tablo 16: Türkiye Hükümeti: Sosyal, Eğitim ve Sağlık Harcamaları (1999-2002) (%)

	1999	2000	2001	2002
Sosyal Harcamalar/ GSMH	8,1	7,8	7,8	8,1
Sosyal Harcamalar/ Konsolide Bütçe Harcamaları	22,5	20,9	16,9	19,0
Eğitim Harcamaları/ GSMH	4,2	3,8	4,0	4,1
Eğitim Harcamaları/ Konsolide Bütçe Harcamaları	11,8	10,0	8,6	9,5
Sağlık Harcamaları/ GSMH	3,3	3,5	3,2	3,5
Sağlık Harcamaları/ Konsolide Bütçe Harcamaları	9,1	9,3	6,9	8,1
Sosyal Yardım Harcamaları/GSMH	0,6	0,6	0,6	0,6
Sosyal Yardım Harcamaları/ Konsolide Bütçe Harcamaları	1,5	1,5	1,4	1,4

Kaynak: World Bank. (2000). Turkey Economic Reforms Living Standarts and Social Welfare Study, *World Bank, Report No: 20029-Tu, Washington,* <http://documents.worldbank.org/curated/en/775051468778468811/Turkey-Economic-reforms-living-standards-and-social-welfare-study> (03.01.2017), World Bank. (2003). Turkey: Poverty and Coping After Crises, *World Bank, Report No. 24185-TR, Washington,* <http://documents.worldbank.org/curated/en/824491468778225121/pdf> (03.01.2017).

Tablo 16’da incelenen iki rapordan elde edilen sonuçlara göre, 2001 yılında toplam sosyal harcamaların GSMH’ye oranı sabit kalmıştır; ancak bu yılda milli gelirin reel olarak yaklaşık % 10 civarında düşmesi, sosyal harcamalarda da reel olarak bir düşüşü meydana getirmiştir. Ayrıca yine bu dönemde, sosyal harcamaların konsolide bütçe harcamalarına oranı % 20,9’dan, % 16,9’a gerilemiştir. Benzer şekilde Tablo 16’da da görüldüğü gibi, eğitim ve sağlık harcamalarının GSMH’ye oranında azalma söz konusu olmazken, bütçe paylarında bir azalma meydana gelmiştir. Sosyal yardım harcamaları kategorisinde ise, her iki durumda çok fazla bir değişiklik meydana gelmemiştir.

Toparlayacak olursak; sosyal harcamalar konusu, 2000 Kasım-2001 Şubat krizlerinin ardından 1994 krizine göre iyi korunmuştur. Fakat bir sonraki bölümde de ifade edeceğimiz gibi bu konu, devletin öncelik verdiği konular arasında yer almamaktadır (Bilge, 2009: 115).

4.3.1.4. 2001 Türkiye Ekonomik Krizi Sonrasında Uygulanan Politikalar

Türkiye’de ortaya çıkan 2000-2001 krizlerinin, yoksulluk üzerine etkilerine yönelik olarak yapılan incelemeye göre; toplumun yaşam koşullarının giderek kötüleştiği söylenilebilir.

Ancak bu duruma karşılık hükümet, yoksulluğun ortaya çıkartmış olduğu bu olumsuz etkileri azaltabilmek amacıyla herhangi bir önlem almamış, bu konuda duyarsız davranmıştır. Bu doğrultuda, Türkiye’de 2000-2001 krizleri sonrasında sosyal patlama tehlikesi ile karşı karşıya kalılabileceği ihtimalinin yaşandığı ortamda dâhi, hükümetlerin bu düşüncesizlikleri değiştirmemiştir (Bilge, 2009: 116).

Çalışmanın bu bölümünde daha önceki bölümde de ifade edildiği gibi, krizlerin yoksulluk üzerine olan etkilerinden sosyal konulara neden yer verilmediği ve devletin öncelikli olarak ilgilendiği konular arasında neden yer almadığı açıklanmaya çalışılacaktır.

2000 Kasım-2001 Şubat krizlerinin ortaya çıkartmış olduğu olumsuz etkileri giderebilmek amacıyla, 3 Mayıs 2001 tarihinde ‘‘Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’’ adı altında yeni bir istikrar programı uygulanmaya başlanmıştır. Bu programda bütün ekonomik ve hatta TBMM’nin yasama görev alanına yönelik bütün amaçları ayrıntılı bir şekilde açıklanırken, devletin sosyal politika alanında yapmayı tasarladığı şeyler sadece üç cümleyle (uzun dönemde, yoksulluğun azaltılabileceği ve gelir dağılımının adaletli hale gelebileceği) sığdırmıştır. Bu bölümde hükümet, Dünya Bankası’nın yardımını alarak sosyal koruma programları geliştirilmiş ve krizin en çok etkilemiş olduğu yoksul kesimler üzerindeki etkisini azaltmayı planlamıştır. Ancak söz konusu olan bu kısım, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nda yer almamıştır (IMF, 2001’den aktaran: Bilge, 2009: 117).

Bu duruma bağlı olarak hükümet, Ağustos 2001 yılında sosyal yardım programına ilişkin yapmış olduğu planlar çerçevesinde Dünya Bankası ile ‘‘Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP)’’ kredi konusunda yapılan anlaşma sonucunda hayata geçirilmiştir. Bu projeye göre Türkiye eğer sosyal güvenlik ağı mekanizmalarını geliştirebilirse, bu proje hemen kullanıma açılabilir ve bu proje ile birlikte hükümete, tam 500 Milyon dolarlık bir finansman sağlanacaktır (World Bank, 2001).

Proje kapsamındaki Kredinin ilk dilimini krizin etkileriyle karşılaştırdığımızda çok yetersiz olduğu görülmüştür. Aslında projeye bir bütün olarak bakıldığında, kaynak yetersizliğinden dolayı bu projenin Türkiye’de temel hedeflerine ulaşamayan SGA mekanizmasının gelişimine katkı sağlayabilecek nitelikte olduğu görülmektedir. Fakat proje, planlandığı şekilde uygulamaya geçirilememiş ve bu proje için, 2002 yılında sağlanan finansmanın bile 3 milyar dolardan az olduğu görülmüştür (Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, 2003’den aktaran: Bilge, 2009: 118).

Bu gelişmelerden yola çıkılarak şunlar söylenilebilir: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programındaki niyet mektubunda, sosyal yardım programına yönelik olarak söylenilen onca şey boşa çıkmış ve ayrıca Dünya Bankası'nın bu konudaki tutumu da yetersiz olmuştur (Bilge, 2009: 118).

Dünya Bankası (2001), raporunda bu projeye ilişkin olarak; krizlerin yoksulluk üzerine olumsuz etkiler yaratması, hükümetin kriz sonrasında uygulamaya koyduğu reform programlarını riske soktuğunu ve bu riskin, Sosyal Riski Azaltma Projesi ile azaltılabileceğini ifade etmektedir. Bu açıdan baktığımızda; Dünya Bankası'nın projeye ilişkin olan bu tutumu daha iyi anlaşılmaktadır.

Ayrıca toparlayacak olursak; 2000-2001 krizi sonrasında uygulanması gereken sosyal politikalar konusunda IMF de duyarsız davranmış ve GEGP'nin yapmış olduğu açıklamalar çerçevesinde sosyal konulara genellikle değinmemiştir (IMF, 2002'den aktaran: Bilge, 2009: 119).

4.3.2. 2008 Küresel Mali Krizin Yoksulluk Öğeleri Üzerindeki Etkileri

ABD Mortgage kredileri ile patlak veren 2008 Global kriz, tüm dünyayı etkilemekle birlikte, Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Bu kriz, ilk olarak finans sektöründen başlamış, daha sonradan etkisini reel kesimde göstermiştir (Ertuğrul vd., 2010: 311).

Bu kriz etkilerini Türkiye'de 2008 yılında göstermeye başlamış olmakla birlikte, bu krizin sosyoekonomik etkileri de en şiddetli olarak, 2009 yılında meydana gelmiştir. Bu kriz döneminde, önceki krizlerde olduğu gibi bir iktisadi program çerçevesinde hareket edilmemiştir. Bu doğrultuda 2008 krizinin diğer krizlerden farkı; Bretton Woods Kuruluşları (IMF ve Dünya Bankası)'a başvurulması ve krizin etkilerinin önceki krizler kadar ani ve şiddetli olmamasıdır (Uğurlu, 2014: 195).

Çalışmanın bu bölümünde asıl olarak anlatmak istenilen; 2008 krizinin yoksulluk üzerine olan etkileridir. Bu doğrultuda, krizin yoksulluk öğeleri üzerine olan etkilerinden bahsedilebilir.

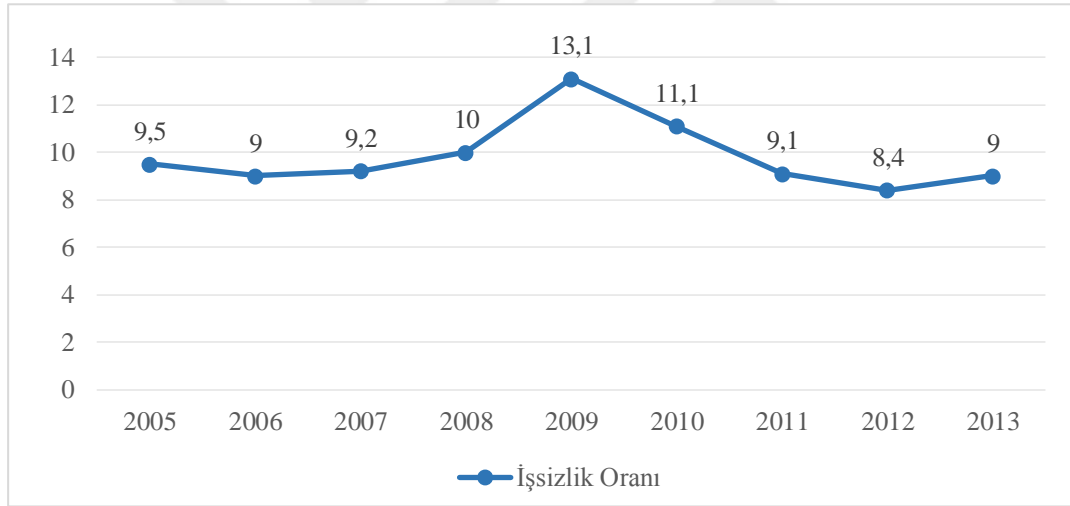
4.3.2.1. İşgücü Piyasası

Türkiye'deki işsizlik sorunu, sadece iktisadi kriz dönemlerinde ortaya çıkmamaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de; tasarruf düzeylerinin ve sermaye birikiminin az olması, istikrarlı ve hızlı bir büyümenin gerçekleştirilememesi ve nüfusun kalabalık olması gibi sorunlar yüzünden, sürekli işsizlik sorunu ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu sebeplerden dolayı da, Türkiye'de iktisadi krizlerin genel bir sonucu olarak işsizlik sorunu ortaya çıkmış ve bu sorun giderek artmaya başlamıştır (Uğurlu, 2014: 205).

Bu gelişmelere dayalı olarak Türkiye’de, 2002-2008 yılları arasında hızlı sermaye girişi yaşanmış ve gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere, tüm dünya hızlı bir büyüme sürecine girmiştir (Şahin, 2009’dan aktaran: Uğurlu, 2014: 206). Ancak bazı iktisatçılara göre bu dönemde meydana gelen büyüme, ‘‘İstihdam yaratmayan büyüme’’ olarak adlandırılmıştır.

Bu dönemde işsizlik oranlarında dalgalanmalar meydana gelmiş ve 2000 yılında % 49,9 olan işgücüne katılım oranı, 2007 yılında % 47,8’e düşmüştür (Boratav, 2010: 200-201). Yine bu dönemde bu duruma bağlı olarak, vasıfsız olan işgücü ve işgücüne yeni katılmış olan gençler de, emek yoğun sektörlerde istihdamın artmamasına bağlı olarak yüksek oranlardaki işsizliğe maruz kalmışlardır. Bu doğrultuda, 2005-2007 yılları arasında % 10 seviyesinde kalan işsizlik oranı, 2008 yılında tekrar artmaya başlamıştır (Şahin, 2009’dan aktaran: Uğurlu, 2014: 206).

Grafik 3: Türkiye: İşsizlik Oranı (2006-2011) (%)

Kaynak: TÜİK. (2014a). ‘‘İşgücü İstatistikleri-İşsizlik Oranı (%) (Yıllık)’’, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Gosterge/?locale=tr> (04.01.2017).

Grafik 3’de, işsizlik oranlarının 2008 yılında meydana gelen kriz öncesi ve sonrası değişimleri gösterilmiştir. 2008 yılında Türkiye’de krizin etkilerinin hissedildiği dönemde mevsimsel sebeplerle işsizlik artmamış, aksine 2007 yılındaki kışa göre mevsim bazında bir azalma meydana gelmiştir. Ancak 2008 yılının Kasım ayında, mevsimsel işsizlik artış göstermesi ile birlikte, işsizlik oranlarında ciddi boyutlarda artış meydana gelmiştir. Krizin sosyoekonomik etkilerinden biri olan; yoksulluk üzerindeki etkilerinin en yoğun hissedildiği yıl ise 2009 yılı olarak karşımıza çıkmaktadır. 2009 yılındaki işsizlik oranları ise, % 13,1 oranında artış göstermiştir (Kazgan, 2013’ten aktaran: Uğurlu, 2014: 207).

Kriz döneminde işgücü piyasasında gençler, daha dezavantajlı durumdadırlar. Gençlerin kriz dönemlerinde dezavantajlı duruma gelmelerinde; krizi dönemindeki genç işsizliğin, genel işsizlik oranına göre daha yüksek olması etkili olmuştur. Bu doğrultuda, 2006 yılında % 18,7 olan genç işsizlik oranı, 2007 yılında % 20 olmuş ve hatta 2008 yılına gelindiğinde % 20,5 seviyesine çıkmıştır. 2009 yılında da bu oran % 25,3 seviyesine yükselmiş; ancak sadece 2010 yılında bu oran % 21,7'ye düşmüştür. Genel olarak işsizlik oranı, 2009 yılında 3,1 puan artış gösterirken, bu oran gençlerde 4,8 puan olmuştur (Murat ve Şahin, 2010'dan aktaran: Uğurlu, 2014: 207).

Toparlayacak olursak; 2008 küresel mali krizin işgücü piyasasında meydana gelen olumsuz etkiler sonucunda, işsizliğin artmasına etkili olan unsurları şu şekilde özetleyebiliriz (Özatay, 2013: 146):

- Dış talebin azalması
- Ülkemizin yabancı sermayeye olan ihtiyacı ve bu konuda yurt dışına olan bağımlılığı
- Bankaların kriz döneminde dış kaynak bulma güçlükleri sonrasında kriz öncesinde 1970'li yıllarda devletten devlete olan dış kaynak akışının, özel sektörlerden yine özel sektörlere doğru gerçekleşmeye başlaması
- Kriz döneminde gerçekleşen sermaye akımlarının kesintiye uğraması sonucunda bu duruma bağlı olarak ülkede, yatırımların olumsuz etkilenmesi
- Krizden öndeki yıllarda alınmış olan borçların ödeme tarihleri geldiğinde, bu borçları ödeyebilmek için yeni kredilerin temin edilmemesi. Bu durumun sonucunda da firmaların borçlarını ödeyebilmesi için iç kaynaklarını kullanmak durumunda kalmaları ve üretimi kısarak ekonomide küçülmeye gitmeleri.
- Son olarak bankaların ve şirketlerin, "Net dış borç ödeyicisi" konumundan, "Yurt dışına sermaye aktaran konuma" düşmeleri (Savran, 2013'den aktaran: Uğurlu, 2014: 209).

4.3.2.2. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

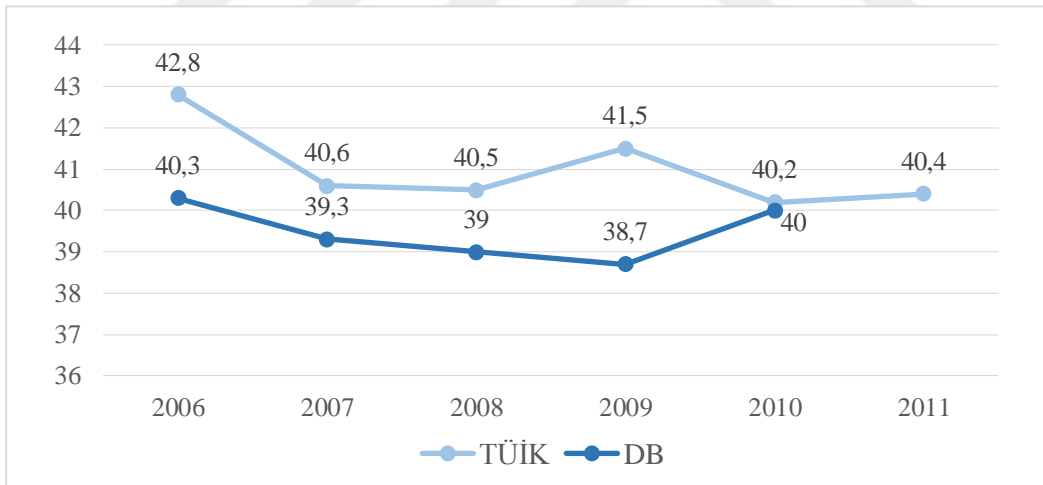
Türkiye'de ortaya çıkan ekonomik krizlerin bir diğer olumsuz etkisi de, gelir dağılımının bozulması ve yoksulluğun artmasıdır. Bu doğrultuda 2008 Küresel Mali kriz, hem dünya ekonomisini hem de Türkiye ekonomisini olumsuz olarak etkilemiştir. Krize yol açan bu finansal balon sayesinde, ülkelere sıcak para girmiş ve bu duruma bağlı olarak, finans sermayesinin gelirleri artmaya başlamıştır.

Ancak, reel ücretlerdeki artış sınırlı sayıda kalmıştır. Finans sektörünün sermayesinin artmasına rağmen reel ücretlerdeki artışın sınırlı sayıda kalması, gelir dağılımının bozulmasına yol açmıştır. Reel ücretlerin kriz öncesinde kısa süreli olarak düşük oranlarda artış göstermesine rağmen, kriz sonrasında azalmıştır.

2008 krizi ile birlikte, yurtdışına fonlar girmeye başlamış ve bu durum, düşük gelire sahip olan kişilere yaramış olmakla birlikte bu kişiler bu durumdan, düşük faizli krediler ile yararlanmışlardır. Bu duruma bağlı olarak, az da olsa gelir dağılımındaki bozulma telâfi edilmiştir.

Ayrıca kriz ile birlikte ABD kaynaklı olan fonlar ülkeye girmeye başlamış ve bu fonlar, tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Bu sebepten dolayı ülkelerin iç ve dış dengeleri bozulmaya başlamıştır. Dengeleri bozulan bu ülkeler, krizden kaynaklı olarak kredi olanaklarını yitirmeye başlamış ve olumsuz iktisadi koşullarla karşı karşıya kalmışlardır. Ancak Türkiye'ye bu dönemde olağan dışı yabancı sermayelerin girmesine rağmen, diğer ülkeler kadar ciddi boyutlarda meydana gelen sorunlarla karşı karşıya kalınmamıştır (Kazgan, 2013'den aktaran: Uğurlu, 2014: 211

Grafik 4: Gini Katsayıları (2006-2011) (%)

Kaynak: TÜİK. (2014b). “Gelir Dağılımı-Gini Katsayısı (Eşdeğer Hane Halkı Kullanılabilir Gelire Göre) (Yıllık), <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Gosterge/?locale=tr> (05.01.2017).

Grafik 4'e göre gini katsayılarında yer alan değişimi gösterebilmek amacıyla, TÜİK ve Dünya Bankası verilerinden yararlanılmıştır. Buna göre, 2006-2008 yıllarındaki gini katsayılarının farklı düzeylerde olmasının yanı sıra, birbirlerine yakın oranlarda ve aynı düzeydedir. Ancak 2008 krizinin Türkiye'yi etkilediği 2009 yılına gelindiğinde, bu yıldaki gini katsayıları farklı yönde hareket etmiştir.

Bu bilgiler ışığında; 2008 krizinin olduğu dönemde beklentilerin gelir dağılımının bozulması yönünde olduğu söylenilebilir. Ancak bu beklentilerin aksine, DB verilerine göre 2009 yılında gelir dağılımında iyileşmeler meydana gelmiştir. Fakat 2010 yılına gelindiğinde iyileşmeye başlayan gelir dağılımı, tekrar bozulmuştur.

TÜİK (2014b) verilerine göre de; gelir dağılımı 2009 yılında bozulmuş, 2010 yılında tekrar toparlanmıştır. Ayrıca bu verilere göre gini katsayısındaki değişim, 2011 yılında tekrardan krizden önceki seviyelerinde devam etmiştir.

Bu iki verilerden elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde; TÜİK (2014b) verileri, krizi döneminde meydana gelen genel değişimleri yansıttığı için, bu verilerden elde edilen bilgiler daha güvenilir gözükmemektedir (Uğurlu, 2014: 212).

2008 krizi döneminde gelir dağılımında meydana gelen gelişmelere bağlı olarak; en çok yoksul olan kesimlerde, orta seviyede olan kesimlerde ve en zengin olan kesimlerde meydana gelen değişimler şu şekilde gösterilmektedir:

Tablo 17: Türkiye: Kentsel ve Kırsal En Yoksul % 20'lik Kesimin Gelirinde Değişim
(2006-2012) (%)

% 20'lik Değişim	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Türkiye	15,2	15,4	15,4	15,3	15,6	15,5	15,6
Kent	15,4	15,6	15,5	15,4	15,7	15,5	15,6
Kır	15,3	15,9	15,7	16,2	16,0	15,9	15,8

Kaynak: TÜİK. (2014c). “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (2006-2012)”, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1371 (05.01.2017).

Tablo 18: Türkiye: Kentsel ve Kırsal Üçüncü % 20'lik Kesimin Gelirinde Değişim
(2006-2012) (%)

% 20'lik Değişim	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Türkiye	5,75	6,38	6,39	6,18	6,50	6,50	6,50
Kent	6,20	6,90	6,70	6,52	6,91	6,82	7,00
Kır	5,77	6,52	6,71	6,54	6,80	6,60	6,48

Kaynak: TÜİK. (2014c). “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (2006-2012)”, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1371 (05.01.2017).

Tablo 19: Türkiye: Kentsel ve Kırsal En Zengin % 20'lik Kesimin Gelirinde Değişim
(2006-2012) (%)

% 20'lik Değişim	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Türkiye	46,5	45,5	45,3	46,0	44,9	45,2	45,0
Kent	45,3	44,8	44,7	45,5	44,3	44,7	44,6
Kır	46,3	44,1	44,1	43,3	43,3	43,8	43,5

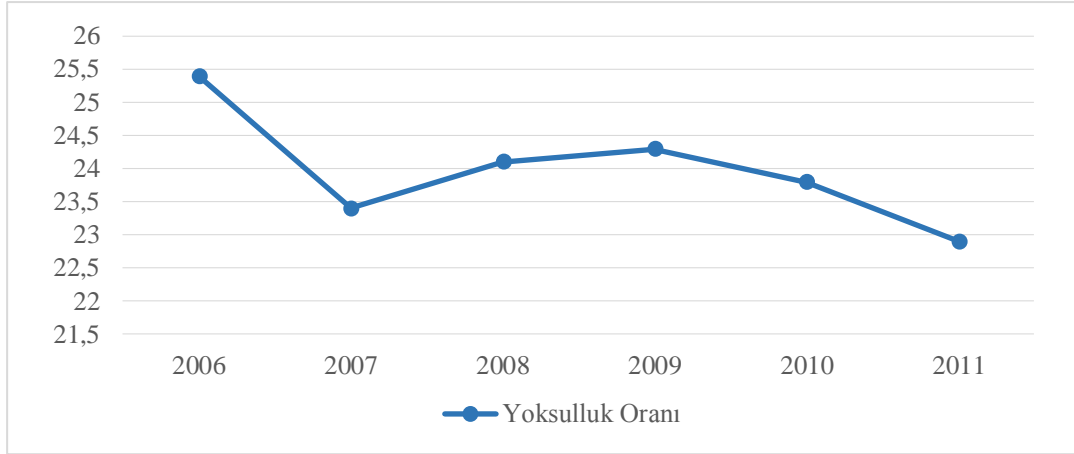
Kaynak: TÜİK. (2014c). “ Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (2006-2012) ”, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1371 (05.01.2017)

Tablo 17, Tablo 18 ve Tablo 19'a göre en yoksul olan % 20'lik kesimin Türkiye genelinde toplam gelirden almış olduğu pay, 2007 yılında iyileşmeye başlamış; ancak krizden az da olsa etkilenerek, 2009 yılında 0,21 puan azalma göstermiştir. Orta gelirli kesimler de krizden olumsuz etkilenmiş ve 2007 yılında 0,27 puan artış gösterirken; 2008 yılında 0,04 puan, 2009 yılında ise 0,14 puan azalmıştır. 2010 yılında ise 0,36 puan ile toparlanma sürecine giren orta gelirli kesim, 2011 yılında tekrardan 0,12 puanla azalmıştır. Kentlerde yaşayan kesimin gelirleri ise, Türkiye geneline yakındır. Buna rağmen kırsal kesimin almış olduğu pay; 2008 yılında ilk olarak düşmüş, daha sonradan yükselmiş ve 2008'den sonraki yıllarda tekrardan düşmeye başlamıştır.

Genel olarak bu üç tablo incelendiğinde; krizin kesimleri en çok etkilediği yıl 2009 yılı olmakla birlikte, en yüksek düşüş ise 2010 yılında yaşanmıştır. Sonraki yıllar ise, sınırlı oranda değişimlerin olduğunu gösteren yıllardır. Ayrıca bu üç tablodan yola çıkılarak; gelir dağılımında meydana gelen değişimlerin 2009 yılından önceki ve sonraki yılların orta ve düşük gelire sahip kesimlerin lehine, en yüksek gelire sahip kesimlerin ise aleyhine olduğu; 2009 yılında ise tam tersi olarak, meydana gelen bu değişimlerin en yüksek gelire sahip kesimlerin lehine, diğer kesimlerin ise aleyhine gerçekleşmekte olduğu söylenilebilir (Uğurlu, 2014: 213-214).

2008 krizinde gelir dağılımında meydana gelen değişimleri ele aldıktan sonra, Türkiye'nin yoksulluk oranları hakkında elde edilen veriler şu şekilde gösterilmektedir.

Grafik 5: Türkiye: Yoksulluk Oranı (2006-2011) (%)

Kaynak: TÜİK. (2014ç). ‘‘Yoksulluk-Yoksulluk Oranı (%), [Eşdeğer Hane Halkı Kullanılabilir Medyan Gelirin % 60 Kriterine Göre] (Yıllık)’’ <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Gosterge/?locale=tr> (05.01.2017)

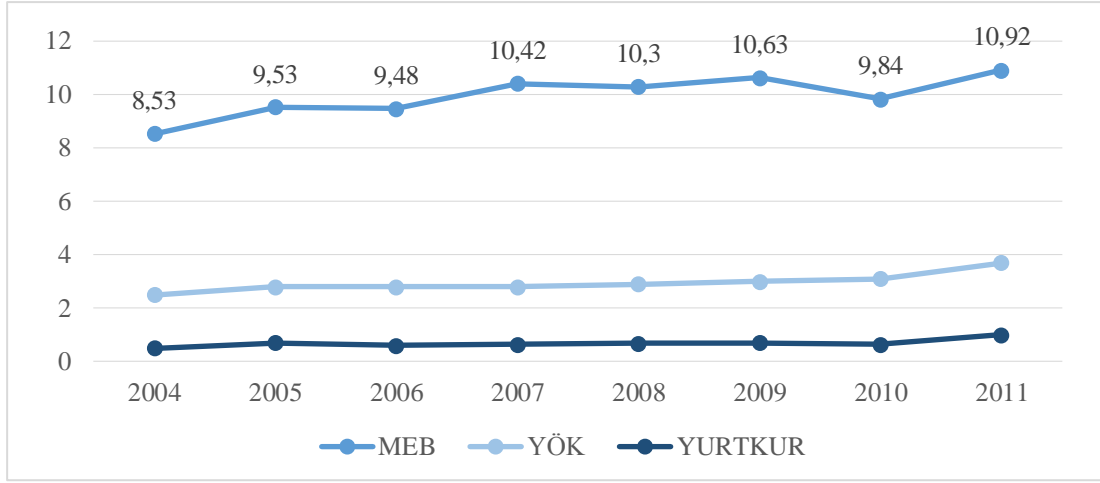
Grafik 5 incelendiğinde, 2006 yılında oldukça yüksek oranlarda gerçekleşen yoksulluk oranının, 2007 yılına geldiğinde düştüğü görülmektedir. Ancak bu oran, 2008 yılında Türkiye’de meydana gelen küresel krizden oldukça fazla etkilenmiş ve 2009 yılına kadar artış göstermiştir. 2009 yılından sonra da Türkiye’deki yoksulluk oranları, tekrar düşme eğilimine girmiştir (Uğurlu, 2014: 215).

2008 krizinin yoksulluk öğelerinden biri olan gelir dağılımı ve yoksulluk üzerine olan etkilerinden en önemlisi; toplumun ilgili dönemlerde kullanmış olduğu krediler ve bu kredileri geri ödeme gücü yaşamalarıdır. Belirtilen bu dönemlerden sonra tüketici kredileri çok yüksek oranlarda artmaya başlamıştır. Mesela, tüketici kredilerinde 2002 yılından sonra artış görülmüştür (Marois, 2013’ten aktaran: Uğurlu, 2014: 217).

4.3.2.3. Eğitim ve Sağlık Harcamaları

Yoksulluğun en önemli unsurlarından biri de, eğitimidir. Amartya Sen (2014) gelir yoksulluğuna kıyasla kapasite yoksulluğunun, daha fazla öneme sahip olduğunu dile getirmektedir. Bu düşünceye göre kapasite kavramını, insanın özgürlüğünü yansıttığını söyleyebiliriz. Eğer kapasite yüksek olursa, gelir de yüksek olacaktır. Bir ülkenin kalkınabilmesi için de, insan kapasitesinin gelişmesi gerekir. Bu duruma bağlı olarak eğitim, kapasiteyi arttırmakta ve kalkınmayı oluşturmaktadır. Bu sebepten dolayı Türkiye’de hem kapasite hem de gelir yoksulluğu, eğitim olanaklarından mahrum kaldığımız için ortaya çıkmaktadır (Aktaran: Uğurlu, 2014: 220).

Grafik 6: Türkiye: Kamu Eğitim Bütçesinin Genel Bütçe İçindeki Payı
(2004-2011) (%)

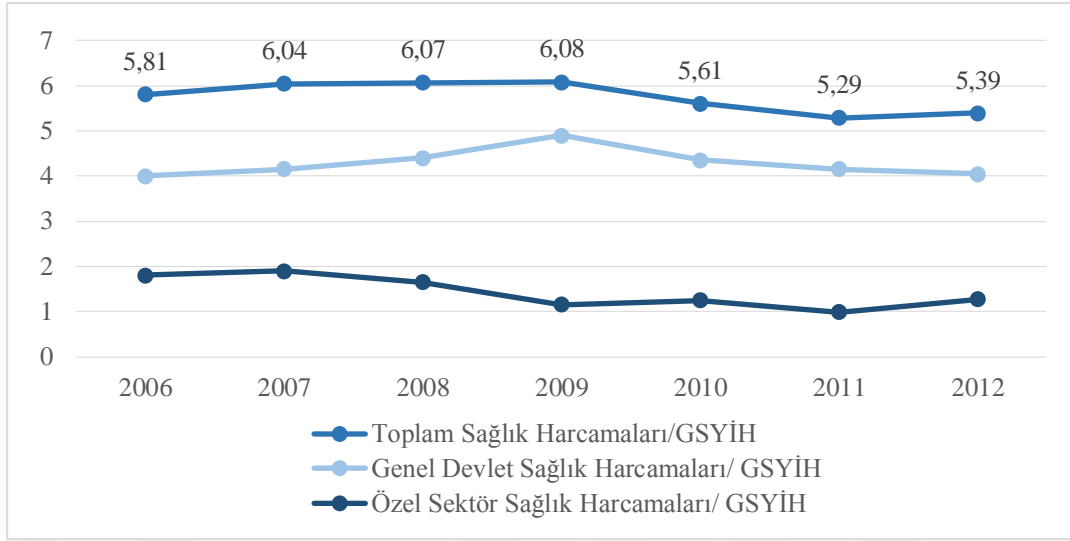

Kaynak: Uğurlu, M. (2014). *Türkiye’de İktisadi Krizler ve Sosyal Politika (2001 ve 2008 Krizlerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi)*, (Doktora Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

“Kamu eğitim harcamaları”, kapasite yoksulluğunu önleyebilmede en etkin araçlardan biridir. Bu doğrultuda Grafik 6’da kamu eğitim bütçesinin genel olarak bütçe içindeki paylarına bakıldığında, YÖK ve YURTKUR’un harcamalarında çok fazla bir değişiklik olmadığı, çok yüksek oranlarda harcama yapmadıkları görülmekle birlikte, MEB’in yapmış olduğu harcamaların yıllar itibariyle değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Grafik 6’da görüldüğü üzere, MEB’in 2010 yılında bütçe paylarında meydana gelen düşüklüğünün 2008 küresel krizden kaynaklı olabileceği söylenilebilir. Sonraki yıllarda ise, bu oranda bir artış meydana gelmiştir. Ancak eğitime ve nüfusa olan talebi dikkate aldığımız zaman, bu artışın yeterli olmayacağı düşünülmektedir (Bakar ve Arabacı, 2011’den aktaran: Uğurlu, 2014: 220).

2008 yılında eğitim harcamalarında meydana gelen gelişmeler bu şekildedir. Sağlık harcamaları konusuna gelindiğinde de, bu konuda meydana gelen gelişmeler şu şekilde gösterilmektedir:

Grafik 7: Türkiye: Sağlık Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (2006-2012) (%)

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı (2014). “Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2013”, <http://www.saglik.gov.tr/Eklenti/5112,saglik-istatistik-yilligi-2013pdf.pdf?0> (06.01.2017)

Grafik 7’ye bakıldığında; kamu sağlık harcamalarının 2009 yılı öncesinde, 2009 yılında ve 2009 yılından sonra giderek artış gösterdiği görülmektedir. Özel sektör harcamalarının ise, kriz döneminde azaldığını ve 2008 kriz yılından sonra da, daha eski seviyesine dönemediğini görmekteyiz. Toplam sağlık harcamalarına bakıldığında ise, bu harcamaların GSYİH içindeki paylarının birbirlerine benzer oranlarda değiştiğini görmekteyiz (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2014).

2008 yılının yoksulluk öğelerinden biri olan; eğitim ve sağlık harcamalarında meydana gelen gelişmeler genel olarak bu şekildedir. Bu meydana gelen gelişmelere bağlı olarak ülkemizde sağlık harcamalarına yönelik olarak gerçekleştirilen en önemli değişim, “Genel Sağlık Sigortası” uygulamasının başlatılmasıdır. Ancak bu uygulama sadece kriz döneminde meydana gelen düşüncelerin sonucunda oluşturulmamakla birlikte, krizden önce meydana gelen düşüncelerin bir sonucu niteliğindedir (Uğurlu, 2014: 224).

Bu uygulama ve sonrasında meydana gelen gelişmelerin yoksullukla bağlantısı olduğu için, bu gelişmelerden çalışmanın kapsamı dışına çıkmadan az da olsa bahsetmekte fayda vardır. 2008 yılından önce sağlık alanında 1990 yılında “Sağlık Sigortası Kanunu Tasarısı” hazırlanmıştır. Bu tasarı ile SSK ve Özel sağlık sigortası dışında kalan vatandaşların “Sağ-Kur (Sağlık Sigortası Kurumu)” olarak adlandırılan kuruluş kapsamına alınması amaçlanmıştır. Ancak, bu yasa tasarısı belli bir süre tartışılmış ve geri çekilerek yasallaştırılmamıştır (Topak, 2012’den aktaran: Uğurlu, 2014: 224-225).

Bu tasarının uygulanamamasından sonra, sağlık alanında meydana gelen sorunlara yönelik olarak 1992 yılının Temmuz ayında Türkiye’de ‘‘Yeşil Kart Kanunu’’ olarak bilinen 3816 Sayılı ‘‘Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun’’ ortaya konulmuştur (Buğra, 2010’dan aktaran: Uğurlu, 2014: 225). Ancak bu kanuna göre, ödeme gücü olmayan yoksul vatandaşlara, sadece devlet hastanelerinde muayene olmaları ve sadece bu hastanelerin temin ettiği ilaçları alma hakkı tanınmıştır (Buğra ve Keyder, 2003’den aktaran: Uğurlu, 2014: 225).

Toparlayacak olursak bu kanuna yönelik olarak yapılan incelemelere göre; 1993-2009 yılları arasında bu kanun ile birlikte, işsizlik oranlarının artmaya başladığı görülmektedir. Ayrıca işsizlik oranlarının artmasıyla birlikte, yeşil karta sahip olan vatandaşların sayıları giderek artmıştır. Ancak bu karta sahip olan kişiler ile bu kişilerin milli gelirleri arasında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

Bu doğrultuda, milli gelirin artmasına bağlı olarak bu kartı kullanan kişilerin sayısında bir azalma tespit edilememiş ve bu durum gelir dağılımında meydana gelen bozulmanın bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda, gelir dağılımındaki bozulma devam etmiş, yoksul olan kesimlerin durumlarında herhangi bir düzelme olmamış ve sonuçta yoksul olan kesimlerde yeşil karta olan ihtiyaç giderek artmaya başlamıştır (Kaya ve Bozkurt, 2011’den aktaran: Uğurlu, 2014: 226). Ancak yeşil kart uygulaması ile birlikte bir yere varılamamış ve bu uygulama sonrasında 2008 krizinden bağımsız olarak, vatandaşlar GSS primlerini ödemek zorunda kalmışlardır (Uğurlu, 2014: 227).

4.3.2.4. 2008 Küresel Kriz Sonrası Uygulanan Politikalar

Genel olarak Türkiye’de ortaya çıkan ekonomik krizleri karşılaştıracak olursak; hükümetler krizlerden çıkabilmek için genellikle ilk olarak, IMF’in programlarına ve kredilerine başvurma yolunu seçtikleri görülmektedir. Ancak 2008 yılında farklı stratejiler izlenmiş ve bu doğrultuda 2008 krizine kadar IMF ile olan ilişkiler sürdürülmüştür. Fakat krizden sonra bu kuruluşlara üyelik devam edilmekle birlikte, yeni bir Stand-by anlaşması yapılamamıştır. Ayrıca bu krizin diğer krizlerden farklı olan tarafı da, bu krizin diğer krizler gibi ani ve şiddetli olmamasıdır (Karluk, 2009’dan aktaran: Uğurlu, 2014: 191).

Kriz sonrasında ilerleme kaydedilen konular şunlar olmuştur (Şimşek ve Yılmaz, 2008: 9):

- Sosyal Güvenlik, Vergi İdaresi, Bankacılık Denetimi, Kamu bankalarının yeniden yapılandırılması ve Özelleştirmeler

Ayrıca kriz döneminde TÜSİAD tarafından gerekli görülmüş olursa da (Karagöl, 2010'dan aktaran: Uğurlu, 2014: 192), IMF'den destek alınmamıştır. Bu bağlamda 2008 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren Merkez Bankası ile hükümet, krize yönelik çözüm yaratmaya çalışmışlardır (Kazgan, 2013'ten aktaran: Uğurlu, 2014: 192).

2008 krizi, özellikle ABD ve AB'nin bankacılık alanını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu doğrultuda, krize karşı kamu müdahalesi yapılmış; ancak krize karşı yapılan bu mücadelelere yönelik olarak ülkemizdeki ekonomi yönetimi, belli bir süre tepkisiz kalmıştır. Krizin başladığı dönemde de IMF ile yapılan Stand-by anlaşmasının süresi dolunca, AB ile olan üyelik görüşmeleri seyrekleşmeye başlamış ve ülkede iktisadi açıdan belirsiz bir hava hâkim olmuştur.

Bu doğrultuda, Türkiye'deki iktisadi sistemin yapısının güçlü olmasından dolayı, cari işlemler açığının finansa edilmesinde herhangi bir sorunla karşı karşıya kalınmayacağı ve bu sebepten dolayı gelişmiş olan ülkelerin krizden daha fazla etkileneceği yönünde düşüncelerin meydana çıkmasıyla, 2008 krizine erken müdahale edilememiştir (Akdoğan Gedik, 2010'dan aktaran: Uğurlu, 2014: 192). Ancak, 2008 yılında "TÜSİAD, TOBB, YASED, TİM, TBB" ve birkaç holding yöneticiler krizle ilgili olarak bir toplantı düzenlemişler ve bu toplantıda hükümet, krize karşı mücadele konusunda geç kalındığı iddiasını reddetmiştir (Milliyet Gazetesi, 2008).

2008 krizine karşı alınan önlemler doğrultusunda, 2009 yılının Haziran ayında istihdamı sağlamaya yönelik uygulamalar yapılmış ve bu uygulamada işverenin sigorta primlerine indirim yapılarak, maliyetin azaltılabilmesi amaçlanmıştır (Akdoğan Gedik, 2010'dan aktaran: Uğurlu, 2014: 193 9). Bu uygulama kapsamında istihdamı sağlamaya yönelik unsurlar şunlardır (Özatay, 2013: 155):

- 120.000 kişiye istihdam alanı oluşturulması
- 210.000 kişiye mesleki eğitim olanağı sunmak
- 100.000 gence TOBB üyesi şirketlerde staj imkânı tanınması.

Türkiye'deki hükümetin bu krize karşı 2008 yılından sonra, 2000-2001 krizlerine göre daha farklı politikalar izlediği yönünde birtakım görüşler ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda kriz döneminde hükümet ilk olarak emeğin ihtiyaçlarını değil de, finans sermayesinin ihtiyaçlarını dikkate almıştır. Bu durum, finans sermayesine olan talebin emekçi kesimlere göre, daha fazla kurumsal alt yapı oluşturmasına neden olmuştur. Bu bağlamda krizden sonra Türkiye'de; "Finans sermayesi, etkinlik, kârlılık ve verimlilik" açısından başarılı olunmuştur (Marois, 2013'ten aktaran: Uğurlu, 2014: 194).

Toparlayacak olursak; Türkiye ekonomisi bütünleşmiş bir ekonomiye sahiptir ve ciddi anlamda Avrupa'daki ülkeler kadar olmasa da, 2008 krizinden etkilenmiştir. Bu dönemde ülkemizde bu krize yönelik olarak birtakım tedbirlerin alınmasında; kamu maliye sistemimizin güçlü olması ve siyasi ve ekonomik istikrarımızdan hiçbir zaman taviz vermememiz etkili olmuştur.

Ayrıca yine bu dönemde; ekonomik büyümenin negatif bir değer alması, işsizlik ve yoksulluk oranlarının katsayılarında meydana gelen artışlar baya dikkat çekmiştir. 2010 yılına gelindiğinde, orta vadeli programlara yönelik olarak yapılan pek çok plan uygulamaya konulabilmiş ve bu plan ile kriz öncesindeki makroekonomik verilere ulaşılabilmiştir. Sonuçta Türkiye bu krizi, en hafif bir şekilde atlatabilmeyi başarmıştır (Yurdakul, 2015).

4.4. EKONOMİK KRİZLERİN YOKSULLUK ÜZERİNDEKİ MALİ ETKİLERİ

Bu çalışmada ekonomik krizlerin yoksulluk ile olan ilişkisinin ele alındığı bu bölümde, krizlerin yoksulluk üzerindeki mali etkilerinden bahsedilecektir. Bu doğrultuda, ekonomik krizlerin yoksulluk üzerindeki etkileri (Bilge, 2009: 126-129);

- Olumlu Mali Etkiler
- Olumsuz Mali Etkiler olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.

4.4.1. Olumlu Mali Etkiler

Ekonomik krizler kimi zaman yıkıcı ve bozucu etkiler yaratmakta olup, kimi zaman da ekonomik krizlerin ortaya çıkması ile birlikte, bozulan bu ekonomik unsurların yerine bir başkası geçebilir veya bu unsurlar tamir edilerek eski haline geri dönebilir. Ancak bu bozulan ekonomik unsurlar zamanla, yeni fırsatları da karşımıza çıkartabilir.

Durumu bir örnek yardımıyla açıklamak gerekirse; Örneğin, 2008 krizi sonrasında gayrimenkul fiyatları gittikçe azalmaya başlamış ve kriz öncesinde 150.000 TL olan konutlar, kriz esnasında 110.000 TL'ye düşebilir. Bu durumda likit olanağına sahip olan kişiler fiyatların eski haline dönmesi sonucunda, 40.000 TL'lik kârla karşı kaşıya kalabilir. Bu durumu gelir dağılımı açısından düşünürsek; konutunu satmış olan kişinin 40.000 TL kaybı olacak ve bu kaybını bir başka kişiye transfer edecektir.

İşte bu örnekten de anlaşılacağı üzere; yoksulların lehine gerçekleşen bu kriz ortamından elde edilen fırsatlar, krizlerin olumlu mali etkilerini oluşturacak; ancak olayı yoksul olan kişiler açısından ele alırsak da, ortaya çıkan bu kriz ortamı yoksulların aleyhine olacaktır.

Ekonomik krizler genel olarak kişiler, şirketler, firmalar ve devlet/devletler üzerinde; güvensizliğin hâkim olduğu bir ortamı, gelecek konusunda kaygı duyulmasını, tehditleri, sorunları ve ülkede meydana gelen karışıklıkları ortaya çıkartmaktadır (Bilge, 2009: 129-130). Aktan ve Şen (2001: 1225)'e göre ise, ekonomik krizler yeri geldiğinde bizlere birtakım fırsatlar sunmaktadır.

Burada anlatılanları daha iyi anlayabilmek için, Stephenson (1994)'un oluşturmuş olduğu şu şekilden yararlanılabilir (Aktaran: Bilge, 2009: 131):

Şekil 3: Ekonomik Kriz ve Yoksulluk İlişkisi

Kaynak: Bilge, O. (2009). *Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri*, (Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi), Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.

Şekil 3'te ekonomik krizlerin yoksulluk üzerindeki hem olumlu hem de olumsuz mali etkilerini ortaya konulmuştur. Ancak çalışmanın bu bölümünde ekonomik krizlerin yoksulluk üzerindeki olumlu mali etkileri ele alındığı için, Şekil 3'ten de görüleceği üzere; bu konu hakkında şu yargıya varılmıştır: Ekonomik krizler, yoksul olan kesimleri daha çok etkilemekle birlikte; meydana gelen hasarları azaltır ve yeri geldiğinde de yoksul olan kesimlere bir fırsat tanır. Bu açıdan krizleri sadece, olumsuz olarak nitelendirmemiz doğru değildir.

4.4.2. Olumsuz Mali Etkiler

Ekonomik krizler, yoksul olan kesimlerin yanı sıra yoksul olmayan kesimleri de olumsuz olarak etkimektedir. Ancak yoksul olan kişiler veya yoksulluk sınırının altında olan

kişiler, bu krizlerden daha çok zarar görmektedir. Bir ekonomik krizin, yoksul olan kesimleri veya yoksulluk sınırının altında olan kişileri olumsuz olarak etkilemesi sonucunda şu gelişmeler meydana gelmektedir:

- Kişilerin emek üzerinden elde etmiş olduğu gelirler azalır, buna bağlı olarak reel ücretler düşer, işsizlik artış gösterir.
- İktisadi faaliyetlerin azalması sonrasında, emeğe dayalı olmayan gelirler azalır ve yoksul olan insanların üretmiş olduğu mal ve hizmet fiyatları, diğer fiyatlara göre düşer.
- Asıl olarak aile üyeleri arasında yapılan özel transferler, ülkenin her yerinde yaşam standartlarının azalması ile birlikte gerilemektedir.
- Ortaya çıkan makroekonomik krizler sonucunda, yoksul olan insanlar yoksulluktan kurtulabilmek için var olan yeteneklerini kaybederler ve bu krizler ile birlikte, ülkedeki beşeri, mali ve yabancı sermaye birikimi azalır.

Ekonomik krizler gelir dağılımındaki eşitsizliği arttırmakla birlikte, azaltabilir ya da değişmeden sabit bir şekilde kalmasına da neden olabilir. Örneğin, Latin Amerika ülkelerinde meydana gelen gelir dağılımındaki eşitsizlik (Gini Katsayısına bağlı olarak hesaplanan), kriz dönemlerinin 20'sinin 15'inde de artış göstermiştir.

1997 yılında Doğu Asya'da meydana gelen krizle birlikte, gelir dağılımı eşitsizlik konumunu bozmamış; fakat 1995 yılında Meksika'da meydana gelen krizden sonra istikrarını bozmuş ve azalmaya başlamıştır. Ayrıca gelir dağılımındaki adaletsizliğe ve yoksulluk oranlarının ölçümüne bakarak, ekonomik krizlerin yaşam standardı üzerindeki etkilerini tam olarak kavrayabilmemiz mümkün değildir. Bu doğrultuda meydana gelen iktisadi krizler, "Büyük Çaplı Akışkanlıklar" olarak adlandırılır ve bu duruma bağlı olarak, daha önce yoksul olamayan insanlar zamanla yoksullaşabilirken; daha önceden yoksul olan insanlar da yoksul olmaktan kurtulabilirler (Bilge, 2009: 126-128).

Toparlayacak olursak; ekonomik krizler yoksulluğu olumsuz yönde etkiler, özellikle yoksul olan kesimlerin zarar görmesine neden olur ve genel olarak tüm dünyayı etkisin altına almakla birlikte; yıkımlara, felaketlere yol açar. Bu açıdan ekonomik krizler isminden de anlaşılacağı üzere, olumsuz olarak adlandırılabilir. Ancak bu krizler, yeri geldiğinde yoksul olan kesimlere bir fırsat sunmakta ve her şeyi en baştan düzeltebilme olanağı tanımaktadır. Bu doğrultuda ekonomik krizleri her daim, olumsuz olarak nitelendirebilmemiz doğru değildir.

4.5. EKONOMİK KRİZLERİN YOKSULLUĞA ETKİLERİ ÜZERİNE GENEL OLARAK ORTAYA ATILAN GÖRÜŞLER

Son zamanlarda küreselleşen dünya giderek artan biçimde gündemde olan konulardan biri de; ekonomik krizler ve yoksulluk arasındaki ilişkidir. Bu doğrultuda; büyük yıkımlara, felaketlere yol açarak insanları fiziki ve psikolojik olarak derinden etkileyen bu krizlerin olma olasılıklarının, olabilirliğinin ve olduğunun konuşulmadığı bir zamanın yok denecek kadar az olduğu yargısına varılabilir (Bilge, 2009: 138).

Ekonomik krizler genel olarak yoksul olan kesimleri etkilemekle birlikte, toplumun tüm kesimlerini de etkisi altına almaktadır. Ancak, yoksul olan kesimlerde ve yoksulluk sınırının altına olan kesimlerde etkisini daha çok hissettirmekle birlikte, bu kesimlerin refah kayıplarının azalmasına neden olur. Bu kesimlerin; tasarruf imkânlarının mevcut olmamasından dolayı, kötü zamanlarda sosyal güvenlik programlarından doğru düzgün yararlanamamaları (veya hiç yararlanmamaları) ve kendilerini sigortalayabilecek olanaklarının olmaması, bu kesimlerin refah kayıplarının azalmasına yol açar (World Bank, 2001'den aktaran: Danışman, 2005: 95-96).

Ekonomik krizlerin sebepleri ve yoksulluk üzerine olan etkileri konusu uzun süredir araştırılmakta ve incelenmekte olan bir konudur. Ekonomistlerin yanı sıra; psikologlar ve sosyologlar, bu konuyu kendilerine yakın görmüşler ve bu konuyla ilgilenmeye başlamışlardır.

Türkiye'de ekonomik krizlerin yaratmış olduğu olumsuz tepkilere yönelik; başta yoksul olan kesimler olmak üzere, krizlerden olumsuz etkilenen kesimler, siyasal parti seçimlerinde tepkilerini dile getirmişler; ancak krizlerin sonrasında siyasal partilerin bir sonraki seçimde kamuoyuna vermiş oldukları destekler azalmaya başlamıştır. Bu durum siyasal partilerin, seçimlerin öncesinde yoksullukla mücadele konusunda duyarsız davranmalarına yol açmıştır (Bilge, 2009: 138-140).

Buraya kadarki anlatılanlardan yola çıkarak; ekonomik krizlerden çıkabilmek ve krizlerin ortaya çıkartmış olduğu bu olumsuz etkilerin azaltılması konusunda; hızlı büyüyebilmek için başta yükselen enflasyon ile mücadele edebilmek olmak üzere Türkiye'de makroekonomik istikrarı sağlayabilmenin önemsiz olduğu düşünülmemelidir (Şenses, 2003'ten aktaran: Bilge, 2009: 140). Çünkü bu alanda gerçekleştirilecek başarılar, krizlerin geniş halk kitlelerine yayılmasında ve az da olsa krizlerin etkisini hafifletme konusunda önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda, makroekonomik istikrarın sağlanabilmesi bu konuda tek başına yeterli olamayacağı için, yoksullukla mücadelede; en başta istihdam olmak üzere, bu alana yönelik olarak sosyal güvenlik ağlarının desteklenmesi gerekmektedir.

Krizlerin sosyoekonomik etkilerden biri olan yoksulluk üzerindeki etkileri, göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür ve bu doğrultuda, krizlerin önlenmesi yönünde çok fazla çaba sarf edilmelidir. Ayrıca, krizlerin aniden ortaya çıkabileceği dikkate alınarak da, bu konuda krizleri önlemeye yönelik önceden planların yapılması gerekmektedir. Bu konuda ilk olarak yapılması gerekenlerden biri de; sosyoekonomik göstergelere yönelik olarak veri bazının güçlendirilmesidir. Ancak, Türkiye’de ortaya çıkan 2001 Şubat krizinde, sayısal verilerin mevcut olmaması durumunda, yoksullukla mücadelede büyük bir eksiklik oluşturmaktadır (Bilge, 2009: 140-141).

Yoksullukla mücadele edebilmek için verilen tepkiler doğrultusunda, yoksullaşma riskiyle karşı karşıya kalan kesimler için birtakım mekanizmaların yürürlüğe konulması gerekmektedir. Bu mekanizmaları şu şekilde sıralayabiliriz (World Bank, 2000/20001’den aktaran: Bilge, 2009: 142) :

- Yoksullukla mücadele programları
- Doğal afetlerle ve bunların yol açtığı felâketlerle mücadele edebilmek için Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetlerinin ortaya konulması
- İşsizlik-sağlık sigortası
- Gelirin yeniden dağılımına yönelik politikaların oluşturulması

Bu doğrultuda Higgs (1994), “Nineteen Neglected Consequences of Income Redistribution” adlı makalesinde bu mekanizmalara yönelik olarak;

“...Hükümetin zorlamasıyla gelirin yeniden dağıtımı hırsızlığın bir çeşididir.... İster tek bir hırsız tarafından, isterse de birlikte hareket eden 100 milyon tanesi tarafından gerçekleştirilsin, hırsızlık hırsızlıktır ve hırsızlığın kurumsallaşması üzerine bir toplum inşa etmek imkânsızdır” demiştir (Aktaran: Bilgili ve Altan, 2003: 157-158).

Toparlayacak olursak; ekonomik krizlerin yoksulluk üzerinde yol açtığı sorunların çözümünde devletin müdahale etmesi gerekmektedir. Ancak devlet bu sorunların çözümünde her daim başarılı olamamakla birlikte, bazı sorunları çözebilirken; bazı sorunların da bizzat kaynağı olabilir.

Bu doğrultuda sınırları iyi belirlenmemiş olan devlet müdahaleleri, ister istemez bu sorunların daha da büyümesine ve derinleşmesine de neden olabilmektedir (Bilgili ve Altan, 2003: 158-159).

BEŞİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Türkiye’de özellikle, 1990’lı yıllardan sonra mali ve parasal disiplinin sağlanamamış olması sonucunda makroekonomik dengesizlikler meydana gelmiştir. Ortaya çıkan bu makroekonomik dengesizlikler sonucunda Türkiye, ekonomik daralma sürecine girmiş ve ekonomik krizlerle karşı karşıya gelmiştir. İlk olarak bankacılık sektöründe başlayan bu krizlerin hemen ardından, para krizleri meydana gelmiş ve daha sonra bu krizlerin reel sektöre sıçramasıyla, ekonomi daralmaya başlamıştır.

Meydana gelen bu gelişmelere dayalı olarak; Türkiye’de meydana gelen bu ekonomik daralmaları ortadan kaldırmak amacıyla, uygulamaya konulan bir istikrar programının başarılı olabilmesi için yapılması gereken tek şey; ‘‘Siyasi ve ekonomik istikrarı’’ sağlayabilmektir. Bu sayede, Türkiye’de yıllardır yanlış politikaların uygulanması sonucunda borçlarımızdan kurtularak istikrarlı bir ekonomiye sahip olduğunu ve popülist uygulamaların terk edilmesi sonucunda hükümetin ekonomiyi düzenleyici ve denetleyici bir yapıya kavuşturduğu göze çarpmaktadır.

Türkiye ekonomisinde 1990’lı yıllardan önce İkinci Dünya Savaşı’nın hemen sonrasında, istikrarsızlıklar gündeme gelmiş ve bu istikrarsızlıklar 1946 yılında yapılan devalüasyon sonucunda giderilmeye çalışılmıştır. Ortaya çıkan bu istikrarsızlıklar günümüze kadar devam etmiş ve sonuçta Türkiye’de ekonomik krizler meydana gelmiştir (Turan, 2011: 78). Bu doğrultuda, 1980’li yılların sonlarında küreselleşme olgusunun ön plana çıkması ve 1990’lı yıllarda küreselleşmeye bağlı olarak teknolojiye (bilgi teknolojisi) meydana gelen yenilikler ve ilerlemeler sonucunda ekonomik krizler, asıl olarak 1990’lı yıllardan sonra Türkiye’de etkisini göstermeye başlamış ve yaygınlaşmıştır.

1990’lı yıllardan sonra dünya ekonomisine ve Türkiye’ye damgasını vuran altı önemli kriz söz konusudur. Dünya ekonomisinde 1990’lı yıllardan sonra ilk olarak; 1992 yılında Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) krizi ortaya çıkmıştır. Bu kriz, Avrupa Birliği ülkelerinde ortaya çıkan bir para krizi olmakla birlikte, sıkı para politikalarından kaynaklanmaktadır. 1994 yılına gelindiğinde ise, Meksika’da bir kriz ortaya çıkmış ve bu kriz, bir ‘‘Aşırı tüketim’’ krizi olarak nitelendirilmiştir.

Yine dünya ekonomisinde 1997 yılına gelindiğinde Güneydoğu Asya Krizi ortaya çıkmış ve bu kriz de, ‘‘Aşırı ve yanlış yönlendirilmiş bir yatırım krizi’’ olarak nitelendirilmiştir.

Dünya ekonomisinde ortaya çıkan bu üç önemli kriz; ülkede meydana gelen makroekonomik dengesizliklerden değil de, daha çok sabit, yarı sabit ve ortak para birimine sahip olan kur sistemlerinden ve ülkeye giren ve çıkan yoğun yabancı sermaye girişlerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu krizlerin her üçünde de, ‘‘Kendi kendini besleyen beklentiler süreci’’ etkili olmaktadır. Ancak bu krizlerin ortaya çıkış biçimleri ve etkili olma dereceleri birbirlerinden farklı olmakla birlikte, Meksika ve Asya’da ortaya çıkan krizlerde daha çok bankacılık sektörünün sorunları bulunmaktadır.

1998 yılına gelindiğinde ise, dünya ekonomisinde Rusya krizi, 1999 yılına gelindiğinde de, Brezilya krizi meydana gelmiştir. Bu iki kriz de, ülkede hâkim olan makroekonomik dengesizliklerden dolayı ortaya çıkmıştır. Son olarak damgasını vuran krizler ise, 2000-20001 yıllarına gelindiğinde Türkiye’de ortaya çıkan krizlerdir. Yukarıda bahsedilen tüm etkenler, Türkiye’de art arda ortaya çıkan bu iki kriz için de geçerlidir (Yay, 2001: 11).

1990’lı yıllardan sonra Türkiye’de ve dünya ekonomisinde damgasını vuran bu altı önemli krizin ortaya çıkmasında etkili olan göstergeler, genel olarak Tablo 20’de şu şekilde gösterilmektedir:

Tablo 20:Türkiye’de ve Dünyada Ekonomik Kriz Göstergeler (1990 Yılı ve Sonrası)

Makroekonomik Göstergeler	<ul style="list-style-type: none">-Enflasyon-Kamu açıkları/GSMH-Yatırım/GSMH-Yatırımların Artma Oranı/GSMH-GSMH (Reel) Artış Oranı-Bölgesel Yayılma Göstergeleri-Fark Sermaye Kontrolleri (ABD’nin faiz oranlarına göre)
Finansal Göstergeler	<ul style="list-style-type: none">-İç Kredilerin Artma Oranı-Özel Sektör Kredi Artışları/GSMH-MB Kredileri/GSMH-Para Arzı/Uluslararası Rezervler-Para Arzı/GSMH-Faiz oranlarındaki değişiklikler-Uluslararası Rezervler/İthalat
Cari İşlemler ve Borçlarla İlgili Göstergeler	<ul style="list-style-type: none">-Dış Ticaret Dengesi-Dış Ticaret Oranları-Cari açık/GSMH-Dış ticaret/GSMH-Toplam borç/GSMH-Toplam borç/Uluslararası rezervler-Faiz Ödemeleri/İhracat-Devlet Borçları/Toplam Borç-Doğrudan Yabancı Yatırımlar/Toplam Borç
Mikro Ekonomik Göstergeler	<p>1. Bankaların Ödeme Yetenekleri İle İlgili Göstergeler:</p> <ul style="list-style-type: none">-Geri ödenmeyen borçlar/Toplam borç-Toplam borç/Aktifler-Sermaye/Aktifler <p>2. Karlılık İle İlgili Göstergeler:</p> <ul style="list-style-type: none">-Faiz gelirleri/Aktifler-İşleme Yönelik Harcamalar/Aktifler-Kârlar/Aktifler

Kaynak: Yay G. G. (2001). ‘‘1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi’’, *Yeni Türkiye Dergisi*, S.42, 11.

1990’lı yıllardan sonra Türkiye’de ve dünya ekonomisinde ortaya çıkan bu altı önemli krizin kendine has özellikleri olmakla birlikte, bu krizlerin pek çok ortak özellikleri de vardır. Krizlerin bu ortak özellikleri Tablo 21’de şu şekilde gösterilmektedir:

Tablo 21: Ekonomik Krizlerin Belirtileri (1990 Yılı Sonrası)

Ülke ve Yıl	Meksika 1994	Tayland 1997	Endonezya 1997	Rusya 1998	Brezilya 1999	Türkiye 2000-01
Cari açıklar	Yüksek GSYİH' dan % 6,5 fazla (1992-94)	Yüksek GSYİH' dan % 8 fazla (1995-96)	Çok yüksek değil, GSYİH' nin % 3,5'i kadar (1995-96)	Dengeli	Yüksek GSYİH' dan % 5 fazla.	Yüksek GSYİH' dan % 4,8 fazla.
Nominal Kur	İstikrarlı	İstikrarlı	İstikrarlı. Bant Sistemi.	Bant Sistemi.	İstikrarlı	İstikrarlı. Yarı sabit kur sistemi.
Döviz Kuru	Aşırı değerli	Aşırı Değerli	Aşırı değerli	Aşırı değerli	Aşırı değerli	Aşırı değerli
Finans Sistemi	Batık kredilerden dolayı zayıf denetim söz konusu	Zayıf	Zayıf ve sisteme bağlı olan holdingleri finanse ediyor.	Zayıf ve ağırlıklı olarak kamu bankaları mevcut	Kısmen Zayıf	Zayıf ve kamu bankaları sorunludur.
Portföy Akımları	Yüksek	Yüksek	Yüksek	Yüksek	Yüksek	Yüksek
Makro Ekonomik Temeller	Güçlü	Güçlü	Güçlü	Zayıf	Kısmen zayıf	Zayıf

Kaynak: Yay G. G. (2001). ‘ ‘1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi’’, *Yeni Türkiye Dergisi*, S.42, 12.

Tablo 21’den yola çıkarak; 1990’lı yıllardan sonra Türkiye’de ve dünya ekonomisinde meydana gelen bu ekonomik krizlere (özellikle de Türkiye’de ortaya çıkan ekonomik krizlere) ve krizlerin yol açtığı yoksulluk üzerindeki olumsuz etkilere yönelik, birtakım çözüm önerileri getirilmiştir.

5.1. EKONOMİK KRİZLERİ ÇÖZÜM YOLLARI

1990 yılı sonrası Türkiye’de ve dünya ekonomisinde ortaya çıkan ekonomik krizleri çözmeye yönelik birtakım istikrar politikaları mevcuttur (Kımaytürk, 2006: 24).

Çalışmanın bu bölümünde ekonomik krizleri çözmeye yönelik yollardan biri olan; bu istikrar politikalarından bahsedilmesinin uygun ve yerinde olacağı düşünülmüştür. Ancak bu istikrar politikalarından bahsedilmeden önce ilk olarak, ekonomik istikrarın ne olduğu konusunda bilgi vermekte fayda vardır.

5.1.1. Ekonomik İstikrarın Tanımı

Bir ekonominin fiyatlar genel seviyesi, faiz oranları, istihdam hacmi gibi unsurları kararlı bir dengedeysen ve iç/dış etkenlerden dolayı ülke ekonomisinde herhangi bir değişiklik söz konusu değilse, o ülkede ekonomik istikrar vardır (Bulut, 2002’den aktaran: Kımaytürk, 2006: 24). Yani ekonomik istikrar denilen şey, bir ülke ekonomisini etkileyebilecek olan her şeyin dengede kalması durumudur.

Bir ülkede ekonomik istikrarın sağlanmasında öncelikle; ‘‘Üretim, istihdam ve fiyatlar genel seviyesine’’ dikkat etmek gerekir. Eğer bir ülkede fiyatlar genel seviyesi istikrarlıysa ve ayrıca o ülkede tam istihdam söz konusu ise, işte o zaman bu ülkede ekonomik istikrar sağlanmıştır (Kımaytürk, 2006: 24-25).

5.1.2. İstikrar Politikaları

İstikrar politikaları, bir ülke ekonomisinde meydana gelen konjonktürel dalgalanmaların olumsuz etkisini ortadan kaldırabilmek amacıyla uygulanan politikalardır. Eğer bir ülkede ‘‘Kararlı ve güçlü bir siyasal irade’’ hâkim olursa, o ülkede istikrar politikaları başarılı olarak uygulanmış demektir.

Bir ülkede meydana gelen ekonomik krizler, fiyatlar genel seviyesinde olsun, işgücünde olsun olumsuz etkiler yaratabilmektedir. İşte krizlerin bu olumsuz etkilerini ortadan kaldırabilmek amacıyla, istikrar politikalarının uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu istikrar politikaları şunlardır:

- Ortodoks İstikrar Politikaları
- Heterodoks İstikrar Politikaları
- IMF Tipi İstikrar Politikaları

İstikrar politikaları iki temel noktaya dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, yükselen enflasyon oranları ile mücadele etmeye yönelik olarak; para politikası, maliye politikası, kur politikaları, gelirler politikası ve fiyat politikalarını oluşturmaktadır. İkincisi ise, yapısal reformlara yönelik olarak; özelleştirme uygulamaları, vergi sisteminin kolaylaştırılması (bu uygulamayla toplamdaki vergi miktarlarının arttırılması amaçlanmaktadır) ve mali sektörlerin güçlendirilmesini kapsamaktadır.

Türkiye’nin temel sorunu; konjonktürel sebeplerden dolayı meydana gelen parasal artışlar sonucunda, reel milli gelirimizin artmasına bağlı olarak ortaya çıkan mali disiplinsizliklerden kaynaklı enflasyon sorunu değildir. Asıl sorun, Türkiye’de meydana gelen makroekonomik dengesizliklerdir.

Bu makroekonomik dengesizlikler Şu Şekilde ortaya çıkmaktadır: Türkiye’de konjonktürel sebeplerden dolayı reel milli gelirdede meydana gelen artışlar, parasal artışların altında kalmıştır. Parasal artışların artması ile Őlkede mali disiplinsizlikten kaynaklı enflasyon sorunu gündeme gelmiştir.

Ancak Türkiye’deki temel sorun bundan ibaret olmamakla birlikte, genel olarak kamu ağırlıklı karma bir ekonomik sistem uygulanmaktadır. Bu karma ekonomik sistem de, verimli olan kaynakların tahsis edilmesinde ve bu Şekilde kaynakların israf edilmesine yol açmaktadır. Kaynaklar israf edilince de kamu açıkları ile birlikte, yüksek enflasyon meydana gelmiş ve Őlkede devalüasyona gidilmiştir. Meydana gelen bu gelişmeler de, Türkiye’de makroekonomik dengesizliklerin artmasına neden olmuştur.

Toparlayacak olursak; ekonomik krizleri çözmeye yönelik ortaya çıkan bu istikrar politikalar (Ortodoks, Heterodoks ve IMF Tipi İstikrar Politikaları) ilerleyen bölümlerde de anlatılacağı üzere, ekonomik krizlere yönelik birtakım çözümler önerilmektedir. Bu politikalarından ilki; krizlere yönelik daraltıcı para ve maliye politikalarını önerirken, ikincisi bu politikaya ek olarak gelirler politikasının uygulanmasını önermektedir. Üçüncü politika ise; ‘‘Para, maliye ve döviz kuru’’ politikalarından hepsinin uygulanmasını önermektedir (Kınaytürk, 2006: 25-26).

5.1.2.1. Ortodoks İstikrar Politikaları

Ortodoks istikrar politikaları genel olarak, yükselen enflasyon oranlarını önleyebilmek amacıyla ortaya çıkan ve daraltıcı para-maliye politikalarının uygulanmasını öngören bir programdır. Bu programa göre, nihai talep seviyesi kontrol altına alınmaya çalışılacak, bu sayede talep seviyesi azaltılabilecek ve Őlkenin en büyük sorunlarından biri olan yüksek enflasyon sorununun önüne geçilebilecek düşüncesi söz konusudur.

Bu politika, IMF’in 1970’li yıllarda gelişmekte olan Őlkelere önermiş olduğu bir politikadır. Ancak bu politika, kısa süreli hedeflere yöneldiği için eleŐtirilmiŐ ve 1970 yılından sonra bu politikada; dış ticaret ve sermayenin serbestleştirilmesi, reform hareketlerine yönelinmesi ve kamu kesiminin daraltılması gibi uzun süreli politikalar önem kazanmaya başlamıştır.

Toparlayacak olursak; ekonomik krizleri çözmeye yönelik ortaya çıkan bu politika, daraltıcı para-maliye politikalarını önermektedir. Daraltıcı para-maliye politikalarından kastedilen Şey Şudur: Kamu giderlerinin azaltılması, para arzının daraltılması, devlet tarafından yapılan parasal desteklerin ortadan kaldırılması, Őlke parasının değerini yabancı paralar karşısında düşürme (devalüasyon), dış ticaretin serbestleştirilmesi gibi.

Bu daraltıcı para-maliye politikalarının uygulanmasında ayrıca reel ücretler düşürülmeye çalışılmış; ancak bu durum düşük gelire sahip olan kesimler üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Sonuçta bu politikanın uygulanması ile birlikte, daralma sürecine girilmiş ve işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalınmıştır (Parasız, 2002: 153).

5.1.2.2. Heterodoks İstikrar Politikaları

Heterodoks istikrar politikaları, kronikleşmiş yüksek enflasyon sorunu ile karşı karşıya kalan ülkelerde bu sorunu giderebilmek ve yükselen bu enflasyon oranlarını hızlı bir biçimde düşürebilmeyi amaçlamıştır (Kığuel ve Liviatan, 1992'den aktaran: Keskin, 2004: 53).

Bu politika geleneksel para-maliye politikalarına ilave olarak, ücret ve fiyatların kontrolünü sağlayan gelirler politikasının uygulanmasına dayanmaktadır. Bu politika ile birlikte ekonomideki karar birimleri, gelecek dönemdeki enflasyon oranlarının bir önceki dönemde meydana gelen enflasyon oranlarına göre eşit olarak gerçekleşeceğini düşünerek, enflasyon oranlarının yükseleceğini ve hatta hiper enflasyonun meydana geleceğini öngörmüşlerdir.

Enflasyona karşı bu şok tedavisinin uygulanması ile de, enflasyon bu politikayla kontrol altına alınmaya çalışılacaktır. Bu durumun gerçekleştirilebilmesi için de, enflasyonun yükseleceği beklentisine kapılmamak gerekir. Aksine böyle bir durumda, fiyat ve ücretlerde meydana gelebilecek artışların dondurulması gerekir. Eğer fiyatlardaki artışlar dondurulursa, ‘‘Karaborsa’’ meydana gelecek ve ülkede arz kıtlığı oluşacaktır. Bu politika, daraltıcı para politikası ve üretim-istihdamda meydana gelebilecek reel kayıplardan daha az maliyetli olduğunu iddia etmektedir (Parasız, 2002: 145).

Heterodoks politikalarda, fiyat ve ücretlerin dondurulması sonucunda döviz kurları sabitleşecektir. Bu yüzden bu politika, ‘‘Çapa Politikası (Sabit Döviz Kuru Politikası)’’ olarak da adlandırılmaktadır. Çapa politikasıyla, ülkedeki ulusal para diğer yabancı paralar karşısında belirli aralıklarla sabitlenir ve bu politika sayesinde ulusal paranın değer kaybetmesine yönelik beklentiler yok edilmeye çalışılır.

Toparlayacak olursak; Heterodoks istikrar politikaları bir ülkede daha yüksek büyüme oranına neden olurken, işsizlik sorunlarını azaltmaktadır. Bu yönden bu politika, bir önceki bölümde anlatılmış olan Ortodoks İstikrar politikalarından ayrılmaktadır. Fakat bu iki politikanın da; belli bir süre için uygulanması gerekir, her daim uygulanmamalıdır. Çünkü programlarda meydana gelebilecek herhangi bir aksama, enflasyonun birden yükselmesine bağlı olarak hiperenflasyonun oluşmasına neden olmakla birlikte, bu sorunun artmasına da yol açabilir (Kımaytürk, 2006: 27-28).

5.1.2.3. IMF Tipi İstikrar Politikaları

IMF istikrar politikaları ilk olarak, bir ülkenin dış ekonomik ilişkilerini düzenlemeyi ve bu ilişkileri istikrara kavuşturabilmeyi sağlayan eşgüdümlü; para, maliye ve döviz kuru politikalarına dayanmaktadır (Parasız, 1996: 98).

Bu politika; kamu finansmanını güçlü bir yapıya kavuşturabilmek, piyasalarda kamu açıklarına yönelik ortaya çıkan baskıları azaltabilmek, reel faiz oranlarını makul bir seviyeye indirebilmek ve yükselen enflasyon oranlarını tek haneli rakamlara düşürebilmek ve bu sayede ekonominin hızlı bir şekilde büyüebilmesini sağlayabilmeyi amaç edinmiştir (Toprak, 2001b: 181). Ancak yükselen enflasyon oranlarını tek haneli rakamlara indirebilmek, programın temel amacı değildir. Çünkü IMF istikrar politikalarının uygulamaya konulması, zaten yükselen enflasyon oranlarını düşüremeden yükselmesine neden olacaktır. Bu durum, gerçekten çok önemli bir sorunu teşkil etmektedir (Parasız, 1996: 101).

Bu politikada kısa süreli yapısal reformların gerçekleştirilmesi, krizleri meydana getirmektedir. IMF ve Dünya Bankası bu istikrar politikasında, artan kamu açıklarını giderebilmek için kısa süreli yapısal reformların uygulanmasını önermiş; ancak bu reformların uygulanması bile kargaşaya neden olmakla birlikte, istikrarsızlığa yol açmıştır.

Ayrıca bu istikrar politikasının içine, iki üç yıllığına devletçilikten piyasa ekonomisine geçiş programlarının sığdırılmaya çalışılmıştır. Bu durum sonuçta, istikrarsız bir ortamın meydana gelmesine yol açmıştır. İşte, IMF istikrar politikalarında dikkat edilmesi gereken en önemli nokta burasıdır (Akalın, 2001'den aktaran: Kınaytürk, 2006: 28-29).

Toparlayacak olursak; IMF istikrar politikaları hızlı bir ekonomik büyüme sürecinin sağlanacağını vurgulamakla birlikte, ekonomik istikrarsızlığa kalıcı bir çözüm üretebilmeyi öngörmektedir (Keskin, 2004: 56).

5.1.2.4. İstikrar Politikalarının Değerlendirilmesi

1990 yılı sonrasında Türkiye'de ve dünya ekonomisinde ortaya çıkan ekonomik krizleri ve krizlerin yaratmış olduğu olumsuz etkileri (özellikle de yoksulluk üzerine olan etkileri) ortadan kaldırmak amacıyla, krizleri çözmeye yönelik istikrar politikaları ortaya konulmuştur.

Çalışmanın bu bölümünde ekonomik krizlere yönelik ortaya konulan birtakım çözüm önerilerinden bahsetmeden önce, bu istikrar politikalarını değerlendirmekte fayda vardır. Bu doğrultuda politikalardan elde edilen sonuçlar şunlardır:

Ortodoks istikrar politikalarında ekonomik krizleri çözmeye yönelik daraltıcı paramaliye politikalarının uygulanması ve bu doğrultuda reel ücretlerin düşürülmesi yükünün, gelir seviyesi düşük olan ekonomik karar birimleri üzerinde yoğunlaştırılması, ekonominin daralma sürecine girmesine ve işsizliğin artmasına neden olmaktadır (Parasız, 2002: 153). Bu yüzden bu politika, hedeflediği amaçları doğrultusunda başarısız olmuştur.

Heterodoks istikrar politikası ise, ekonomik krizleri çözmeye yönelik daraltıcı paramaliye politikalarının uygulanmasına ilave olarak, ücret ve fiyatların kontrolünü ele alan gelirler politikasını önermektedir. Ancak gerçekte hiperenflasyon sorunu ile karşı karşıya kalan ülkeler için bu politikada uygulanması önerilen ücret ve fiyat önlemleri, aşırı yükselen bu enflasyon sorunlarını giderebilmede yetersiz kalmaktadır. Bu ücret ve fiyat kontrolleri, ancak enflasyon oranlarının düşük olduğu ülkelere (Meksika'da olduğu gibi) yarar sağlayabilir (Parasız, 2002: 157).

IMF istikrar politikaları da, uzun süredir yüksek enflasyon sorunu ile karşı karşıya kalan ülkelere yönelik başarılı sonuçlar verememektedir. Çünkü yüksek enflasyonun olduğu sırada, paranın dolaşım hızı oldukça yüksek olur. Ayrıca paraya olan talep de düşer. Bu yüzden ülkedeki insanların beklentileri de bu politikaya yönelik olarak çok çabuk değişebilir. Bu doğrultuda ödemeler dengesinde meydana gelen iyileşme, enflasyonist baskı yaratır. Bu durumda hükümet, deflasyonist politikalar izlemek zorunda kalır ve ülke ekonomisi daralma sürecine girer.

Ayrıca bu politikanın gelir dağılımı üzerindeki etkilerine bakıldığında; bazı gelir gruplarını olumlu etkilediği, bazı gelir gruplarını da olumsuz olarak etkilediği görülmektedir (Parasız, 2002: 160-161).

Toparlayacak olursak; ekonomik krizleri çözmeye yönelik kriz dönemlerinde ortaya konulan istikrar politikaları yoksul olan kesimlere yönelik çözümler sunamamakla birlikte, bu politikalardan en fazla zarar gören kesim yine yoksul kesimler olmaktadır (Danışman, 2005: 141).

Çalışmanın bu bölümünde çok ayrıntıya inilmeden, ekonomik krizlere yönelik çözümler üretmeye çalışan istikrar politikalarından bahsedilmiştir. Ancak bu istikrar politikalarının üçünün de genel olarak başarısız olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda, ekonomik krizlere ve krizlerin yoksulluk üzerindeki olumsuz etkilerini azaltabilmeye yönelik birtakım çözüm önerileri ortaya konulmuştur.

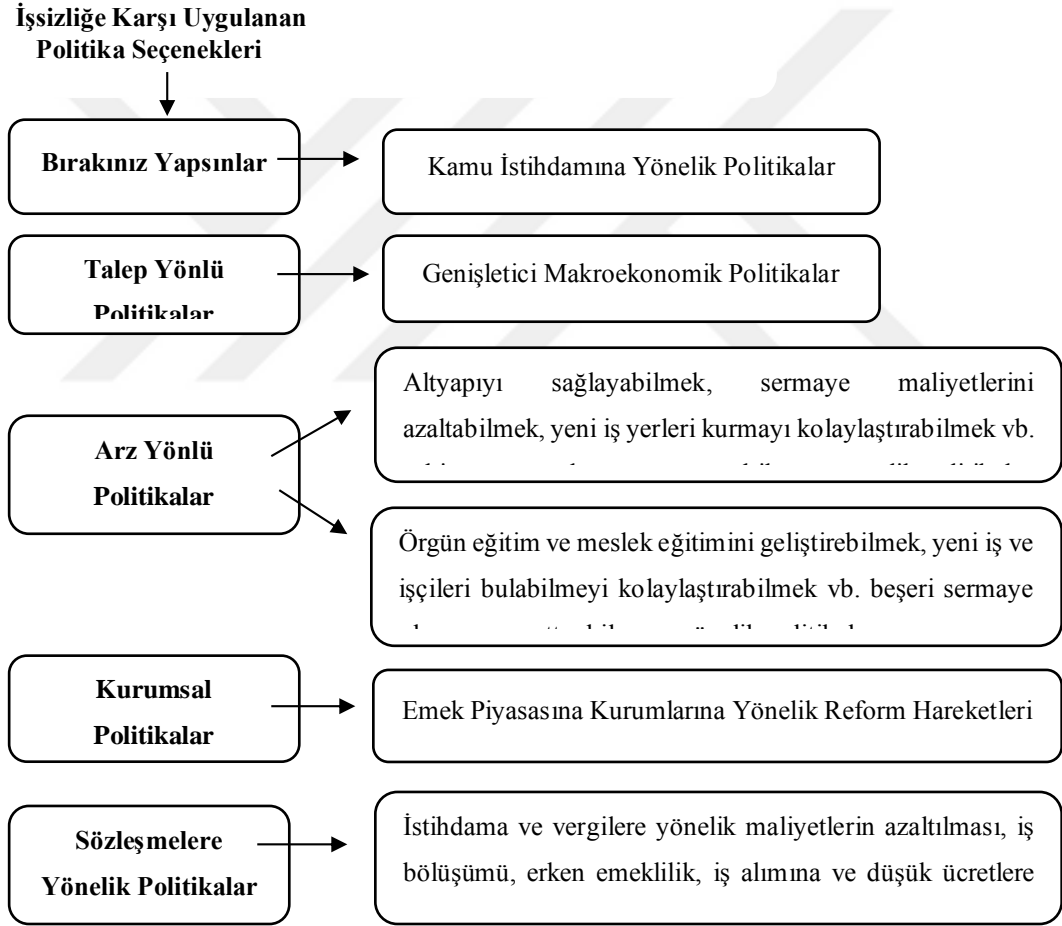
5.2. EKONOMİK KRİZLERE GETİRİLEN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Türkiye özellikle 2001 krizinin yaşanmasından sonra konjonktürel dalgalanmalara maruz kalmış ve sonuçta Türkiye'deki işsizlik oranları, aşağı yönlü katılık göstermeye başlamıştır.

Bu doğrultuda Türkiye'de meydana gelen bu işsizlik sorunlarına yönelik çözüm arayışına girilmiş ve bu konuda ilk olarak, 1970'li yıllarda petrol şoklarına bağlı olarak meydana gelen ekonomik krizlerin sonrasında benzer işsizlik sorunları ile karşı karşıya gelmiş gelişmiş Avrupa ekonomilerine önerilen politikalardan yararlanılmıştır.

Avrupa ekonomilerine önerilen bu politikalar şunlardır:

Şekil 4: İşsizliğe Karşı Uygulanan Politika Seçenekleri: Avrupa Ekonomisi

Kaynak: Öz, S. (2010). “Kriz ve İşsizlik: Başarı Örnekleri ve Çözüm Önerileri”, *TÜSİAD-Koç University Economic Research Forum Working Paper Series*, No. 1024, İstanbul, http://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/erf_wp_1024.pdf (19.01.2017).

Şekil 4'e göre, Avrupa ekonomilerinde işsizliğe karşı uygulanan politikalardan hangilerini Türkiye'nin uyguladığına bakacak olursak; bu politikalar ile piyasanın Türkiye'de meydana gelen bu işsizlik sorununu kendi kendine çözebileceği yaklaşımı savunulmakta olduğu sonucuna varılır. Ancak bu politikalar, özellikle Türkiye'de meydana gelen ve son küresel kriz olan 2008 ekonomik krizinden sonra, işsizlik sorununu çözmede bir alternatif olmaktan çıkmıştır.

Şekil 4'ten yola çıkarak Avrupa ekonomilerinden işsizliğe karşı uygulanan politikalar doğrultusunda şunları söyleyebilmek mümkündür: İktisadi dalgalanmalara yönelik hareket etmeyen işsizliğe yönelik politikalara "Talep yönlü politikalar" denilmektedir.

Bu politikalar, 1970'li yıllarda da Avrupa ekonomilerinde işsizlik sorununa çözüm getiremediği gibi, Türkiye'de de bu politikaların uygulanması ile işsizlik sorununun çözülemeyeceğini kabul etmek gerekir. Ancak bu politikalardan; işe alma ve işten çıkartma maliyetlerinin yüksek olması durumunda vasıf kaybı gibi uzun süreli işsizliğe yol açan mekanizmaların, Türkiye'de meydana gelen ekonomik krizlerin yol açtığı işsizlik sorununa kalıcı olarak çözüm getirebileceği söylenilebilir. Bu doğrultuda ekonomik krizlerin ortaya çıkmasından önce, ekonomik daralmayı sınırlayabilmek yoluyla krizlere karşı genişletici makroekonomik politikaların uygulanması, istihdamın korunmasını sağlayabilir.

Talep yönlü politikaların uygulanması işsizliği makul düzeylere indirebilmede yetersiz gözükmüş, Avrupa ekonomisinde "Arz yönlü politikalar" ortaya çıkmış ve bu politikalarla; altyapı yatırımları sayesinde beşeri sermaye oluşumunu arttırabilmek, iş imkânları yaratarak çalışan kesimlerin hareket kabiliyetlerini arttırabilmek ve bu konuda bu kesimleri bilgilendirebilmek sağlanmaya çalışılmıştır.

Gündeme gelen bu arz yönlü politikalardan ilk ikisi de, ülkemizdeki işsizlik sorunlarına bir çözüm getirebilir. Ancak bu arz yönlü politikalardan ilki ikincisine göre, ülkemizdeki işsizlik sorunlarını çözmede daha etkili olmaktadır. Çünkü bu politikaların ilkinde göre, başta "Liman ve demir yolları" olmak üzere ülkemizin altyapı yatırımları, Avrupa ülkelerinin çok gerisindedir. Oysa bu politikalardan ikincisi, beşeri sermaye oluşumunu arttırabilmeye yönelik yapılan politikalardır ve zaten 1980'li yıllarda da Avrupa ekonomisinde beşeri sermaye oldukça yüksek olmakla birlikte bu politika, yüksek işsizlik sorununu çözmede yeterli olmamaktadır. Genel olarak bu konuda; Türkiye gibi gelişmekte ve beşeri sermaye seviyesi düşük olan bir ülke için, eğitimin kapsamını ve kalitesini ön plana çıkartan ve arttırmayı hedefleyen politikaların her zaman daha etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Emek piyasasına yönelik yapılan reform hareketlerinde işsizlik oranını düşürebilmeye yönelik; işçi sendikalarının gücünü azaltabilmek ve işçilerin ücretlerinde kısıtlamaya gidilmesi gibi reform hareketlerinin uygulamaya konulması da, Türkiye'deki işsizlik sorunlarını çözmede etkili olabileceğini söyleyebilmek mümkün değildir.

İşsizliğe karşı uygulanan bu politikalardan sözleşmeye yönelik politikalar, Türkiye'de gerekli olmaktadır. Ancak Türkiye'de meydana gelen ve son küresel kriz olan 2008 krizinde işsizliğe karşı uygulamaya konulan "İstihdam Destek Paketi", zaten bu politikaları kapsamaktadır.

Ancak ülkelerin tecrübelerinden yola çıkarak, bu tür programların kapsamının genişletilmesi ve özellikle de bu programların, yoksul kesimleri ve gençleri içine alabilecek hedef kitleyi belirlemesi ve bu konuda etkinliği sağlayabilmesi gerekmektedir.

Şekil 4'te işsizliğe karşı uygulanan politikalar kapsamında bir değerlendirme yapılacak olunursa şunlar söylenilebilir: Bir ülkede işsizliğin hangi sebeplerden dolayı ortaya çıktığını anlayabilirsek şayet, işte o zaman o ülkede işsizliğe karşı hangi politikaları uygulayabileceğimizi kolayca belirleyebiliriz. Bu doğrultuda Şekil 4'ten de yola çıkarak, gelişmiş ülkelere göre beceri kayıplarının yanı sıra, çok düşük seviyelerde olan beşeri sermayeyi yükseltebilmeye yönelik uygulanabilecek tüm politikalar, Türkiye'de işsizliğe karşı uygulanabilecek en etkili çözüm yollarından biridir. Bu doğrultuda, işgücü ve eğitim düzeyinin yükselen teknolojiye paralel bir şekilde arttırabilmek ve kapsamlı bir eğitim reformuna yönelik uygulamaların ortaya konulması ile teknolojik gelişmelere ayak uydurabilecek becerilere sahip yeni nesillerin yetiştirilmesi gerekir (Öz, 2010).

Türkiye'de özellikle 1990'lı yıllardan sonra makroekonomik dengesizlikler artmaya başlamıştır. Bu dengesizliklerin yaşanmasından dolayı da, mali dengenin korunamadığı bir sürece girilmiştir. Bu dönemde bir türlü çözülemeyen sorunlar arasında; yapılan harcamalara yönelik denetimin sağlanamaması, kamu harcamalarında meydana gelen artışlar, israflar, yolsuzluk olaylarının meydana gelmesi ve cari açıklar yer almaktadır.

Bu sorunların çözülebilmesinde vergi gelirlerinin artmasına rağmen, artan kamu harcamaları finanse edilmeye çalışılmış ve bunun için de, yüksek oranlarda iç ve dış borçlanma yoluna gidilmiştir. İç ve dış borçlanmaya gidilmesi sonucunda da, borç stokları artmaya başlamış ve yine bu dönemde makroekonomik dengesizliklerin artmaya başlaması sonucunda, dış ticaret dengesinde bozulmalar meydana gelmiştir. Sonuçta, Türkiye'de cari açıklar ciddi boyutlara ulaşmış ve önemli bir sorun haline gelmiştir (Yavaş, 2007: 207).

Ayrıca 1980’li yılların sonlarına doğru küreselleşmenin meydana geldiği süreçte, Türkiye’de spekülâtif sermaye hareketlerinin çok hızlı hareket etmesi ve aşırı kazançlar elde etmesi sonucunda, devletin radikal önlemler alması istenmemiştir. Durum böyle olunca, dünya ekonomisi kırılğan bir hale gelmiştir. Bu durumu düzeltebilmek için de, yapısal çözümler ortaya koymak gerekir. Bu çözümler ortaya konulmadığı müddetçe finans piyasalarından kaynaklanan konjonktürel dalgalanmalar, Türkiye’de çok sık meydana gelecektir (Korkmaz ve Tay, 2010).

Ortaya çıkan bu gelişmelere dayalı olarak 1990 yılı sonrasında Türkiye’de ortaya çıkan ekonomik krizlere ve krizlerin yol açtığı yoksulluk üzerindeki olumsuz etkilere yönelik olarak birtakım çözüm önerileri ortaya konulmuştur. Ortaya konulan çözüm önerileri genel olarak şunlardır (Yavaş, 2007: 207-217; Korkmaz ve Tay, 2010):

➤ Kamu harcamalarının azaltılması ve sürdürülebilir borç stokları

Bu doğrultuda ilk olarak, kamu harcamalarında tasarruf yapabilmek ve bu harcamalara yönelik olarak etkinliği sağlayabilmek amacıyla kamu harcamalarının azaltılabilmesi ve borç stoklarının sürdürülebilir hale gelmesine yönelik çözümler üretilmiştir. Bu konuda; borç stokları/GSMH oranının düşürülmesi, kaynakların israf edilmemesi ve yükselen enflasyon oranlarının düşürülmesine yönelik uygulanan politikalara devam edilmesi gerekmektedir.

Eğer bir ülkede iç talep ve dolayısıyla da üretim arttırılır ve ekonomik büyüme oranları maksimum seviyeye çıkartılabilirse, o ülkenin borçları azalmış olur. Ayrıca ülkede ekonomik büyümenin sürmesi yoluyla reel faiz oranlarının azaltılabilmesi, ülkenin borçlarının azalmasını sağlayacaktır. Bu durum ülkenin, sosyal yönden refaha kavuşmasına ve yoksulluk sorununun azalmasını sağlayacaktır.

Kamu dengesinde yükselen faiz oranlarından meydana gelen fazlalıklar da, % 5’in altına düşürülmediği takdirde artan kamu harcamaları kontrol altına alınabilir. Ayrıca Türkiye’de kamuya yönelik yatırımların yapılabilmesi için, sınırlı kaynaklar söz konusudur. Bu sınırlı kaynaklardan yola çıkılarak da, toplumun acil olarak ihtiyaç duyduğu ve öncelikli olarak gerçekleştirilmesini istediği hizmetlerin de yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda Türkiye’de kaynaklar daha verimli olan alanlarda kullanılmalı ve bu duruma yönelik olarak, kamu yatırımlarının planlanması ve uygulanması için birtakım projelerin ortaya konulması gerekmektedir. Bu projeler ile birlikte, Türkiye’de ekonomik büyüme ve sosyal refah arttırılabilecek ve bu sayede yoksulluk sorunu azaltılabilecektir.

Yine bu konuda devletin ekonomiye doğrudan müdahale etme aracından biri olan KİT'ler; kaynaklarını etkin ve doğru bir şekilde kullanan, kârlı, verimli ve rekabetçi olan ve devlete karşı hiçbir yükü bulunmayan bir anlayış içerisinde faaliyetlerine devam etmelidir. Ayrıca bu kuruluşun özelleştirilmesi gerekir ve bu konuda devletin küçültülmesi ve sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak; sağlık, eğitim ve adalet gibi konularda devletin kaynaklarından yararlanmak gerekir. Devletin içinde olmadığı sektörler için ayrılan fonlardan ve özelleştirmek için kullanılan gelirlerden ise, ülkede üretim ve istihdamı sağlayabilmek için yararlanılmalıdır.

KİT'lerin özelleştirilmesi sonrasında, özel kesimin yatırımlarına (yüksek katma değer yaratabilecek üretim gücünün olduğu yatırımlar, istihdamı sağlamaya yönelik yatırımlar, verimliliği arttırmaya yönelik yatırımlar, ihracatı arttırmaya yönelik yatırımlar ve uygun teknolojiye yönelik olan yatırımlar) ağırlık verilmeli ve bu nedenle insanları yatırım yapmaya teşvik etmek gerekmektedir. Ayrıca yatırım yapmak isteyenler için de, yeni teknoloji alanları açılmalı ve bu kişileri üretim yaparken; emeğin yoğun olduğu sektörlerden, teknolojinin ve sermayenin yoğun olduğu sektörlerle yönlendirmek gerekir (Yavaş, 2007: 207-209).

➤ İstikrarlı büyüme ve ekonomik kalkınma

Ekonomik krizlere ve krizlerin yoksulluk üzerindeki olumsuz etkisine yönelik ortaya konulan çözüm önerilerinden ikincisi, büyümeyi ve ekonomik kalkınmayı istikrara kavuşturabilmektir. Bu konuda Türkiye'de kalıcı istikrarı sağlayabilmek için ilk olarak; kamuya yönelik yatırımlara ve eğitim-sağlık gibi sosyal faydası dokunabilecek hizmetlere yönelik istihdamı ve sosyal faydayı gözetleyebilmek gerekir.

Yine bu konuda gerçekleştirilmek istenilen hedefler arasında, "Salt İktisadi Büyüme (yani ülkede sadece istihdamı sağlamaya yönelik büyüme)" yerine; eğitim-sağlık ve gelir dağılımında iyileşmeyi sağlayacak "İktisadi gelişme" yer almalıdır. Yine bu konuda, her ülkenin uygulayacağı iktisadi politikalar toplumun alışkanlıklarına, sosyal ve kültürel yapılarına ve ülkelerin gelişmişlik derecelerine göre farklılık göstermeli; yani uygulanacak olan politikalar, her ülkeye özgün olmalıdır.

Ayrıca bu konuda kalıcı istikrarı sağlayabilmek için; para, maliye ve iktisat politikaları birbirlerine uyum içerisinde olmalı ve bu şekilde Türkiye'de uygulanmalıdır. Bu politikaların uygulanabilmesi için de, bir planlama yapmak gerekir. Bu doğrultuda, 1980'li yıllardan itibaren askıda kalan planlama uygulamaya konulmalı ve küreselleşme sürecinde bu politikaları koordine edebilecek, "Dinamik bir planlama modeli" oluşturulmalıdır.

Oluşturulacak olan bu model; ülkede iç tasarrufu sağlayabilecek, tasarrufları yatırıma dönüştürebilecek, sermaye ve emeğin yoğun olduğu sektörlerde optimal dengeyi sağlayabilecek, kartelleşmeyi önleyebilecek, istihdamı arttırabilecek ve adaletli gelir dağılımını sağlayabilecek bir model olmalıdır (Korkmaz ve Tay, 2010).

➤ İç tasarrufların arttırılması

Krizlere yönelik ortaya konulan bu çözüm önerilerinden üçüncüsü de, iç tasarrufları arttırabilmektir. Bir ülkede istikrarlı büyümeyi sağlamak istiyorsak ilk yapmamız gereken; iç tasarrufları (özel tasarruflar ve yatırımlar) arttırabilmektir. Özel tasarrufları ve yatırımları arttırabilmek için de ilk olarak; tasarruf faizleri ile kredi faizlerine uygun kâr marjını içeren dengeyi sağlayabilmek gerekir. Bu konuda, kredi faiz oranlarını da yıllık olarak belirleyebilmek oldukça önemlidir. Çünkü bu faizlerin aylık olarak belirlenmesi, istikrarsız ve her an değişebilir olması tasarrufların azalmasına yol açmaktadır.

Yine bu konuda gelir dağılımında bir bozulma meydana gelirse; yüksek gelire sahip olan kişilerin tasarruf yapma eğilimleri daha yüksek olacağından bu kişiler, daha çok tasarruf yapabilecekken; düşük gelire sahip olan kesimlerin gelirleri düşük olduğu için bu kişiler, geliri yüksek olanlara göre daha az tasarruf yapabilecektir. Bu durumda, tasarruflar daha çok artacaktır.

Türkiye'ye baktığımız zaman da, hala kayıt dışı yollardan kaynak çıkışının olduğunu ve bu durumun da iç tasarruf oranlarını azalttığını görmekteyiz. İşte bu durumu ortadan kaldırmak için de, Türkiye'deki iç siyasi ortama yönelik güveni sağlayabilmek gerekir. Ayrıca bu konuda, Türkiye'ye giren yabancı sermaye politikasını değiştirmemiz gerekmektedir. Çünkü kısa süreli yabancı sermaye girişleri Türkiye'ye sıfırdan yatırım yapabilecek yabancı sermayeyi getirmemekle birlikte, ülkelere kaynak transferi sağlamakta olup, Türkiye'nin kaynaklarını harcamaktadır. Oysa yabancı sermaye politikaları değiştirilir ve Türkiye'de uzun süreli yabancı sermaye girişleri meydana gelirse, Türkiye'ye uzun sürede yatırımlar yapılabilir ve ek istihdamı sağlamaya yönelik alanlar oluşturulabilir. Bu durum da, işsiz kalan insanların işine yarar ve az da olsa yoksulluk sorunu giderilebilir.

Son olarak bu konuya yönelik yapılabilecek en önemli şeylerden biri de; Türkiye'deki istihdam yükünü düşürebilmektir (% 25'e kadar). Çünkü Türkiye'de artan istihdam yükü, kayıt dışı istihdamın artmasına ve yatırımların (özellikle emek yoğun yatırımlar) azalmasına yol açar. Bu durumda Türkiye'nin üretim maliyeti daha yüksek olur ve haksız rekabetin ortaya çıkmasına bağlı olarak, diğer ülkelerle rekabet edebilme şansı azalır.

Eğer şunda Türkiye'nin % 37 olan istihdam yükünü % 25'e kadar indirebilirsek, hem kayıt dışı istihdam azalmış olur hem de Türkiye'nin diğer ülkelerle rekabet edebilme imkânına kavuşur (Korkmaz ve Tay, 2010).

➤ Özel sektör borçlanmaları

Özel sektör borçlanmalarının ekonomik krizlere katkısı oldukça fazladır. Çünkü özel sektör borçlanmaları içinden çıkılmaz bir hâl alması durumunda, Türkiye'nin yerli para birimi olan TL, dolara göre değer kaybeder. Doların yükselmesi, faizlerin artmasına neden olur ve sonuçta Türkiye'de üretim durur. Bu duruma bağlı olarak Türkiye'de işsizlik artar ve üretilen mallarda fiyat artışları meydana gelir. Bu duruma bağlı olarak; maliyetler yükselir ve ülkede maliyetlerden kaynaklı enflasyon artışı yaşanır. Sonuçta Türkiye'de işsizlik artar ve işsizliğin artmasına bağlı olarak stagflasyon sorunu meydana gelir. Yani, Türkiye'de hem işsizlik hem de enflasyon sorunu aynı anda yaşanır ve böylece Türkiye adım adım krize gider.

Başta bankalar olmak üzere, birçok şirket; TL'nin değer kazanması, iç tasarruf oranlarının düşük olması ve uzun süreli kredi temin edememelerinden dolayı, bankalar kaynaklarını dış borçlanma yolu ile finanse etmeye çalışırlar. İşte bu durumda da, özel sektörler borçlanabilmektedir. Bu doğrultuda, BDDK ve bankaları denetlemekle görevli olan bağımsız kişilerin yetkileri arttırılmalı ve bankalarda meydana gelen risklere karşı, yönetim eksikliğini giderici, iç ve dış denetimi sağlayacak mekanizmalar oluşturulmalıdır. Ayrıca bankaların vermiş olduğu açık pozisyon risklerine karşılık yurtdışına vermiş oldukları sendikasyon kredilerini, ucuz kredi plâsmanı şeklinde kullanmaları yönünde teşvik etmek gerekir (Yavaş, 2007: 211-212).

➤ Reel faizlerin yükselmesi, sıcak para girişi ve TL'nin değer kazanması

Türkiye'de reel faizlerin yüksek olduğu durumda, tasarruflar reel sektör yatırımlarına değil de, portföy yatırımlarına doğru kayar. Ayrıca reel faiz oranlarının gelişmiş ülkelerde yüksek olduğu sırada, sıcak para akımlarının gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru kayması, Türkiye için büyük sorun teşkil eder. Böylece Türkiye'de hem döviz açıkları meydana gelir hem de dış borçlanma maliyetleri artar. Ancak sıcak para girişlerinde önemli olan etken; sıcak para hacimleridir. Çünkü sıcak para hacmindeki artışların belirsiz olması, Türkiye'de uygulanan para politikasının etkinliğini azaltmaktadır.

Reel faizlerin yükselmesine dayalı olarak sıcak para akımları Türkiye'ye girer ve böylece ülkede döviz bolluğu yaşanır. Türkiye'de döviz bolluğunun meydana gelmesi, yerli para birimi olan TL'yi aşırı değerli konuma sürükler ve ithalat hacmini uyarır. Sonuçta Türkiye'nin dış ticaret dengesi bozulur ve ardından cari açık sorunu meydana gelir.

Bu doğrultuda; reel faiz oranlarını düşürebilmek için, faizlerin yükselmesinde büyük rolü olan ve borç stoklarının içerisinde yer alan kamu borçlarının eritilmesi gerekir. Ayrıca bu durumda Merkez Bankası'nın kısa süreli olarak uyguladığı avans uygulamalarına geçilmeli, faiz dışı fazlalıklar arttırılmalı ve borçların yönetiminde daha etkin uygulamalara yer verilmesi ile artan borçlar azaltılmalıdır. Ancak bu durumda yapılabilecek şeylerden en önemlisi; uzun süreli hedeflerden ‘Sürdürülebilir borçlanma’ yerine, ‘Borçların eritilmesi’ yoluna gitmektir.

Ayrıca bu konuda şunu da belirtmekte fayda vardır: Sıcak para girişlerinden dolayı aşırı değerli konuma sürüklenen TL, bir yandan ithalat maliyetlerini ucuzlatıp Türkiye'deki ekonomik büyümeyi finanse ederken; bir yandan da finansal piyasalarda spekülâtif kazançla bağlı büyümeye neden olur. Ancak bu büyüme süreci, hiçbir zaman uzun süreli olmamış ve sonuçta Türkiye, genişleme süreci içerisine girerek art arda 1994, 1999 ve 2001 krizleri ile karşı karşıya kalmıştır. Bu doğrultuda yükselen reel faiz oranlarının düşürülmesi gerekmektedir; ancak bu durumu gerçekleştirirken uzun sürede bolluk ve rahatlık içerisinde yaşamak varken, kısa süredeki geçici rahatlamalar tercih edilmemelidir (Yavaş, 2007: 212-214).

➤ Bankaların (ticari bankalar) açık pozisyonları

Bir banka faaliyetlerini daha çok yabancı kaynaklar ile sürdürürse, işte o bankanın finansal kaldıraç yüksek olur. Bir bankanın finansal kaldıraçının yüksek olması demek, o bankanın bir taraftan hızlı kâr etmesi bir taraftan da hızlı zarar etmesi anlamına gelir. İşte bu durum, bankalarda riskli bir ortamın meydana gelmesine yol açar. Eğer faizler düşürülürse, finansal kaldıraç yüksekliği bankalara büyük kâr sağlar; ancak faizler düşürülemezse, finansal kaldıraç yüksekliği bankaların kârlarını hızlı bir şekilde azaltırken, zarar etmelerine bile yol açabilir. Bu yüzden finansal kaldıraç yüksek olan bankaların riskli bir ortama sebep olan faktörlerden kaçınmaları gerekmektedir. Bir banka eğer elinde fazla nakde dönüşebilen bir para olursa ve sabit olan giderlerini en aza indirmeyi başarabilirse, işte o zaman bu banka finansal kaldıraç riskinden kurtulmuş olur.

Bankaların vade ve miktar bakımından elde etmiş olduğu bilançoları, her zaman dengeli olmayabilir. Bu doğrultuda bankalar açık pozisyon vermekte ve bu sebepten dolayı da yüksek kâr elde etmektedir. Ancak bu durum, riskli faiz sorunlarına neden olmaktadır. Bu doğrultuda, bankaların açık pozisyonlarına karşılık sınırlamalar getirilmeli ve bu pozisyonlar denetleyici kurumlar tarafından çok sıkı bir şekilde takip ve kontrol edilmelidir (Yavaş, 2007: 214-215).

➤ Para, döviz kuru ve maliye politikası

Türkiye’de spekülâtif hareketlerin meydana gelmesi ve Türkiye’ye duyulan güvenin azalmasından dolayı, krizler baş göstermiştir. Bu doğrultuda para politikası uygulamaları devreye girmiş ve bu uygulamalarda fiyat istikrarı önem kazanmıştır (Yavaş, 2007: 215).

Kur politikası konusunda da Türkiye için optimal olan kur sistemi; ‘‘Yönetimli dalgalanma’’ sistemi (sabit ve esnek kur sisteminin bir arada olduğu sistem)’dir. Bu sistem, öncelikle Türkiye’nin rekabet edebilme gücünü arttırabilecek, Türkiye’de mevcut olan riskleri ortadan kaldıracaktır. Ayrıca bu sistem, kur politikalarından dolayı Türkiye’nin sosyal maliyetlerini azaltabilecektir. Bu sisteme bağlı olarak da; Merkez Bankası’nın özerkliğine dokunulmadan bankanın görev ve sorumlulukları düzenlenmeli ve tek amacının fiyat istikrarını sağlamak olmamakla birlikte, reel döviz kurlarını da hedef almalıdır. Bu doğrultuda araştırılan çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre; Türkiye’nin MB döviz rezervi 70 milyarken; Brezilya’nın döviz rezervi 200 milyardır. Bu duruma bağlı olarak MB, Türkiye’nin döviz rezervlerini arttırmalıdır (Korkmaz ve Tay, 2010).

Para politikası konusunda Merkez Bankası, faizleri arttırmış; ancak bu yükselen faiz oranları, uzun sürede TL’nin değer kaybetmesine neden olmuştur. Bu sebepten dolayı, GSMH içinde bulunan iç tasarruf oranlarını arttırabilmek ve halkımızı ‘‘Önce harca, sonra tasarruf et’’ anlayışından uzak tutmak gerekir (Yavaş, 2007: 215).

Maliye politikası alanında da ilk olarak, devletin mali planı olan bütçe konusunda disiplinin sağlanması gerekir. Bu doğrultuda örneğin, bütçede birlik ve şeffaflık oluşturulabilir. Bunların yanı sıra vergilerde adalet sağlanmalı ve bunun için de dolaylı vergiler düşürülmeli, asgari ücretler tamamen vergi dışında tutularak halkın satın alma gücü arttırılmalı, kurumlar vergisi oranları arttırılmalı; fakat yatırım yapan kişilerde bu oranlar düşük tutulmalıdır. Son olarak bu konuda tüm kamu sektörlerini ilgilendirecek, küresel bütçe uygulaması yolunda önemli adımlar atılmalıdır (Korkmaz ve Tay, 2010).

➤ İstihdam odaklı politikalar

Türkiye’de istihdamı sağlamaya yönelik politikalar doğrultusunda; dış kaynaklara dayalı büyüme yerine, iç tasarrufa dayanan ve istihdama yönelik olan politikalar tercih edilmelidir. Bu doğrultuda yapılması gereken en önemli çözüm önerilerinden biri de; Türkiye’deki istihdam yükünün düşürülmesidir. İstihdam yükü % 37-% 40 arasında olan bir ülkede, kaçak işçi çalıştırılması teşvik edilmektedir. İşte bu sebepten dolayı Türkiye’deki % 37’den başlayan istihdam yükünü % 25’e indirmek gerekir. Böylece yaklaşık 8,5 milyon kaçak (kayıt dışı) olarak çalışan insanların en az yarısı, kayıt altına alınabilecektir.

Bu duruma bağılı olarak, hem Türkiye’de kayıtlı istihdam sayısı artmış olacak hem de kayıt altına alınacak kişilerin ödeyeceğı primler, vergi ve prim oranlarında meydana gelecek düşmeyi telafi etmiş olacaktır. Ayrıca istihdama yönelik ortaya konulan politikalarda işsizlere karşı uygulanan sigorta fonları, sadece işsiz insanlar için kullanılmalı ve yoksullukla mücadele edebilmek için de yoksul olan kişilere, ‘‘Aile sigorta sistemi’’ getirilmelidir (Korkmaz ve Tay, 2010).

➤ Sektörlere yönelik alınan tedbirler

Sektörlere yönelik alınan tedbirlerde ilk olarak kamu sektörüne yönelik alınan önlemler doğrultusunda; kamu sektörleri özelleştirilmeli, alt yapı yatırımları özelleştirme dışında bırakılmalı, mahalli idarelerin ve merkezi devletin görev ve sorumlulukları yeniden gösterilmeli ve bu konuda görev çatışması önlenmelidir. Son olarak, hazinenin dışında kalan devletin borçlarını yönetebilmek için ayrı ayrı ‘‘Borç Amortisman İdaresi’’ oluşturulmalıdır.

Özel sektörler için de; insanları yatırım ve ihracat yapmaya teşvik etmek gerekir. Bu doğrultuda fazla kaynak ayrılmalı ve yatırımların tamamlanması aşamasına bağılı olarak, insanlara bu konuda teşvik etmeye yönelik sağlamış olduğumuz imkânları da orantılı bir şekilde arttırabilmek gerekir. Mesela tamamlanan yatırımlar % 50- % 100 arasında ise, % 20 oranında teşvik edilmelidir. Ayrıca piyasa mekanizmasını bozmayacak şekilde tarım sektöründe de düzenlemeler yapılmalıdır (Korkmaz ve Tay, 2010).

➤ Cari açık problemi ve dış ticaret dengesi

Cari açık problemi, Türkiye ekonomisinin uzun yıllardan beri süren yapısal sorunlarından en önemlisidir. Bu sorun, Türkiye’nin kırılgan bir yapıya sahip olduğu ve kötü bir kriz senaryosu ile karşı karşıya kaldığı durumda ortaya çıkmakla birlikte, potansiyel bir risk unsuru olarak görülmektedir. Türkiye’de meydana gelen cari açıkları azaltabilmek için alınabilecek önlemlerle; ilk olarak makro büyüklük bozulur, sonradan büyüme durmaya başlar ve bu durumdan istihdam ve reel sektörler de olumsuz etkilenir.

Bu sebeplerden dolayı cari açık problemini ortadan kaldıracak şekilde yönelik tedbirlerin alınması ve takibinin yapılması Türkiye’de şuan da meydana gelen krizlere karşı, alınabilecek en uygun çözümler arasında yer almaktadır.

Türkiye’de çok fazla üretim ve ihracat yapılamamaktadır. Üretim ve ihracat yapabilecek malların maliyetleri çok yüksek olduğundan dolayı, Türkiye bu haldedir. Özellikle dışa bağılı olunan enerji kaynaklarından (petrol gibi) dolayı, Türkiye’de meydana gelen belirsizlikler ve fiyat artışları maliyetleri yükseltmiştir.

Ayrıca yerli para birimi olan TL'nin aşırı değer kazanmasından dolayı, ihracata dayalı rekabet edebilme gücünün azalması ve iç tüketimde talep fazlalıklarının meydana gelmesi sonucunda da, Türkiye'de dış ticaret denge bozulmuş ve cari açıklar artmaya başlamıştır. Artan cari açıkları sürdürebilmek için de, dış kaynak girişi ön plana çıkartılmış; fakat bu kaynaklarla cari açık artışlarını sürdürebilmek pek mümkün olmamıştır.

Bu doğrultuda yapılması gerekenler şunlardır: Türkiye'nin İhracat potansiyelini arttırabilmek için devletin vermiş olduğu desteklerin arttırılması gerekir, aşırı değer kazanmış olan TL'nin, yabancı paralar karşısında Türkiye'nin rekabet edebilme gücünü azaltmasına izin verilmemeli, Eximbank aracılığı ile ihracatçı kuruluşlara kredi desteği sağlanmalı, hayali ihracat benzeri ve yolsuzluk olaylarının meydana gelmemesi için de denetleyici kurumların görev ve sorumlulukları arttırılmalı ve son olarak denetleyici olan kurumların da denetlendiği bir sistem kurulmalıdır.

Türkiye'de maliyetlerin yüksek olmasında ve ülkede makroekonomik dengelerin bozulmasına yol açan sebeplerden biri de; "Üretme, hazır var ucuza al" anlayışına sahip olunması ve bu durumun uzun süreliğine insanlarda bağımlılık oluşturmasıdır. Ayrıca, lüks tüketim mallarına yönelik yapılan ithalatlara vergiler konulmalı ve savunma alımlarında yerli üreticilere öncelik verilmelidir. Ancak bir ülkenin her türden ihtiyacını kendisi üretmesi mümkün olamayacağından, fayda-maliyet analizine önem verilmeli ve kritik öneme sahip sektörlerdeki mallar pahalı bile olsa, yerli malı anlayışına önem verilmelidir.

Ayrıca Türkiye'de yerli üreticilerin ürettiği malların, yurt dışında markalaşması ve tanıtılması gerekmektedir. Böylece Türkiye'nin ihracat yapabilme potansiyeli artar, diğer ülkelerle rekabet edebilme imkânı oluşur ve ihracat yapabileceği için de iç tüketimde meydana gelen talep fazlalıkları azalmış olur. Sonuçta da, Türkiye'de artan makroekonomik dengesizliklerin önüne geçilmiş olunur (Yavaş, 2007: 210-211).

➤ Küresel kırılmalıkların (zayıflıkların) azaltılması

Küresel kırılmalığın azaltılması için ilk olarak; aşırı kırılmalık kazanmış olan dünya para sistemi yeniden yapılandırılmalıdır. Bu doğrultuda dünya para sistemi, sadece dolara bağlı olmaktan çıkartılmalı ve Dolar, Euro ve Yen'den oluşan bir para sepetine bağlanılmalıdır. Bu sepette bulunacak bu üç para birimi de, GSYİH ile orantılı olmalı (Dolar % 47, Euro % 38 ve Yen % 15) ve ayrıca bu sistem, güvenilir olmalıdır. Bu para sistemine geçildikten sonra da bir "Dünya Merkez Bankası" kurulmalıdır (Korkmaz ve Tay, 2010).

Dünya Merkez Bankası'nın kurulmasını en önemli iktisatçılardan biri olan; John Maynard Keynes (1944) de önermiş ve bu bankanın diğer dünyada yer alan bankalardan daha üstün konumda olacağını ve "Bancor" adı altında bir rezerv para yaratabileceğini söylemiştir. Bu rezerv para da, dünya para sistemindeki istikrarı sağlayacak ve küresel kırılmalıkları azaltabilecektir. Keynes'in bu önerisi, bugün için de geçerlidir (Aktaran: Korkmaz ve Tay, 2010).

1990 yılı sonrası Türkiye'de ortaya çıkan ekonomik krizlere ve krizlerin yol açtığı yoksulluk üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik genel olarak ortaya atılan çözüm önerileri bunlardır. Şimdi de yine bu konuda değişik iktisatçı ve yazarların çözüm önerilerine değinilecektir. Ancak ekonomik krizler ve yoksulluk konusu geniş çaplı bir konu olduğu için, bu konuda çok sayıda iktisatçı ve yazarın görüşleri bulunmaktadır. Fakat çalışmanın bu bölümünde, bazı iktisatçı ve yazarların görüşlerine değinilecektir.

Bu doğrultuda ilk olarak Kumcu (2009: 221) krizleri, "Beklenmeyen gerçekleşmesi" şeklinde tanımlamış ve eğer Türkiye'de ekonomik büyüme sürecinde bir durgunluk veya bir yavaşlama görüldüğü takdirde gerekli önlemlerin alınması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre, bu durumun ortaya çıkmasında gerekli tedbirler alınabildiği takdirde, her daim krizlerle karşı karşıya kalınmaz. Fakat Türkiye'de her şey kötüye gider ve biz bu duruma aldırış etmeden iyilik mesajları vermeye çalışırsak, işte o zaman her şey olumsuzla döner demiştir ve ekonomik krizlere yönelik şu önerilerde bulunmuştur:

Bilgi vermekten hiçbir zaman kaçınılmamalı, her daim şeffaf (ekonomide meydana gelen gelişmelerin hiçbir şekilde gizlenmeden, herkesin haberdar olabilmesi) olunmalı, Türkiye'de daha etkin bir şekilde çalışan kurumsal yapılanma sağlanmalı ve bir an önce sektörel birlik oluşturulmalıdır. Ayrıca Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu durumların, sadece bilgi vermekle görevli olan kamu kuruluşlarına ve medyaya bırakılmaması gerektiğini ve bunun için de tarafsız bir şekilde yorum yapabilen çağdaş araştırma kurumlarının oluşturulması gerektiğini de vurgulamıştır.

Eğilmez (2012b) ise ekonomik krizlerle mücadele edebilmek konusunda şu görüşlerde bulunmuştur: Ekonomik krizleri çözmeye yönelik ekonomi politikalarından hangilerinin seçilip uygulanabileceğini; krizlerin şiddet derecelerine, çeşitlerine ve ülkenin o andaki sosyal ve ekonomik durumuna göre değişebileceğini söylemiştir.

Ayrıca bazı durumlarda para politikasının, bazı durumlarda maliye politikasının, bazı durumlarda da heterodoks istikrar politikalarının uygulamaya konulması gerektiğini belirtmiştir. Yeri geldiğinde de bu politikaların hepsinin uygulamaya konulması gerektiğini ifade etmiştir.

Son olarak da, ekonomik krizlere yönelik beklentilerin her zaman olumsuz olmaması gerektiğini, bu beklentilerin olumsuzdan olumluya çevrilmesi gerektiğinin de çok önemli olduğunu ve bu durumlarda da etkin bir politika aracı olarak ‘‘Beklenti yönetiminin’’ devreye sokulması gerektiğinden bahsetmiştir.

Erdoğan (t.y.) ise ekonomik krizlere yönelik çözüm önerileri olarak, Türkiye’nin yaşamakta olduğu en önemli sıkıntının; giderek artan cari açık problemi olduğunu dile getirmiş ve bu doğrultuda kurların iyileştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak bu duruma karşılık hükümetin veya Merkez Bankası’nın yapabileceği hiçbir şeyin olmadığını ve piyasa mekanizmasının kendi kendine bu durumu düzeltebileceğini belirtmiştir. Bu duruma bağlı olarak da; özellikle 2008 krizinin meydana gelmesinden sonra, ihracatın artabileceğini ve kurların ‘‘% 15-% 20’’ oranında düzelebileceğini de ifade etmiştir.

Cari açıkların giderek artması ve maliyetlerin yüksek olmasının Türkiye’yi çok büyük tehlikelere sokacağını ve bunun için de Türkiye’de ortaya çıkan krizlere yönelik en önemli çözüm yollarından biri olarak; istihdam üzerinde oluşturulan vergilerin ortadan kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir.

Son olarak Yay (2001: 16) ekonomik krizlere yönelik önerilerde bulunurken, Summers’in 2000 yılında yazmış olduğu ‘‘International Financial Crises: Causes, Prevention and Cures’’ adlı makalesinden yararlanarak bazı sonuçlara ulaşmış ve bu doğrultuda krizlere yönelik şu önerilerde bulunmuştur: Türkiye’de gördüğümüz kadarıyla ekonomik krizlere yönelik olarak öncelikle; Ulusal ve uluslararası düzeyde krizlere çözüm üretebilecek akılcı politikalar ortaya konulmalıdır.

Bu politikalar doğrultusunda; Türkiye’de ulusal düzeyde güven ortamı sağlanabilmeli ve krizlerin şiddet derecelerinin ve etki alanlarının belirsizliği konusu netleştirilmeli, güçlü ve istikrarlı bir makroekonomik çerçeveyi oluşturabilmek için en uygun politikalar seçilmeli ve bu politikalar güvenilir olmalıdır. Ayrıca Türkiye’de finansal istikrarı sağlayabilmek adına, finansal sistemi güçlü bir şekilde yapılandırabilmek için doğru adımlar atılmalı ve krizden etkilenen kuruluşların bilançolarında meydana gelebilecek riskler ortadan kaldırılmalıdır.

Ayrıca ekonomik krizlerin yoksulluk üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik olarak da, yoksul kesimleri korumakla görevli olabilecek ve bu insanları destekleyebilecek ‘‘Destekleme programları’’ oluşturulmalıdır. Krizlere yönelik bütün bunların gerçekleştirilebilmesi için de; işini iyi bilen ve güçlü bir siyasi idaresi olan politikacıların/bürokratların yardımına ihtiyaç vardır.

Son olarak ekonomik krizlere ve krizlerin yoksulluk üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik şahsi düşüncelerimi ortaya koymak gerekirse; öncelikle bu konuda insanları bilgilendirebilmek gerekir. Bunun için de, Türkiye’de konferanslar düzenlenmeli ve bu konferanslarda ülkede, olumlu/olumsuz ortaya çıkan her türlü durumlara karşı ayakta dimdik durulması gerektiği söylenmeli ve bu tür durumlarda Türkiye’yi veya zor durumda kalan insanları kurtarabilmek adına, “’aslında çok şey yapabiliriz” diyerek insanları cesaretlendirmek gerekir. Ayrıca birlikten kuvvet doğar anlayışı ile bu tür durumlarda her daim birlikte mücadele etmemiz gerektiği anlatılmaya çalışılmalıdır.

Bu doğrultuda Türkiye’de insanları tasarruf ve yatırım yapmaya teşvik etmek gerekir. Çünkü tasarruf yapılmaz ve har vurup harman savrulursa, zor durumlarda insanların elinden hiçbir şey gelmez. Bu yüzden zor durumların meydana gelme ihtimali de dikkate alınarak, her daim tasarruf ve yatırım yapılmalıdır.

Türkiye’nin en önemli sorunları arasında yer alan cari açık problemine de bir çözüm bulabilmek gerekir. Bu doğrultuda Türkiye’nin ihracat yapabilme potansiyeli artırılmalıdır. Bu durumu gerçekleştirebilmek için de öncelikle Türkiye’nin üretmiş olduğu ürünlerin yurt dışında tanıtımı yapılarak bu ürünlere olan talebin artması sağlanabilir. Türkiye’de üretilen bu ürünlere talebin artması sonucunda da Türkiye’nin ihracat yapabilme potansiyeli artar ve cari açık problemine az da olsa bir çözüm üretilmiş olunur.

Bir başka açıdan bakılırsa; Türkiye’de meydana gelen ekonomik krizler, çok ciddi boyutlarda işsizliğe yol açmaktadır. İşsiz kalmak demek de bir nevi yoksullaşmak demektir. Bu doğrultuda ilk olarak, yeni istihdam alanları oluşturulmalı ve insanlara iş imkânı sunulmalıdır. Bu konuda çok iyi yetişmiş bilim adamları ve uzmanların Türkiye’ye gelmesi yani beyin göçünün oluşturulabilmesi gerekir. Beyin göçü sayesinde de Türkiye’de işini iyi bilen, işine son derece hâkim olan ve yeterli altyapıyı kazanmış nitelikli işgücü oluşabilecektir.

Bu durumda da, Türkiye’nin işgücü potansiyeli artabilecek ve işini iyi bilen insanlar ülkede olduğu müddetçe her daim dik durabilecektir. Böylece, Türkiye hızlı bir şekilde büyüyecek ve krizlerle ne kadar çok karşı karşıya kalsa da, hiçbir zaman bu durum Türkiye’yi yıkamayacaktır. İstihdama yönelik yeni iş alanlarının oluşturulabilmesi için de, tasarruf yapılmalı ve bu sayede Türkiye’nin birikmiş sermayesinden yararlanılmalıdır. İşsizlik konusunda da, tabii ki de çalışan kişilerin sigortalı olarak çalıştırılmasına dikkat edilmelidir.

Ayrıca Türkiye’de krizlerin etkisi ile yoksul kalan birçok insan bulunmakla birlikte, bu insanlar her daim korunmaya muhtaçtır. Bu doğrultuda Türkiye’deki yoksul insanları korumaya yönelik birtakım programlar oluşturulmalı ve gerekli yardımlarda bulunulmalıdır.

Son olarak toparlayacak olursak; ekonomik krizler isminden de anlaşılacağı üzere gerçekten Türkiye’de çok ciddi tahribatlara yol açmaktadır. Ancak ekonomik kriz ismi her duyulduğunda, bu krizlerden her daim olumsuz etkilenileceği konusunda bir fikre kapılmamak gerekir. Çünkü ekonomik krizler aslında bakacak olursak, bizlere sunulan bir fırsattır da ayrıca. Bu yüzden ekonomik krizlere yönelik insanların beklentileri sürekli olumsuz yönde olmamalı ve insanlar bu tür durumlara her daim pozitif yaklaşabilmelidir. Ancak bu şekilde Türkiye’de yaşayan insanlar meydana gelen krizlere karşı sürekli ayakta kalabilecek ve hiçbir zaman pes etmeyeceklerdir.

SONUÇ

Türkiye, geçmiş dönemlerden bu yana her daim varlığını koruyan, hiçbir zaman bitmek bilmeyen, insanların yaşamlarını altüst eden ve artık çileden çıkartan krizlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ne zaman ortaya çıkacağı belli olmaması (önceden kestirilememesi), tehdit ve tehlike arz etmesi de krizlerin şüphesiz ki en önemli hususlarını oluşturmaktadır.

Kriz kelimesi, subjektif bir kelimedir. Bazı kesimler veya çevreler kriz kelimesini, “beklenmedik bir zamanda ortaya çıkan sancılı bir dönem” olarak tanımlarken; bazı kesimler veya çevreler de, “bir fırsat, bir imkân” olarak tanımlamaktadır. Bu yönüyle kriz sözcüğünün ikili anlama sahip olduğunu ve iktisat literatüründe belirli bir tanımını yapabilmenin pek kolay olmadığını söyleyebiliriz.

Kriz denilince ilk olarak aklımıza finansal sebeplerden kaynaklı ortaya çıkan ekonomik krizler gelse de; yolsuzluk olayları, doğal afetler, salgın hastalıklar, savaşlar, dış borçlar, yüksek enflasyon gibi sebepler de krizleri aklımıza getirmektedir. Krizler ülke ekonomisini etkisi altına aldığı için de, beraberinde ekonomik krizleri meydana getirmektedir.

Krizlerin nasıl belirli bir tanımını yapabilmek mümkün değilse, ekonomik krizlerin de belirli bir tanımını yapamayız. Ancak çalışmadan elde edilen sonuçlara göre ekonomik krizleri genel olarak; aniden ve beklenmedik bir zamanda ortaya çıkan gelişmelerin makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan da firmaları ciddi bir şekilde etkileyici sonuçları ortaya çıkarması olarak tanımlayabiliriz.

Ekonomik krizlerin nedenleri konusunda birçok araştırma yapılmış ve farklı farklı nedenlerinin olduğu görülmüştür. Ancak genel olarak; Cari açık/döviz rezervi, cari açık/GSYİH, toplam veya kısa süreli dış borç/ihracat gibi ülkelerin olumsuz göstergelerinin krizlere yol açtığı görülmekle birlikte; makroekonomik yapının sürdürülememesi, ters seçim ve ahlaki tehlike problemi, finansal liberalleşme ve sürü psikolojisi ekonomik krizlerin sebeplerini oluşturmaktadır.

Türkiye geçmişten bu yana ekonomik krizlerle mücadele etmektedir. Ekonomik krizlerin tarihsel geçmişine de yer verildiği çalışmada elde edilen sonuçlara göre ekonomik krizler; 1980’li yılların sonlarına doğru küreselleşmeye dayalı olarak “finansal serbestleşme” ile birlikte, ülkelerin dışa açılmaya başlaması ve bu doğrultuda 1990’lı yılların sonlarına gelindiğinde teknolojinin (bilgi teknolojisi) ilerlemesi sonucunda yeniden

gündeme gelmiş ve önem kazanmıştır. Yani bu çalışmadan varılan sonuçlara göre, ekonomik krizlerin asıl olarak 1990 yılı sonrasında etkisini gösterdiğini söyleyebiliriz.

Kapitalist sistem tarihsel süreç boyunca ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu süreçte meydana gelen ekonomik krizlerin en önemlisi de şüphesiz ki, 1929 dünya bunalımıdır. Türkiye ilk olarak 1929 krizi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu kriz; borsaların tam anlamıyla çökmesine, işsizliğin aşırı bir şekilde yükselmesine sebep olarak Türkiye dâhil birçok ülkenin, ciddi boyutlarda hasar almasına neden olmuştur. Bu yüzden bu kriz, etkileri ve sonuçları açısından kapitalist sistemin ilk büyük ekonomik krizidir. Bu kriz asıl olarak çalışmanın kapsadığı yıla ait olmasa da, ilk ekonomik kriz olduğu için çalışmada az da olsa bahsedilmesine gerek duyulmuştur.

Yapılan araştırmalara göre, bu krizden sonra Türkiye'nin uzunca bir süre istikrara kavuştuğu ve 1960'lı yıllara kadar çok ciddi boyutlarda krizlere rastlanılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak 1990 yılı sonrasında inceleyen bu çalışmaya göre, küreselleşmeden kaynaklı olarak Türkiye'de ve dünya ekonomisinde birçok ekonomik krizin ortaya çıktığı görülmüştür.

1990 yılı sonrasında dünya ekonomisinde ortaya çıkan belli başlı ekonomik krizler; 1992-93 Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) Krizi, 1994 Meksika Krizi, 1997 Güneydoğu Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi, 1999 Brezilya Krizi ve 2001 Arjantin Krizidir. Bu krizlerden kısaca bahsedilen çalışmada dünya ekonomisinde ortaya çıkan bu krizlerden; ERM Krizi, Rusya Krizi, Brezilya ve Arjantin Krizinin bütçe açıklarından ve ödemeler bilançosunda meydana gelen bozulmalardan, Meksika Krizinin aşırı tüketimden, Güneydoğu Asya Krizinin ise, aşırı ve yanlış yönlendirilmiş yatırım krizinden kaynaklı olarak ortaya çıktığı ve bu şekilde adlandırıldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

1990 yılı sonrası Türkiye ekonomisinde ise; 1991 Finansal kriz, 1994 Finansal kriz, 1998-99 krizleri, 2000 Kasım-2001 Şubat krizleri ve 2008 Küresel kriz meydana gelmiştir. Türkiye aslında kriz kavramına çok da yabancı bir ülke değildir. Fakat 1990 yılı sonrasında neler oldu da bu kadar çok krizle karşı karşıya kaldı sorusu merak edilerek yapılan araştırmaya göre şu sonuçlara varılmıştır: Türkiye, 1990 yılı sonrasında; özelleştirme dâhil olmak üzere pek çok alanda gerekli yapısal reformları gerçekleştirmedi, ekonomide meydana gelen istikrarsızlıkları hiçbir şekilde önlemeye çalışmadı, sürekli olarak iç ve dış borçlanmayı tercih etti ve bu durumlara bağlı olarak bütçe açıklarının önüne geçemedi ve ülke iç-dış borç şoklarından dolayı da birçok ekonomik krizle karşı karşıya kaldı.

1990 yılı sonrasında Türkiye’de ilk olarak 1991 Finansal kriz meydana gelmiş; fakat bu kriz Türkiye üzerinde çok etkili olamadığı gibi, sadece 1 yıl sürmüştür. Bu yüzden 1991 krizinden sonra asıl olarak Türkiye üzerinde etkisini gösteren krizin, 1994 krizi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye ekonomisinin temel sorunları arasında ilk olarak, yüksek enflasyon yer almaktadır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, 1990 yılı sonrasında Türkiye’de ortaya çıkan krizlerin genel olarak yüksek enflasyon sorununa bir çözüm yolu bulabilmek ve ekonomiyi eski düzenine sokabilmek amacıyla ortaya çıktıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ancak elde edilen sonuçlara göre, Türkiye’de ortaya çıkan bu krizlerin ve krizlerin sonrasında uygulamaya konulan; 5 Nisan 1994 İstikrar Kararları, 1999 Yılı İstikrar Programı ve 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının yüksek enflasyon sorununa bir çözüm bulamadığı ve enflasyon oranlarının yükselmesine bağlı olarak; ithalatın arttığı, ihracatın azaldığı, dışa bağımlı hale geldiği, faizlerin yükseldiği, dış borçların arttığı, tasarruf yapılamaz hale geldiği ve işsizliğin arttığı gibi sorunların ortaya çıktığı görülmektedir.

Çalışmada örnek ülke karşılaştırmaları başlığı altında aynı yıllarda ortaya çıkan; 1994 Meksika krizi ile 1994 Türkiye krizi ve 2001 Arjantin krizi ile 2001 Türkiye krizi incelenmektedir. Aynı yılda ortaya çıkan bu krizlerden genel olarak elde edilen sonuçlara göre, kayıt dışı istihdamın ortaya çıktığı, işsizlik oranlarının ekonomik krizden sonra giderek arttığı ve birçok kişinin de sosyal güvencesinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada ekonomik krizlerin yoksullukla ilişkisinin anlatıldığı kısımda, dünya ekonomisinde ortaya çıkan Güneydoğu Asya Krizi Örneği Endonezya Krizinden ayrıntılı olarak bahsedilmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre Endonezya Krizinin yoksulluk öğeleri üzerindeki etkilerinden işgücü piyasası üzerindeki etkilerinin tahmin edilenden daha düşük çıkması, istihdam ve ücretlerde kriz sonrasında az da olsa bir düzelme görülmesi sonucunda krizin yoksulluğu önlemeye yönelik daha başarılı sonuçlar verdiği görülmüştür. Ayrıca kriz sonrasında yoksulluğu azaltmaya yönelik Dünya Bankası ve IMF tarafından ‘‘ SGA Programı ‘‘ uygulamaya konulduğu ve bu program sonucunda Endonezya halkının % 7-12’lik kısmının yoksulluk sınırının altına düşmekten kurtulduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye’de ortaya çıkan ekonomik krizlerden; 2000-2001 krizinin yoksulluk üzerindeki etkilerine bakıldığında, 2001 krizi sonrasında kişi başına gelirin epey azaldığı ve buna bağlı olarak işsizliğin arttığı söylenilebilir. 2001 krizi sonrasında, zaten var olan yoksulluk sorunu daha da artmaya başlamış ve işgücü piyasası kendini toparlamakta

zorlanmıştır. Gelir dağılımı ve yoksulluk açısından bakıldığında da; krizle birlikte Türkiye'deki büyüme oranının eksiye düştüğü ve yoksulluğun arttığı görülmüştür.

2001 krizinin yoksullukla ilişkisi konusunda hükümetle birlikte, IMF'nin de duyarsız davrandığı görülmüştür. Bu sorunlara yönelik olarak, Türkiye'de kredi konusunda sosyal güvenlik ağı mekanizmalarının geliştirilebilmesi şartıyla "SRAP" hayata geçirilmek istenmiş; fakat bu program, kredi yetersizliğinden dolayı uygulanamamıştır. Kısacası, 2001 krizi sonrasında yoksulluk sorununun çözülemediği görülmüştür.

Türkiye'de ortaya çıkan ve son küresel mali kriz olan 2008 krizinin yoksulluk üzerindeki etkilerinden elde edilen sonuçlara göre de; krize karşı yoksulluk oranlarının katsayılarında epey bir artışın olduğu ve krizin bu olumsuz etkilerine karşılık, Türkiye'nin ne kamu maliye sisteminden ne de siyasi-ekonomik istikrarından taviz verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın son kısmında, ekonomik krizlere ve krizlerin yoksulluk üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik birtakım çözüm önerilerinden bahsedilmiştir. Bu konuda ilk olarak ekonomik krizleri çözüm yollarından; Ortodoks, Heterodoks ve IMF tipi istikrar politikalarından bahsedilmiştir. Genel olarak çalışmada bahsedilen bu politikaların, yoksulluk sorununu çözmeye sadece kısa sürede başarı sağlayabildikleri; fakat genel olarak bu politikaların yoksulluk sorununa yönelik herhangi bir çözüm sunmadığı görülmüştür.

Ekonomik krizlere ve krizlerin yoksulluk üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik olarak bazı iktisatçı ve yazarlar da; kamu harcamalarının azaltılabilmesi ve borç stoklarının sürdürülebilir hale gelmesi, istikrarlı büyüme ve ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi, istihdamı sağlamaya yönelik politikaların uygulanabilmesi, krizlerden en çok zarar gören yoksul kesimlerin korunabilmesine yönelik programların oluşturulabilmesi ve Türkiye'nin en temel problemleri arasında yer alan cari açık probleminin bir çözüm üretilebilmesi gibi birtakım çözüm önerilerini ortaya koyduklarını görmekteyiz.

Son olarak ekonomik krizlere ve krizlerin yoksulluk üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik şahsi düşüncelerimi ortaya koymak gerekirse; öncelikle bu konuda insanları bilgilendirebilmek gerekir. Bunun için de, Türkiye'de konferanslar düzenlenmeli ve bu konferanslarda olumlu/olumsuz ortaya çıkan her türlü durumlara karşı ayakta dimdik durulması gerektiği söylenmeli ve bu tür durumlarda Türkiye'yi veya zor durumda kalan insanları kurtarabilmek adına, "aslında çok şey yapabiliriz" diyerek insanları cesaretlendirmek gerekir. Ayrıca birlikten kuvvet doğar anlayışı ile bu tür durumlarda her daim birlikte mücadele etmemiz gerektiği anlatılmaya çalışılmalıdır.

Bu doğrultuda Türkiye’de insanları tasarruf ve yatırım yapmaya teşvik etmek gerekir. Çünkü tasarruf yapılmaz ve har vurup harman savrulursa, zor durumlarda insanların elinden hiçbir şey gelmez. Bu yüzden zor durumların meydana gelme ihtimali de dikkate alınarak, her daim tasarruf ve yatırım yapılmalıdır.

Türkiye’nin en önemli sorunları arasında yer alan cari açık problemine de bir çözüm bulabilmek gerekir. Bu doğrultuda Türkiye’nin ihracat yapabilme potansiyeli arttırılmalıdır. Bu durumu gerçekleştirebilmek için de öncelikle Türkiye’nin üretmiş olduğu ürünlerin yurt dışında tanıtımı yapılarak bu ürünlere olan talebin artması sağlanabilir. Türkiye’de üretilen bu ürünlere talebin artması sonucunda da Türkiye’nin ihracat yapabilme potansiyeli artar ve cari açık problemine az da olsa bir çözüm üretilmiş olunur.

Bir başka açıdan bakılırsa; Türkiye’de meydana gelen ekonomik krizler, çok ciddi boyutlarda işsizliğe yol açmaktadır. İşsiz kalmak demek de bir nevi yoksullaşmak demektir. Bu doğrultuda ilk olarak, yeni istihdam alanları oluşturulmalı ve insanlara iş imkânı sunulmalıdır. Bunu sağlayabilmek için de, yeterli sermaye birikiminin olması önem arz etmektedir.

Ayrıca Türkiye’de krizlerin etkisi ile yoksul kalan birçok insan bulunmakla birlikte, bu insanlar her daim korunmaya muhtaçtır. Bu doğrultuda Türkiye’deki yoksul insanları korumaya yönelik programlar oluşturulmalı, bu kişiler koruma altına alınmalı ve gerekli yardımlarda bulunulmalıdır.

Son olarak çalışmada, ekonomik kriz ismini her duyduğumuz zaman olumsuz beklentiye kapılmamız gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik krizlerin sürekli olumsuz etkilere yol açtığı zaten ortadadır. Fakat ekonomik krizler yeri geldiğinde, bizlere Türkiye adına neler yapabileceğimizi gösterir ve bazı şeyleri düzeltebilmek adına bizlere birtakım fırsatlar sunar. Çalışmadan da anlaşılacağı üzere; ekonomik krizler bir yandan, olumsuz olan beklentilerimizi olumluya çevirebilmemiz gerektiğini ve hayatta her daim pozitif olabildiğimiz takdirde bazı şeylerin yoluna girebileceğini bizlere hatırlatmaktadır.

KAYNAKLAR

- Academia.* (t.y.). “ Dünyada ve Türkiye’de İktisadi Krizler ”, A. Urgan, B. Okuş ve H. İçen (haz.),
http://www.academia.edu/7406227/D%C3%BCnyada_ve_T%C3%BCrkiyede_%C4%B0ktisadi_Krizler (07.11.2016).
- Acar, O. (2012). “ Türkiye Ekonomisinde 1994 Yılı Krizi ve Yaşanan Ekonomik Gelişmeler ”, <http://www.okanacar.com/2012/12/turkiye-ekonomisinde-1994-yl-krizi-ve.html> (08.12. 2016).
- Açıkgöz Ö., Özkan B. (2009). “ 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri ”, *Mevzuat Dergisi*, Y.12, S.136,
<http://www.mevzuatdergisi.com/2009/04a/01.htm> (28.11.2016).
- Afşar, A. (2011). *Global Kriz ve Türkiye Konut Piyasasına Etkileri*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Afşar, M. (2004). *Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Akın, T. (2009). *Türkiye’de Finansal Liberalleşme ve 1994-2001 Krizlerinin Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Aktan C. C., Şen H. (2001). “ Ekonomik Kriz: Nedenleri ve Çözüm Önerileri ”, *Yeni Türkiye Dergisi*, S.42, 1225-1228.
- Aktan C. C., Vural İ. Y. (2002). “ Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri ”, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları,
<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-yoksulluk.pdf>,
(26.01.2017).
- Akyüz Y. (1995, Mayıs). “ Küreselleşme ve Kriz”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 14.
- Alantar, D. (2008). “ Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme ”, *Maliye ve Finans Yazıları*, S.81,
http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/81/Dogan_Alantar_Kuresel_Finansal_Kriz_Nedenleri_Sonuclari_MFY81.pdf (27.12.2016).

- Altinkemer, M. (1996). “ Problems With Issuing Foreign Currency and Foreign Indexed Bonds in the Light of Mexican Experience “, The Central Bank of the Republic of Turkey Research Department, *Discussion Paper*, No. 9617, <http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/dpaper17.html> (25.12.2016).
- Altuntepe N. (2009). “ 2008 Küresel Krizinin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik Bir Analizi “, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, C.1, S.1, 137-138.
- Ardıç, H. (2004). *1994 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi*, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Arın T. (2001). “ Krizin Yapısı ve Geleceği “, *İktisat Dergisi*, S.410-411, 4-10.
- Atakışi A., Civelek U. (2009). *Güncel Ekonomik Sorunlar: Global Kriz*, S. Uzunoğlu (Ed.), Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Ateş K. (2004). “ Finansal Krizlerden Bankacılık Krizlerine Bir Değerlendirme “, *Piyasa Dergisi*, S.11, 204.
- Ay, A. (2011). *Dünya Ekonomisinde Yaşanan Başlıca Ekonomik Krizlerin Analizi ve Krizden Çıkış Politikaları-Öneriler ve Görüşler*, (Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Aydın, Ü. (2003). *Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bastı, E. (2006). *Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi: Krizin Finans Sektörünün Verimliliğine ve Etkinliğine Etkileri*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara.
- Başıoğlu U. (2001). “ Krizlerin Öngörülmesinde Sinyal Yaklaşımı “, *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.19, S.1-2, 113.
- Başıoğlu U., Ölmezoğulları N. ve Parasız İ. (2001). *Dünya Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Bilge, O. (2009). *Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri*, (Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi), T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Bilgili A. E., Altan İ. (2003). *Yoksulluk*, I. Cilt, Deniz Feneri Yayınları, İstanbul.

- Blogcu.* (2007). “ Ekonomik Kriz Nedir ve Dünyada Başlıca Ekonomik Krizler “, <http://enm.blogcu.com/ekonomik-kriz-nedir-ve-dunyada-baslica-ekonomik-krizler/2716573> (25.11.2016).
- Boratav, K. (2010). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Boughton J. M. (2001). “ Was Suez in 1956 the First Financial Crisis of the Twenty-First Century? “, *Finance & Development*, Vol. 38, Num. 3, 21.
- BTSO (1994). *5 Nisan Ekonomik İstikrar Tedbirleri Hakkındaki Görüşlerimiz*, Bursa.
- Celasun M. (2001). “ Gelişen Ekonomilerin Dış Kaynak Kullanımı, Finansal Krizler ve Türkiye Örneği “, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Y.4, S.17, 2-4.
- Celasun, M. (2002). “ 2001 Krizi Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme ”, <http://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf> (16.12.2016).
- Celasun, O. (1998). “ The 1994 Currency Crisis in Turkey “, Macroeconomics and Growth Group, Development Research Department, *The World Bank*, <http://www.worldbank.org/html/dec/Publications/Workpapers/WPS1900series/wps1913/wps1913.pdf> (14.12.2016).
- Compact Oxford English Dictionary.* (t.y.). “ Crisis “, http://www.askoxford.com/concise_oed/crisis?view (16.10.2016).
- Coşkun M. N. (2001). “ Gelişmekte Olan Ekonomilerde Bankacılık Krizleri “, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.3, S.2, 40.
- Çapraz, N. (2001). *Ekonomik Bunalımların Dünyada ve Türkiye’de Yansımaları*, Der Yayınları, İstanbul.
- Çeviş, İ. (2005). *Para Krizlerine Ampirik Bir Yaklaşım*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara.
- Çiğdem, G. (2011a). “ Kriz Kavramı “, <https://gulguncigdem.wordpress.com/category/kuresel-ekonomik-krizler/> (16.10.2016).
- Çiğdem, G. (2011b). “ Ekonomik Krizlerin Temel Nedenleri “, <https://gulguncigdem.wordpress.com/2011/10/13/293/> (24.10.2016).
- Çinko L., Ak R. (2009). “ Küreselleşen Ekonomilerde Yaşanan Bankacılık Krizlerinin Anatomisi “, *Finans Kulüp Dergisi*, Y.23, S.83, 105.
- Çokgezen, J. Y. (2010). “1980’den Günümüze Türkiye Ekonomisi”, Beta Yayıncılık, İstanbul.

- Dağdemir, Ö. (2002). “ Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987-1994 ”, C. C. Aktan (Ed.), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 3-8.
- Danışman, A. (2005). *Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları ve Finansal Krizlerin Yoksullaşmaya Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Darıcan M. F. (t.y.). “ Ekonomik Krizler ve Türkiye ”, *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, Y.5, S.17, 40.
- Değer, M. K. (t.y.). “ Dünya Ekonomisi Ders Notları ”, (Teksir), Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
- DEİK. (t.y.). “ Rusya Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkiler ”, <http://www.deik.org.tr/main/yayinlar.html> (08.11.2016).
- Delice G. (2003). “ Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif ”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.20, 58-67.
- Dinler, Z. (2009). *İktisada Giriş*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Doğan, S. (2005). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Ekonomik İstikrar Programlarının Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri ve Finansal Krizler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- DPT (1995). *5 Nisan Kararları ve Uygulama Sonuçları*, Devlet Planlama Teşkilâtı Yayınları, Ankara.
- Duman, E. (2011). *Krizlerin Anatomisi: 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizin Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Dumrul, C. (2003). *Para Krizleri ve Bu Krizlerin Tahmin Edilebilirliği: Teori ve Uygulama*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Dura, C. (2009). “ Ekonomik Kriz Nedir, Özellikleri Nelerdir, Nasıl Gelişir? ”, *Ekonomi Yazıları*, <http://www.cihandura.com/tr/makale/-EKONOMIK-KRIZ-NEDIR-OZELLIKLERI-NELERDIR-NASIL-GELISIR-497> (07.11.2016).
- Durmuş S. (2010). “Finansal Krizleri Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.5, 35-38.
- Eğilmez, M. (2001). “ Kasım 200 Krizi Üzerine ”, <http://ekonomi.blogcu.com/kasim-2000-krizi-uzerine-mahfi-egilmez/130899> (16.12.2016).

- Eğilmez, M. (2012a). ‘‘ Kapitalizm ve Üç Büyük Krizi ‘‘, Kendime Yazılar, <http://www.mahfiegilmez.com/2012/03/kapitalizm-ve-uc-buyuk-kriz.html>, (06.11.2016).
- Eğilmez, M. (2012b). ‘‘ Ekonomik Krizleri Anlama Rehberi ‘‘, Kendime Yazılar, http://www.mahfiegilmez.com/2012/11/ekonomik-krizleri-anlama-rehberi_15.html (21.01.2017).
- Eğilmez, M. (2016). ‘‘ Krizler Eskisi Kadar Etkilemiyor ‘‘, Kendime Yazılar, <http://www.mahfiegilmez.com/2016/08/krizler-eskisi-kadar-etkilemiyor.html> (16.10.2016).
- Elmas B., Yıldırım M. (2010). ‘‘Kriz Dönemlerinde Hisse Senedi Fiyatları İle İşlem Hacmi İlişkisi: İMKB’de İşlem Gören Bankacılık Sektörü Hisseleri Üzerine Bir Uygulama’’, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.24, S.2, 37.
- Emirkadı, Ö. (2005). ‘‘ Gelişmekte Olan Ülkeler ve Parasal Kriz Teorileri Üzerine Bazı Değerlendirmeler ‘‘, *Sosyoekonomi Dergisi*, S.2, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sosyoekonomi/article/view/5000080482/5000074524> (14.11.2016).
- Erdem, E. (2013). ‘‘ Türkiye’de Finansal Yapı, Krizler ve Ekonomik İstikrar Kararları ‘‘, M. Toprak ve N. Çatalbaş (Ed.), *Türkiye Ekonomisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, <http://www.turandestek.com/2015/10/aof-turkiye-ekonomisi-ders-kitab-pdf.html> (06.11.2016).
- Erdinç, Y. (t.y.). ‘‘ Bu Ekonomi Böyle Gitmez ‘‘, <http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/134665-turkiyede-ekonomik-krizler-olur-mu>, (21.01.2017).
- Erdinç, Y. (2011). *Para Harekâtı / Krizlerin Belgesel Romanı*, Scala Yayıncılık, İstanbul.
- Erdoğan, N. (2002). *Dünyada ve Türkiye’de Finansal Krizler*, Yaklaşım Yayınları, Ankara.
- Eren A., Süslü B. (2001). ‘‘ Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi ‘‘, *Yeni Türkiye Dergisi*, S.41, 662-670.
- Erkuş, F. (2010). *Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri: ‘‘ 2001 Şubat Krizi Çerçevesinde Türkiye İncelemesi ‘‘*, (Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Eroğlu Ö., Albeni M. (2002). *Küreselleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye*, Bilim Kitabevi Yayınları, Isparta.

- Ertuğrul C., Öksüzler O., Aydın A. ve Molla A. (Ed.) (2010). *Uluslararası Sempozyum-V: Küresel Kriz Sonrasında Ekonominin Yeniden Yapılanması*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Ertuna, Ö. (8 Ocak 2001). “ Böyle Devam Edemez ”, *Radikal*.
- Evirgen, D. (2004). “ Arjantin Krizinin Nedenleri-Sonuçları ve Türkiye Karşılaştırması ”, *Mevzuat Dergisi*, Y.7, S.77, <http://www.mevzuatdergisi.com/2004/05a/04.htm> (25.11.2016).
- Fırat, E. (2006). *Ekonomik Krizler ve İstikrar Paketleri Türkiye Uygulaması (1980-2002)*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Fırat, E. (2009). “ Türkiye’de 1980 Sonrası Yaşanan Üç Büyük Kriz ve Sonuçlarının Ekonomi-Politiği ”, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, <http://sead.selcuk.edu.tr/sead/article/download/233/229> (16.12.2016).
- Forumtr. (2007). “ 1999 Yılı Ekonomide Gerileme Dönemi ”, <https://www.forumtr.com/ekonomi-iktisat-isletme-istatistik/762073-1999-yili-ekonomide-gerileme-donemi.html> (17.12.2016).
- Frankel J. A., Rose A. K. (1996). “ Currency Crashes in Emerging Markets: Empirical Indicators ”, *NBER Working Paper Series*, <http://www.nber.org/papers/w5437.pdf> (24.10.2016).
- Gençtürk M., Dalğar H. ve Yılmaz T. (2011). “ Finansal Krizlerin İşletmelerin Finansman Kararlarına Etkileri: İMKB’de İşlem Gören İşletmeler Üzerinde Bir Araştırma ”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.12, S.1, 192.
- Güloğlu B., Altunoğlu E. (2002). “ Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri ”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No.27, 11-26.
- Gürses, D. (2007). “ Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları ”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.17, S.1, <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c10s17/makale/c10s17m4.pdf> (31.12.2016).
- Hiç, M. (2001). “ Ekonomik Kriz Anatomisi, Sonuçlar ve Alınacak Dersler ”, *Yeni Türkiye Dergisi*, C.1, Y.7, S.41, 518.
- IMF. 2002, “Eye of the Storm: New-Style Crises Prompt Rethink About Prevention and Resolution Measures”, *Finance & Development*, Vol.39, Num.4, 4-7.
- Işığçok, Ö. (29 Temmuz 2002). “Kriz İşsizliği ve Beyin Göçü”, *Hürriyet*.

- Işık S., Duman K. ve Korkmaz A. (2004). ‘ Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Uygulaması ‘, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.19, S.1, 48.
- İnan E. A. (2002). ‘ Finansal Krizler, Serbest Kur ve Ekonomik Büyüme ‘, *Bankacılar Dergisi*, S.41, 59-60.
- Kaminsky G., Lizondo S. ve Reinhart C. M. (1997). ‘ Leading Indicators of Currency Crisis ‘, *IMF Working Paper*, Vol.45, No.1, 18.
- Kandemir, O. (2005). *Türkiye'nin 2000/2001 Ekonomik Krizlerinin Nedenleri ve Alınan Önlemler*, (Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Kansu, A. (2003). *Döviz Krizleri: Türkiye 1994 ve 2001 Krizlerinin Döviz Krizi Modelleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kansu, A. (2004). *Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri: Döviz Kuru Sistemleri Döviz Krizleri*, Derin Yayınları, İstanbul.
- Karabıçak M. (2010). ‘ Küresel Krizleri Tetikleyen Nedenler ve Küresel Krizin Türkiye Boyutu, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.15, S.3, 260-261.
- Karabulut, G. (2002). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri*, Der Yayınları, İstanbul.
- Karabulut, T. (2009). ‘ Küresel Finansal Kriz ve Türk Dünyası'nın Makroekonomik Göstergelerine Etkisi: Türkiye ve Azerbaycan Örneği ‘, *Journal of Azerbaijani Studies*, 410.
- Karluk, R. (2002). *Türkiye Ekonomisi*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Karluk, R. (2005). *Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Kazgan, G. (1994). *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Kazgan, G. (1995). *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Kazgan, G. (2002). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla: Türkiye Ekonomisi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kepenek, Y. (1984). *Türkiye Ekonomisi*, Savaş Yayınları, Ankara.
- Keskin, H. Ü. (2004). *Ekonomik Krizlerde Küresel Güçler: 2001 Türkiye Ekonomik Krizi*, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- Kınaytürk, Z. (2006). *1990 Yılından Sonra Yaşanan Ekonomik Krizlerin Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Üzerindeki Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kibritçioğlu A. (2001). “ Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001 “, *Yeni Türkiye Dergisi*, S.41, 174-182.
- Kibritçioğlu, B. (2000). *Finansal Krizler: Belirleyicileri, Öngörülebilirliği ve Yayılma Etkisi*, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ankara.
- Kindleberger, C. P. (2000). *Manias Panics and Crashes: A History of Financial Crises*, Fourth Edition, Jonh Wiley & Sons Publishing, ABD.
- Kindleberger, C. P. (2007). *Cinnet, Panik ve Çöküş*, H. Tunalı (Çev.), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Korkmaz E., Tay A. (2010). “ Küresel Kriz, Türkiye’ye Etkileri ve Çözüm Önerileri “, *Araştırma Yazıları*, <http://www.esfenderkorkmaz.com/arastirma-yazilari/kuresel-kriz-turkiye-ye-etkileri-ve-cozum-onerileri.html> (07.11.2016).
- Koyuncu, M. (2004). “ *Social Policy as a Missing Component in Post-Crisis Programs of Bretton Woods Institutions: A Comparative Analysis of the Experiences of Argetina, Indonesia and Turkey* “, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, <https://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12605256/index.pdf> (30.12.2016).
- Koyuncu M., Şenses F. (2004). “ Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri “, *ERC Working Papers in Economics*, <http://erc.metu.edu/menu/series04/0413.pdf> (06.11.2016).
- Krugman, P. (t.y.). “ Currency Crises “, <http://web.mit.edu/Krugman/www/crises.html> (15.11.2016).
- Krugman, P. (2001). *Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü*, N. Domaniç (Çev.), Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Kumcu, E. (2009). *Krizler, Para ve İktisatçılar*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Kuran, İ. (2006). *Türkiye’de Ekonomik Krizler ve İstikrar Programları (1980-2005)*, (Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Kurtoğlu, R. (2011). *Küresel Ekonomik Kriz ve Yeni Dünya Düzeni*, Sinemis Yayınları, Ankara.

- Kutlu H. A., Demirci N. S. (2011). ‘‘ Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya ıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi ıkış ve Mevcut Durum ‘‘, *Kafkas Üniversitesi Muhasebe ve Finansman Dergisi*, <http://www.journal.mufad.org/attachments/article/633/7.pdf> (27.12.2016).
- Kutluay, D. (2011). *1980 Sonrası Ekonomik Krizlerin Karşılaştırmalı Bir Analizi: Türkiye rneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Memiş, H. (2014). ‘‘ Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi ‘‘, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İİBF Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, C.5, S.1, 148.
- Mengü, E. S. (2010). *1980 Yılından Sonra Türkiye’de Ortaya ıkan Krizlerin Finansal Piyasalara Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- ‘‘ Küresel Kasırgaya Karşı Beyin Fırtınası ‘‘, (19 Ekim 2008). *Milliyet*.
- Muradoğlu, G. (2001). ‘‘ Nasıl Bir Kriz? ‘‘, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, C.16, S.189, 74.
- Nişanyan, S. (2009). *Sözlerin Soyağacı-ağdaş Türkçe’nin Etimolojik Sözlüğü*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Oktar S., Dalyancı L. (2010). ‘‘ Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler ‘‘, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Y.2010, C.29, S.2, 2-12.
- Öksüz S. (2001). ‘‘ Doğu Asya Mucizesinin Dn ve Krizin Bugünü Türkiye İçin Bazı ıkarımlar ‘‘, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, C.1, S.1, 52-53.
- nder İ. (2001). ‘‘ Ekonomik Kriz ‘‘, *Yeni Türkiye Dergisi*, Y.7, S.41, 45-46.
- z, S. (2010). ‘‘ Kriz ve İşsizlik: Başarı rnekleri ve çözüm nerileri ‘‘, *TÜSİAD-Koç University Economic Research Forum Working Paper Series*, No. 1024, İstanbul, http://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/erf_wp_1024.pdf (19.01.2017).
- zatay F. (1995). ‘‘ 1994 Krizinden Alınacak Dersler: Kamu İç Borç Yönetiminde Yapılan Yanlışlıklar ve Güven Bunalımı ‘‘, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, C.10, S.109, 32.
- zatay, F. (2013). *Finansal Krizler ve Türkiye*, Doğan Kitap Yayınevi, İstanbul.
- zuban, A. (2011). *Türkiye’de Finansal Krizler ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması: 1994 ve 2001 Krizlerinin Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Özer, M. (1999). *Finansal Krizler, Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Politikalar*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Özkan, E. (2012). *Parasal Krizlerin Faiz Oranları İle İlişkisi ve Öngörülebilirliği*, (Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Öztürk S., Gövdere B. (2010). ‘‘Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri’’, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Y.2010, C.15, S.1, 378.
- Özyurt, H. (2012). *Para Teorisi ve Politikası*, Derya Kitabevi Yayınları, Trabzon.
- Parasız, M. İ. (1996). *Kriz Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Parasız, M. İ. (2002). *Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Parasız, M. İ. (2003). *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Prezi. (2013). ‘‘ Türkiye Ekonomisi Ekonomik Krizler ’’, H. Atabey (Haz.), <https://prezi.com/27hhehp01foj/turkiye-ekonomisi-ekonomik-krizler/> (06.11.2016).
- Prezi. (2014a). ‘‘ Türkiye’deki Geçmiş Ekonomik Krizler ’’, B. Çetmen, B. Us, M. B. Sesli ve M. K. Altun (Haz.), <https://prezi.com/vkckntct0mzl/turkiyedeki-gecmis-ekonomik-krizler/> (06.11.2016).
- Prezi. (2014b). ‘‘ 1994 Ekonomik Krizi ’’, P. Teksin ve N. B. Tunasoy (Haz.), https://prezi.com/ukrh_4ywgdq/1994-ekonomik-krizi/ (08.11.2016).
- Pusti, M. (2013). *Krizlerin Anatomisi ve Türkiye’de 2001-2008 Finansal-Ekonomik Krizleri Üzerine Bir İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Romer, D. (1996). *Advanced Macroeconomics*, The Macgrow-Hill Publications, New York.
- ‘‘ Türkiye’de Ekonomik Krizler ’’, (19 Ağustos 2011). *Sabah*.
- Sarıgedik, İ. (2008). *1994-2001 Krizlerine Genel Bakış ve Kriz Yönetimi*, (Tezsiz Yüksek Lisans Dönem Projesi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sevim, C. (2012). *Öncü Göstergeler Yaklaşımına Göre Finansal Krizler ve Türkiye Örneği*, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Yayınları, Ankara.
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası İktisat; Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Sönmezay, N. (2007). *1990 ve Sonrası Dönemde Türkiye’de Ekonomik Krizlerin İşgücü Piyasasına Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Şahin, H. (2002). *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Şahinöz A. (2002). “ Türkiye-AB İlişkilerinde Neredeyiz? ”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Y.17, S.196, 44.
- Şimşek M., Yılmaz D. (2008). “ T.C. Başbakanlık 28 Nisan 2008 Tarihli Niyet Mektubu, (Tercüme) ” <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d5df0a22-3667-4e27-8124-f390f9330a6e/IMFniyetTRnisan08.pdf?MOD=AJPERES&CACHED=d5df0a22-3667-4e27-8124-f390f9330a6e> (06.01.2017).
- Şişman M. (2006). “ Parasal Kriz Teorileri ve Gelişmekte Olan Ülkeler ”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Y.2006, C.21, S.1, 18.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2014). “Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2013”, <http://www.saglik.gov.tr/Eklenti/5112,saglik-istatistik-yilligi-2013.pdf.pdf?0> (06.01. 2017).
- TCMB (2001). “ 2001 Para Politikası Hedefler ve Uygulama ”, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tcmbtr/main+menu/yayinlar/temel+politika+metinleri/para+ve+kur+politikasi+metinleri> (19.12.2016).
- TDK (t.y.). “ Bunalım ”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=BUNALIM (16.10.2016).
- TDK (t.y.). “ Kriz ”, <http://tdkterim.gov.tr/bts?kategori=verilst&kelime=kriz&ayn=tam> (16.10.2016).
- TEPAV (t.y.). “ 2007-08 Küresel Finans Krizi ve Türkiye: Etkiler ve Öneriler ”, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271312239r2127.2007_08_Kuresel_Finans_Krizi_ve_Turkiye_Etkiler_ve_Oneriler.pdf (27.12.2016).
- Tiryakioğlu, M. (2003). *Küresel Krize Karşı İşletmelerin İzleyeceği Stratejiler*, (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Topallı, N. (2006). *Finansal Krizler ve IMF'nin Kriz Politikaları*,(Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Topoğlu, E. (2010). *1990 Sonrası Dönemde Yaşanan Finansal Krizlerin Türkiye Ekonomisine Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Toprak M. (2001a). “ Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz ”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Y.7, S.42, 860-888.
- Toprak, M. (2001b). *Küreselleşme ve Kriz*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

- Turan Z. (2011). “ Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi ”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.4, S.1, 61-78.
- Turgut A. (2006/2007). “ Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler ”, *TÜHİŞ İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, C.20, S.4-5, 36-38.
- TÜİK. (2014a). “ İşgücü İstatistikleri-İşsizlik Oranı (%) (Yıllık) ”, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Gosterge/?locale=tr> (04.01.2017).
- TÜİK. (2014b). “ Gelir Dağılımı-Gini Katsayısı (Eşdeğer Hane Halkı Kullanılabilir Gelire Göre) (Yıllık) ”, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Gosterge/?locale=tr> (05.01.2017).
- TÜİK. (2014c). “ Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (2006-2012) ”, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1371 (05.01.2017).
- TÜİK. (2014ç). “ Yoksulluk-Yoksulluk Oranı (%), [Eşdeğer Hane Halkı Kullanılabilir Medyan Gelirin % 60 Kriterine Göre] (Yıllık) ”, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Gosterge/?locale=tr> (05.01.2017).
- Uğurlu, M. (2014). *Türkiye’de İktisadi Krizler ve Sosyal Politika (2001-2008 Krizlerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi)*, (Doktora Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Ulagay, O. (1994). *Krize Adım Adım / Günah Sayılan Kehanet*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Uluslar Arası Şeffaflık Derneği. (t.y.). “ Şeffaflık Nedir? ”, <http://www.seffaflik.org/yolsuzluk/seffaflik-nedir/> (27.12.2016).
- Uyan, H. D. (2011). *1980 Sonrası Türkiye’de Ekonomik Krizler ve İstikrar Programları*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Uygur E. (1994a). “ Türkiye’de Ekonomik Kriz: Oluşumu, Seyri ve Geleceği ”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, C.9, S.100, 49-51.
- Uygur E. (1994b). “ Türkiye Ekonomisinde 5 Nisan Kararları, Öncesi ve Muhtemel Sorunlar ”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, C.18, S.169, 8.
- Uygur, E. (2001). “ Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri ”, *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, No.2001/1, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/KRIZ-2000-2013.pdf> (17.12.2016).
- Ünal A., Kaya H. (2009). “ Küresel Kriz ve Türkiye ”, *Ekonomi ve Politika Araştırmaları Merkezi*, <https://tr.scribd.com/doc/66442617/Kuresel-Kriz-ve-Turkiye-Ali-Unal> (27.12.2016).

- Wikipedia. (t.y.). “ Türkiye’de Ekonomik Krizler “, https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27de_ekonomik_krizler (19.12.2016).
- World Bank. (1998). “ East Asia: The Road to Recovery “, *World Bank*, Report No. 18457, Washington.
- World Bank. (1999). “ Indonesia-Social Safety Net Adjustment Loan “, *World Bank*, Report No. PID7400, Washington.
- World Bank. (2000). “ Turkey Economic Reforms, Living Standarts and Social Welfare Study “, *World Bank*, Report No. 20029-Tu, Washington, <http://documents.worldbank.org/curated/en/775051468778468811/Turkey-Economic-reforms-living-standarts-and-social-welfare-study> (03.01.2017).
- World Bank. (2001). “ Project Appraisal Document on a Proposed Hybrid Investment / Adjustment Loan in the Amount of US \$5000 Million to the Republic of Turkey for a Social Risk Mitigation Project / Loan “, *World Bank*, Report No. 22510-Tu, Washington, <http://documents.worldbank.org/curated/en/163921467681360817/text/Multi0page.txt> (03.01.2017).
- World Bank. (2003). “ Turkey: Poverty and Coping After Crises “, *World Bank*, Report No. 24185-TR, Washington, http://documents.worldbank.org/curated/en/82449146877822512/pdf/241850TROS_R.pdf (03.01.2017).
- Yağcı, F. (2001). “ Choice of Exchange Rate Regimes for Developing Countries “, Africa Region Working Paper Series, No. 16, *World Bank*, Washington, <http://documents.worldbank.org/curated/en/664071468740104022/Choice-of-exchange-rate-regimes-for-developing-countries> (24.10.2016).
- Yavaş, H. (2007). *1980 Sonrası Gelişmekte Olan Ülkelerde Yaşanan Finansal Krizler, Finansal Kriz Modelleri ve Çözüm Önerileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yay G. G. (2001). “ 1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi “, *Yeni Türkiye Dergisi*, S.42, 2-16.
- Yay T., Yay G. G. ve Yılmaz E. (2001). *Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- “ Dünyada Yaşanan Ekonomik Krizler “, (28 Ağustos 2013). *Yenigün*.

- Yıldırım A., Doğan C. ve Toğcuoğlu A. (t.y.). “ Türkiye’de 1980-2010 Yılları Arasında Uygulanan Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkinliği Üzerine Bir Analiz “, <http://docplayer.biz.tr/23850713-Turkiye-de-yillari-arasinda-uygulanan-yoksullukla-mucadele-politikalarinin-etkinligi-uzerine-bir-analiz.html> (30.12.2016).
- Yurdakul, H. (2015). “ 2008 Küresel Ekonomik Krizi ve Türkiye’ye Etkisi “, <http://sahipkiran.org/2015/01/12/kuresel-ekonomik-kriz/> (06.01.2017).
- Yürekli, Ö. (2004). *Ekonomik Krizler Açısından Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri ve Türkiye*, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

ÖZGEÇMİŞ

Hande ASLAN, 1992 yılında Trabzon'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Trabzon'da tamamladı. 2010 yılında yine Trabzon'da Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat bölümünü kazandı. Üniversite son sınıfta kendi isteğiyle Türkiye İstatistik Kurumunda staj yaptı ve stajını başarı ile tamamladı. 2014 yılında İktisat bölümünden mezun oldu ve aynı yıl Avrasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tezli Yüksek Lisans eğitimine başladı.

